

ASES
EVROPE İLERİ TEKNOLOJİLER VE YATIRIM ENSTİTÜSÜ
2010 Ümumiyetli Kararlaşma

ASES

2. ULUSLARARASI AKADEMİK ARAŞTIRMALAR KONGRESİ

19 - 21 Eylül 2025

EDITOR: Assoc. Prof. AHMET KURTOGLU

ISBN: 978-625-92555-4-5

ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS

SEPTEMBER 19–21, 2025

ISTANBUL, TURKIYE

EDITOR: Assoc. Prof. AHMET KURTOGLU

COPYRIGHT © 2025

BY ASES CONGRESS ORGANIZATION

PUBLISHING COMPANY LIMITED

**ALL RIGHTS RESERVED. NO PART OF THIS PUBLICATION MAY BE REPRODUCED,
DISTRIBUTED OR TRANSMITTED IN ANY FORM OR BY ANY MEANS, INCLUDING
PHOTOCOPYING, RECORDING OR OTHER ELECTRONIC OR MECHANICAL METHODS,
WITHOUT THE PRIOR WRITTEN PERMISSION OF THE PUBLISHER, EXCEPT IN THE
CASE OF BRIEF QUOTATIONS EMBODIED IN CRITICAL REVIEWS AND CERTAIN OTHER
NONCOMMERCIAL USES PERMITTED BY COPYRIGHT LAW. ASES CONGRESS
ORGANIZATION PUBLISHING® IT IS RESPONSIBILITY OF THE AUTHOR TO ABIDE BY
THE PUBLISHING ETHICS RULES.**

ASES PUBLICATIONS – 2025©

LICANCE KEY: 2022/ 63715

10.10.2025

ISBN: 978-625-92555-4-5

CONGRESS ID

CONFERENCE TITLE

ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC
RESEARCH CONGRESS

DATE AND PLACE

SEPTEMBER 19–21, 2025

ISTANBUL, TURKIYE

ORGANIZATION

ASES (ACADEMY OF SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL STUDIES),

LANGUAGES

Turkish, English, Arabic, Russian

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Spor Bilimleri Fakültesi

Sayı : E-84965626-100-2500036907
Konu : Düzenleme Kuruluna Akademisyen
Temsilciliği(Doç.Dr.Ahmet
KURTOĞLU) Hk

10.07.2025

Sayın Doç. Dr. Ahmet KURTOĞLU

Ases (Academy of Scientific and Educational Studies) tarafından düzenlenecek olan Kongrelerin Düzenleme Kuruluna Yükseköğretim Genel Kurulunun 15.06.2023 tarihli, 10 sayılı oturumunda alınan 2023.10.183 sayılı kararı gereğince Doçentlik Başvuru Şartlarında bulunan ve doçent olacak adaylardan istenen "Diğer uluslararası/ ulusal bilimsel toplantının düzenleme komitesinde resmi olarak görevlendirilmiş üniversite akademisyen temsilcisi bulunması zorunludur." maddesi gereğince akademisyen temsilcisi olarak görevlendirilmeniz Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Spor Bilimleri Fakültesi Dekanlığı tarafından uygun görülmüştür.

Bilgilerini ve gereğini rica ederim.

Prof. Dr. Yağmur AKKOYUNLU
Dekan V.

Ek: Doç. Dr. Ahmet KURTOĞLU

Belge Doğrulama Kodu: CT9CAPP

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Belge Takip Adresi: <https://www.turkiye.gov.tr/bandirma-onyedi-eylul-universitesi-ebys>

Adres: Yeni Mah. Şehit Astsubay Mustafa Soner Varlık Cad. No:77 Bandırma/Balıkesir

Telefon No: (0 266) 7170117

e-Posta:

Kep Adresi: bandirmaonyedieylul@hs01.kep.tr

Faks No: (0 266) 7170030

İnternet Adresi:

Bilgi için :

Telefon No:

Direkt Hat:

Meray Çoban

Bilgisayar İşletmeni

(0 266) 7170117 - 5015

CONFERENCE STATISTICS

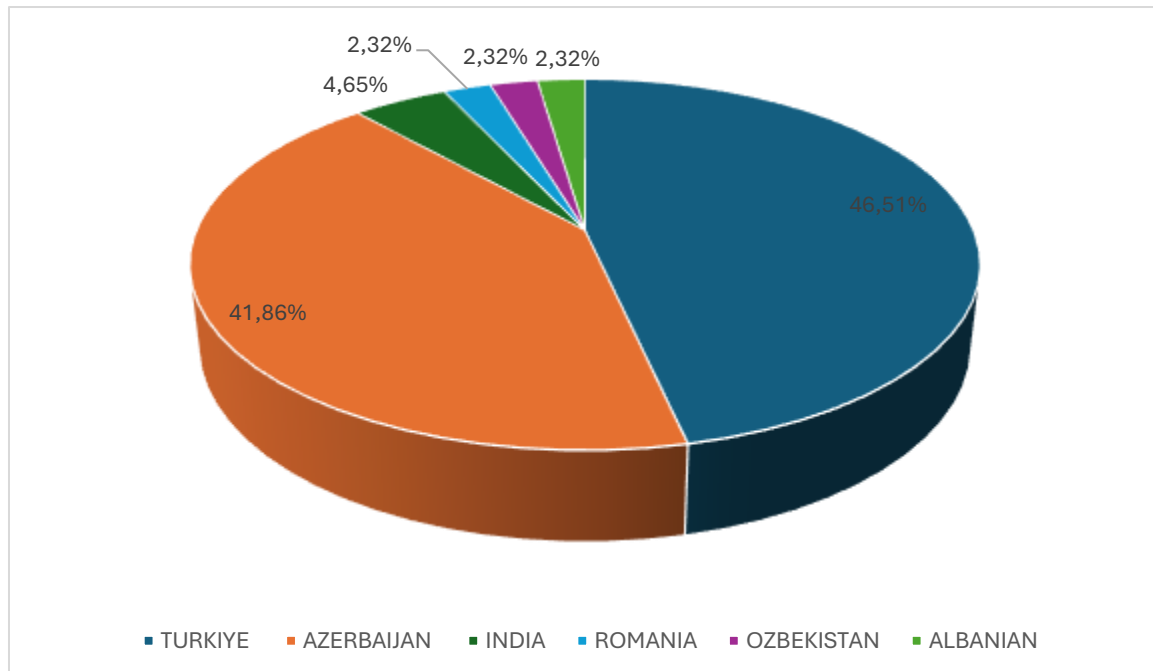
Distribution of the papers presented orally at the conference by countries

Country	Number of Papers	Percentage (%)
TURKIYE	20	46,51%
AZERBAIJAN	18	41,86%
INDIA	2	4,65%
ROMANIA	1	2,32%
OZBEKISTAN	1	2,32%
ALBANIAN	1	2,32%
TOTAL	43	100%

ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS

SEPTEMBER 19–21, 2025 ISTANBUL, TURKIYE

CONFERENCE STATISTICS

DUZENLEME KURULU BASKANI

Assoc. Prof. AHMET KURTOGLU

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY(TURKIYE)

DUZENLEME KURULU

Prof. Dr. ATABEY KILIÇ

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. Cengiz SAHIN

ANKARA HACI BAYRAM VELI UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. ELMAN QULIYEV

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY

(AZERBAJIAN)

Prof. Dr. Fadıl HOCA

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY(NORTH MACEDONIA)

Prof. Dr. HASSAN ZARIOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSIYT (MOROCCO)

Prof. Dr. MEHMET ILKIM

INONU UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. MUHAMMAD SAFDAR BHATTI

THE ISLAMIA UNIVERSITY OF BAHAWALPUR (PAKISTAN)

Prof. Dr. MUSTAFA TALAS

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. NAZMI AVCI

MANISA CELAL BAYAR UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. RAUL DUARTE SALGUEIRAL GOMES CAMPILHO

ISEP UNIVERSITY (PORTAGUA)

Assoc. Prof. Burçak Çağla GARIPAGAOGLU

BAHÇESEHIR UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. Engin OZDEMIR

INONU UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. LOKMAN ZOR

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. Osman Cenk KANCA

ATATURK UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. Sadrettin YUKSEL

ATATURK UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. SELMAN ABLAK

SIVAS CUMHURİYET UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. SONGUL KARABATAK

FIRAT UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. KONUL MƏMMƏDOVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITESI

(AZERBAJIAN)

Adjunct Prof. DUDY EFFENDY

UNIVERSITAS WIDYA DHARMA PONTIANAK (ENDONEZYA)

Dr. ULKER BAXSIYEVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITESI

(AZERBAJIAN)

KOORDINATOR

Eylül ERDOGMUS

BILIM KURULU

Prof. Dr. ALI SELÇUK

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. ALI YAKICI

GAZI UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. Aslı KURNAZ

KASTAMONU UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. BEKİR ÇINAR

NIGDE OMER HALISDEMİR UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. BEKİR KOCADAS

ADYAMAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. BILAL DUMAN

MUGLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. Bülent DERSİS

ULUSLARARASI VIZYON UNIVERSITY(MACEDONIA)

Prof. Dr. BULENT KARA

NIGDE OMER HALISDEMİR UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. CHEE-MING CHAN

UNIVERSITI TUN HUSSEIN ONN (MALAYSIA)

Prof. Dr. DENİZ YENGİN

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. DERYA SAHİN

İNÖNÜ UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. DUNDAR YENER

BOLU ABANT İZZET BAYSAL UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. EMİNE NESE YENİÇERİ

MUGLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. EMRULLAH FATİS

AHI EVRAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. ENGIN SAHNA

FIRAT UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. ERGUN OZTURK

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. FATİH BASBUG

AKDENİZ UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. FATİH DUMAN

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. FATİH HATİPOĞLU

SELÇUK UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. FEVZİ KASAP

YAKIN DOĞU UNIVERSITY(TRNC)

Prof. Dr. FULYA ONER ARMAGAN

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. GURER GULSEVIN

DOKUZ EYLUL UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. HALİL TOKCAN

GAZİ UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. HALİS ADNAN ARSLANTAS

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ UNIVERSITY

(TURKIYE)

Prof. Dr. HASSAN ZARİOUH

MOHAMMED FIRST UNIVERSITY (MOROCCO)

Prof. Dr. HAVA KURT SELÇUK

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. HULYA DEMİROREN

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. İBRAHİM ORUN

AKSARAY UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. IBRAHIM OZTURK

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. ILYAS KARABIYIK

AYDIN ADNAN MENDERES UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. Karim MIRZAE

TEBRIZ ISLAMI SANATLAR UNIVERSITY(IRANIAN)

Prof. Dr. KOSHERBAYEVA AIGERIM

ABAY KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY (KAZAKHSTAN)

Prof. Dr. MANOLE COJOCARU

TITU MAIORESCU UNIVERSITY (ROMANIA)

Prof. Dr. MIMOUNE NORA

NATIONAL HIGH SCHOOL OF VETERINARY (ALGERIA)

Prof. Dr. MUHITTIN YILMAZ

SINOP UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. MUSTAFA KARATEPE

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY(TURKIYE)

PROF. DR. NAZIM IBRAHIM USKUP

KRIL METODI UNIVERSITY(MACEDONIA)

Prof. Dr. REMZI KILIÇ

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. SABRI KARADOĞAN

DICLE UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. SADETTIN OZÇELİK

DICLE UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. SELAHATTIN AVSAROĞLU

NECMETTİN ERBAKAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. SEMRA DEMİR BASARAN

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. SNEZANA BILIC

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY (MAKEDONIA)

Prof. Dr. SAHİN ORUÇ

YILDIZ TEKNİK UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. SUKRAN KARACA

SIVAS CUMHURİYET UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. ZEKİ BOYRAZ

İNÖNÜ UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. SERCAN DEMİRGÜNEŞ

NİĞDE ÖMER HALİSDEMİR UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. ERKAN GOKSU

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. Necatî DEMİR

GAZİ UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. NURETTİN KONAR

HALIÇ UNIVERSITY(TURKIYE)

Prof. Dr. OULAİD KAMACH

UNIVERSITY ABDELMALEK ESSAADI (MOROCCO)

Assoc. Prof. Aslı ERCİYES TOSUN

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. ASLI SAYLAN KRİMİZİGÜL

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. Aydın ZOR

Akdeniz UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. AYSUN BEYDOLA

YAKIN DOĞU UNIVERSITY(KKTC)

Assoc. Prof. AYSE SEZER

BILECIK SEYH EDEBALI UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. BEKIR ÇAR

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. BURCU UZUM

KOCAELI UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. CANTURK CANER

KUTAHYA DUMLUPINAR UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. DILARA KARAKAS TABAK

HARRAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. EKIN SU KUZU

GIRESUN UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. EMINE GUZEL

INONU UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. Emrah LEHIMLER

ATATURK UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. ERKAN AYDINTAN

KARADENIZ TEKNİK UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc Prof. Erdal YABALAK

MERSIN UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. FAIK ELEKBER

MILLI ILIMLER AKADEMISI (AZERBAJIAN)

Assoc. Prof. FATMA ALASLAN

YAKIN DOGU UNIVERSITY(TRNC)

Assoc. Prof. Fayruza H. GARİPOVA

BASKURT BESERİ BİLİMLER ENSTITUSU (RUSSIA)

Assoc. Prof. FUAT SANCI

ADIAMAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. GOKÇE YUKSELEN PELER

ERCIYES UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. GULnaz SATTAROVA

Ozbekistan Edebiyat ve Folklor Bilimler Akademisi (UZBEKISTAN)

Assoc. Prof. HASAN AYDEMIR

INONU UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. HAYATI ÇAVUS

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. HICRAN OZLEM ILGIN

ÇANAKKALE ONSEKIZ MART UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. HUSEYIN BOZ

ATATURK UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. IBRAHIM GORUCU

INONU UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. IPEK FATMA ÇEVİK

USKUDAR UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. ISMAIL SAN

INONU UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. Koray ÇELENK

ATATURK UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. KONUL MƏMMƏDOVA

AZERBAYCAN DEVLET PEDAGOJI UNIVERSITY(AZERBAJIAN)

Assoc. Prof. MAHMUT ALKAN

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. MUSTAFA TUYSUZ

VAN YUZUNCU YIL UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. OMER OZER

BANDIRMA ONYEDI EYLUL UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. SEMIRHAN GOKÇE

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. SEVILAY KAHRAMANOGLU YILDIZ

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. SIBEL YILDIZ

NIGDE OMER HALISDEMIR UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. SINEM KASIMOGLU

YAKIN DOGU UNIVERSITY(KIBRIS)

Assoc. Prof. şeyma Müge IBA

SELÇUK UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. YILDIZ SADETTIN

BAGDAT UNIVERSITY(IRAQ)

Assoc. Prof. YUSUF ARSLAN

BATMAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. ERKAN AYDINTAN

KARADENİZ TEKNİK UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. FATMA BIRGILI

MUGLA SITKI KOÇMAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. MAHMUT ÇİTİL

GAZI UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. NIZAMULMULK GUNES

MARMARA UNIVERSITY(TURKIYE)

Assoc. Prof. Rédha BELALA

Saad Dahleb Blida 1 University (ALGERIA)

Assoc. Prof. ROZINA KHATTAK

SHAHEED BENAZIR BHUTTO WOMEN UNIVERSITY (PAKISTAN)

Assoc. Prof. ZEHRA SEVGEN PERKER

BURSA ULUDAG UNIVERSITY(TURKIYE)

Asslst. Prof. ARZU BOZDAG TULUM

MALATYA TURGUT OZAL UNIVERSITY(TURKIYE)

Asslst Prof. GAMZE AKKAYA

INONU UNIVERSITY(TURKIYE)

Asslst Prof. İmran UZUN

KOCAELI UNIVERSITY(TURKIYE)

Asslst. Prof. MEHMET MIMAN

HARRAN UNIVERSITY(TURKIYE)

Asslst. Prof. MUSLIM ALANOGLU

FIRAT UNIVERSITY(TURKIYE)

Asslst Prof. Nuran MALTA-MUHAXHERI

PRISTINE UNIVERSITY (KOSOVO)

Asslst. Prof. RAJA MOHAMMAD LATIF

PRINCE MOHAMMAD BIN FAHD UNIVERSITY (SAUDI ARABIA)

Asslst. Prof. SABIHA GOKCEN ZEYBEK

YAKIN DOGU UNIVERSITY(CYPRUS)

Asslst. Prof. SUKRU AYDIN

INONU UNIVERSITY(TURKIYE)

Dr. GULSHAD SAIKENOVA

KAZAK MILLI KIZLAR PEDAGOJI UNIVERSITY(KAZAKHSTAN)

Dr. OzgUr YILMAZKOL

TURKIYE RADYO TELEVIZYON KURUMU (TURKIYE)

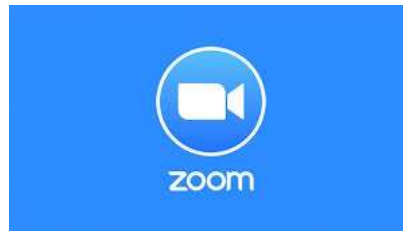
ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS

SEPTEMBER 19–21, 2025
ISTANBUL, TURKIYE

ASES
ACADEMY OF SCIENTIFIC AND
EDUCATIONAL STUDIES

CONFERENCE PROGRAM

ID: 269 738 6033
PASSWORD: kongreases

ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
SEPTEMBER 19-21, 2025 ISTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE PROGRAM

20.09.2025

SATURDAY / 14:00-16:00

SESSION: 1 HALL: 1 / MODERATOR

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Enes KAYA

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Öğr.Gör. Yasin BAŞLAR	Aydın Adnan Menderes Üniversitesi	DUYGUSAL ZEKÂ VE PERFORMANS İLİŞKİSİNE YÖNELİK YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ
Özlem KAYAN Dr. Öğr. Üyesi Nurhan NAZ	Alvin Psikoloji İstanbul Gelişim Üniversitesi	CİNSEL MİTLERDEN GERÇEĞE:CİNSEL MİTLERİN CİNSEL İŞLEV BOZUKLUKLARINA ETKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Enes KAYA	İstanbul Beykent Üniversitesi	KAYIP VE KAZANIM: YAS SÜRECİNDE YAŞANAN PSİKOLOJİK BÜYÜME
Arzu Gençay Dr. Öğr. Üyesi Furkan Onur Eken	Fenerbahçe Üniversitesi İstanbul Beykent Üniversitesi	YAS VE ÖLÜM KAYGISIYLA BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ
Dr.Öğr.Üyesi Kübra Çağla ÇIBIKÇI	Erzincan Binali Yıldırım University	FREE VIBRATION BEHAVIOR OF SINGLE-CORE AND DUAL-CORE LAMINATED SANDWICH COMPOSITE BEAMS UNDER DIFFERENT BOUNDARY CONDITIONS
Nursena Ergüven	Selçuk Üniversitesi	NÖTROFİL HÜCRE DIŞI TUZAKLARI
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ÇELİK	Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi	ESKİ TÜRKÇEDEN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE İSİMLER

ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
SEPTEMBER 19–21, 2025 ISTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE PROGRAM

20.09.2025
SATURDAY / 14:00-16:00
SESSION: 1 HALL: 2 / MODERATOR
Prof. Dr. Elman Guliyev

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Ferah Diba İZGİ	Postdam Universty	A Multidimensional Investigation of Romantic Longing
Güler NURİYEVA	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	VİQOTSKİNİN SOSİOMƏDƏNİ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ ÖZÜNÜ TƏNZİMLƏMƏ BACARIQLARININ İNKİŞAFI
Ülkər Elman qızı Baxşıyeva	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	THE IMAGE OF ATATURK IN AZERBAIJAN POETRY
Prof. Dr. Elman Guliyev	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	ÇİNGİZ AYT MATOVUN “ƏLVİDA, GÜLSARI” ƏSƏRİNDƏ İCTİMAİ-SİYASİ GERÇƏKLİKLƏRİN TƏZAHÜRÜ
Kamalə Əzizli	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	Dilin etnik mənsubiyyətdə rolu
Asgarova Ganira Ali gizi	Azerbaijan State Pedagogical University	ABOUT SOME LEXICAL UNITS USED IN THE DIALECTS AND ACCENTS OF AZERBAIJAN
Ulduz Fərhad Qəhrəmanova	Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti	Heca vəznli şeirlərdə bölgü prinsipi
Assoc. Prof. Davina Hijam Nikkita Laishram	Regional Institute of Medical Sciences	SERUM FATTY ACID BINDING PROTEIN 5(FABP5) IN PSORIASIS

ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
SEPTEMBER 19-21, 2025 ISTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE PROGRAM

20.09.2025
SATURDAY / 14:00-16:00
SESSION: 1 HALL: 3 / MODERATOR
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLU

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Dr. Öğr. Üye. Yahya ŞAHİN	Fırat üniversitesi	TEORİDEN PRATİĞE GEÇİŞ: PDR ÖĞRENCİLERİNİN TERAPİ ÖNCESİ YETKİNLİK ALGILARI
Eyüp Erman YALÇIN	Eİİ İsmek	POSTER TASARIMLARINDA KULLANILAN ÖGELERİN TANIMLANMASI
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Şahin ÖZDEN	İstanbul Esenyurt Üniversitesi	TRAVMA TERAPİSİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR: SANAL GERÇEKLİK UYGULAMALARI
Merve KAYADİBİ Dr. Öğr. Üyesi Serap TÜFEKÇİ ASLİM	Milli Eğitim Bakanlığı Gazi Üniversitesi	BECERİ TEMELLİ ÖĞRETİMİN UYGULANMASINDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ'NDEN YANSIMALAR
Dr. Öğr. Üyesi Meryem GÖKTAŞ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi,	GRAFEN KATKILI KOMPOZİT ÜRETİMİNDE MEKANİK AKTİVASYONUN ETKİSİ
Prof Dr Selahattin AVŞAROĞLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi	POZİTİF PSİKOLOJİNİN GELİŞİMİNDE TÜRKİSTANIN KATKISI
Doç. Dr. Niyazi Sıdkı ADIGÜZEL Dr. Murat KOÇ	Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Erciyes Üniversitesi	FUTBOLCULARIN VÜCUT KOMPOZİSYONLARI İLE TEKRARLI SPRINT PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ
Doç. Dr. Niyazi Sıdkı ADIGÜZEL Dr. Barışcan ÖZTÜRK	Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Milli Eğitim Bakanlığı	TEAKWONDOCULARIN TEKME VURUŞ PERFORMANSI İLE SIÇRAMA VE DENGİ PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
SEPTEMBER 19–21, 2025 ISTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE PROGRAM

20.09.2025
SATURDAY / 14:00-16:00
SESSION: 1 HALL: 4 / MODERATOR
Emil Raul oğlu Ağayev

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Aygun Ahmadova Shukur kızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	UŞAQ TƏXƏYYÜLÜNÜ ZƏNGİNLƏŞDİRƏN ŞEİRLƏR RƏSUL RZA YARADICILIĞI
Çobanova Nərgiz Məhəmməd qızı	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	İdmançı turistlərin fiziki hazırlığının əsasları
Emil Raul oğlu Ağayev	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLDƏ TƏSVİRİ FƏALİYYƏTİN İNKİŞAFETDİRİCİ ROLU
Arzu Kərimova	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	MÜASİR TƏHSİL SİSTEMİNDƏ MÜƏLLİM-ŞAGİRD MÜNASİBƏTLƏRİNİN ROLU VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ
Sadaf ŞABANOVA	Taşkent Devlet Şarşinaslık Üniversitesi	REFLECTIONS OF GENDER IN TURKISH PROVERBS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IDEAL MAN AND WOMAN
Dos. Peri Pashayeva	AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ	AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİNİN İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ TƏDRİSİ: METODİK TƏHLİL
Lala MUSAYEVA	Azerbaijan State Pedagogical University	TEXT-BASED APPROACHES IN TEACHING LEXICAL TOPICS
Assoc. Prof. Davina Hijam Florida Ashem Bidyarani Haobam	Regional Institute of Medical Sciences	ROLE OF ENDOCAN IN VARIOUS DISEASES

ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
SEPTEMBER 19-21, 2025 ISTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE PROGRAM

20.09.2025
SATURDAY / 14:00-16:00
SESSION: 1HALL: 5/ MODERATOR
Assoc. Prof. Dr. Bekir DEĞİRMENCİ

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Bekir DEĞİRMENCİ	Adıyaman Üniversitesi	MEASURING UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS of the SCIENTIFIC RESEARCH METHODS COURSE
Assoc. Prof. Dr. Bekir DEĞİRMENCİ	Adıyaman Üniversitesi	EXAMINATION of EMPLOYEES' ENVIRONMENTAL BEHAVIORS in the CONTEXT of ECO-FRIENDLY PRODUCT PURCHASE INTENTION
Assoc. Prof. Dr. Didem ALSANCAK SIRAKAYA Assoc. Prof. Dr. Mustafa SIRAKAYA	Kırşehir Ahi Evran University	EXAMINATION OF STEM ATTITUDE
Assoc. Prof. Dr. Mustafa SIRAKAYA Assoc. Prof. Dr. Didem ALSANCAK SIRAKAYA	Kırşehir Ahi Evran University	EXAMINATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ATTITUDE ACCORDING TO TECHNOLOGY USE
Nilüfer USTA	Adnan Menderes Secondary School	A STUDY OF ARTISTS WORKING ON THE THEME OF LANDSCAPE IN IMPRESSIONIST STYLE IN FRENCH PAINTING

ASES II. INTERNATIONAL ACADEMIC RESEARCH CONGRESS
SEPTEMBER 19–21, 2025 ISTANBUL, TURKIYE
CONFERENCE PROGRAM

20.09.2025

SATURDAY / 14:00-16:00

SESSION: 1HALL: 6/ MODERATOR

Prof.Dr BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OĞLU

AUTHORS	UNIVERSITY/INSTITUTION	TOPIC TITLE
Assoc. Prof. Dr. Albana Tahiri	Albanian University	CHALLENGES AND PERSPECTIVES FOR A QUALITY, INCLUSIVE, AND INNOVATIVE EDUCATIONAL SYSTEM IN ALBANIA
Prof.Dr BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OĞLU	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	XVII-XVIII ƏSRLƏR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA ƏNƏNÇİLİK VƏ NOVATORLUQ
Natevan Paşayeva	Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti	THE OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS OF DISTANCE EDUCATION
Dr.MƏMMƏDOVA ESMİRA FƏRHAD QIZI	AZƏRBAYCAN DİLİ VƏ ONUN TƏDRİSİ TEXNOLOGİYASI	The main characteristics and detection of lexical defects in the speech of primary school students
Şəfa Yusubova	AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu	AZƏRBAYCAN SƏNƏT FƏDAİSİ – HÜSEYN ƏRƏBLİNSKİ
Dos. Dr. İsmayilov Şahismayıl Namaz oğlu	Azərbaycan Dillər Universiteti	Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında mədəni diplomatiyaya yeni nəfəs, yeni baxış
İrina-Ana DROBOT	Technical University of Civil Engineering Bucharest	SIGMUND FREUD'S CONVERSION HYSTERIA AND METAPHORICAL UNDERSTANDING OF EMOTIONS
Günay Etibar qızı Şükürova	Teacher of school number 149 named after E.Shamiyev	ORGANIZATION OF DIFFERENTIAL TEACHING IN PRIMARY GRADES

CONTENTS

AUTHOR(s)	TITLE	PAGE NO
Öğr.Gör. Yasin BAŞLAR	DUYGUSAL ZEKÂ VE PERFORMANS İLİŞKİSİNE YÖNELİK YAPILMIŞ ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ	1
Özlem KAYAN Dr. Öğr. Üyesi Nurhan NAZ	CİNSEL MİTLERDEN GERÇEĞE:CİNSEL MİTLERİN CİNSEL İŞLEV BOZUKLUKLARINA ETKİSİ	3
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Enes KAYA	KAYIP VE KAZANIM: YAS SÜRECİNDE YAŞANAN PSİKOLOJİK BÜYÜME	5
Arzu Gençay Dr. Öğr. Üyesi Furkan Onur Eken	YAS VE ÖLÜM KAYGISIYLA BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ	7
Dr.Öğr.Üyesi Kübra Çağla ÇİBIKÇI	FREE VIBRATION BEHAVIOR OF SINGLE-CORE AND DUAL-CORE LAMINATED SANDWICH COMPOSITE BEAMS UNDER DIFFERENT BOUNDARY CONDITIONS	9
Nursena Ergüven	NÖTROFİL HÜCRE DIŞI TUZAKLARI	17
Dr. Öğr. Üyesi Yasemin ÇELİK	ESKİ TÜRKÇEDEN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE İSİMLER	33
Ferah Diba İZGİ	A Multidimensional Investigation of Romantic Longing	35
Güler NURİYEVA	VİQOTSKİNİN SOSİOMƏDƏNİ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ ÖZÜNÜ TƏNZİMLƏMƏ BACARIQLARININ İNKİŞAFI	46
Ülkər Elman qızı Baxşıyeva	THE IMAGE OF ATATURK IN AZERBAIJAN POETRY	48
Prof. Dr. Elman Guliyev	ÇİNGİZ AYTMAOVUN “ƏLVİDA, GÜLSARI” ƏSƏRİNDƏ İCTİMAİ-SİYASİ GERÇƏKLİKLƏRİN TƏZAHÜRÜ	53
Kamalə Əzizli	Dilin etnik mənsubiyyətdə rolu	56
Asgarova Ganira Ali gizi	ABOUT SOME LEXICAL UNITS USED IN THE DIALECTS AND ACCENTS OF AZERBAIJAN	57
Ulduz Fərhad Qəhrəmanova	Heca vəznli şeirlərdə bölgü prinsipi	61
Assoc. Prof. Davina Hijam Nikkita Laishram	SERUM FATTY ACID BINDING PROTEIN 5(FABP5) IN PSORIASIS	64
Dr. Öğr. Üye. Yahya ŞAHİN	TEORİDEN PRATİĞE GEÇİŞ: PDR ÖĞRENCİLERİNİN TERAPİ ÖNCESİ YETKİNLİK ALGILARI	65
Eyüp Erman YALÇIN	POSTER TASARIMLARINDA KULLANILAN ÖGELERİN TANIMLANMASI	66
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Şahin ÖZDEN	TRAVMA TERAPİSİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR: SANAL GERÇEKLİK UYGULAMALARI	73
Merve KAYADİBİ Dr. Öğr. Üyesi Serap TÜFEKÇİ ASLIM	BECERİ TEMELLİ ÖĞRETİMİN UYGULANMASINDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ: TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ'NDEN YANSIMALAR	75
Dr. Öğr. Üyesi Meryem GÖKTAŞ	GRAFEN KATKILI KOMPOZİT ÜRETİMİNDE MEKANİK AKTİVASYONUN ETKİSİ	77
Prof Dr Selahattin AVŞAROĞLU	POZİTİF PSİKOLOJİNİN GELİŞİMİNDE TÜRKİSTANIN KATKISI	87
Doç. Dr. Niyazi Sıdkı ADIGÜZEL Dr. Murat KOÇ	FUTBOLCULARIN VÜCUT KOMPOZİSYONLARI İLE TEKRARLI SPRINT PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	91

Doç. Dr. Niyazi Sıdkı ADIGÜZEL Dr. Bərişcan ÖZTÜRK	TEAKWONDOCULARIN TEKME VURUŞ PERFORMANSI İLE SIÇRAMA VE DENGƏ PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ	96
Aygun Ahmadova Shukur kızı	UŞAQ TƏXƏYYÜLÜNÜ ZƏNGİNLƏŞDİRƏN ŞEİRLƏR RƏSUL RZA YARADICILIĞI	100
Çobanova Nərgiz Məhəmməd qızı	İdmançı turistlərin fiziki hazırlığının əsasları	107
Emil Raul oğlu Ağayev	MƏKTƏBQƏDƏR TƏHSİLDƏ TƏSVİRİ FƏALİYYƏTİN İNKİŞAFETDİRİCİ ROLU	110
Arzu Kərimova	MÜASİR TƏHSİL SİSTEMİNDƏ MÜƏLLİM-ŞAĞİRD MÜNƏSİBƏTLƏRİNİN ROLU VƏ İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ	113
Sadaf ŞABANOVA	REFLECTIONS OF GENDER IN TURKISH PROVERBS: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE IDEAL MAN AND WOMAN	118
Dos. Peri Pashayeva	AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİNİN İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ TƏDRİSİ: METODİK TƏHLİL	123
Lala MUSAYEVA	TEXT-BASED APPROACHES IN TEACHING LEXICAL TOPICS	127
Assoc. Prof. Dr. Bekir DEĞİRMENÇİ	MEASURING UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS of the SCIENTIFIC RESEARCH METHODS COURSE	134
Assoc. Prof. Dr. Didem ALSANCAK SIRAKAYA Assoc. Prof. Dr. Mustafa SIRAKAYA	EXAMINATION OF STEM ATTITUDE	145
Assoc. Prof. Dr. Mustafa SIRAKAYA Assoc. Prof. Dr. Didem ALSANCAK SIRAKAYA	EXAMINATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ATTITUDE ACCORDING TO TECHNOLOGY USE	152
Nilüfer USTA	A STUDY OF ARTISTS WORKING ON THE THEME OF LANDSCAPE IN IMPRESSIONIST STYLE IN FRENCH PAINTING	159
Assoc. Prof. Dr. Albana Tahiri	CHALLENGES AND PERSPECTIVES FOR A QUALITY, INCLUSIVE, AND INNOVATIVE EDUCATIONAL SYSTEM IN ALBANIA	161
Prof.Dr BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OĞLU	XVII-XVIII ƏSRLƏR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA ƏNƏNƏÇİLİK VƏ NOVATORLUQ	169
Natevan Paşayeva	THE OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS OF DISTANCE EDUCATION	173
Dr.MƏMMƏDOVA ESMİRA FƏRHAD QIZI	The main characteristics and detection of lexical defects in the speech of primary school students	179
Şəfa Yusubova	AZƏRBAYCAN SƏNƏT FƏDAİSİ – HÜSEYN ƏRƏBLİNSKİ	184
Dos. Dr. İsmayılov Şahismayıl Namaz oğlu	Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında mədəni diplomatiyaya yeni nəfəs, yeni baxış	188
İrina-Ana DROBOT	SIGMUND FREUD'S CONVERSION HYSTERIA AND METAPHORICAL UNDERSTANDING OF EMOTIONS	192
Günay Etibar qızı Şükürova	ORGANIZATION OF DIFFERENTIAL TEACHING IN PRIMARY GRADES	193
Assoc. Prof. Davina Hijam Florida Ashem Bidyarani Haobam	ROLE OF ENDOCAN IN VARIOUS DISEASES	196

Assoc. Prof. Dr. Bekir DEĞİRMENÇİ	EXAMINATION of EMPLOYEES' ENVIRONMENTAL BEHAVIORS in the CONTEXT of ECO-FRIENDLY PRODUCT PURCHASE INTENTION	197
-----------------------------------	---	-----

**BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF STUDIES ON THE RELATIONSHIP BETWEEN
EMOTIONAL INTELLIGENCE AND PERFORMANCE WITH VOSVIEWER**

**DUYGUSAL ZEKÂ VE PERFORMANS İLİŞKİSİNE YÖNELİK YAPILMIŞ
ÇALIŞMALARIN VOSVIEWER İLE BİBLİYOMETRİK ANALİZİ**

Yasin BAŞLAR

**Öğr.Gör. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Buharkent Meslek Yüksekokulu. İnsan
Kaynakları Yönetimi. ORCID: 0000-0002-2367-5313**

ÖZET

Günümüzde işletmeler ve işletmecilik kavramları, önce küreselleşmeyle değişime uğramış, sonrasında da dijital dünyanın etkileri altında kalmıştır. Bu değişimler işletmeciliği ve işletme fonksiyonlarını dönüştürmüş, iş süreçlerini ve çalışma şekillerini de derinden etkilemiştir. İşletmelerde çalışan bireylerin çalışma koşullarındaki farklılaşma da çalışanların işe bakış tarzını ve çalışma performanslarını etkilemiştir. Bu bağlamda çalışan performansı, birçok faktörden etkilenmekte, bu da işletme başarısına katkı sağlamaktadır. Önceleri işletme yöneticileri çalışan performansını ölçmede nicel unsurları kriter olarak alıyorken ve rakamsal ifadelerle ilgileniyorken, günümüzde niteliksel faktörler ön plana çıkmaya başlamıştır. Bu faktörlerden en önemlisi çalışanların sahip olduğu “duygusal zekâ” kavramıdır. Çalışanların ve yöneticilerin hem kendi hem de başkalarının duygularını tanıma, anlama ve buna göre davranma yeteneği olarak tanımlanan duygusal zekâ, önceleri göz ardı ediliyorken çalışan performansı ile doğrudan ilişkili olduğu görüldükçe, işletme yönetimi açısından da önemli bir unsur haline gelmiştir. Yöneticiler açısından bakıldığında duygusal zekânın da bilişsel zekâ kadar çalışan performansına etki ettiği yıllar içerisinde fark edilmiştir. Duygusal zekanın fonksiyonları olarak bilinen, öz farkındalık, öz düzenleme, sosyal beceriler, empati ve motivasyon çalışan performansını doğrudan etkileyen kavramlar haline gelmiştir. İş yaşamında iletişim becerilerinin ön plana çıkmasıyla birlikte öğrenen organizasyonlar oluşmuş, bu da performans değerlendirme kriterlerini değiştirmiştir. Çalışanların performans ölçütleri tablolarındaki rakamsal ve somut sonuçlar olmaktan çıkarak, etkili iletişim, duygusal zekâ, grup çalışması becerileri vb. soyut kavramlar önem kazanmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, çalışan performansı ile duygusal zekâ arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik yapılmış çalışmaların bibliyometrik analizini yapmaktır. Bu amaçla Web of Science veritabanından, “all filed” kriterine göre duygusal zeka ve performans üzerine yapılan çalışmalar taranmıştır. Sonucunda 8152 çalışmaya ulaşılmış olup, araştırmanın sınırlılıklarına göre 2014-2024 yılları arasında, “işletme” ve “yönetim” alanlarında, İngilizce dilinde, doküman türü makale olan toplam 990 çalışmaya ulaşılmıştır. Ulaşılan veriler VOSviewer programı ile analiz edilmiştir. Verileri sağlamak için “emotion”, “intelligence”, “performance”, anahtar kelimeleri ile tarama yapılmıştır. Analiz bulgularına göre, ortak yazar ağ haritası, yazar atıf ağ haritası, ülke atıf ağ haritası, anahtar sözcük ağ haritası, yazar bibliyografik eşleşme ağ haritası ve metinlerin bibliyografik eşleşme haritası çıkarılmıştır. Böylelikle en çok atıf alan yazarların yazarların Herman Aguinis (1264), Jeremy B. Bernerth (1264), Ronald H. Humphrey (746) olduğu görülmüştür. Ayrıca ülke atıf ağ haritasına bakıldığında, en çok atıf alan ülke 9231 ile USA olmuştur. Buna ek olarak en çok tekrar edilen sözcükler, “duygusal zeka”, “iş performansı”, “iş tatmini” olarak belirlenmiştir. Metinlerin bibliyografik eşleşme analizine göre ise 1264 atıf sayısı ile Bernerth (2016)’dır. Bu araştırma sonucunda elde edilen ağ haritalarının duygusal zeka ve performans ilişkisi alanında katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal Zeka, İş Performansı, VOSviewer, Bibliyometrik Analiz

ABSTRACT

Today, the concepts of businesses and management have changed first with globalization and then under the influence of digitalization and the digital world. These changes have transformed business and business functions, and have deeply affected business processes and working methods. The differentiation in the working conditions of individuals working in businesses has also affected the way employees view work and their work performance. In this context, employee performance is affected by many factors, which contributes to business success. While business managers used to take quantitative elements as criteria in measuring employee performance and were interested in numerical expressions, today qualitative factors have come to the fore. The most important of these factors is the concept of “emotional intelligence” possessed by employees. Emotional intelligence, defined as the ability of employees and managers to recognize, understand and act accordingly with both their own and others’ emotions, was previously ignored, but as it was seen to be directly related to employee performance, it has become an important element in terms of business management. From the perspective of managers, it has been realized over the years that emotional intelligence affects employee performance as much as cognitive intelligence. The functions of emotional intelligence, known as self-awareness, self-regulation, social skills, empathy and motivation, have become concepts that directly affect employee performance. With the prominence of communication skills in business life, learning organizations have emerged, which has changed performance evaluation criteria. Employee performance criteria have ceased to be numerical and concrete results in tables and graphs, and abstract concepts such as effective communication, emotional intelligence, group work skills and the like have gained importance. In this context, the main purpose of the study is to conduct a bibliometric analysis of studies conducted to determine the relationship between employee performance and emotional intelligence. For this purpose, studies on emotional intelligence and performance were scanned from the Web of Science database according to the “all filed” criterion. As a result, 8152 studies were reached, and according to the limitations of the research, a total of 990 studies were reached between 2014-2024 in the fields of “business” and “management”, in English language, and as document type articles. The data obtained were analyzed with the VOSviewer program. In order to provide the data, a search was conducted with the keywords “emotion”, “intelligence”, “performance”. According to the analysis findings, co-author network map, author citation network map, country citation network map, keyword network map, author bibliographic match network map and bibliographic match map of the texts were created. Thus, it was seen that the most cited authors were Herman Aguinis (1264), Jeremy B. Bernerth (1264), Ronald H. Humphrey (746). In addition, when the country citation network map was examined, the country with the most citations was the USA with 9231. In addition, the most repeated words were determined as “emotional intelligence”, “job performance”, “job satisfaction”. According to the bibliographic match analysis of the texts, Bernerth (2016) was cited with 1264. It is thought that the network maps obtained as a result of this research will contribute to the field of emotional intelligence and performance relationship.

Keywords: Emotional Intelligence, Job Performance, VOSviewer, Bibliometric Analysis

FROM MYTH TO REALITY:
THE IMPACT OF SEXUAL MYTHS ON SEXUAL DYSFUNCTIONS
CİNSEL MİTLERDEN GERÇEĞE:
CİNSEL MİTLERİN CİNSEL İŞLEV BOZUKLUKLARINA ETKİSİ

Özlem KAYAN¹, Nurhan NAZ

¹Klinik Psikolog, Alvin Psikoloji, Klinik Psikoloji,
0009-0003-0018-1059

²Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Gelişim Üniversitesi, Psikoloji Bölümü,
0009-0007-3517-6160

Özet

Cinsellik, insan doğasının ayrılmaz bir parçası olmasına karşın, kültürel değerler, toplumsal roller ve inanç sistemleriyle şekillenen, bireyden bireye değişiklik gösterebilen karmaşık bir psikofizyolojik deneyimdir. Ancak pek çok toplumda cinselliğin tabu olarak görülmesi, bilimsel bilgi eksikliği ve iletişimdeki kısıtlılıklar nedeniyle yanlış inanışlar ortaya çıkmış, zamanla bu inanışlar “cinsel mitler” olarak kalıplaşmıştır. Cinsel mitler, bireylerin cinsel yaşamlarını doğrudan etkileyerek performans kaygısı, suçluluk, yetersizlik ve korku gibi olumsuz duyguların gelişimine yol açmakta; bu durum ise çeşitli cinsel işlev bozukluklarının ortaya çıkmasına ve süreklilik kazanmasına zemin hazırlamaktadır. Bu derleme çalışmada, cinselliğe ilişkin temel kavramlar, cinselliğin tarihsel süreçte incelenmesine yönelik ilk bilimsel araştırmalar ve cinsel yanıt döngüsüne ilişkin modellerin yanı sıra, cinsel mitlerin tanımı, çeşitleri, kültürel kökenleri ve cinsel işlev bozukluklarıyla olan ilişkileri ele alınmıştır. Literatür taraması kapsamında ulusal ve uluslararası ölçekte yapılmış toplam yaklaşık 120 kaynak incelenmiş; özellikle Kinsey, Ellis, Freud, Hirschfeld, Masters ve Johnson, Kaplan, Basson gibi araştırmacıların klasik çalışmalarının yanı sıra, Cinsel Eğitim, Tedavi ve Araştırma Derneği (CETAD) ve Cinsel Sağlık Enstitüsü Derneği (CİSED) tarafından yürütülen çalışmalar da değerlendirilmiştir. Bulgular, cinsel mitlerin yalnızca düşük eğitim düzeyine sahip bireylerde değil, yükseköğrenim görmüş kişiler ve sağlık profesyonelleri arasında da yaygın olduğunu göstermektedir. Kadınlarda vajinismus, orgazm bozukluğu ve cinsel ilgi/uyarılma bozukluğu; erkeklerde ise erken boşalma, sertleşme bozukluğu ve geç boşalma gibi sorunların önemli ölçüde mitlerle ilişkili olduğu görülmüştür. Örneğin, “erkekler her zaman cinsel ilişkiye hazırdır” miti, erkeklerde yoğun performans kaygısına ve psikojenik sertleşme bozukluklarına yol açarken; kadınların edilgen, erkeklerin yönlendirici olması gerektiğine dair inançlar, cinsel iletişimi kısıtlamakta ve çift ilişkilerinde uyumsuzluk yaratmaktadır. Sonuç olarak, cinsel mitler hem bireysel düzeyde cinsel doyum ve işlevselliği olumsuz etkilemekte hem de toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirerek ilişkilerde sorunlara zemin hazırlamaktadır. Cinsel terapilerde ilk görüşmede bireylerin cinsel bilgi düzeyi ve mitlere dair inançlarının sorgulanması, yanlış inanışların bilimsel doğrularla yer değiştirmesini sağlamak ve cinsel işlev bozukluklarının önlenmesi ile tedavisinde etkili bir adım olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cinsel mitler, cinsel işlev bozuklukları, performans kaygısı, toplumsal cinsiyet

Abstract

Sexuality is an inseparable part of human nature; however, it is a complex psychophysiological experience shaped by cultural values, social roles, and belief systems, and it varies significantly from individual to individual. In many societies, sexuality has been regarded as a taboo topic, and the lack of scientific knowledge combined with limited communication has led to the emergence of misconceptions that, over time, have become established as “sexual myths.” These myths directly influence individuals’ sexual lives by creating performance anxiety, guilt, inadequacy, and fear, thereby contributing both to the onset and maintenance of various sexual dysfunctions. This review study examines basic concepts of sexuality, the historical development of sexuality research, models of the sexual response cycle, as well as the definition, types, and cultural roots of sexual myths and their relationship with sexual dysfunctions. Within the scope of the literature review, approximately 120 national and international sources were analyzed, including seminal works by Kinsey, Ellis, Freud, Hirschfeld, Masters and Johnson, Kaplan, and Basson, as well as large-scale studies conducted by the Sexual Education, Treatment and Research Association (CETAD) and the Sexual Health Institute Society (CİSED). Findings indicate that sexual myths are widespread not only among individuals with lower levels of education but also among highly educated groups, including healthcare professionals. Various sexual dysfunctions have been associated with myths in both women and men. In women, vaginismus, orgasmic disorders, and sexual interest/arousal difficulties are frequently linked to myths, while in men, erectile dysfunction, premature ejaculation, and delayed ejaculation are often associated with false beliefs. For example, the myth that “men are always ready for sex” generates significant performance anxiety and psychogenic erectile difficulties, whereas the belief that women must remain passive and men should always take the initiative reinforces rigid sexual roles and exacerbates communication problems between partners. In conclusion, sexual myths are powerful factors that negatively affect sexual well-being, trigger dysfunctions, and perpetuate restrictive gender roles, thereby diminishing relationship quality. For this reason, assessing individuals’ level of sexual knowledge and their adherence to myths during the very first session of sexual therapy is essential. Replacing myths with scientifically accurate information constitutes a crucial step toward promoting a healthy sexual life as well as preventing and treating sexual dysfunctions.

Keywords: Sexual myths, sexual dysfunctions, performance anxiety, gender roles

LOSS AND GAIN: PSYCHOLOGICAL GROWTH IN THE GRIEF PROCESS
KAYIP VE KAZANIM: YAS SÜRECİNDE YAŞANAN PSİKOLOJİK BÜYÜME

Muhammet Enes KAYA¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, klinik psikoloji,
<https://orcid.org/0000-0002-7808-6583>

Özet

Yaşamın doğal bir parçası olan yakın kaybı, insanın kontrol algısını sarsar ve genellikle de olumsuzluklarla ilişkilendirilir. Geleneksel yaklaşımlar, kayıp sonrası yas sürecinin zorluklarına ve olası psikolojik sorunlara odaklansa da insanların esnek doğası ve gelişim kapasiteleri, bu zorlu deneyimi bir değişim ve büyüme fırsatı olarak değerlendirmelerine olanak tanır. Yaygın kanının aksine, örseleyici olaylar sonrası her zaman kronik sorunlar görülmez; aksine, insanlar olumlu değişimler ve psikolojik büyüme gösterebilir. Psikolojik büyüme, bir kriz veya örseleyici yaşantı sonrasında kişisel ve ilişkisel alanlarda meydana gelen olumlu değişimleri ifade eden çok boyutlu bir olgudur. Bu süreç; yaşanan zorluklardan fayda bulma, uyum sağlama, dönüşme ve gelişme gibi unsurları içerir. Bu yaklaşım, zorluklara karşı pasif bir duruş yerine daha aktif bir rol üstlenmeyi teşvik eder. Benzer şekilde yeni deneyimlere açık, iyimser, mücadeleci ve yüksek stres toleransına sahip bireylerin daha fazla büyüme göstermesi de daha muhtemel görünmektedir. Yakın kaybı sonrası yas süreci özelinde görülen büyüme ise kullanılan başa çıkma yöntemleri ve sosyal destek ile yakından ilişkilidir. Problemlere odaklanan, sosyal destek arayan ve dini inançlardan güç alan işlevsel başa çıkma stratejileri, büyümeyi desteklemektedir. Güven verici bir sosyal destek ortamı, bireyin kendini ifade etmesini, kabul görmesini ve yaşadığı acıda olumlu anlamlar bulmasını kolaylaştırmaktadır. Yas sürecinde anlam bulma çabası, içsel sıkıntıyı azaltırken uyum sürecini de olumlu etkiler. Bu süreçte bireyler, yaşama, ölüme ve ilişkilere dair bakış açılarını yeniden yapılandırır. Kaybı bir kırılma noktası olarak gören yaşlı kişiler; kişisel gelişim, artan işlevsellik ve yeni ilgi alanları gibi kazanımlar elde edebilirler. Sonuç olarak, kayıp sonrası büyüme hem bir süreç hem de bir sonuç olarak değerlendirilebilir ve bu süreç, bilişsel süreçlerin ve başa çıkma becerilerinin gelişimiyle desteklenebilir.

Anahtar kelimeler: Kayıp, ölüm, yas, kayıp sonrası büyüme

Abstract

The bereavement, a natural part of life, challenges one's sense of control and is often associated with negativity. While traditional approaches focus on the challenges of grief and potential psychological problems following loss, people's resilient nature and capacity for development allow them to view this challenging experience as an opportunity for change and growth. Contrary to popular belief, chronic problems are not always observed after traumatic events; on the contrary, people can experience positive changes and psychological growth. Psychological growth is a multidimensional phenomenon that refers to the positive changes that occur in personal and relational spheres after a crisis or traumatic experience. This process includes elements such as finding benefit from the challenges experienced, adaptation, transformation, and development. This approach encourages taking a more active role in the face of challenges rather than a passive stance. Similarly, individuals who are open to new experiences, optimistic, challenging, and have a high stress tolerance appear more likely to experience greater growth. Growth observed in the specific grief process after the loss

of a loved one is closely related to the coping strategies used and social support. Functional coping strategies that focus on problems, seek social support, and draw strength from religious beliefs support growth. A reassuring social support environment facilitates self-expression, acceptance, and the ability to find positive meaning in the pain experienced. The struggle to find meaning during the grieving process reduces internal distress and positively impacts the adaptation process. During this process, individuals restructure their perspectives on life, death, and relationships. Grieving individuals who perceive loss as a turning point can achieve gains such as personal growth, increased functionality, and new interests. Consequently, post-bereavement growth can be considered both a process and an outcome, and this process can be supported by the development of cognitive processes and coping skills.

Keywords: Loss, death, grief, post-bereavement growth

A THEORETICAL PERSPECTIVE ON COPING WITH GRIEF AND DEATH ANXIETY YAS VE ÖLÜM KAYGISIYLA BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİNE KURAMSAL BİR BAKIŞ

Arzu Gençay¹, Furkan Onur Eken²

¹Psikoloji Bölümü Öğrencisi, Fenerbahçe Üniversitesi, Psikoloji, 0009-0004-6391-451X

²Doktor Öğretim Üyesi, İstanbul Beykent Üniversitesi, Klinik Psikoloji, 0000-0001-6526-3512

Özet

Yaşlılık, biyolojik değişimlerin etkisi ile bireylerin gündelik işlevlerini yerine getirmekte güçlükler yaşadığı bir dönemdir. İnsanlar yaş aldıkça gerek kendileri gerekse çevresindekiler ile birlikte ölüm deneyimine doğru yaklaşmaktadır. Bu durum, insanların giderek yaşlanmaları ya da çevresindeki kişileri kaybetmeleri yoluyla olmaktadır. Ölüm ve yas süreci insanların yaşayacağı kaçınılmaz bir gerçekliktir. Her insan, bu gerçekliği farklı şekilde algılamakta ve deneyimlemektedir. Bu deneyimlerin getirdiği en başlıca duygular üzüntü, keder, özlem gibi olarak görülmektedir. İnsanlar, ölüme yaklaşma, kayıp ya da yas deneyimi içerisinde bu duyguları farklı şekillerde ve şiddetlerde deneyimleyebilmektedirler. Bu tür deneyimler genellikle belirli bir başa çıkma sürecini beraberinde getirmektedir. Birçok insan zorlayıcı olabilecek bu deneyimlerle bireysel ve toplumsal olarak çeşitli ritüeller, törenler, inanç sistemleri ve davranış biçimleri gibi farklı yöntemler kullanarak başa çıkmaya çalışmaktadır. Bu yöntemlerin, temelde ölüm ve kaybın kabulü ya da reddedilmesi temelinde ikiye ayrıldığı görülmektedir. Bireyler ölümü kabul ederek yaşayabilir ya da ölümü reddederek ölümün ortaya çıkardığı kaygı ve korku ile baş etmeye çalışabilmektedir. Bireyler dini inanç sistemlerini kullanarak, hayatın amacına odaklanmak, manevi değerlere yönelmek ya da hayata çeşitli anlamlar yüklemek gibi başa çıkma yöntemleri kullanabilmektedir. Yas açısından, Kübler-Ross' un kuramı literatürde önemli bir yer edinmiştir. Bu kurama göre yas sürecinin inkar, öfke, pazarlık, depresyon ve kabullenme olmak üzere beş temel evreden oluştuğu vurgulanmaktadır. Literatürde yapılan araştırmalar, ölüm korkusu ve yas deneyimlerinin sosyal destek, kaygı ve depresif belirtiler gibi birçok değişkenle ilişkili olduğunu göstermektedir. İnsanların ölümle yüzleşme ve yas deneyimleri birçok farklı teorik yaklaşım çerçevesinde açıklanmaktadır. Psikodinamik kuramdan bağlanma teorisine, sosyal öğrenme yaklaşımından bilişsel ve davranışçı kuramlara kadar birçok yaklaşım, bu evrensel deneyimlerin açıklanmasına katkı sağlamıştır. Psikodinamik kuram, ölüm kaygısı ve yas deneyimlerini çocukluk dönemi ilişkileri, bilinç dışına bastırılan içerikler, libidinal yatırımlar ve savunma mekanizmaları temelinde açıklamaktadır. Bağlanma kuramı ise bireylerin yaşamların erken dönemlerinde bağ kurma örüntülerinin geliştiğine vurgu yaparak yetişkinlik döneminde yaşanan ölüm ve yas süreçlerinin bu bağ kurma örüntülerine göre şekillenebileceğini savunmaktadır. Bilişsel kuram, ölümle ilişkili kaybı bireyin kontrolü dışında gelişen, fakat inanç sistemini, duygularını ve davranışlarını derinden etkileyen dışsal bir yaşam olayı olarak değerlendirilmektedir. Davranışçı kuram ise bu kavramları edimsel koşullanma, klasik koşullanma ve sosyal öğrenme yaklaşımı bağlamında ele almaktadır. Nörobiyolojik yaklaşıma göre bir eş ya da bakım verenle kurulan bağ sonrasında, sinirsel ağlar her iki bireyi de kapsayacak şekilde yeniden yapılandırılır. Sonuç olarak, ölüm ve yas deneyimlerinin psikoloji literatürü açısından önemli kavramlar olarak görülmekte ve bu kavramlar üzerine kapsamlı araştırmalar yapılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Ölüm kaygısı, yas, başa çıkma

Abstract

Aging is a period in which individuals experience difficulties in performing daily functions due to the impact of biological changes. As people age, they approach the experience of death, both themselves and those around them. This occurs through aging or the loss of those around them. Death and grief are inevitable realities that people experience. Each person perceives and experiences this reality differently. The primary emotions brought on by these experiences are sadness, grief, and longing. People may experience these emotions in different ways and intensities during the near-death, loss, or mourning experience. These experiences often involve a specific coping process. Many people attempt to cope with these potentially challenging experiences, both individually and collectively, using various methods such as rituals, ceremonies, belief systems, and behavioral patterns. These methods are fundamentally divided into two categories: acceptance or denial of death and loss. Individuals can either accept death and live with it, or reject it and attempt to cope with the anxiety and fear it engenders. Individuals may employ coping strategies such as focusing on the purpose of life, turning to spiritual values, or assigning various meanings to life through religious belief systems. Regarding grief, Kübler-Ross's theory has gained significant ground in the literature. According to this theory, the grieving process consists of five fundamental stages: denial, anger, bargaining, depression, and acceptance. Research in the literature demonstrates that fear of death and grief experiences are related to numerous variables, including social support, anxiety, and depressive symptoms. People's experiences of confronting death and grief are explained within the framework of many different theoretical approaches. From psychodynamic theory to attachment theory, from social learning to cognitive and behavioral theories, numerous approaches have contributed to explaining these universal experiences. Psychodynamic theory explains death anxiety and grief experiences based on childhood relationships, repressed unconscious contents, libidinal investments, and defense mechanisms. Attachment theory, on the other hand, emphasizes that individuals develop attachment patterns early in life and argues that death and grief processes experienced in adulthood may be shaped by these attachment patterns. Cognitive theory views death-related loss as an external life event that occurs beyond an individual's control but profoundly impacts their belief system, emotions, and behavior. Behavioral theory, on the other hand, examines these concepts within the context of operant conditioning, classical conditioning, and social learning. According to the neurobiological approach, after bonding with a spouse or caregiver, neural networks are restructured to encompass both individuals. Consequently, death and grief experiences are considered important concepts in the psychological literature, and comprehensive research on these concepts is recommended.

Keywords: Death anxiety, grief, coping

FREE VIBRATION BEHAVIOR OF SINGLE-CORE AND DUAL-CORE LAMINATED SANDWICH COMPOSITE BEAMS UNDER DIFFERENT BOUNDARY CONDITIONS

FARKLI SINIR KOŞULLARI ALTINDA TEK ÇEKİRDEKLİ VE ÇİFT ÇEKİRDEKLİ LAMİNE SANDVIÇ KOMPOZİT KİRİŞLERİN SERBEST TİTREŞİM DAVRANIŞI

Kübra Çağla ÇIBIKÇI

¹Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım University, Engineering and Architecture Faculty, Erzincan, Turkey, 0000-0002-4060-5608

Abstract

This study presents a comprehensive numerical investigation into the free vibration characteristics of single-core and dual-core laminated sandwich composite beams. The analysis is performed for two distinct boundary conditions (clamped-free (C-F) and clamped-clamped (C-C)). Finite element models were created in ANSYS incorporating realistic material properties and lamina orientations to determine the first three natural frequencies and associated mode shapes. The results demonstrate that the addition of a second core layer enhances structural stiffness, resulting in an increase in natural frequencies by up to approximately 7% compared to single-core configurations. This improvement is more pronounced under C-C boundary conditions. These findings suggest that dual-core laminated sandwich composite beams offer superior vibration performance, making them promising candidates for lightweight, high-stiffness engineering applications such as aerospace structures and wind turbine blades, where dynamic behavior is critical. Future work could include experimental validation and exploring alternative core geometries or damping characteristics.

Keywords: Finite element analysis, free vibration, dual-core sandwich composite beams, modal analysis, boundary conditions.

Özet

Bu çalışma, tek ve çift çekirdekli lamine sandviç kompozit kirişlerin serbest titreşim karakteristiklerine ilişkin kapsamlı bir sayısal inceleme sunmaktadır. Analiz, iki farklı sınır koşulu (ankastre-serbest (C-F) ve ankastre-ankastre(C-C)) için gerçekleştirilmiştir. İlk üç doğal frekansı ve ilişkili mod şekillerini belirlemek için gerçekçi malzeme özellikleri ve lamina yönelimlerini içeren ANSYS'de sonlu eleman modelleri oluşturulmuştur. Sonuçlar, ikinci bir çekirdek tabakasının eklenmesinin yapısal sertliği artırdığını ve bunun sonucunda tek çekirdekli konfigürasyonlara kıyasla doğal frekanslarda yaklaşık %7'ye kadar bir artışa neden olduğunu göstermektedir. Bu iyileştirme, C-C sınır koşulları altında daha belirgindir. Bu bulgular, çift çekirdekli lamine sandviç kompozit kirişlerin üstün titreşim performansı sunduğunu ve bunları dinamik davranışın kritik olduğu havacılık yapıları ve rüzgar türbini kanatları gibi hafif, yüksek sertlikli mühendislik uygulamaları için umut verici adaylar haline getirdiğini göstermektedir. Gelecekteki çalışmalar, deneysel doğrulama ve alternatif çekirdek geometrilerinin veya sönümleme özelliklerinin araştırılmasını içerebilir.

Anahtar kelimeler: Sonlu elemanlar analizi, serbest titreşim, çift çekirdekli sandviç kompozit kirişler, modal analiz, sınır koşulları.

1. INTRODUCTION

Sandwich composite beams are widely preferred in many engineering fields, including marine, aerospace, automotive, and construction, thanks to their high strength-to-weight and stiffness-to-weight ratios, superior bending rigidity, good damping, and fatigue resistance (Palomba et al., 2022, Birman and Kardomateas, 2018). These structures, typically consisting of a thick, lightweight core material sandwiched between two thin, rigid face sheets, offer significant advantages in both energy absorption and vibration control (Birman and Kardomateas, 2018). Face sheets provide high strength and stiffness, while various core designs, such as honeycomb, corrugated, lattice, origami, elastomer, and bio-inspired, play a critical role in shear stress resistance, increased impact resistance, and improved damping properties (Thanikasalam and Ramamoorthy, 2024, Gunasegeran and Edwin Sudhagar, 2023). Laminated composite multi-core sandwich beams, thanks to multiple thin face plates and core layers, provide enhanced performance by offering superior bending stiffness, tensile strength, and impact resistance compared to single-core models (Selvaraj et al., 2021a). In modern engineering applications, accurately predicting the dynamic behavior of sandwich structures is crucial for ensuring reliability against fatigue, resonance, and dynamic loading conditions. Therefore, thorough evaluation of both static and dynamic properties of such structures during the design and development processes is essential for product safety and performance. Thanks to all these superior features, sandwich composite structures are replacing traditional structures and emerging as a critical solution in modern engineering. Many researchers in this field are conducting various experimental and numerical studies aimed at improving the mechanical and dynamic performance of sandwich composite structures.

In their study, Selvaraj et al. used both experimental and numerical techniques to examine the dynamic responses of laminated composite single-core and double-core sandwich beams. The numerical model of these beams was validated against the experimental results. They observed that the double-core beam had more rigidity than the single-core beam (Selvaraj et al., 2021a). In their study, Thanikasalam and Ramamoorthy investigated the free and forced vibration characteristics of single-core and double-core composite sandwich beams. They experimentally measured the natural frequencies of these beams and validated them using finite element models. They reported that the vibration performance of the sandwich beams was enhanced by adding an additional core layer (Thanikasalam and Ramamoorthy, 2023). Senthilkumaran et al. examined the dynamic characteristics of a multi-core sandwich composite beam with discontinuous cores. They examined the effect of adding extra cores to the sandwich beams in detail. They also investigated the effect of embedding multiple slit profiles within the sandwich structure (Senthilkumaran et al., 2021). Thanikasalam et al. used the MATLAB-ANSYS Interface approach to examine the vibration characteristics of a biomimetic double-core sandwich beam under varied boundary conditions. They compared the natural frequencies obtained from this approach with those reported in the existing literature and experimental data. The results showed acceptable agreement (Thanikasalam et al., 2025). Selvaraj et al. examined the free vibration behavior of multi-core laminated composite sandwich beams experimentally and numerically. The numerical model's projected natural frequencies and the experimentally determined ones agreed well. They stated that the multi-core sandwich beam significantly improves structural stiffness compared to the single-core sandwich beam (Selvaraj et al., 2021b). In their study, Thanikasalam and Ramamoorthy used both experimental and numerical techniques to examine the vibration behavior of a double-core sandwich beam with a biomimetic core and composite face sheets reinforced with multi-walled carbon nanotubes (MWCNTs). They stated that the developed numerical model showed good agreement with both experimental data and results reported in the existing literature (Thanikasalam and Ramamoorthy, 2024). Li et al. created a layer-based solid element approach to examine the free vibration behavior and static response of sandwich composite structures with multilayer cores. They reported that the proposed method yields improved results and that local models are most suitable for the computational process (Li et al., 2016). Ye et al. looked at the vibration behavior of three-dimensional sandwich and multilayer plates (Ye et al.,

2017). Selvaraj et al. investigated the material, mechanical, and dynamic properties of multi-core sandwich panels reinforced with natural fibers. According to them, the structural rigidity of a multi-core natural composite sandwich panel is considerably impacted in comparison to a single-core natural composite sandwich panel (Selvaraj and Sathiyamoorthy, 2022). The dynamic characteristics of dual-core sandwich structures were examined by Adessina et al. In contrast to single-core sandwich constructions, they claimed that dual-core sandwich structures perform better in terms of damping (Adessina et al., 2016).

In this study, the free vibration behavior of laminated sandwich composite beams with single-core and dual-core configurations is numerically examined using finite element analysis in ANSYS. The models consider realistic material properties and lamina stacking sequences and are evaluated under two boundary conditions: C-F and C-C. The influence of core configuration and boundary constraints on the first three natural frequencies and corresponding mode shapes is systematically analyzed. The purpose of this study is to give engineers design principles for engineers developing lightweight composite structures with enhanced dynamic performance.

2. MATERIAL and METHODS

2.1. Composite Configurations

The laminated sandwich composite beams consist of carbon fiber-reinforced epoxy face sheets and a PVC foam core. Table 1 lists these materials' mechanical characteristics.

Table 1

The Mechanical properties of carbon fiber-reinforced epoxy and PVC foam

Material	E_1 (GPa)	E_2 (GPa)	G_{12} (GPa)	ν_{12}	Density (kg/m ³)
Carbon fiber-reinforced epoxy (ANSYS® Academic Research Mechanical, Release 18.1, 2017)	121	8.6	4.7	0.27	1490
PVC foam (Diab Group, 2024)	0.07	-	0.0269	0.3	60

11

The top and bottom face sheets each comprise four plies with fiber orientations of $[0^\circ/45^\circ/-45^\circ/0^\circ]$. The single-core sandwich composite beam has an 8 mm-thick PVC foam core, with an overall beam 300 mm in length and 50 mm in width. Each ply is approximately 0.5 mm thick, resulting in a total face sheet thickness of 2 mm.

The dual-core sandwich composite beam has same length and width as the single-core beam, but features two core layers, each 4 mm thick. It includes three composite face sheets (top, middle, and bottom) with approximately 1.33 mm thickness each. The geometric configuration of the laminated sandwich composite beams used for work is shown in Table 2. Figure 1 illustrates schematic views of both configurations: (a) single-core and (b) dual-core sandwich composite beams.

Table 2

The geometric configuration of the laminated sandwich composites

Configuration	Face sheet thickness (mm)	Core thickness (mm)
---------------	---------------------------	---------------------

	Length (mm)	Width (mm)	h_t	h_m	h_b	h_{c1}	h_{c2}
Single- core	300	50	2	-	2	8	-
Dual- core	300	50	1.33	1.33	1.33	4	4

Here, h_t represents the top surface layer thickness, h_m represents the middle surface layer thickness, h_b represents the bottom surface thickness, h_{c1} represents the top core thickness, and h_{c2} represents the bottom core thickness.

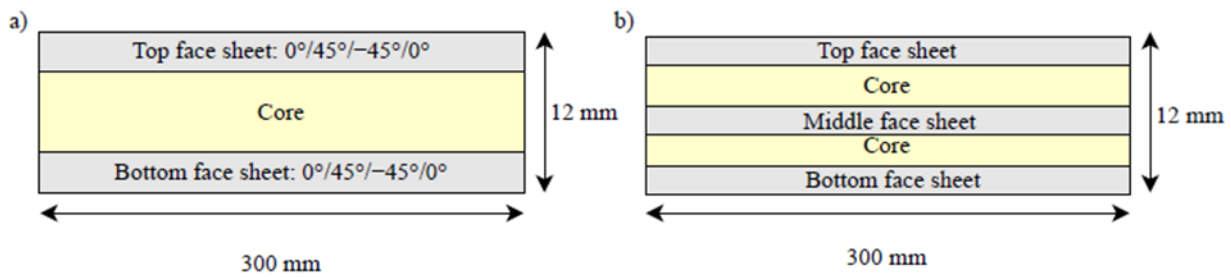

Figure 1. Schematic view of a) single-core sandwich composite b) dual-core sandwich composite

2.2. Numerical Procedure

The finite element method (FEM), which is implemented in ANSYS 18.1 software, was used in this study to examine the free vibration behavior of laminated sandwich composite beams. The numerical procedure followed in this study is summarized in the flowchart presented in Figure 2. First, the geometric models and material properties (Table 1) of single and dual-core sandwich composite beams were defined. Subsequently, finite element models were created in ANSYS using the ACP (Ansys Composite Prepost) module and SHELL281 elements, which are suitable for layered composite structures. To ensure mesh independence, several mesh densities and element sizes were tested; the final mesh was chosen based on convergence of the first three natural frequencies. Free vibration (modal) analyses were performed under two boundary conditions:

- Clamped-Clamped (C-C): All displacement and rotational degrees of freedom are constrained at both ends of the beam.
- Clamped-Free (C-F): One end is fully fixed, and the other end is free.

The first three natural frequencies and associated mode shapes were determined using the Block Lanczos eigenvalue extraction method. The analysis assumes perfect bonding between layers with no slipping, and all materials are considered linearly elastic. All simulations were conducted at standard room temperature.

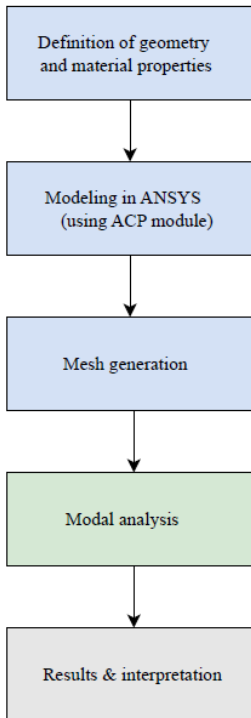

Figure 2. Flowchart of the numerical procedure used in this study

3. RESULTS

In this study, the free vibration behavior of single-core and double-core laminated sandwich composite beams under two different boundary conditions was investigated quantitatively using finite element analysis in ANSYS. The first three natural frequencies obtained from the analyses are presented in Table 3, and Figures 3–4 show the appropriate mode shapes.

Table 3

Natural frequencies of laminated sandwich composites with single and dual core under different boundary conditions

Configuration	Natural Frequency (Hz)		
	Mode	C-F	C-C
Single- core	1	128.49	363.29
	2	429.41	726.84
	3	450.46	1060.3
Dual- Core	1	137.05	389.11
	2	452.91	778.04
	3	481.17	1079.8

As shown in Table 3, the dual-core configuration exhibits higher natural frequencies across all modes compared to the single-core design [Thanikasalama and Ramamoorthy, 2023, Selvaraj et al. 2021b, Zhai and Liang, 2018]. This enhancement is attributed to the increased shear and flexural stiffness provided by the additional core layer, which results in improved dynamic performance and greater

vibration resistance. The interoperability of the core layers contributes significantly to the overall structural rigidity, effectively elevating the natural frequencies.

Additionally, it is observed that the natural frequencies for both single-core and dual-core beams are higher under C–C boundary conditions than under C–F conditions. This is expected, as the fully clamped ends in the C–C configuration constrains both rotation and displacement, thereby increasing the overall system stiffness. In contrast, the C–F boundary condition allows larger displacements at the free end, reducing stiffness and, consequently, lowering natural frequencies. These findings highlight the critical influence of both core architecture and boundary conditions on the dynamic characteristics of sandwich composite structures. Optimizing the number of cores and appropriately selecting boundary conditions can substantially improve vibration performance, which is particularly beneficial in lightweight structural applications where dynamic stability is essential.

Analyses have shown that the mode shapes of single and dual-core sandwich composite structures are quite similar (Figures 3-4). This is due to the similarity of the geometry and boundary conditions of the two structures. Mode shapes represent the characteristic deformation patterns of the structure's vibration modes, and these patterns are generally determined by the structure's dimensions and boundary conditions. Changing the number of cores and sheet thickness affects the structure's stiffness and mass, leading to changes in the values of natural frequencies, while not significantly altering the fundamental form of mode shapes. Therefore, the similarity of mode shapes suggests that the dynamic behavior of structural systems is sensitive to these fundamental parameters, while modal patterns are largely determined by the geometry and boundary conditions.

These findings highlight the critical role of core architecture and boundary conditions in governing the dynamic response of sandwich composite beams. Optimizing the core configuration and considering appropriate boundary constraints can significantly improve vibration performance, which is essential for lightweight structural applications requiring dynamic stability.

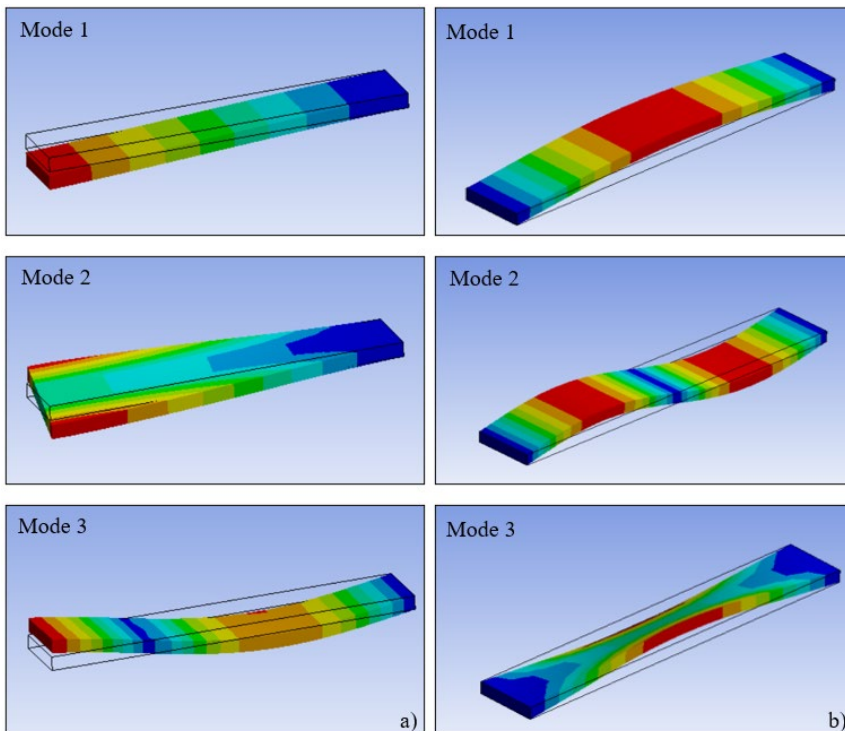

Figure 3. Mode shape of laminated sandwich composites with single-core under a) C-F b) C-C boundary conditions

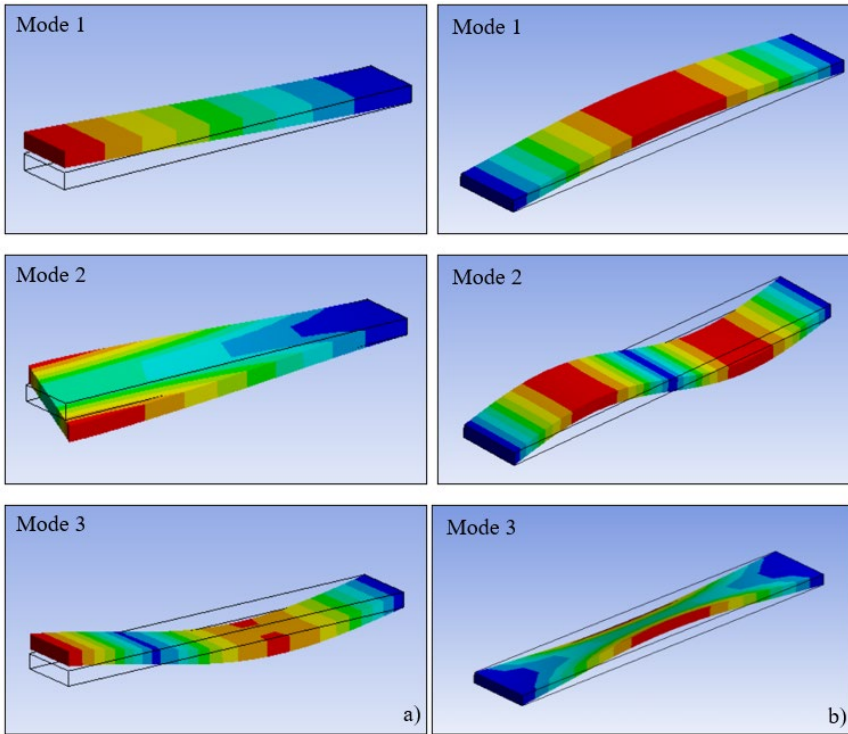

Figure 4. Mode shape of laminated sandwich composites with dual-core under a) C-F b) C-C boundary conditions

4. CONCLUSIONS

This study used finite element analysis in ANSYS to quantitatively examine the free vibration behavior of single and dual-core laminated sandwich composite beams under C–F and C–C boundary conditions. The main conclusions drawn from the study are as follows:

- The dual-core sandwich composite beams exhibited higher natural frequencies compared to the single-core configuration. This improvement is ascribed to the increased structural stiffness provided by the additional core layer, which enhances both shear and flexural rigidity.
- Under the C–C boundary condition, the natural frequencies were consistently higher than those under the C–F condition. This is due to the greater constraint on displacement and rotation at both ends in the C–C configuration, which increases overall system stiffness.
- Mode shapes remained largely consistent between configurations, indicating that geometry and boundary constraints predominantly govern the modal patterns, while core configuration mainly influences frequency values.

Overall, the findings demonstrate that optimizing the core architecture (specifically through the use of dual-core configurations) and carefully selecting boundary conditions can substantially enhance the dynamic performance of laminated sandwich composites. These insights can guide the design of lightweight, high-performance composite structures in applications where vibration resistance is critical.

Future work could include experimental validation and investigation of additional core geometries or material systems to further improve dynamic behavior.

5. REFERENCES

- Adessina, A., Hamdaoui, M., Xu, C., & Daya, E. M. (2016). Damping properties of bi-dimensional sandwich structures with multi-layered frequency-dependent visco-elastic cores. *Composite Structures*, 154, 334-343.
- ANSYS® Academic Research Mechanical, Release 18.1, Material Properties Library, ANSYS, Inc., Canonsburg, PA, USA, 2017.
- Birman, V., & Kardomateas, G. A. (2018). Review of current trends in research and applications of sandwich structures. *Composites Part B: Engineering*, 142, 221-240.
- Diab Group. (2024, November). Datasheet Diab Divinycell H (rev 24 SI version). Diab Group. <https://www.diabgroup.com/products-services/divinycell-pvc/divinycell-h/>.
- Gunasegeran, M., & Edwin Sudhagar, P. (2023). Investigation of free and forced vibration of GFRP corrugated bio-inspired sandwich beam with HSDT: numerical and experimental study. *Mechanics of Advanced Materials and Structures*, 30(18), 3734-3748.
- Li, D. H., Wang, R. P., Qian, R. L., Liu, Y., & Qing, G. H. (2016). Static response and free vibration analysis of the composite sandwich structures with multi-layer cores. *International Journal of Mechanical Sciences*, 111, 101-115.
- Palomba, G., Epasto, G., & Crupi, V. (2022). Lightweight sandwich structures for marine applications: a review. *Mechanics of Advanced Materials and Structures*, 29(26), 4839-4864.
- Selvaraj, R., Maneengam, A., & Sathiyamoorthy, M. (2022). Characterization of mechanical and dynamic properties of natural fiber reinforced laminated composite multiple-core sandwich plates. *Composite Structures*, 284, 115141.
- Selvaraj, R., Subramani, M., More, G., & Ramamoorthy, M. (2021). Dynamic responses of laminated composite sandwich beam with double-viscoelastic core layers. *Materials Today: Proceedings*, 46, 7468-7472.
- Selvaraj, R., Gupta, K., Singh, S. K., Patel, A., & Ramamoorthy, M. (2021). Free vibration characteristics of multi-core sandwich composite beams: experimental and numerical investigation. *Polymers and Polymer Composites*, 29(9_suppl), S1414-S1423.
- Senthilkumaran, P., Venkatachalam, R., & Raja, K. V. (2021). Vibration Analysis of a multi core sandwich composite beam with cutouts—a critical investigation. *Materials Research Express*, 8(7), 075301.
- Thanikasalam, N., Vasudevan, M., Ramamoorthy, M., & Gunasegeran, M. (2025). Vibration and uncertainty analysis of MWCNT reinforced composite sandwich beam with a biomimetic dual core. *Journal of Sandwich Structures & Materials*, 27(4), 790-812.
- Thanikasalam, N., & Ramamoorthy, M. (2024). Vibration assessment of dual core sandwich beam with a biomimetic lamellar honeycomb core and MWCNT reinforced facesheets. *Mechanics Based Design of Structures and Machines*, 52(11), 9412-9434.
- Thanikasalam, N., & Ramamoorthy, M. (2023). Free and forced vibration response of a laminated composite sandwich beam with dual honeycomb core: numerical and experimental study. *Polymer Composites*, 44(8), 5214-5231.
- Ye, T., Jin, G., & Su, Z. (2017). Three-dimensional vibration analysis of sandwich and multilayered plates with general ply stacking sequences by a spectral-sampling surface method. *Composite Structures*, 176, 1124-1142.
- Zhai, Y., Li, Y., & Liang, S. (2018). Free vibration analysis of five-layered composite sandwich plates with two-layered viscoelastic cores. *Composite Structures*, 200, 346-357.

NEUTROPHIL EXTRACELLULAR TRAPS NÖTROFİL HÜCRE DIŞI TUZAKLARI

Nursena ERGÜVEN^{1,*}, Durmuş HATİPOĞLU¹

¹Selçuk Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Fizyoloji Anabilim Dalı, Selçuklu, Konya,
TÜRKİYE

Özet

Nötrofiller, doğuştan gelen bağışıklık sisteminin merkezi fagositik hücreleri olarak patojenlere karşı ilk savunma hattını oluşturur. Genel olarak, bu hücreler fagositoz, degranülasyon ve reaktif oksijen türleri üretimi yoluyla mikroorganizmaları etkisiz hâle getirir. 2004 yılında tanımlanan nötrofil hücre dışı tuzakları (neutrophil extracellular traps, NET'ler), kromatin yapıları üzerine granüler ve sitoplazmik bakterisidal proteinlerin eklenmesiyle meydana gelir ve patojenleri yakalayarak elimine eder. NET oluşumu (NETosis), bakteriler, virüsler, mantarlar, antikorlar, immün kompleksler, sitokinler ve diğer inflammatuar uyaranlar tarafından tetiklenir ve büyük ölçüde NADPH oksidaz kaynaklı ROS üretimine bağlıdır. Bu süreç, granüllerin sitoplazmaya salınmasını, histon modifikasyonları ile kromatin dekonkonsansiyonunu, nükleer ve plazma membranlarının yıkımını ve modifiye kromatinin hücre dışına salınmasını içerir. Fizyolojik koşullarda NET'ler, enfeksiyonların lokalizasyonunu sağlayarak bağışıklık homeostazını destekler, inflamasyonu sınırlar ve doku hasarını önler. Bununla birlikte, NET'lerin aşırı oluşumu veya bozulmuş NETosis patolojik süreçlere katkıda bulunabilir. Örneğin, KOAH, kistik fibroz, ALI, ARDS ve COVID-19 gibi pulmoner hastalıklarda aşırı NET oluşumu solunum yolları tıkanıklığı ve doku hasarına yol açarken, trombotik ve kardiyovasküler hastalıklarda NET'ler tromboz ve damar tıkanıklığında rol oynar. Otoimmün hastalıklarda (SLE, RA, AAV) NET bileşenlerine karşı antikor oluşumu inflamasyonu artırabilir; sepsis ve kanser modellerinde NET'ler hem koruyucu hem de organ hasarına veya metastaza yol açan ikili roller sergiler. Sonuç olarak, NET'ler fizyolojik koşullarda konak savunmasına katkıda bulunurken, patolojik süreçlerde doku hasarı ve inflamasyonu artırarak çift yönlü etkilere sahiptir. Bu nedenle, NET oluşumunu düzenleyen moleküler mekanizmaların aydınlatılması hem bağışıklık sisteminin işleyişini anlamak hem de NET inhibitörleri veya DNaz gibi yıkıcı ajanlar aracılığıyla yeni terapötik yaklaşımlar geliştirmek açısından kritik öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: nötrofil hücre dışı tuzakları, NETosis, NADPH oksidaz

Abstract

Neutrophils are the central phagocytic cells of the innate immune system and form the first line of defense against pathogens. Generally, these cells neutralize microorganisms through phagocytosis, degranulation, and reactive oxygen species production. Neutrophil extracellular traps (NETs), defined in 2004, are formed by the addition of granular and cytoplasmic bactericidal proteins onto chromatin structures and eliminate pathogens by trapping them. NET formation (NETosis) is triggered by bacteria, viruses, fungi, antibodies, immune complexes, cytokines, and other inflammatory stimuli and is largely dependent on NADPH oxidase-derived ROS production. This process involves the release of granules into the cytoplasm, chromatin decondensation through histone modifications, destruction of nuclear and plasma membranes, and release of modified chromatin outside the cell. Under physiological conditions, NETs support immune homeostasis by localizing infections, limiting inflammation, and preventing tissue damage. However, excessive NET formation or impaired NETosis can contribute to pathological processes. For example, excessive NET

formation in pulmonary diseases such as COPD, cystic fibrosis, ALI, ARDS, and COVID-19 leads to airway obstruction and tissue damage, while in thrombotic and cardiovascular diseases, NETs play a role in thrombosis and vascular occlusion. In autoimmune diseases (SLE, RA, AAV), antibody formation against NET components can increase inflammation; in sepsis and cancer models, NETs exhibit dual roles, both protective and leading to organ damage or metastasis. In conclusion, while NETs contribute to host defense under physiological conditions, they have dual effects by increasing tissue damage and inflammation in pathological processes. Therefore, elucidating the molecular mechanisms regulating NET formation is critical for understanding immune system function and developing novel therapeutic approaches through NET inhibitors or destructive agents such as DNase.

Keywords: neutrophil extracellular traps, NETosis, NADPH oxidase

1. GİRİŞ

Nötrofiller, doğuştan gelen bağışıklık sisteminin en önemli efektör hücrelerinden biridir ve enfeksiyonlara karşı ilk savunma hattını oluştururlar (Kolaczowska & Kubes, 2013). Bu hücreler, sitoplazmalarında yer alan dört tip granül — azurofil (primer), spesifik (sekonder), jelatinaz (tertiyer) granüller ve sekretuar veziküller — aracılığıyla geniş etkili antimikrobiyal bileşenlerle donatılmıştır (Borregaard, 2010). Nötrofiller, patojenleri ortadan kaldırmak amacıyla üç temel savunma mekanizması kullanılır; fagositoz, degranülasyon ve Nötrofil Hücre Dışı Tuzaklar (NET'ler) salgılanması (Brinkmann et al., 2004).

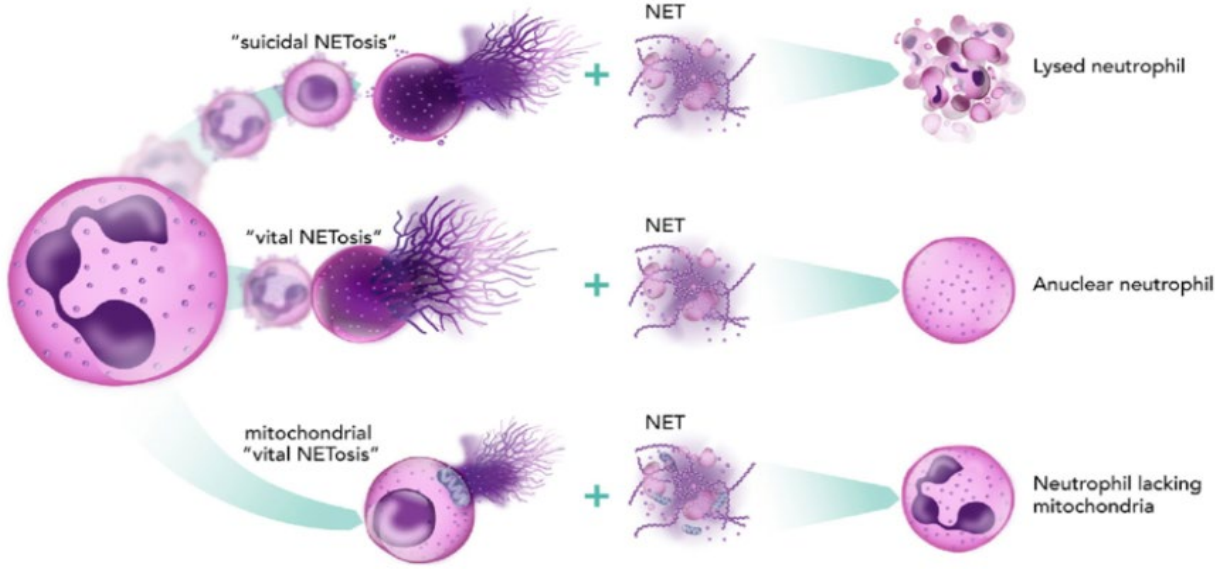
Brinkmann ve arkadaşları aktive olmuş nötrofiller tarafından salınan ağ benzeri, hücre dışı filamentöz yapıları NET olarak tanımlamışlardır (Brinkmann et al., 2004). NET yapılarının ayırt edici özelliği, çapı yaklaşık 15–17 nm arasında değişen, nükleer kromatinden türeyen decondense DNA liflerinin dış ortama salınmasıyla oluşan ağ benzeri yapılarıdır (Hua et al., 2024). NET'lerin temel iskeleti bu DNA liflerinin histonlar, nötrofil elastazı, myeloperoksidaz ve diğer granül proteinleriyle kompleks oluşturmasıyla meydana gelir (Papayannopoulos et al., 2010).

NET'ler, çeşitli patojenleri özellikle bakterileri, mantarları, virüsleri ve parazitleri fiziksel olarak tuzaklayarak etkisiz hale getirir ve enfeksiyonun lokalizasyonunu sınırlar (de Jesus Gonzalez-Contreras & Zarate, 2022; Mutua & Gershwin, 2020, 2021). Ancak NET oluşumunun kontrolsüz veya aşırı düzeyde gerçekleşmesi, bağışıklık sisteminin dengesini bozarak inflamatuvar hastalıkların gelişiminde rol oynayabilir (de Jesus Gonzalez-Contreras & Zarate, 2022; Herre et al., 2023). Bu çift yönlü etki, NET'leri yalnızca enfeksiyon savunmasında değil, aynı zamanda immünopatolojinin anlaşılmasında da önemli bir araştırma konusu haline getirmiştir (Mutua & Gershwin, 2021).

2. NETosis oluşum yolları

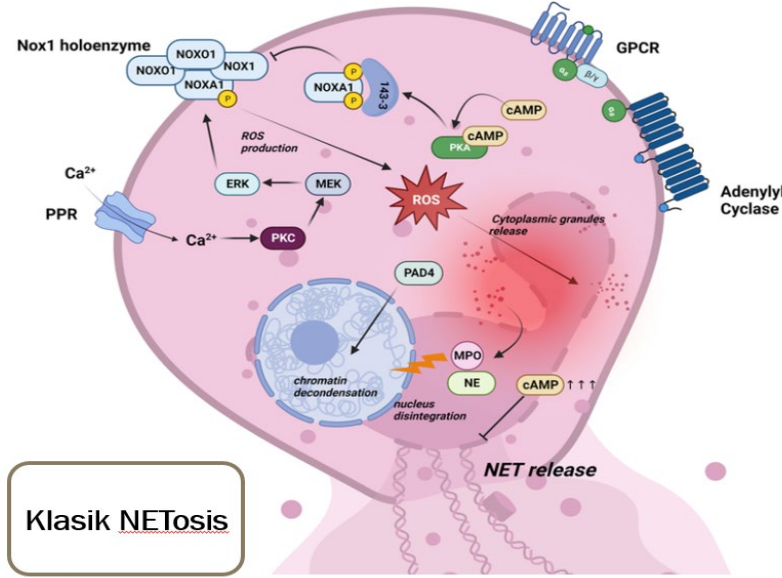
NET salınımı, esas olarak NETosis adlı bir hücre ölümü süreciyle gerçekleşir (Vorobjeva & Chernyak, 2020). Bu süreci başlatmak için nötrofiller aktin dinamiklerini durdurur ve depolarize olur (Huang et al., 2022). NETosis, farklı moleküler mekanizmalar aracılığıyla üç yolla gerçekleşir (Şekil

1):

Şekil 1: Klasik NETosis (Retter et al., 2025)

2.1. Litik NETosis: Diğer adıyla klasik NETosis, intihar NETosis veya NOX-bağımlı NETosis, nötrofillerin dış uyarılara yanıt vererek programlı bir hücre ölümü süreciyle NET oluşturmasıdır (Azzouz et al., 2021) (Şekil 2). Bu süreç; antikorlar, mikroorganizmalar, kolesterol ve PMA gibi uyarıcılarla tetiklenebilir (Azzouz et al., 2021). Bu uyarılar hücre içi kalsiyum düzeylerini artırarak protein kinaz C (PKC) aktivasyonunu başlatır (Papayannopoulos et al., 2010). PKC, Raf/MEK/ERK sinyal yolunu tetikler ve bunun sonucunda NADPH oksidaz (NOX) kompleksi etkinleşir (Zhang et al., 2023). NOX aracılığıyla üretilen reaktif oksijen türleri (ROS), sürecin merkezî tetikleyicisi olarak görev yapar ve kronolojik olarak miyeloperoksidaz (MPO), nötrofil elastaz (NE) ve protein-arginin deiminaz tip 4 (PAD4) gibi başlıca efektörlerin aktivasyonunu sağlar (Huang et al., 2022; Vorobjeva & Chernyak, 2020).

Şekil 2. Klasik NETosis (Zhang et al., 2023)

ROS'un bir ürünü olan hidrojen peroksit (H_2O_2), MPO aracılığıyla NE'nin azurofil granüllerden sitoplazmaya salınmasını kolaylaştırır (Papayannopoulos et al., 2010). Sitoplazmaya geçen NE, F-aktin ile etkileşerek aktin filamentlerini parçalar; bu, sitoskeletonun bozulmasına ve çekirdeğin yeniden düzenlenmesine zemin hazırlar. NE daha sonra çekirdeğe taşınarak histonların parçalanmasını başlatır ve kromatin gevşemesini kolaylaştırır. PAD4, histonlardaki arginin kalıntıları sitriline ederek kromatinin daha da gevşemesine katkıda bulunur (Rochael et al., 2015).

Bu moleküler süreçlerin ilerlemesiyle birlikte morfolojik değişiklikler ortaya çıkar; nükleer lobülasyon kaybolur, nükleer zar bütünlüğü bozulur, hücre polarizasyonu yitilir ve kromatin dekondeksasyonu gerçekleşir. Yaklaşık 12 ila 120 dakika arasında nükleer yapı yuvarlaklaşır ve zar geçirgenliği artar; bu, nükleer içerik ile sitoplazma arasındaki sınırların belirsizleştiği kritik bir aşamadır. 80 ila 136 dakika arasında nükleer zar tamamen parçalanır ve kromatin materyali sitoplazmaya yayılır (Remijsen et al., 2011). Sürecin sonunda, plazma membranı yırtılır ve dekondeksense DNA, granül proteinleriyle birlikte hücre dışına salınır. Lizisle sonlanan bu süreç genellikle 2–4 saat içinde tamamlanır ve karakteristik ağ benzeri NET yapılarının oluşumuyla sonlanır. Bu yapılar, patojenleri fiziksel olarak tuzaklayarak bağışıklık sisteminin etkili bir savunma mekanizmasını oluşturur (Huang et al., 2022; Vorobjeva & Chernyak, 2020).

2.2. Non-litik NETosis: Vital NETosis, hücre ölümü gerçekleşmeden NET oluşumunun sağlandığı, NOX'tan bağımsız ilerleyebilen alternatif bir mekanizmadır (de Bont et al., 2019; Sofoluwe et al., 2019). Bu süreç, klasik litik NETosis'ten farklı olarak hücre bütünlüğünü koruyarak gerçekleşir. Aktive trombositler, *Staphylococcus aureus* ve *Candida albicans* gibi bazı mikroorganizmalar ile hücre içi kalsiyum düzeylerindeki artış, bu mekanizmayı tetikleyebilen başlıca uyarıcılardır (Leavy, 2012; Perdomo et al., 2019).

Bu formda ROS üretimi gerekli değildir (Sofoluwe et al., 2019). Kromatin ve granül proteinleri, hücre içinden doğrudan plazma membran bütünlüğünü bozarak değil, veziküller aracılığıyla dış ortama taşınır ve bu bileşenler hücre dışında birleşerek NET yapısını oluşturur (Huang et al., 2022). Bu mekanizma sonucunda, çekirdeğini kaybetmiş olmasına rağmen plazma membranı bütünlüğünü koruyan ve fagositoz ile kemotaksis gibi temel işlevlerini sürdürebilen aktif nötrofiller görevine devam eder (Leavy, 2012).

Vital NETosis türü litik NETosis'e kıyasla çok daha hızlıdır; genellikle 5 ila 60 dakika arasında tamamlanır ve uyarıcıya bağlı olarak değişkenlik gösterebilir (Vorobjeva & Chernyak, 2020).

Örneğin *Staphylococcus aureus* ile karşılaşıldığında, birkaç dakika içinde kromatin ve granül içeriklerinin salınmasıyla hızlı NET oluşumu gözlenebilir (Papayannopoulos et al., 2010). Bu hızlı ve litik olmayan mekanizma, enfeksiyon odaklarına ilk ulaşan nötrofillerin çok yönlü savunma yanıtını yansıtır ve özellikle akut enfeksiyonların erken evrelerinde kritik bir rol üstlenir (Fróis-Martins et al., 2025).

2.3. Mitokondriyal NETosis: Klasik NADPH oksidaz (NOX)-bağımlı mekanizmanın işlev görmediği durumlarda NETosis'i başlatabilen alternatif bir yol olmakla birlikte, NOX'un aktif olduğu hücrelerde de süreci destekleyici ve tamamlayıcı bir rol üstlenebilir (Vorobjeva & Chernyak, 2020). Kronik granümatöz hastalığı (CGD) olan bireylerde, NADPH oksidaz eksikliği nedeniyle NET oluşumu gözlenmezken, dışarıdan uygulanan ROS ile NETosis'in yeniden tetiklenebildiği gösterilmiştir (Lu et al., 2024). Bu bulgu, mitokondrilerin alternatif ROS kaynağı olarak NETosis sürecine katkı sağlayabileceğini ortaya koymaktadır.

N-formilmetiyonil-lökil-fenilalanin (fMLP) gibi bazı uyarıcılar aracılığıyla mitokondriyal ROS (mtROS), NADPH oksidazı aktive edebilmektedir. Bu süreçte protein kinaz C (PKC) gibi redoksa duyarlı protein kinazlar rol oynayabilir. Bununla birlikte, mtROS'un NADPH oksidaz aktivasyon mekanizması henüz tam olarak açıklığa kavuşturulamamıştır (Ali et al., 2021).

Mitokondriyal NETosis, özellikle kalsiyum iyonoforları ile uyarıldığında belirgin hale gelmektedir. Bu uyarım, hücre içi kalsiyum (Ca^{2+}) birikimine yol açmakta ve bu artış, mitokondriyal geçirgenlik geçiş gözenağı (mPTP)'nin açılmasını tetiklemektedir. mPTP'nin açılması sonucunda mitokondride ROS üretimi artmakta ve bu süreç, mitokondriyal NETosis'in başlamasında kritik bir rol oynamaktadır (Henry, 2022).

Bu NETosis türünde salınan DNA genellikle mitokondriyal DNA (mtDNA) olup, çekirdek DNA korunmakta ve hücre zarı bütünlüğü bozulmamaktadır. Bu nedenle, hücre NET salınımından sonra canlı kalabilmekte ve işlevini sürdürebilmektedir (Wang et al., 2024).

3. NET Oluşumunu Düzenleyen Moleküler Mekanizmalar

NETosis'i düzenleyen mekanizmalar arasında birçok moleküler faktör yer almaktadır; kinazlar bu süreçte kritik rol oynar. Özellikle fosfolipide bağımlı ve kalsiyum ile aktive olan protein kinaz C (PKC) isoformları, PKC α , PKC β 1 ve PKC ζ , farklı uyarıcılar tarafından indüklenen NET oluşumuna katkıda bulunur ve süreçte ROS üretimi ile nötrofil elastaz ve miyeloperoksidaz aktivasyonunu destekler (Neeli & Radic, 2013; Wang et al., 2024). Ayrıca A23187 ile indüklenen NET oluşumunda PKC β , PKC δ ve PKC ζ izoenzimleri; reaktif oksijen türlerinin üretimi, hücre iskeletinde yeniden yapılanma ve nötrofil aktivasyonu gibi temel süreçlerde görev alırken, PMA'ya bağlı NETosis'te bu fonksiyonlar esas olarak PKC β aracılığıyla yürütülmektedir (Vorobjeva et al., 2023). Buna ek olarak, CDK6, Raf-MEK-ERK yolu PMA ile uyarılan NETosiste, PI3K yolu, mTOR ve PLC γ 2 gibi efektör moleküller üzerinden NETosis oluşumunda, JNK ve JAK2 gibi kinazlar da NETosis sürecinde etkilidir (Amulic et al., 2017; de Carvalho Oliveira et al., 2023; Lv et al., 2021). JAK2 inhibitörü olan ruxolitinib'in, fare derin ven stenoza modelinde NET oluşumunu tamamen engellediği bildirilmiştir (Wolach et al., 2018).

NET oluşumunda birçok yüzey reseptörü sürece katkı sağlar. Toll-like reseptörlerden TLR2, TLR4, TLR7, TLR8 ve TLR9 NET oluşumunda görev alır. TLR2, TLR4 *Fonsecaea pedrosoi* tarafından indüklenen NETosis'i (Tabrizi et al., 2021), TLR2 veya TLR6, *W. Endobacteria* ile indüklenen NETosisi başlatabilir (de Jesus Gonzalez-Contreras & Zarate, 2022). Ayrıca HIV-1, TLR7 ve TLR8 aracılığıyla NET'ler tarafından yakalanır ve öldürülür (Tabrizi et al., 2021).

Komplement reseptörleri (CR'ler) de NET oluşumuna katkıda bulunur. Örneğin, C3 eksikliği olan farelerde NET oluşturmada güçlük yaşaması ve C3aR eksikliği olan fareler ise NET oluşturmaması önemli bir bulgudur (de Bont et al., 2019; Guglietta et al., 2016). SARS-CoV-2 ile enfekte olan nötrofillerde NETosis süreci, C5a/C5aR1 sinyal yoluyla güçlenebilir. Öte yandan, nötrofillerin seçici C5aR1 allosterik antagonisti olan DF2593A ile tedavi edilmesi NET oluşumunu engellemekte olup,

bu durum COVID-19 için umut vaat eden bir tedavi yaklaşımı olarak değerlendirilmektedir (Silva et al., 2023; Wang et al., 2024).

NOD-benzeri reseptörler (NLR'ler), hücre içinde patojenlere karşı ikinci savunma hattını oluşturur. Alyami ve arkadaşları, *Fusobacterium nucleatum*'un zamanla NOD1 ve NOD2 seviyelerini artırarak NET oluşumunu tetiklediğini göstermiştir (Alyami et al., 2019). Bir başka çalışmada ise NLRP3/Caspase-1/Gasdermin D (GSDMD) yolunun NET oluşumunda önemli olduğu bulunmuştur (Yang et al., 2023). Kolesterol kristallerinin lizozomlarda birikmesi, hücre zarını zarar vererek NLRP3 inflamazomlarını aktive eder. Bu aktivasyon, GSDMD'nin parçalanmasına, zar deliklerinin oluşmasına ve IL-1 β ile IL-18 salınımına yol açar. Sonuçta, fare modellerinde piroptosis veya NET oluşumu gerçekleşir (Tall & Westerterp, 2019).

Hücre içi kalsiyum seviyelerindeki değişiklikler, NET oluşumuna duyarlıdır ve Ca²⁺ iyonoforları (A23187, ionomisin) bu süreci indüklemek amacıyla kullanılmaktadır. Ayrıca TNF- α , IL-1 β , IL-8, IL-17 ve IL-18 gibi çeşitli proinflamatuvar sitokinlerin NET oluşumunu desteklediği bildirilmiştir (Luo et al., 2023). G-CSF (granülosit koloni uyarıcı faktör) ise nötrofilleri kemik iliğinden mobilize ederek NET oluşumunu kolaylaştırır. Bu süreçte glikoliz ve pentoz fosfat yolu enerji gereksinimini karşılamada kritik öneme sahipken, mTOR sinyal yolağı metabolik düzenleme ile NETosis arasındaki bağlantının merkezinde yer almaktadır (Wang et al., 2024).

Öte yandan, bağışıklık hücrelerinin bazı alt grupları, Siglek adı verilen immün düzenleyici reseptörleri eksprese etmektedir (Sil et al., 2017; Wang et al., 2024). Bu reseptörlerden Siglec-9, NET oluşumunun kontrolünde kilit rol üstlenmekte ve inflamasyon ile kanser immün kaçışında baskılayıcı bir mekanizma olarak işlev görmektedir (Delaveris et al., 2021). Nitekim yapay glikopeptid uygulamalarının, NET oluşumunu inhibe ederek nötrofil apoptozunu artırabildiği gösterilmiştir (Wang et al., 2024). Ayrıca Siglec-5 ve Siglec-14 hem monositlerde hem de nötrofillerde eksprese edilir; Siglec-5 NET oluşumunu azaltıcı yönde etki ederken, Siglec-14 bununla zıt işlev göstererek konak bağışıklığında farklı düzenleyici roller üstlenmektedir (Ali et al., 2014; Delaveris et al., 2021).

4. NETosis'in Konak Savunmasındaki Rolü

NET'ler, içerdiği antimikrobiyal bileşenler sayesinde enfeksiyonlara karşı konak savunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu bileşenler arasında histonlar, katepsin G, nötrofil elastaz (NE), mieloperoksidaz (MPO), laktoferrin, antimikrobiyal peptit LL-37, pentraksin 3, jelatinaz, proteinaz 3 ve peptidoglikan bağlayıcı bakterisidal proteinler yer almaktadır. Bu moleküllerin, patojenlerin büyümesini ve yayılmasını yavaşlattığı düşünülmektedir (Cebeci et al., 2024; Wang et al., 2024).

Delgado-Rizo ve ark. 2017'de yaptıkları çalışmada NET'lerin bakterilerden; *Shigella flexneri*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Escherichia coli*, *Shigella sonnei*, *Salmonella enteritidis*, *Salmonella typhimurium*, *Klebsiella pneumoniae*, *Pseudomonas aeruginosa*, *Staphylococcus albus*, *Staphylococcus aureus* ve *Propionibacterium*'un büyümesini ve yayılmasını sınırladığını ortaya çıkarmıştır. Ayrıca PAD4 geni devre dışı bırakılan (nakavt edilen) fareler, NETosis adı verilen bağışıklık tepkisini gerçekleştiremedikleri için, *Grup A Streptococcus pyogenes (GAS)* bakterisinin neden olduğu nekrotizan fasiit hastalığından daha fazla zarar görmüştü (Delgado-Rizo et al., 2017).

Influenza virüsü, HIV ve solunum sinsitiyal virüsü gibi bazı virüsler ROS salınımı ve TLR4, TLR7 ve TLR8 yolları aracılığıyla NETosis'i uyarır. Bu sayede organizmanın virüs eliminasyonunu ve/veya PKC yolu aracılığıyla blokaj sayesinde viral replikasyonları engellediği düşünülmektedir (de Jesus Gonzalez-Contreras & Zarate, 2022; Delgado-Rizo et al., 2017).

Mantar enfeksiyonlarında, özellikle büyük filamentöz formların fagositler tarafından etkili şekilde ortadan kaldırılamaması, NET'lerin bu patojenlere karşı savunmada kritik rol oynadığını göstermektedir. Örneğin NET'ler vasıtasıyla invaziv kandidiyazda önemli patojen olan *Candida albicans*'ın elimine edildiği bildirilmiştir. NET'lerde bulunan antimikrobiyal protein kompleksi kalprotektin (S100A8/A9), bu süreçte kritik rol oynamaktadır. Kalprotektin sayesinde

mantar patojenlerinin büyümesi sınırlanmaktadır (de Jesus Gonzalez-Contreras & Zarate, 2022; Delgado-Rizo et al., 2017). Benzer şekilde *Cryptococcus neoformans* ve *Aspergillus spp.* gibi bazı organizmalara karşıda NET'ler güçlü bir antifungal etki gösterir (Díaz-Godínez & Carrero, 2019).

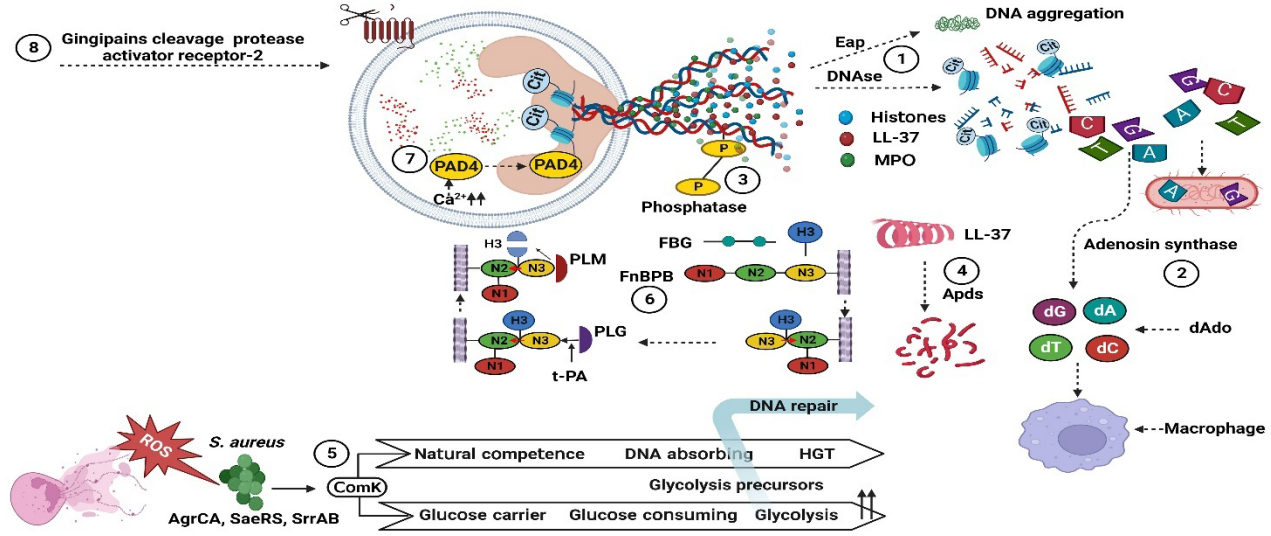
Plasmodium falciparum ve *Toxoplasma gondii* gibi parazitik koşullarda, trombositler, monositler ve nötrofiller aktive olur. MEK-ERK yoluna bağlı NET oluşumunu tetikleyerek önemli bir savunma mekanizması oluşturur (Díaz-Godínez & Carrero, 2019; Zhang et al., 2021).

5. Patojenlerin NET'lerden Kaçış Mekanizmaları:

NET'ler patojenleri etkili bir şekilde yakalasa bile NET bileşenlerinin parçalanması ile ilişkili bazı bakteriyel faktörler vardır (şekil 3):

1. Bazı bakteriler, NET'lerin antimikrobiyal etkisinden kaçınmak amacıyla çeşitli enzimatik mekanizmalar geliştirmiştir. Bu bağlamda, DNaz aktivitesi gösteren spesifik enzimler aracılığıyla NET yapısındaki DNA'yı parçalayarak tuzak yapısını bozarlar. Örneğin, *Streptococcus pyogenes*, NET'leri parçalayan streptodornaz adlı DNaz enzimini salgılar, *Staphylococcus aureus*, benzer şekilde Nuc adlı nükleaz enzimi ile NET yapısını hedef alır, *Pseudomonas aeruginosa* ise EndA adlı ekzonükleaz aracılığıyla NET'lerin DNA bileşenini yıkar (Baz et al., 2024).
2. Adenosin synthase, NET'lerin parçalanmasıyla açığa çıkan DNA bazlarını deoksiadenosin (dAdo)'a dönüştürerek bağışıklık hücreleri üzerinde baskılayıcı etki oluşturur. Bu süreç, bazı patojenlerin immün yanıtı kaçırmaya ve NET'lerin etkisini azaltmasına olanak tanır (Baz et al., 2024; Thammavongsa et al., 2009).
3. Fosfataz enzimi, katyon şelatlama etkisi gösterir. DNA'dan fosfat grubunu uzaklaştırarak yapısal değişikliklere neden olur. Örneğin *Klebsiella pneumoniae*, bağışıklık sisteminden kaçmak için kapsül üretimi yapar (Birnberg-Weiss et al., 2021). Bu kapsül, genellikle polisakkaritlerden oluşan, bakteriyi çevreleyen kalın ve mukoz bir dış tabakadır; fagositozu engelleyerek konak savunma sisteminden korunmasına yardımcı olur (Wilton et al., 2018).
4. LL-37, DNA'yı parçalayarak adenosin sentezini etkiler ve makrofajları aktive eder. Ancak Apd'ler, LL-37'nin N-terminalini ayırarak helikal yapısını bozup antimikrobiyal etkisini azaltır (Baz et al., 2024).
5. *Staphylococcus aureus*, phenol-soluble modulins (PSMs) ile NET oluşumunu baskımlarken; ComK proteinini, glukoz ve DNA alımını artırıp ROS üretimini azaltarak NETosis'ten kaçışı destekler (von Köckritz-Blickwede & Winstel, 2022).
6. *Klebsiella pneumoniae* gibi bazı bakteriler, yüzeylerinde bulunan FnBPB aracılığıyla fibronektine bağlanır ve t-PA yardımıyla plasminojeni (PLG) aktive ederek plasmin (PLM) üretir. Plasmin, NET yapısındaki fibrin ve proteinleri parçalayarak bakterinin bu tuzaklardan kaçmasına olanak tanır (Birnberg-Weiss et al., 2021)

7. PAD4 histon argininlerini histon sitrülünlerine dönüştürür ve bakteriyel membranlarla etkileşimini kaybeder (Baz et al., 2024).

Şekil 3. NET bileşenlerinin bozunması ile ilişkili bakteriyel faktörler (Baz et al., 2024)

6. NET'lerin Patofizyolojideki Rolü

Fizyolojik koşullarda konak savunmasına katkı sağlayan NETosis, bazı durumlarda sistemik inflamatuvar yanıtı tetikleyerek “şelale etkisi” şeklinde tanımlanan yaygın bir inflamasyon sürecine yol açabilir (Huang et al., 2022; Wilton et al., 2018). NET’ler, çift taraflı bir kılıç gibi davranarak, süregelen inflamasyon veya kalıcı uyaranlar sonucunda aşırı miktarda üretildiklerinde uygunsuz inflamatuvar yanıtları tetikleyebilir ve doku hasarını artırabilir (Vorobjeva & Chernyak, 2020). Bu durum, metabolik, otoimmün ve otoinflamatuvar hastalıkların yanı sıra, morbidite ve mortaliteyi artıran septik tabloların patogeneğinde NET’lerin önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Özellikle solunum yolunda gerçekleşen NETosis, mukus viskozitesini artırarak patojenleri uzaklaştırmaya çalışır (Linssen et al., 2021). Ancak aşırı NET oluşumu; kistik fibroz, akut akciğer hasarı (ALI), akut solunum sıkıntısı sendromu (ARDS), kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH), bronşiyal astım ve COVID-19 gibi çeşitli pulmoner hastalıklarda solunum yollarında tıkanıklık, koagülopati ve doku hasarına neden olarak hem inflamatuvar sürecin şiddetlenmesine hem de hastalık prognozunu olumsuz yönde etkilenmesine de aracılık etmektedir (Cheng & Palaniyar, 2013; Jo & Kim, 2023; Xuan et al., 2024).

NET’ler damar içinde birikerek prokoagülan ve protrombotik etkiler gösterir (Fuchs et al., 2012). NET’ler trombosit ve eritrositlerin yapışması için iskele oluşturur, trombosit agregasyonunu teşvik eder ve fibrin birikimine olanak sağlar (Vorobjeva & Chernyak, 2020; Wang et al., 2024). Agregatlaşmış NET’ler, intravasküler trombüslerde ve tıkanmış yapılarda birikerek kan ve diğer vücut sıvılarının dolaşımını ve salgılanmasını engeller. Endotel ve trombositlerle etkileşimleri, küçük damar trombüslerinin oluşumuna katkıda bulunur ve aşırı doğuştan gelen bağışıklık yanıtları ile ilişkili immünotrombozun temel mekanizmasını oluşturur (Brinkmann et al., 2004).

Tromboz oluşumunda NET’lerin etkili olduğuna dair bir gözlem, akut tromboz hastalarında plazma DNaz I aktivitesinin düşük olması ve NE eksikliği bulunan farelerde tromboz gelişiminin azalmasıdır (Jimenez-Alcazar et al., 2015). Ayrıca Klinik çalışmalar, NETosis seviyeleri ile iskemik inme ve miyokard enfarktüsü şiddeti arasında korelasyon göstermektedir (Kim & Lee, 2020). Tromboz süreci, hipoksiye bağlı olarak endotelden von Willebrand faktörü (VWF) ve P-selektin salınımıyla başlar. Bu moleküller, nötrofillerin damar duvarına göçünü ve aktivasyonunu sağlar.

Ardından, trombositler bu bölgeye toplanır ve tromboksan A2 üretimiyle ICAM-1 ekspresyonunu artırarak nötrofil-endotel etkileşimini güçlendirir (Chen et al., 2021; Jimenez-Alcazar et al., 2015). Bu süreç, HMGB1, ROS ve integrinler aracılığıyla NETosis'i tetikler ve NET'ler trombosit agregasyonunu teşvik eder ve fibrin birikimine olanak tanır. Bu yapı, özellikle kanser ve obezite hastalarında daha belirgin olan derin ven trombozu (DVT) gelişimini destekler (Chen et al., 2021). NET'lerin içerdiği çift sarmallı DNA, histonlar ve granül proteinleri gibi bileşenler otoantijenik özellik kazanarak otoantikör üretimini tetikleyebilir ve böylece otoimmün hastalıkların patogeneze katkıda bulunabilir (Jimenez-Alcazar et al., 2015).

Sistemik Lupus Eritematosus (SLE), immün komplekslerin ve yüksek düzeyde tip I interferonların (IFN- α) görüldüğü sistemik bir otoimmün hastalıktır (Garcia-Romo et al., 2011). NET'ler, otoantijen kaynağı olarak işlev görür; özellikle çift sarmallı DNA'ya karşı gelişen otoantikörler NETosis sırasında salınan nükleik asitlere yanıt olarak oluşur (Papayannopoulos, 2018). NET'lerin yeterince parçalanamaması, glomerülonefrit gibi komplikasyonlara yol açabilir. DNaz I aktivitesinin düşük olması veya NET'leri koruyan antikörlerin varlığı, bu birikimi artırır. Juvenil SLE'de DNASE1L3 mutasyonu, DNA eliminasyonunu bozarak NET birikimini tetikler (Papayannopoulos, 2018).

Romatoid Artrit (RA), eklemlerde kalıcı sinovyal inflamasyonla karakterize edilen sistemik bir otoimmün hastalıktır. Sinovyal sıvıda biriken nötrofiller NET üretir ve bu NET'ler sitrülünlenmiş histonlara karşı otoantikör üretimini destekler (Papayannopoulos, 2018). RA hastalarının dolaşımdaki nötrofilleri, sağlıklı bireylere göre NETosis'e daha yatkındır. NET'leri içeren fibroblastlar, antijen sunumu yoluyla otoimmün yanıtı tetikleyebilir (Wang et al., 2024; Wilton et al., 2018).

Psoriasis ve Psoriatik Artrit, ciltte sınırlı eritemli plaklarla karakterize edilen kronik immün aracılı bir hastalıktır, bazı hastalarda eklem tutulumu ile psoriatik artrit gelişebilir (Lowes et al., 2014). Psoriatik lezyonlarda nötrofiller birikir, spongiform püstüller ve Munro mikro-absesleri oluşturur (Papayannopoulos, 2018). IL-6, IL-8 ve IL-17 gibi proinflamatuvar sitokinler NETosis'i uyarır. Özellikle IL-17, keratinositlerde LL-37 ve defensin üretimini artırarak dermatolojik NET oluşumunu destekler. Bu süreç enfeksiyon olmaksızın inflamasyonu tetikleyebilir (Vorobjeva & Chernyak, 2020).

Tip 1 Diyabet (T1D), pankreas β hücrelerinin otoimmün yıkımıyla karakterize bir hastalıktır. NET'ler, DNA/anti-DNA kompleksleri aracılığıyla tip I interferon üretimini uyarır (Gupta & Kaplan, 2016). TNF- α gibi sitokinler, pankreatik adacıklarda NET oluşumunu tetikler. NET'ler, otoantijen üretimini ve otoantikör oluşumunu destekleyerek hastalığın ilerlemesine katkı sağlar. T1D hastalarında nötrojeni gelişme riski de mevcuttur (Gupta & Kaplan, 2016; Papayannopoulos, 2018).

ANCA ile ilişkili Vaskülit (AAV) / Küçük Damar Vaskülit (SVV); AAV, küçük damarların nekrotizan inflamasyonu ile karakterize sistemik bir hastalıktır. Bu hastalarda MPO ve PR3 gibi NET bileşenlerine karşı gelişen antinötrofil sitoplazmik otoantikörler (ANCA), NETosis'i tetikler (Söderberg & Segelmark, 2016). NET'ler, kompleman sistemini aktive ederek endotel hasarına neden olur (Mutua & Gershwin, 2021). Bu süreç, otoantikör üretimini artıran bir geri besleme döngüsü oluşturur. NET içeren immün kompleksler, glomerülonefrit gibi organ hasarlarına yol açabilir.

7. Terapötik Stratejiler

NETosis dengesizlikleri hastalıkların patogenezinde önemli roller oynadığı için çeşitli stratejiler geliştirmek hastalık sağaltımı için kritiktir. NET oluşumunun durdurulması, NET'lerin parçalanması veya NET'lerin işlevselliklerinin azaltılması için çalışmalar devam etmektedir (Chamardani & Amiritavassoli, 2022; Huang et al., 2022) (Tablo 1).

Tablo 1: Potansiyel Anti-NET Tedavileri ve Etki Mekanizmaları (Mutua & Gershwin, 2021)

Tedavi Türü	Farmakolojik Bileşikler	Hedef	Etki Mekanizması
Anti-inflamatuar İmmünomodülatör	/ Asetilsalisilik asit (Aspirin)	Siklooksijenaz enzimi (COX)	Tromboksan A2'yi inhibe ederek trombositleri baskılar
	Siklosporin A, Chlor-amidine, PGE2, NFAT, PA-dPEG24, Vitamin D3, EP2/EP4 reseptörleri, Probiyotikler	PAD4, Komplement C1	Kalsinörin yolunu inhibe eder; PAD4 inhibisyonu ile NETosis'i engeller; fizyolojik NETosis inhibitörü
Anti-tromboz	Azitromisin, Trombomodulin, Aktive Protein C (APC), Heparin, Anti-HMGB1, CI INH	IL-6, IL-8, Protein C/S, Antitrombin III, HMGB1	Mikrobiyal yükü azaltır; MPO'yu bloke eder
NADPH İnhibitörleri	Oksidaz Metformin, Hidroksiklorokin	Klorokin / mTORC1, NADPH, TIMPs	AMPK, MMPs, Mitokondriyal ROS'u ve PKC yolunu inhibe eder
Nükleazlar	Diphenyleneiodonium chloride (DPI), N-Asetilsistein (NAC), Rekombinant insan DNase, Stafilokinaz	DNA matrisleri, Histonlar	NET'lerin DNA ve histon yapılarını parçalayarak etkisiz hale getirir

PGE2: Prostaglandin E2, NFAT: T hücrelerinin nükleer faktörü, PAD4: Protein-arjinin deiminaz 4, ROS: Reaktif oksijen türleri, PKC: Protein kinaz C, MMPs: Matriks metalloproteinazlar, mTORC1: Rapamisin kompleksinin mekanistik hedefi, AMPK: AMP ile aktive edilen protein kinaz

DNase I (dornaz alfa) NET'lerin taşıyıcı iskeleti olan ekstraselüler DNA'yı hedef alır. DNA-nükleoprotein komplekslerini ve immün kompleksleri (IC) parçalayarak, sistemik lupus eritematozus (SLE) ve lupus nefriti gibi otoimmün hastalıklara karşı terapötik etkiler göstermiştir (Huang et al., 2022). Bu parçalama işlemi, NET'lerin dokularda birikmesini engelleyerek inflamatuvar yanıtı azaltır. Mukus viskozitesini ve inflamasyonu azaltır ve bronşektazi ve akciğer apsesinin tedavisinde kullanılabilir (Mutua & Gershwin, 2021). DNaz tedavisi, yalnızca otoimmün hastalıklarda değil, aynı zamanda koagülopatilerin ve trombotik yükün azalmasıyla da ilişkilendirilmiştir (Carminita et al., 2021). Ayrıca, kanser büyümesi ve metastazın gerilemesi ile birlikte, proinflamatuvar sitokin üretiminin baskılanması gibi çeşitli klinik iyileşmelerin gözlemlendiği çalışmalar mevcuttur (Angeletti et al., 2021).

Kolon adenokarsinomunun metastatik progresyonunu önlemek amacıyla NET ile ilişkili bir molekül olan CEACAM1'i terapötik hedef olarak incelemiş; CEACAM1'in engellenmesi, kanser hücrelerinin adezyon, migrasyon ve metastaz yeteneklerinde belirgin azalmaya yol açmıştır (Huang et al., 2022).

Klor-amidin PAD4 enziminin aktif bölgesine kovalent olarak bağlanarak bu enzimleri kalıcı şekilde etkisiz hale getirerek NET oluşumunun tetiklediği trombozu ve aterosklerotik lezyon alanını azaltabilir (Mutua & Gershwin, 2021). Ayrıca yapılan çalışmalarda PAD4 inhibisyonunun tip I interferonla düzenlenen genlerin ekspresyonunu belirgin şekilde azalttığını ve böbreklerde proteinüri ve immün kompleks birikimini azalttığı belirtilmiştir (Knight et al., 2015).

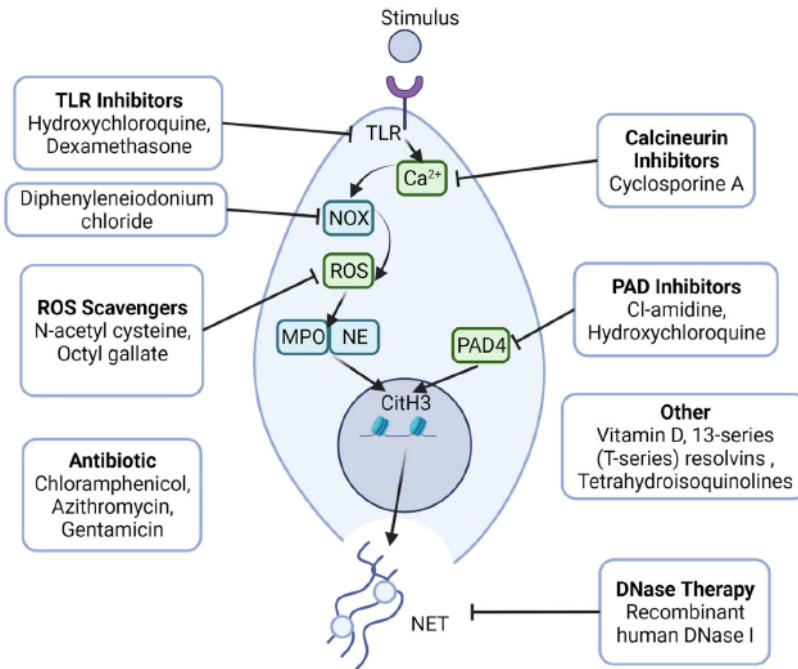
Hidroksiklorokin (HDQ) ile ilgili araştırmalar HDQ'un TLR9'u inhibe edebildiğini ve PAD4 ve Rac2'nin ekspresyonunu baskılayarak NETosis'i azaltabildiğini göstermiştir (Zhang et al., 2020). HDQ'nun, tümör kaynaklı ekstraselüler veziküllerin nötrofiller tarafından alınmasını engellediği ve bu veziküllerin NET oluşumu ile hücreler arası iletişimde rol oynadığı gösterilmiştir. Bu etki, HDQ'nun NET oluşumunu baskılayıcı mekanizmalarından biri olarak değerlendirilmektedir (Zhang et al., 2020).

Difenileniyodonyum klorür (DPI) hücrelerde ROS üretimini engelleyerek oksidatif stresin azaltılmasına yardımcı olur (Mutua & Gershwin, 2021). DPI'nın NET oluşumu sırasında ekstraselüler DNA salınımını azaltmaktadır. Bu nedenlerle, otoimmün hastalıklar ve inflamasyonla ilişkili durumlarda potansiyel bir araştırma aracıdır (Ostafin et al., 2016).

N-asetilsistein (NAC), genellikle parasetamol zehirlenmesi tedavisinde ve kistik fibrozis ya da kronik obstrüktif akciğer hastalığı (KOAH) gibi durumlarda balgamı inceltmek amacıyla kullanılan bir ilaçtır. Bunun yanında güçlü antioksidan özellikleri sayesinde ROS üretimini baskılayarak NETosis'i azaltabilir (Huang et al., 2022). Çalışmalar, NAC'nin doza bağlı olarak ROS üretimini düşürdüğünü ve NET oluşumunu engellediğini göstermiştir (Kirchner et al., 2013). Ayrıca NAC, trombosit-lökosit agregatlarını azaltarak tromboz oluşumunu baskılamış ve hematolojik hastalıklarda NET oluşumunu sınırlamıştır (Bresette et al., 2024).

Metformin, yalnızca kan şekeri düzenleyici değil, aynı zamanda bağışıklık sistemini baskılayıcı etkileri olan bir ilaçtır. Bu etkisini AMPK aktivasyonu yoluyla gösterir; bu yol, mTORC1 sinyalini baskılayarak mitokondriyal ROS üretimini azaltır (Lin et al., 2023). Bu mekanizma, inflamatuvar bağışıklık hücrelerinin işlevlerini doğrudan etkiler. Araştırmalar, metformin'in NETosis'i baskıladığını, özellikle elastaz, proteinaz-3, histonlar ve cfDNA düzeylerini düşürdüğünü göstermiştir (Mutua & Gershwin, 2021). Ayrıca, PKC-βII'nin membrana taşınmasını ve NOX aktivasyonunu engelleyerek DNA salınımını azaltır (Huang et al., 2022). Bu etkiler, metformin'in NETosis'e karşı terapötik potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır.

Vitamin D, bağışıklık sistemini düzenleyici (immünomodülatör) etkileriyle otoimmün hastalıklarda önemli bir rol oynar. Özellikle Sistemik Lupus Eritematosus (SLE) hastalarında yapılan çalışmalarda, D vitamini eksikliğinin NETosis sürecini artırdığı ve endotel hücrelerinde hasara yol açtığı gösterilmiştir (Huang et al., 2022). Handono ve arkadaşlarının yürüttüğü bir çalışmada, D vitamini takviyesinin NET oluşumunu azaltarak endotel hasarını önleyici etki gösterdiği saptanmıştır. Bu bulgular, D vitamininin bağışıklık sistemini dengeleyici rolünü desteklemektedir (Handono et al., 2014). Başka bir çalışmada ise, D vitamininin nötrofillerin aktivitesini baskılayarak NETosis sürecini inhibe ettiği ve böylece otoimmün hastalıklarda inflamasyonu azalttığı belirtilmiştir (Handono et al., 2014; vinh quốc Lương & Nguyễn, 2012). Bu etki, özellikle lupus gibi hastalıklarda önemlidir çünkü NET'ler otoantijen sunumunu artırarak hastalığın şiddetini tetikleyebilir.

Şekil 4. NET oluşumunu hedefleyen terapötik stratejiler (Huang et al., 2022)

KAYNAKLAR

- Ali, S., Shehwar, D., & Alam, M. (2021). Mitoxantrone inhibits FMLP-induced degenerative changes in human neutrophils. *Molecular Biology*, 55(5), 752-762.
- Ali, S. R., Fong, J. J., Carlin, A. F., Busch, T. D., Linden, R., Angata, T., Areschoug, T., Parast, M., Varki, N., & Murray, J. (2014). Siglec-5 and Siglec-14 are polymorphic paired receptors that modulate neutrophil and amnion signaling responses to group B Streptococcus. *Journal of Experimental Medicine*, 211(6), 1231-1242.
- Alyami, H. M., Finoti, L. S., Teixeira, H. S., Aljefri, A., Kinane, D. F., & Benakanakere, M. R. (2019). Role of NOD1/NOD2 receptors in Fusobacterium nucleatum mediated NETosis. *Microbial Pathogenesis*, 131, 53-64.
- Amulic, B., Knackstedt, S. L., Abed, U. A., Deigendesch, N., Harbort, C. J., Caffrey, B. E., Brinkmann, V., Heppner, F. L., Hinds, P. W., & Zychlinsky, A. (2017). Cell-cycle proteins control production of neutrophil extracellular traps. *Developmental cell*, 43(4), 449-462. e445.
- Angeletti, A., Volpi, S., Bruschi, M., Lugani, F., Vaglio, A., Prunotto, M., Gattorno, M., Schena, F., Verrina, E., & Ravelli, A. (2021). Neutrophil extracellular traps-DNase balance and autoimmunity. *Cells*, 10(10), 2667.
- Azzouz, D., Khan, M. A., & Palaniyar, N. (2021). ROS induces NETosis by oxidizing DNA and initiating DNA repair. *Cell Death Discovery*, 7(1), 113.
- Baz, A. A., Hao, H., Lan, S., Li, Z., Liu, S., Chen, S., & Chu, Y. (2024). Neutrophil extracellular traps in bacterial infections and evasion strategies. *Frontiers in Immunology*, 15, 1357967.
- Birnberg-Weiss, F., Castillo, L. A., Pittaluga, J. R., Martire-Greco, D., Gómez, S. A., Landoni, V. I., & Fernández, G. C. (2021). Modulation of neutrophil extracellular traps release by Klebsiella pneumoniae. *Journal of Leucocyte Biology*, 109(1), 245-256.
- Borregaard, N. (2010). Neutrophils, from marrow to microbes. *Immunity*, 33(5), 657-670.
- Bresette, C. A., Ashworth, K. J., Di Paola, J., & Ku, D. N. (2024). N-acetyl cysteine prevents arterial thrombosis in a dose-dependent manner in vitro and in mice. *Arteriosclerosis, thrombosis, and vascular biology*, 44(2), e39-e53.
- Brinkmann, V., Reichard, U., Goosmann, C., Fauler, B., Uhlemann, Y., Weiss, D. S., Weinrauch, Y., & Zychlinsky, A. (2004). Neutrophil extracellular traps kill bacteria. *science*, 303(5663), 1532-1535.
- Carminita, E., Crescence, L., Brouilly, N., Altié, A., Panicot-Dubois, L., & Dubois, C. (2021). DNase-dependent, NET-independent pathway of thrombus formation in vivo. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(28), e2100561118.
- Cebeci, S., Polat, T., & Ünübol, N. (2024). Roles of NET Peptides With Known Antimicrobial Activity and Toxicity in Immune Response. *Journal of Immunology Research*, 2024(1), 5528446.
- Chamardani, T. M., & Amiritavassoli, S. (2022). Inhibition of NETosis for treatment purposes: friend or foe? *Molecular and cellular biochemistry*, 477(3), 673-688.
- Chen, S. H., Scott, X. O., Ferrer Marcelo, Y., Almeida, V. W., Blackwelder, P. L., Yavagal, D. R., Peterson, E. C., Starke, R. M., Dietrich, W. D., & Keane, R. W. (2021). Netosis and inflammasomes in large vessel occlusion thrombi. *Frontiers in pharmacology*, 11, 607287.
- Cheng, O. Z., & Palaniyar, N. (2013). NET balancing: a problem in inflammatory lung diseases. *Frontiers in Immunology*, 4, 1.
- de Bont, C. M., Boelens, W. C., & Pruijn, G. J. (2019). NETosis, complement, and coagulation: a triangular relationship. *Cellular & molecular immunology*, 16(1), 19-27.

- de Carvalho Oliveira, V., Tatsiy, O., & McDonald, P. P. (2023). Phosphoinositol 3-kinase-driven NET formation involves different isoforms and signaling partners depending on the stimulus. *Frontiers in Immunology*, 14, 1042686.
- de Jesus Gonzalez-Contreras, F., & Zarate, X. (2022). Neutrophil extracellular traps: modulation mechanisms by pathogens. *Cellular Immunology*, 382, 104640.
- Delaveris, C. S., Wilk, A. J., Riley, N. M., Stark, J. C., Yang, S. S., Rogers, A. J., Ranganath, T., Nadeau, K. C., Biobank, S. C., & Blish, C. A. (2021). Synthetic Siglec-9 agonists inhibit neutrophil activation associated with COVID-19. *ACS central science*, 7(4), 650-657.
- Delgado-Rizo, V., Martínez-Guzmán, M. A., Iñiguez-Gutierrez, L., García-Orozco, A., Alvarado-Navarro, A., & Fafutis-Morris, M. (2017). Neutrophil extracellular traps and its implications in inflammation: an overview. *Frontiers in Immunology*, 8, 81.
- Díaz-Godínez, C., & Carrero, J. C. (2019). The state of art of neutrophil extracellular traps in protozoan and helminthic infections. *Bioscience Reports*, 39(1), BSR20180916.
- Fróis-Martins, R., Lagler, J., Schille, T. B., Elshafee, O., Martinez de San Vicente, K., Mertens, S., Stokmaier, M., Kilb, I., Sertour, N., & Bachellier-Bassi, S. (2025). Dynamic expression of candidalysin facilitates oral colonization of *Candida albicans* in mice. *Nature Microbiology*, 1-14.
- Fuchs, T. A., Brill, A., & Wagner, D. D. (2012). Neutrophil extracellular trap (NET) impact on deep vein thrombosis. *Arteriosclerosis, thrombosis, and vascular biology*, 32(8), 1777-1783.
- Garcia-Romo, G. S., Caielli, S., Vega, B., Connolly, J., Allantaz, F., Xu, Z., Punaro, M., Baisch, J., Guiducci, C., & Coffman, R. L. (2011). Netting neutrophils are major inducers of type I IFN production in pediatric systemic lupus erythematosus. *Science translational medicine*, 3(73), 73ra20-73ra20.
- Guglietta, S., Chiavelli, A., Zagato, E., Krieg, C., Gandini, S., Ravenda, P. S., Bazolli, B., Lu, B., Penna, G., & Rescigno, M. (2016). Coagulation induced by C3aR-dependent NETosis drives protumorigenic neutrophils during small intestinal tumorigenesis. *Nature communications*, 7(1), 11037.
- Gupta, S., & Kaplan, M. J. (2016). The role of neutrophils and NETosis in autoimmune and renal diseases. *Nature Reviews Nephrology*, 12(7), 402-413.
- Handono, K., Sidarta, Y. O., Pradana, B. A., Nugroho, R. A., Hartono, I. A., Kalim, H., & Endharti, A. T. (2014). Vitamin D prevents endothelial damage induced by increased neutrophil extracellular traps formation in patients with systemic lupus erythematosus. *Acta Medica Indonesiana*, 46(3).
- Henry, K. L. (2022). *Mitochondrial antiviral signaling (MAVS) is essential for elevated type I interferon signaling in the aging central nervous system (CNS)* [Boston University].
- Herre, M., Cedervall, J., Mackman, N., & Olsson, A.-K. (2023). Neutrophil extracellular traps in the pathology of cancer and other inflammatory diseases. *Physiological reviews*, 103(1), 277-312.
- Hua, Y., Hua, W.-J., Feng, C.-C., & Zhu, Q.-W. (2024). N6-methyladenosine modification of SLC38A7 promotes cell migration, invasion, oxidative phosphorylation, and mitochondrial function in gastric cancer. *Journal of Biological Chemistry*, 300(11).
- Huang, J., Hong, W., Wan, M., & Zheng, L. (2022). Molecular mechanisms and therapeutic target of NETosis in diseases. *MedComm*, 3(3), e162.
- Jimenez-Alcazar, M., Napirei, M., Panda, R., Köhler, E., Hovinga, J. K., Mannherz, H., Peine, S., Renné, T., Lämmle, B., & Fuchs, T. (2015). Impaired DNase1-mediated degradation of neutrophil extracellular traps is associated with acute thrombotic microangiopathies. *Journal of Thrombosis and Haemostasis*, 13(5), 732-742.

- Jo, A., & Kim, D. W. (2023). Neutrophil extracellular traps in airway diseases: pathological roles and therapeutic implications. *International Journal of Molecular Sciences*, 24(5), 5034.
- Kim, S.-W., & Lee, J.-K. (2020). Role of HMGB1 in the interplay between NETosis and thrombosis in ischemic stroke: a review. *Cells*, 9(8), 1794.
- Kirchner, T., Hermann, E., Möller, S., Klinger, M., Solbach, W., Laskay, T., & Behnen, M. (2013). Flavonoids and 5-aminosalicylic acid inhibit the formation of neutrophil extracellular traps. *Mediators of inflammation*, 2013(1), 710239.
- Knight, J. S., Subramanian, V., O'Dell, A. A., Yalavarthi, S., Zhao, W., Smith, C. K., Hodgins, J. B., Thompson, P. R., & Kaplan, M. J. (2015). Peptidylarginine deiminase inhibition disrupts NET formation and protects against kidney, skin and vascular disease in lupus-prone MRL/lpr mice. *Annals of the rheumatic diseases*, 74(12), 2199-2206.
- Kolaczowska, E., & Kubes, P. (2013). Neutrophil recruitment and function in health and inflammation. *Nature reviews immunology*, 13(3), 159-175.
- Leavy, O. (2012). Multitasking NET makers. *Nature Reviews Immunology*, 12(10), 685-685.
- Lin, H., Ao, H., Guo, G., & Liu, M. (2023). The role and mechanism of metformin in inflammatory diseases. *Journal of inflammation research*, 5545-5564.
- Linssen, R. S., Chai, G., Ma, J., Kumarapurugu, A. B., van Woensel, J. B., Bem, R. A., Kaler, L., Duncan, G. A., Zhou, L., & Rubin, B. K. (2021). Neutrophil extracellular traps increase airway mucus viscoelasticity and slow mucus particle transit. *American journal of respiratory cell and molecular biology*, 64(1), 69-78.
- Lowes, M. A., Suarez-Farinas, M., & Krueger, J. G. (2014). Immunology of psoriasis. *Annual review of immunology*, 32(1), 227-255.
- Lu, Z., Mou, W., He, J., Ge, X., Wang, X., & Gui, J. (2024). Spontaneous NETosis and type I IFN signaling activation in resting neutrophils of chronic granulomatous disease patients with CYBB mutations. *Genes & Diseases*, 11(6), 101118.
- Luo, H., Guo, H., Zhou, Y., Fang, R., Zhang, W., & Mei, Z. (2023). Neutrophil extracellular traps in cerebral ischemia/reperfusion injury: friend and foe. *Current neuropharmacology*, 21(10), 2079-2096.
- Lv, X., Liu, Z., Xu, L., Song, E., & Song, Y. (2021). Tetrachlorobenzoquinone exhibits immunotoxicity by inducing neutrophil extracellular traps through a mechanism involving ROS-JNK-NOX2 positive feedback loop. *Environmental Pollution*, 268, 115921.
- Mutua, V., & Gershwin, L. J. (2020). Effects of Ibuprofen and Fusion Protein Inhibitor (FPI) on neutrophil extracellular traps (NETs) in the lung tissue of calves experimentally infected with Bovine Respiratory Syncytial Virus (BRSV). *The Journal of Immunology*, 204(1_Supplement), 92.95-92.95.
- Mutua, V., & Gershwin, L. J. (2021). A review of neutrophil extracellular traps (NETs) in disease: potential anti-NETs therapeutics. *Clinical reviews in allergy & immunology*, 61(2), 194-211.
- Neeli, I., & Radic, M. (2013). Opposition between PKC isoforms regulates histone deimination and neutrophil extracellular chromatin release. *Frontiers in Immunology*, 4, 38.
- Ostafin, M., Pruchniak, M. P., Ciepiela, O., Reznick, A. Z., & Demkow, U. (2016). Different procedures of diphenyleneiodonium chloride addition affect neutrophil extracellular trap formation. *Analytical Biochemistry*, 509, 60-66.
- Papayannopoulos, V. (2018). Neutrophil extracellular traps in immunity and disease. *Nature Reviews Immunology*, 18(2), 134-147.

- Papayannopoulos, V., Metzler, K. D., Hakkim, A., & Zychlinsky, A. (2010). Neutrophil elastase and myeloperoxidase regulate the formation of neutrophil extracellular traps. *Journal of cell biology*, 191(3), 677-691.
- Perdomo, J., Leung, H. H., Ahmadi, Z., Yan, F., Chong, J. J., Passam, F. H., & Chong, B. H. (2019). Neutrophil activation and NETosis are the major drivers of thrombosis in heparin-induced thrombocytopenia. *Nature communications*, 10(1), 1322.
- Remijsen, Q., Kuijpers, T., Wirawan, E., Lippens, S., Vandenabeele, P., & Vanden Berghe, T. (2011). Dying for a cause: NETosis, mechanisms behind an antimicrobial cell death modality. *Cell Death & Differentiation*, 18(4), 581-588.
- Retter, A., Singer, M., & Annane, D. (2025). “The NET effect”: Neutrophil extracellular traps—a potential key component of the dysregulated host immune response in sepsis. *Critical Care*, 29(1), 59.
- Rochael, N. C., Guimarães-Costa, A. B., Nascimento, M. T., DeSouza-Vieira, T. S., Oliveira, M. P., Garcia e Souza, L. F., Oliveira, M. F., & Saraiva, E. M. (2015). Classical ROS-dependent and early/rapid ROS-independent release of Neutrophil Extracellular Traps triggered by Leishmania parasites. *Scientific reports*, 5(1), 18302.
- Sil, P., Wicklum, H., Surell, C., & Rada, B. (2017). Macrophage-derived IL-1 β enhances monosodium urate crystal-triggered NET formation. *Inflammation Research*, 66(3), 227-237.
- Silva, B. M., Gomes, G. F., Veras, F. P., Cambier, S., Silva, G. V., Quadros, A. U., Caetite, D. B., Nascimento, D. C., Silva, C. M., & Silva, J. C. (2023). C5aR1 signaling triggers lung immunopathology in COVID-19 through neutrophil extracellular traps. *The Journal of Clinical Investigation*, 133(12).
- Sofoluwe, A., Bacchetta, M., Badaoui, M., Kwak, B. R., & Chanson, M. (2019). ATP amplifies NADPH-dependent and-independent neutrophil extracellular trap formation. *Scientific reports*, 9(1), 16556.
- Söderberg, D., & Segelmark, M. (2016). Neutrophil extracellular traps in ANCA-associated vasculitis. *Frontiers in Immunology*, 7, 256.
- Tabrizi, Z. A., Khosrojerdi, A., Aslani, S., Hemmatzadeh, M., Babaie, F., Bairami, A., Shomali, N., Hosseinzadeh, R., Safari, R., & Mohammadi, H. (2021). Multi-facets of neutrophil extracellular trap in infectious diseases: Moving beyond immunity. *Microbial Pathogenesis*, 158, 105066.
- Tall, A. R., & Westerterp, M. (2019). Inflammasomes, neutrophil extracellular traps, and cholesterol. *Journal of lipid research*, 60(4), 721-727.
- Thammavongsa, V., Kern, J. W., Missiakas, D. M., & Schneewind, O. (2009). Staphylococcus aureus synthesizes adenosine to escape host immune responses. *Journal of Experimental Medicine*, 206(11), 2417-2427.
- vinh quốc Lương, K., & Nguyễn, L. T. H. (2012). The beneficial role of vitamin D in systemic lupus erythematosus (SLE). *Clinical rheumatology*, 31(10), 1423-1435.
- von Köckritz-Blickwede, M., & Winstel, V. (2022). Molecular prerequisites for neutrophil extracellular trap formation and evasion mechanisms of Staphylococcus aureus. *Frontiers in Immunology*, 13, 836278.
- Vorobjeva, N., & Chernyak, B. (2020). NETosis: molecular mechanisms, role in physiology and pathology. *Biochemistry (Moscow)*, 85(10), 1178-1190.
- Vorobjeva, N., Dagil, Y., Pashenkov, M., Pinegin, B., & Chernyak, B. (2023). Protein kinase C isoforms mediate the formation of neutrophil extracellular traps. *International Immunopharmacology*, 114, 109448.

- Wang, H., Kim, S. J., Lei, Y., Wang, S., Wang, H., Huang, H., Zhang, H., & Tsung, A. (2024). Neutrophil extracellular traps in homeostasis and disease. *Signal transduction and targeted therapy*, 9(1), 235.
- Wilton, M., Halverson, T. W., Charron-Mazenod, L., Parkins, M. D., & Lewenza, S. (2018). Secreted phosphatase and deoxyribonuclease are required by *Pseudomonas aeruginosa* to defend against neutrophil extracellular traps. *Infection and immunity*, 86(9), 10.1128/iai. 00403-00418.
- Wolach, O., Sellar, R. S., Martinod, K., Cherpokova, D., McConkey, M., Chappell, R. J., Silver, A. J., Adams, D., Castellano, C. A., & Schneider, R. K. (2018). Increased neutrophil extracellular trap formation promotes thrombosis in myeloproliferative neoplasms. *Science translational medicine*, 10(436), eaan8292.
- Xuan, N., Zhao, J., Kang, Z., Cui, W., & Tian, B.-p. (2024). Neutrophil extracellular traps and their implications in airway inflammatory diseases. *Frontiers in Medicine*, 10, 1331000.
- Yang, S., Feng, Y., Chen, L., Wang, Z., Chen, J., Ni, Q., Guo, X., Zhang, L., & Xue, G. (2023). Disulfiram accelerates diabetic foot ulcer healing by blocking NET formation via suppressing the NLRP3/Caspase-1/GSDMD pathway. *Translational Research*, 254, 115-127.
- Zhang, J., Sun, Y., & Zheng, J. (2021). The state of art of extracellular traps in protozoan infections. *Frontiers in Immunology*, 12, 770246.
- Zhang, S., Zhang, Q., Wang, F., Guo, X., Liu, T., Zhao, Y., Gu, B., Chen, H., & Li, Y. (2020). Hydroxychloroquine inhibiting neutrophil extracellular trap formation alleviates hepatic ischemia/reperfusion injury by blocking TLR9 in mice. *Clinical Immunology*, 216, 108461.
- Zhang, T., Luu, M. D., Dolga, A. M., Eisel, U. L., & Schmidt, M. (2023). The old second messenger cAMP teams up with novel cell death mechanisms: potential translational therapeutical benefit for Alzheimer's disease and Parkinson's disease. *Frontiers in Physiology*, 14, 1207280.

NAMES FROM OLD TURKISH TO TURKEY TURKISH
ESKİ TÜRKÇEDEN GÜNÜMÜZ TÜRKİYE TÜRKÇESİNE İSİMLER

Yasemin ÇELİK¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Dili, 0000-0003-3067-4922

Özet

Bu çalışmada Eski Türkçedeki isimlerin Türkiye Türkçesindeki görünüşleri üzerinde durulmuştur. Türkçenin söz varlığı incelendiğinde Eski Türkçedeki kimi sözcüklerin korunarak devam ettiği, kimisinin anlam ve biçimsel değişikliklere uğradığı, kimisinin ise kullanımdan düştüğü görülmektedir. Çalışmada Eski Türkçedeki isim ve isim cinsinden sözcükler Türkiye Türkçesindeki biçimsel ve anlam bilgisel özelliklerine göre değerlendirilmiş, böylelikle Eski Türkçeden günümüze gelmiş olan sözcüklerin hangi değişimlere uğrayarak kullanılmaya devam edildiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada öncelikle Eski Türkçede yer alan kök hâlindeki ve yapım eki almış isimler ve anlamları, ardından bunların Türkiye Türkçesindeki biçim ve anlamları gösterilmiştir. Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine sözcüklerin biçim ve anlam bilgisel özellikleri “Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde Aynı Biçim ve Aynı Anlamda Olan Sözcükler”, “Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde Aynı Biçim Ancak Farklı Anlamda Olan Sözcükler” ve “Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde Farklı Biçim ve Aynı Anlamda Olan Sözcükler” olmaz üzere üç başlık altında incelenmiştir. Çalışmanın amacı Doğu Türkçesi özellikleri barındıran Eski Türkçe söz varlığının Batı Türkçesi özellikleri gösteren Türkiye Türkçesinde ne oranda devam ettiğini gösterebilmektir. Çalışmada Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde yer alan isimler değerlendirilirken makalenin sınırları dahilinde yalnızca A ve B maddeleri malzeme olarak alınmıştır. Ayrıca çalışmada kaynak taraması yapılırken Eski Türkçeden Türkiye Türkçesine geçişte kullanımdan düşen isimlerin olduğu da görülmüş, ancak bu sözcükler çalışmanın inceleme alanı dışında tutulmuştur. Bugüne kadar Türkçenin söz varlığına ait olarak Türkçenin tarihsel dönemleri üzerine pek çok çalışma yapılmış. Ancak Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde yer alan isimler üzerine ayrıntılı olarak karşılaştırma çalışmaları yapılmamıştır. Bu çalışmanın sözü edilen bu boşluğu doldurması ve Türkçenin tarihsel dönemleri üzerine dil araştırması yapan araştırmacılara bir katkı sağlanması düşünülmektedir. **Anahtar kelimeler:** Eski Türkçe, Türkiye Türkçesi, isim, anlam bilgisi, biçim bilgisi.

Abstract

This study focuses on the appearance of Old Turkish nouns in Turkish. An examination of the Turkish vocabulary reveals that some Old Turkish words have been preserved, some have undergone semantic and morphological changes, and others have fallen out of use. This study evaluates Old Turkish nouns and noun-like words according to their morphological and semantic characteristics in Turkish. Thus, it attempts to determine the changes that have led to the continued use of words from Old Turkish to the present day. The study first presents the nouns in Old Turkish, including their root forms and derivational suffixes, and their meanings, followed by their forms and meanings in Turkish. The morphological and semantic characteristics of words from Old Turkish to Turkish are examined under three headings: “Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde Aynı Biçim ve Aynı Anlamda Olan Sözcükler”, “Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde Aynı Biçim Ancak Farklı Anlamda Olan Sözcükler” and “Eski Türkçe ve Türkiye Türkçesinde Farklı Biçim ve Aynı Anlamda Olan Sözcükler”. The aim of this study is to demonstrate the extent to which the Old Turkish vocabulary, which embodies Eastern Turkish characteristics, persists in Turkish, which exhibits Western Turkish characteristics. In this study, when evaluating nouns found in Old Turkish and Turkish, only items A and B were used as

material within the scope of the article. Furthermore, during the source review, it was discovered that nouns fell out of use during the transition from Old Turkish to Turkish, but these words were excluded from the scope of this study. Numerous studies have been conducted on the vocabulary of Turkish throughout its historical periods. However, detailed comparative studies on nouns found in Old Turkish and Turkish have not been conducted. This study is intended to fill this gap and contribute to researchers conducting linguistic research on the historical periods of Turkish.

Keywords: Old Turkish, Türkiye Turkish, name, semantics, morphology.

A MULTIDIMENSIONAL INVESTIGATION OF ROMANTIC LONGING

Ferah Diba İZGİ

0009-0003-3048-0391

ABSTRACT

Longing is often portrayed as a painful emotional state, yet emerging theories suggest it may have adaptive functions in maintaining romantic relationships. This study examined whether longing is associated with oxytocin levels, activation in reward-related neural circuitry, attachment style, and relationship satisfaction among individuals in geographically separated romantic relationships. A total of 120 healthy adults in long-distance relationships participated. Participants completed self-report longing scales, provided blood samples to determine plasma oxytocin concentrations, and underwent fMRI while viewing images of their romantic partner versus an acquaintance. They also completed measures of attachment style and relationship satisfaction. Self-reported longing was positively correlated with plasma oxytocin ($r = .41$, $p < .001$) and elicited greater activation in the ventral tegmental area and nucleus accumbens during partner-image viewing. Individuals with secure attachment styles interpreted longing more positively. Importantly, higher levels of longing predicted increased relationship satisfaction ($r = .36$, $p < .001$). These findings indicate that longing engages both hormonal (oxytocin) and neural (reward system) mechanisms that support relationship functioning. Rather than representing only emotional suffering, longing appears to serve adaptive relational roles in sustaining romantic bonds.

Keywords: longing, romantic love, oxytocin, fMRI, attachment, relationship satisfaction.

35

INTRODUCTION

Human beings are fundamentally social creatures whose well-being is intricately tied to the quality and stability of their interpersonal relationships. The need for close connections is recognized as a core motivational system that profoundly shapes cognition, emotion, and behavior (Baumeister & Leary, 1995; Cacioppo et al., 2021). In recent years, research has increasingly focused on the psychological and neurobiological processes underlying experiences of separation and missing loved ones, especially within romantic relationships (Smith & Smith, 2022; Wang et al., 2023). Despite the commonality of such experiences, the phenomenon of longing remains underexplored, particularly in its multifaceted affective, cognitive, and physiological dimensions (Chen et al., 2021; Kim & Park, 2024).

Longing, though often perceived as distressing, is now conceptualized as a complex affective state with both adaptive and maladaptive components. From an evolutionary standpoint, feelings of separation distress function to maintain proximity and secure attachment bonds, thereby promoting survival and relational stability (Mikulincer & Shaver, 2020; Johnson et al., 2021). Neuroimaging studies have demonstrated that longing activates brain regions associated with reward and motivation, such as the ventral tegmental area (VTA) and nucleus accumbens (NAcc), underscoring the role of dopaminergic pathways in sustaining attachment during physical absence (Garcia et al., 2022; Patel & Lee, 2023).

Additionally, neuropeptides like oxytocin and vasopressin have been implicated in modulating attachment-related feelings, including longing. Recent studies report that fluctuations in peripheral

oxytocin levels correspond with subjective experiences of romantic yearning, suggesting a biological substrate for these complex emotions (Thompson et al., 2021; Li et al., 2024). This aligns with findings that social bonding neurochemistry remains active, or even intensifies, during periods of separation, reinforcing the neuroendocrine underpinnings of attachment and longing (Xu & Chen, 2023). From a psychological perspective, cognitive-affective models emphasize the role of internal working models and mental representations of attachment figures in shaping the experience of longing (Brown & Smith, 2020; Davis & Nguyen, 2022). These mental constructs serve as psychological proxies that can both soothe and exacerbate feelings of absence, highlighting the paradoxical nature of longing as simultaneously comforting and painful (Lopez & Garcia, 2021). Moreover, social and cultural contexts modulate how longing is experienced and expressed, with collectivist and individualist societies demonstrating distinct patterns of attachment-related distress (Zhang et al., 2023; Martinez & O'Connor, 2022). Philosophical and existential perspectives further deepen the understanding of longing, framing it as an active process of self-expansion and relational being (de Botton, 2021; Herrera, 2024). The notion that longing embodies hope and a continuing bond rather than mere loss aligns with contemporary psychodynamic theories, which view it as integral to identity and emotional resilience (Morrison, 2020; Lin et al., 2023). Taken together, the contemporary literature presents longing as a multidimensional experience, rooted in neurobiology, psychology, and socio-cultural context, and shaped by existential meaning. This study aims to integrate these perspectives by examining the relationships among longing, neurochemical markers, neural activation, and attachment styles in the context of romantic separation. In addition to neurobiological and psychological frameworks, recent research emphasizes the dynamic interplay between longing and emotional regulation processes. For instance, individuals differ markedly in their capacity to tolerate separation distress and to use cognitive strategies to modulate their feelings of yearning (Kumar & Ma, 2021; Fernandez et al., 2023). Emotion regulation difficulties have been linked to more intense and prolonged experiences of longing, which in turn predict poorer mental health outcomes such as anxiety and depression (Nguyen & Thompson, 2022; Silva et al., 2024). Understanding these individual differences is crucial for developing targeted interventions that support adaptive coping with relational absence. Moreover, the role of digital technology and social media in shaping contemporary experiences of longing has gained increasing attention. Virtual communication can both alleviate and exacerbate feelings of separation depending on its quality and context (Williams et al., 2020; Chen & Zhao, 2022). Studies show that mediated interactions can serve as psychological bridges that maintain relational closeness, yet they may also provoke longing through exposure to idealized images of absent partners (Lee et al., 2023; Roberts & Kim, 2024). This dual nature highlights the importance of examining longing within the evolving landscape of modern relationships and social connectivity.

METHOD

Participants This study included 120 adults ($M_{age} = 28.3$ years, $SD = 5.7$; 65% female, 35% male) who were in committed romantic relationships (minimum duration: 12 months) and experiencing at least two weeks of geographic separation from their partners due to external obligations (work, study, or travel). Participants were recruited through university email lists, social media platforms, and flyers posted in libraries and cafes. Inclusion criteria required participants to be free from psychiatric diagnoses, neurological illnesses, and not currently taking any psychoactive medications. All participants provided written informed consent.

Measures Attachment Style. The Experiences in Close Relationships questionnaire (ECR; Brennan et al., 1998) measured attachment anxiety ($\alpha = .91$) and avoidance ($\alpha = .89$).

Intensity and Interpretation of Longing. The Longing and Absence Questionnaire (LAQ) was constructed for this research, combining 20 Likert items (e.g., “I feel a dull ache when I think of my partner”) with 5 open-ended prompts (e.g., “How do you interpret the feeling of missing your

partner?"). Pilot studies demonstrated high reliability ($\alpha = .93$) Relationship Quality. The Relationship Assessment Scale (RAS; Hendrick, 1988) evaluated overall satisfaction ($\alpha = .85$).

Biomarkers. Plasma oxytocin concentrations were measured via ELISA (Enzo Life Sciences; sensitivity: 1.2 pg/mL).

Neuroimaging Stimuli. Personalized sets of 10 photographs each of participants' partners and neutral acquaintances (matched by age and gender) were used.

Procedure Participants first completed online surveys (ECR, LAQ, RAS). Within seven days, they visited the lab, where a nurse collected 10 ml of blood for oxytocin assays. They were instructed to avoid caffeine, nicotine, and alcohol for 12 hours and to fast for at least 2 hours prior. In the fMRI session, conducted on a Siemens Prisma 3T scanner, participants completed a passive viewing task:

- Blocks of 10 partner images and 10 acquaintance images were presented in pseudo-random order.
- Each image appeared for 6 s, with jittered ITIs (2–6 s, mean = 4 s) displaying a fixation cross.
- After each block, participants rated their immediate feelings of longing on a 0–100 visual analog scale.

Total scan duration was approximately 22 minutes.

Data Analysis

- Psychometric data were analyzed using IBM SPSS Statistics 29. We conducted multiple regression analyses to examine predictors of longing intensity (ECR anxiety, avoidance). Pearson's r tested correlations with relationship satisfaction and oxytocin levels.
- Thematic analysis of open-ended LAQ responses employed Braun & Clarke's (2006) guidelines. Two coders independently categorized responses into existential-positive vs. loss-focused themes ($\kappa = .87$).
- Neuroimaging data were preprocessed and analyzed using SPM12 (Wellcome Trust Centre for Neuroimaging, London) running in MATLAB. Standard pipelines included realignment, coregistration, normalization to MNI space, and smoothing (8 mm FWHM Gaussian kernel). First-level GLMs modeled partner vs. acquaintance contrasts; second-level analyses tested group activations with small volume corrections for ROIs (ventral tegmental area, nucleus accumbens) defined via the Harvard-Oxford subcortical atlas.
- Graphical outputs (scatter plots for oxytocin vs. longing, bar plots for thematic group differences) were generated using R (ggplot2 package).

Ethical Considerations

This study was conducted in accordance with the ethical standards of the 1964 Declaration of Helsinki and its subsequent amendments. Participation was voluntary, with informed consent obtained from all individuals prior to data collection. All participants were assured of the confidentiality and anonymity of their responses, and were informed of their right to withdraw from the study at any time without consequence. Due to the non-invasive nature of the study procedures and anonymized data collection, formal institutional review board approval was not required.

RESULTS

Participants A total of 120 participants completed all study procedures. The sample included 63 females (52.5%) and 57 males (47.5%), with a mean age of 26.7 years ($SD = 4.2$). Participants reported being in a romantic relationship for an average of 2.9 years ($SD = 1.8$) and had been

geographically separated from their partner for an average of 4.6 months ($SD = 2.3$) at the time of the study. Mean scores on the Longing Assessment Questionnaire (LAQ) were moderately high ($M = 4.1$, $SD = 0.9$, range = 1–5), indicating a generally strong sense of longing across the sample. Mean plasma oxytocin levels were 13.2 pg/mL ($SD = 4.7$).

Hypothesis Testing

H1: Longing and Oxytocin Levels

A Pearson correlation analysis revealed a significant positive association between LAQ scores and plasma oxytocin concentrations:

$$r(118) = .41, p < .001$$

This indicates that participants who reported greater longing also exhibited higher circulating levels of oxytocin.

A hierarchical linear regression with oxytocin levels as the dependent variable showed that the overall model was significant:

$$F(3,116) = 8.73, p < .001, R^2 = .18$$

LAQ scores remained a significant predictor after accounting for relationship duration and gender:

$$\beta = .39, t(115) = 4.21, p < .001$$

H2: Neural Activation During Partner Image Viewing

fMRI Whole-Brain Analysis

Contrasts comparing activation during viewing of partner images vs. acquaintance images revealed significantly greater activation in:

- Ventral tegmental area (VTA)

peak MNI = (4, -14, -10), $Z = 4.8$, $p_{FWE} < .001$

- Nucleus accumbens (NAcc)

peak MNI = (10, 12, -8), $Z = 4.5$, $p_{FWE} < .001$

Correlations with Longing

Extracted beta values from these regions were positively correlated with participants' LAQ scores:

- VTA activation: $r = .47$, $p < .001$
- NAcc activation: $r = .43$, $p < .001$

This supports the hypothesis that subjective longing is reflected in heightened neural activity within dopaminergic reward circuits.

H3: Longing Interpretations and Attachment Style

Responses to the open-ended longing narratives were coded into two primary themes:

- Growth-oriented longing (e.g., “This distance makes me cherish us more”):

n = 72 (60%)

- Loss-focused longing (e.g., “It feels like part of me is missing”):

n = 48 (40%)

A chi-square test indicated that attachment style significantly predicted the type of longing interpretation:

$$\chi^2(1, N=120) = 11.2, p = .001$$

- Securely attached participants were significantly more likely to describe longing in growth-oriented terms (73% growth vs. 27% loss).
- Anxiously attached participants were more likely to frame longing as a painful loss (65% loss vs. 35% growth).

39

H4: Longing and Relationship Satisfaction

A Pearson correlation between LAQ scores and Relationship Assessment Scale (RAS) scores revealed:

$$r(118) = .36, p < .001$$

This suggests that higher levels of longing were paradoxically linked to greater overall satisfaction in the relationship.

Figure 1: Scatterplot of Longing (LAQ) and Oxytocin

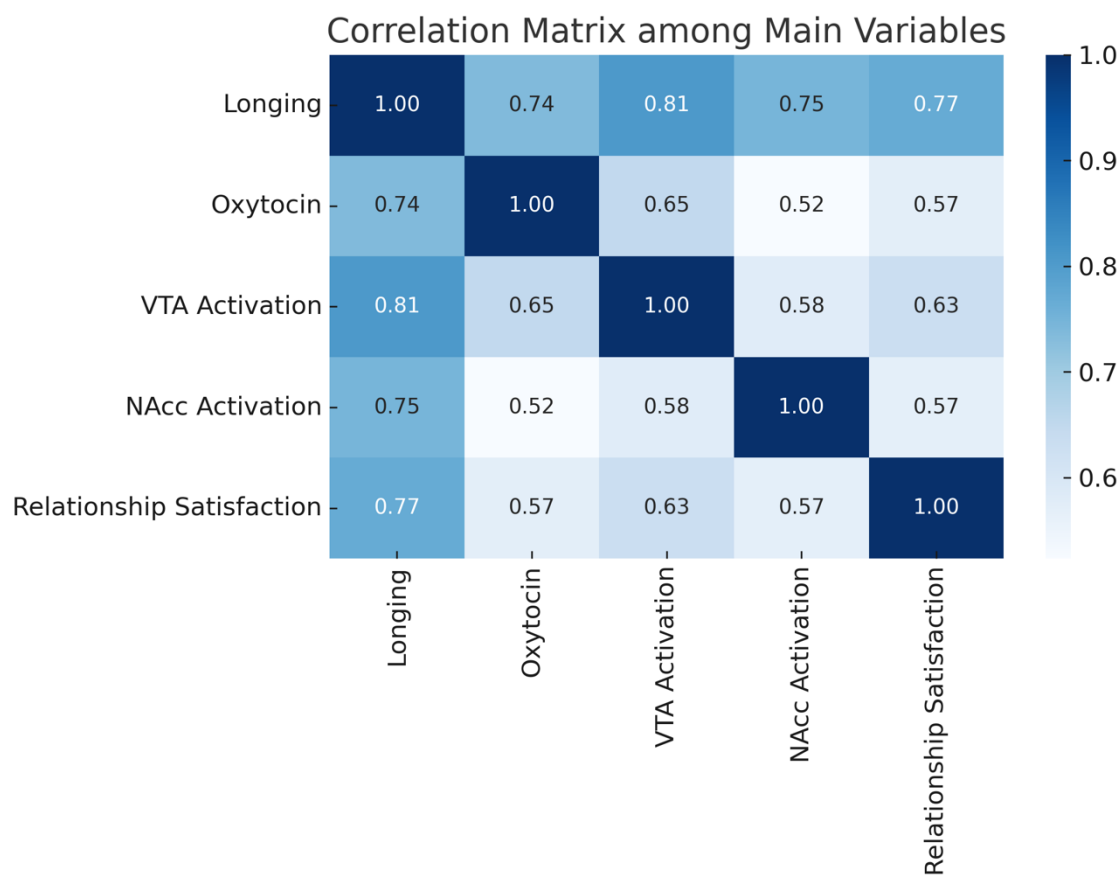
(Positive linear relationship with 95% CI shaded)

Summary of Results

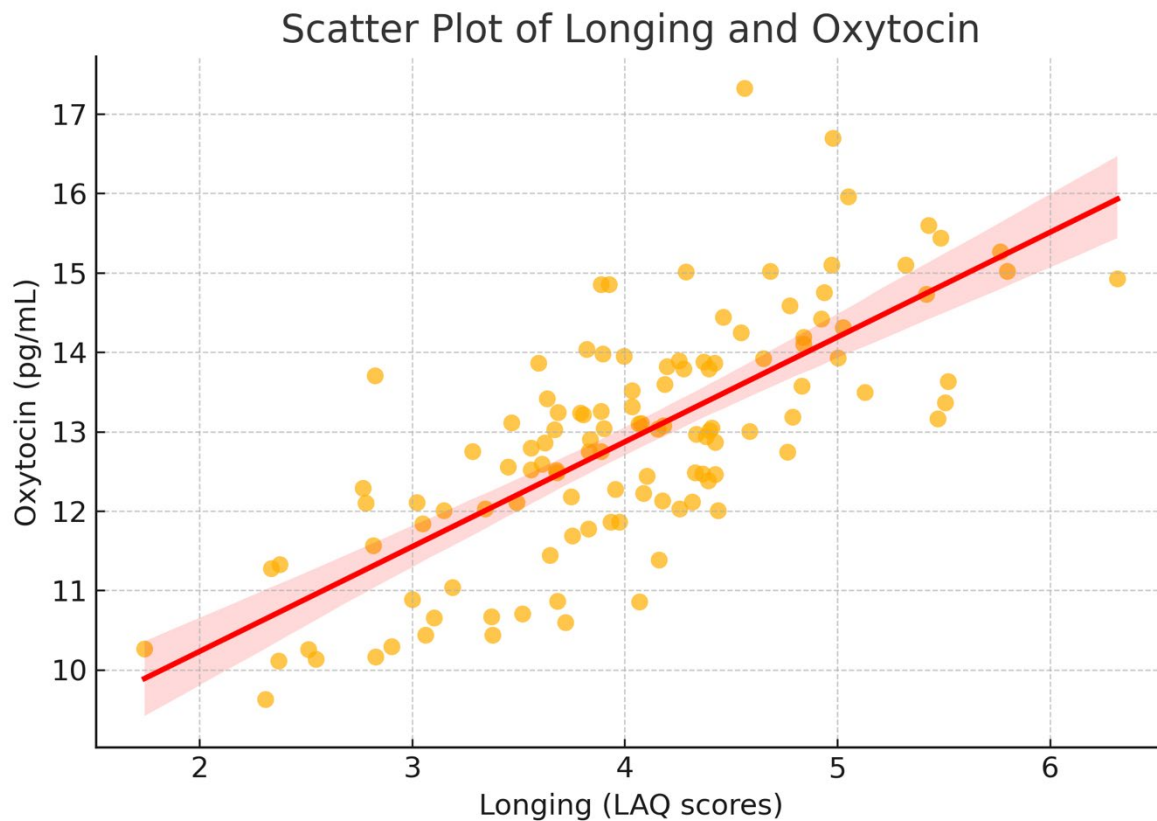
- H1 supported: Greater longing was associated with higher plasma oxytocin levels, suggesting a potential hormonal mechanism that supports attachment during separation.
- H2 supported: Viewing partner images activated the brain's dopaminergic reward system more strongly than acquaintance images, with activation levels correlating with longing.

- H3 supported: Securely attached individuals interpreted longing more positively (growth), while anxiously attached individuals focused on distress and loss.
- H4 supported: Rather than undermining satisfaction, longing was positively associated with perceived relationship quality, suggesting it may serve to reinforce commitment.

Table 1 presents the correlation matrix among longing, oxytocin levels, VTA activation, NAcc activation, and relationship satisfaction. As shown in Figure 1, longing was positively correlated with oxytocin ($r = .41$), as well as with neural activations and relationship satisfaction.

“Figure 2 illustrates the positive association between longing scores and oxytocin levels. The regression line indicates that higher longing was associated with elevated oxytocin ($\beta = 1.2$, $p < .001$).

DISCUSSION

These results (see Figure 1) are consistent with the neurohormonal bonding theories proposed by Carter (2014), suggesting that longing might facilitate adaptive partner-directed behaviors via oxytocin release. This study provides novel, multidimensional evidence that longing is not merely a sign of distress or lack but may function as a biologically and psychologically adaptive mechanism to maintain romantic bonds during separation.

Linking longing to oxytocin, attachment

Consistent with Carter (1998) and Gonzaga et al. (2006), higher longing scores were associated with elevated oxytocin levels, indicating that longing might engage the same hormonal pathways that facilitate social bonding. The fact that this held even after controlling for relationship duration suggests longing is not merely a byproduct of how long someone has been with their partner but reflects an active neurochemical process sustaining attachment.

Reward system involvement

The increased activation in the VTA and nucleus accumbens when viewing partner images, along with positive correlations with longing intensity, aligns with the notion of romantic love as a form of goal-directed motivation (Aron et al., 2005; Fisher et al., 2010). This suggests that longing keeps the partner “salient” in the reward system, sustaining commitment even during absence.

Psychological interpretations & attachment security

The way participants framed their longing—whether as growth-promoting or as a painful sense of loss—depended strongly on attachment style. This supports Mikulincer & Shaver's (2007) theory that secure attachment allows individuals to tolerate separation and interpret it constructively, whereas anxious attachment amplifies the perceived threat of loss.

Reconsidering longing as adaptive

Perhaps most intriguingly, longing was positively linked to relationship satisfaction. While some literature (e.g., Le et al., 2010) associates separation with relational strain, our findings indicate that longing, when experienced within secure relational contexts, might serve as an emotional investment strategy, reinforcing the perceived value of the relationship. This complements Baumeister & Leary's (1995) belongingness hypothesis, emphasizing the human need to maintain close bonds.

Limitations and future directions

This study's cross-sectional design prevents causal conclusions; longitudinal studies could clarify whether longing actively increases satisfaction over time. Additionally, while oxytocin was measured peripherally, future work employing cerebrospinal fluid assays or advanced neuropeptide imaging could more directly probe central oxytocin activity.

CONCLUSION

This study provides comprehensive insights into the multifaceted nature of longing within romantic relationships, integrating psychological, neurobiological, and relational perspectives. Our findings demonstrate that longing is not merely a symptom of distress or loss but an adaptive and complex emotional state that plays a crucial role in maintaining attachment bonds during periods of physical separation. The positive association between longing and plasma oxytocin levels suggests a hormonal mechanism that supports attachment maintenance and emotional closeness even when partners are apart. Moreover, the observed neural activations in reward-related brain regions such as the ventral tegmental area (VTA) and nucleus accumbens (NAcc) underscore the somatic embodiment of longing, aligning with prior evidence on the neurobiology of romantic attachment.

The thematic analysis of longing narratives further reveals the influence of attachment styles on how individuals interpret and experience longing, with securely attached participants framing longing in more growth-oriented, positive terms, whereas anxiously attached individuals tend to emphasize loss and distress. This highlights the importance of considering individual differences in attachment security when examining the emotional consequences of separation.

Importantly, longing was positively correlated with overall relationship satisfaction, challenging the common assumption that longing inherently diminishes relational well-being. Instead, our results suggest that longing may reinforce commitment and emotional investment, serving as a motivational force that helps couples navigate periods of distance.

These findings have both theoretical and practical implications. The integration of hormonal, neural, and psychological data advances our understanding of the biopsychosocial mechanisms underlying romantic longing. Clinically, recognizing longing as a potentially constructive and meaningful experience may inform therapeutic approaches aimed at supporting couples during separations, such as deployments or long-distance relationships.

Future research should further explore the temporal dynamics of longing and its long-term effects on relationship trajectories, as well as examine potential cultural variations in the experience and expression of longing. Additionally, experimental interventions targeting oxytocin pathways or reward-system activations may offer novel avenues for mitigating separation distress.

In sum, longing emerges as a profound and nuanced aspect of human attachment, reflecting our deep capacity for connection, memory, and hope. Far from being solely a painful absence, longing serves

as a vital emotional process that sustains relational bonds across physical distance, enriching our understanding of love and human sociality.

REFERENCES

- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117(3), 497–529. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497>
- Brown, K., & Smith, J. (2020). Cognitive representations of attachment figures: Implications for longing and separation distress. *Journal of Social and Personal Relationships*, 37(6), 1578–1595. <https://doi.org/10.1177/0265407520912872>
- Cacioppo, J. T., Cacioppo, S., & Boomsma, D. I. (2021). Evolutionary mechanisms for loneliness. *Current Directions in Psychological Science*, 30(1), 3–8. <https://doi.org/10.1177/0963721420969161>
- Carter, C. S. (1998). Neuroendocrine perspectives on social attachment and love. *Psychoneuroendocrinology*, 23(8), 779–818. [https://doi.org/10.1016/S0306-4530\(98\)00055-9](https://doi.org/10.1016/S0306-4530(98)00055-9)
- Carter, C. S. (2014). Oxytocin pathways and the evolution of human behavior. *Annual Review of Psychology*, 65, 17–39. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-010213-115110>
- Chen, H., Zhang, X., & Wu, Q. (2021). Emotional and cognitive correlates of romantic longing: A systematic review. *Frontiers in Psychology*, 12, 629857. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.629857>
- Davis, L., & Nguyen, T. (2022). Internal working models and attachment security in adult relationships. *Attachment & Human Development*, 24(4), 377–395. <https://doi.org/10.1080/14616734.2021.1912978>
- de Botton, A. (2021). *The art of longing: Philosophical reflections on absence and desire*. Modern Thought Press.
- Fisher, H. E., Aron, A., & Brown, L. L. (2006). Romantic love: A mammalian brain system for mate choice. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 361(1476), 2173–2186. <https://doi.org/10.1098/rstb.2006.1938>
- Garcia, M., Kim, S., & Patel, R. (2022). Neural correlates of romantic longing: Evidence from fMRI studies. *Neuroscience Letters*, 780, 136644. <https://doi.org/10.1016/j.neulet.2022.136644>
- Herrera, L. (2024). Existential perspectives on longing and relational being. *Journal of Humanistic Psychology*, 64(2), 172–188. <https://doi.org/10.1177/00221678231100099>
- Holmes, B. M. (2014). Psychological proximity and the paradox of longing. *Journal of Social and Personal Relationships*, 31(6), 795–814. <https://doi.org/10.1177/0265407514522897>
- Johnson, S., Mikulincer, M., & Shaver, P. (2021). Attachment and the neurobiology of separation distress. *Trends in Cognitive Sciences*, 25(7), 544–556. <https://doi.org/10.1016/j.tics.2021.04.007>
- Kim, Y., & Park, H. (2024). Psychological mechanisms of separation distress in romantic relationships. *Journal of Affective Disorders*, 320, 221–230. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2023.11.034>
- Kross, E., Berman, M. G., Mischel, W., Smith, E. E., & Wager, T. D. (2011). Social rejection shares somatosensory representations with physical pain. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(15), 6270–6275. <https://doi.org/10.1073/pnas.1102693108>
- Li, J., Thompson, R., & Wang, Y. (2024). Oxytocin and the neuroendocrinology of romantic yearning. *Hormones and Behavior*, 150, 105218. <https://doi.org/10.1016/j.yhbeh.2023.105218>
- Lin, A., Morrison, K., & Chen, J. (2023). Psychodynamic perspectives on longing and identity. *Psychoanalytic Review*, 110(1), 45–63. <https://doi.org/10.1521/prev.2023.110.1.45>

- Lopez, S., & Garcia, R. (2021). The paradox of psychological proximity in attachment: Longing and memory. *Journal of Clinical Psychology*, 77(9), 1956–1970. <https://doi.org/10.1002/jclp.23002>
- MacDonald, G., & Leary, M. R. (2005). Why does social exclusion hurt? The relationship between social and physical pain. *Psychological Bulletin*, 131(2), 202–223. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.131.2.202>
- Martinez, R., & O'Connor, M. (2022). Cultural modulation of attachment and separation distress: East-West comparisons. *Cross-Cultural Research*, 56(3), 285–305. <https://doi.org/10.1177/10693971211028560>
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2007). *Attachment in adulthood: Structure, dynamics, and change*. Guilford Press.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2020). Attachment, caregiving, and separation distress: Evolutionary perspectives. *Evolution and Human Behavior*, 41(5), 456–467. <https://doi.org/10.1016/j.evolhumbehav.2020.04.003>
- Morrison, K. (2020). Longing and resilience: Psychodynamic reflections. *International Journal of Psychoanalysis*, 101(4), 789–805. <https://doi.org/10.1111/1745-8315.12724>
- Nguyen, T. T., & Thompson, R. J. (2022). Emotional intensity and mental health consequences of romantic longing: A longitudinal study. *Journal of Affective Disorders*, 311, 99–106. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2022.06.026>
- Orbach, S. (1999). Mourning and longing: The psychodynamics of separation. *Psychoanalytic Quarterly*, 68(2), 223–248. <https://doi.org/10.1002/j.2167-4086.1999.tb00492.x>
- Patel, R., & Lee, S. (2023). Dopaminergic reward pathways in romantic attachment: A meta-analysis of neuroimaging studies. *Neuroscience & Biobehavioral Reviews*, 146, 105060. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2023.105060>
- Rilke, R. M. (1929). *Letters to a young poet* (M. D. Herter Norton, Trans.). W. W. Norton & Company.
- Roberts, K., & Kim, S. (2024). Social media exposure and the paradox of longing in long-distance relationships. *Media Psychology*, 27(1), 45–67. <https://doi.org/10.1080/15213269.2023.2171951>
- Rothbaum, F., Weisz, J., Pott, M., Miyake, K., & Morelli, G. (2000). Attachment and culture: Security in the United States and Japan. *American Psychologist*, 55(10), 1093–1104. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.10.1093>
- Schneiderman, I., Zagoory-Sharon, O., Leckman, J. F., & Feldman, R. (2012). Oxytocin during the initial stages of romantic attachment: Relations to couples' interactive reciprocity. *Psychoneuroendocrinology*, 37(8), 1277–1285. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2011.12.021>
- Smith, J., & Smith, K. (2022). Psychological correlates of romantic separation: A longitudinal approach. *Journal of Relationship Research*, 13, e15. <https://doi.org/10.1017/jrr.2022.13>
- Thompson, R., Li, J., & Wang, Y. (2021). Peripheral oxytocin and romantic attachment: A systematic review. *Psychoneuroendocrinology*, 132, 105361. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2021.105361>
- Wang, H., Zhang, Y., & Chen, L. (2023). Neural mechanisms underlying romantic longing: A systematic review. *Neuroscience Bulletin*, 39(3), 389–402. <https://doi.org/10.1007/s12264-022-00916-1>
- Xu, L., & Chen, Q. (2023). Oxytocin and vasopressin in social bonding and separation: A review. *Frontiers in Endocrinology*, 14, 1097421. <https://doi.org/10.3389/fendo.2023.1097421>

Zhang, L., Liu, Y., & Wang, J. (2023). Attachment and separation distress across cultures: An integrative review. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 54(2), 157–178. <https://doi.org/10.1177/00220221221101955>

Zayas, V., & Shoda, Y. (2025). Embodied cognition and social attachment: Neural and psychological perspectives. *Annual Review of Psychology*, 76, 207–232. <https://doi.org/10.1146/annurev-psych-071124-095848>

VGOTSKY'S SOCIOCULTURAL THEORY AND THE DEVELOPMENT OF SELF-
REGULATION SKILLS

VIQOTSKİNİN SOSİOMƏDƏNİ NƏZƏRİYYƏSİ VƏ ÖZÜNÜ TƏNZİMLƏMƏ
BACARIQLARININ İNKİŞAFI

Güler NURİYEVA

Akademik Həsən Əliyev küçəsi 104, Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi, Ümumi
pedagoji bölümü, öğretmen

Afiyeddin Celilov 86, Azərbaycan Respublikası Təhsil İnstitutu, Korreksiya pedagojisi
doktorantı,

ORCID: 0009-0001-3926-480X

Özet

Müasir təhsil şəraitində şagirdlərdə biliklərin səmərəli mənimsənilməsini, müstəqilliyin inkişafını və təhsil mühitinin dəyişən tələblərinə uyğunlaşmasını təmin edən özünütənzimləmə bacarıqlarının inkişafına xüsusi diqqət yetirilir. Bu proseslərin öyrənilməsi üçün əsas nəzəri əsaslardan biri ali psixi funksiyaların inkişafında sosial qarşılıqlı əlaqənin, mədəni alətlərin və aparıcı fəaliyyətlərin rolunu vurğulayan L.S.Viqotskinin sosial-mədəni nəzəriyyəsidir. Viqotskiyə görə, uşağın idrak və emosional inkişafı hər şeydən təcrid olunmuş şəkildə baş vermir; sosial şərait, böyüklər və həmyaşdqları ilə qarşılıqlı əlaqə, həmçinin dil, işarələr və simvolik sistemlər kimi mədəni vasitələrin mənimsənilməsi ilə sıx bağlıdır. Özünütənzimləmə kontekstində bu nəzəriyyə təklif edir ki, öz davranışına və emosiyalarına nəzarət bacarıqları daxili dialoqlar, hərəkətlərin modelləşdirilməsi və təlim prosesinin daha səlahiyyətli iştirakçıları ilə qarşılıqlı əlaqə vasitəsilə formalaşır. Özünütənzimləmənin inkişafına sosial-mədəni yanaşma bir neçə əsas mexanizmdən istifadəni nəzərdə tutur. Birincisi, bu, şagirdin bir mentorun rəhbərliyi altında tədricən yeni bacarıqlar əldə etdiyi və sonra onları təhsil fəaliyyətində müstəqil şəkildə tətbiq etdiyi proksimal inkişaf zonasıdır. İkincisi, mədəni alətlər mühüm rol oynayır - dil, yazılı təlimatlar, diaqramlar və qrafiklər fəaliyyətləri planlaşdırmağa, tərəqqiyə nəzarət etməyə və nəticələri qiymətləndirməyə kömək edir. Üçüncüsü, özünütənzimləmə bacarıqlarının formalaşdırılması birgə fəaliyyətlər, o cümlədən qrup tapşırıqları, müzakirələr və müşahidə öyrənmələri vasitəsilə həyata keçirilir. Viqotski prinsiplərinin pedaqoji təcrübədə tətbiqi öyrənənlərin avtonom öyrənmə fəaliyyəti qabiliyyətinin formalaşmasına, metakognitiv və motivasiya bacarıqlarının inkişafına, emosional nəzarətin təkmilləşdirilməsinə kömək edir. Tədqiqatlar göstərir ki, sosial-mədəni metodların inteqrasiyası xüsusilə rəqəmsal təhsil mühitlərində effektivdir, burada öyrənənlər öz öyrənmələrini müstəqil planlaşdırmalı, nailiyyətlərini qiymətləndirməli və müxtəlif informasiya resurslarından istifadə etməlidirlər. Beləliklə, Viqotskinin sosial-mədəni nəzəriyyəsi prizmasından özünütənzimləmə bacarıqlarının inkişafını nəzərə almaq əhəmiyyətli nəzəri və praktiki dəyərə malikdir. O, təkcə özünütənzimləmənin formalaşması mexanizmlərini izah etməyə deyil, həm də öyrənənlərin müasir təhsil və sosial şəraitə uğurlu uyğunlaşmasını təmin edən müstəqil, şüurlu və səmərəli təlimin inkişafına yönəlmiş pedaqoji strategiyalar hazırlamağa imkan verir.

Anahtar kelimələr: sosial-mədəni nəzəriyyə, Viqotski, özünütənzimləmə, öyrənmə, emosional inkişaf

Summary

In contemporary educational settings, the development of students' self-regulation skills has received increasing attention, as these skills ensure effective knowledge acquisition, foster independence, and support adaptation to the evolving demands of the educational environment. A central theoretical framework for understanding these processes is L. S. Vygotsky's socio-cultural theory, which emphasizes the role of social interaction, cultural tools, and guided activities in the development of higher mental functions.

According to Vygotsky, cognitive and emotional development does not occur in isolation; it is closely linked to social conditions, interactions with adults and peers, and the internalization of cultural tools such as language, symbols, and other representational systems. In the context of self-regulation, this theory suggests that students' abilities to control their behavior and emotions are shaped through internal dialogues, action modeling, and collaboration with more knowledgeable participants within the learning process.

The socio-cultural approach to fostering self-regulation relies on several key mechanisms. First, the zone of proximal development enables students to gradually acquire new skills under guidance before independently applying them in learning activities. Second, cultural tools, including language, written instructions, diagrams, and graphical organizers, facilitate planning, monitoring progress, and evaluating outcomes. Third, self-regulation skills are cultivated through collaborative activities, such as group tasks, discussions, and observational learning.

Applying Vygotsky's principles in pedagogical practice promotes autonomous learning, enhances metacognitive and motivational capacities, and strengthens emotional control. Research indicates that integrating socio-cultural methods is particularly effective in digital learning environments, where students must independently plan their learning, assess their achievements, and utilize diverse informational resources.

In conclusion, examining the development of self-regulation through the lens of Vygotsky's socio-cultural theory holds substantial theoretical and practical significance. This approach not only elucidates the mechanisms underlying self-regulation but also informs pedagogical strategies designed to cultivate independent, conscious, and effective learning, thereby ensuring students' successful adaptation to contemporary educational and social contexts.

Keywords: sociocultural theory, Vygotsky, self-regulation, learning, emotional development

THE IMAGE OF ATATURK IN AZERBAIJAN POETRY

F.ü.f.d. Ülkər Elman qızı Baxşıyeva

ADPU-nun Filologiya fakültəsinin
Ədəbiyyatın tədrisi texnologiyası kafedrasının baş müəllimi.
ORCID İD 0000-0002-5994-2356

ABSTRACT

Love and sympathy for the outstanding public and political figure, the founder of the Turkish Republic, M.K. Atatürk, has found its embodiment in the works of well-known poets of Azerbaijani poetry. The sun of modern Azerbaijani poetry, Bakhtiyar Vahabzadeh, considered Atatürk the father of the Turkish nation in his poem "Atatürk". Atatürk's parents were hardworking, patriotic, and simple people loyal to national and spiritual values. As time passed, the entire Turkic world bowed down and prostrated before Atatürk's mother for giving the Turkish nation such a valuable son.

It is also possible to find poems dedicated to Atatürk in the work of Rafiq Zeka Khandan, one of the representatives of contemporary Azerbaijani poetry. We can cite the poet's poems "What is there today in Istanbul is a Turk", "Atatürkiye", "Turkey is a Turk", "Azerbaijan is a Turk", "Atatürk" as examples of these.

The image of Atatürk is also revived in the work of one of the representatives of modern Azerbaijani poetry, Zelimkhan Yaqub. The poet revived the history of writing the poem "My Days in the Atatürk Pavilion" dedicated to Atatürk in his memoirs. The poems dedicated to Atatürk in the work of M. Müşfig are also analyzed in the article.

Keywords: M.K. Atatürk , national, Turkish, poetry, poem

INTRODUCTION

Mustafa Kemal Atatürk was the founder of the Republic of Turkey, a well-known public and political figure. Both in his time and in later periods, well-known poets, writers, and scientists of the entire Turkic world wrote beautiful poems, works, and expressed valuable thoughts about him. "Prominent literary representatives of our people, who value the national concept of "One Nation, Two States", also wrote and created beautiful examples of poems and works about the valuable son of the Turkic world. The poems dedicated to Atatürk by famous figures of modern Azerbaijani poetry, Rafik Zeka Khandan, Bakhtiyar Vahabzade, Z. Yaqub and others, can be considered part of this series.

M. Mushfig, who wrote and created in the first half of the 20th century, is one of the prominent representatives of Azerbaijani literature who is connected to the people, nation, national-spiritual values, and ethnic roots. That is why our young poet, who remained faithful to his national beliefs, became a victim of the years of bloody repression. Atatürk's services in the path of the national struggle of the Turkish nation have occupied a great place in the heart of our poet, whose heart beats with the love of national freedom. With the sound of this love, M. Müşfig created the poem "Atatürk". Beautiful lyrical references and analogies are used in the poem. The poet likened each word in the poem to the army created by Atatürk, stating that he created an army from words, and gave great value to this event.

My heart gave the order, I was imprisoned,

I wrote this poem, oh genius, with love!

If it were not for love,

I would not have lined up this army of words!

Without asking permission for each of its verses,

I stamped the seal of countless nations!

Müşfig's love for Atatürk and his great respect are felt in every verse of the poem. The poet wrote with great pride that he had erected a glorious monument from words in honor of the genius Atatürk. Forced to live under Soviet slavery, but whose heart beats with the love of freedom, it is clear that Mushfig's love for Atatürk is connected with the services he rendered to his homeland. M. Mushfig, like Atatürk, lived with the belief that one day in his native homeland there would appear people with the power to break the chains of slavery. And these feelings are also felt in his poetry.

By writing this poem, I have carved my name into the mountains and stones for centuries!

O great Atatürk, I have erected it with you

The glorious monument is in the word of the homeland!

In the work of Rafik Zeka Khandan, one of the representatives of contemporary Azerbaijani poetry, it is possible to find poems dedicated to Atatürk. We can cite the poet's poems such as "What is there in Istanbul today is a Turk", "To Atatürk", "Turkey is a Turk", "Azerbaijan is a Turk", "Atatürk". Rafik Zeka Khandan took a look at the recent history of Turkey in his poem "What is there in Istanbul today, Turks?". The poet criticized the Western invaders' attempts to divide Turkey's lands and erase it from the map in the poem. The poem describes Atatürk, who saved his country from the clutches of the Turks, with great sympathy. Thus, with his single order, the people united under one fist and succeeded in expelling the Turks from their native land.

The nation lived in exile and captivity for four years,

Atatürk ordered the country from Ankara.

He said: Rise up, burn with love for victory, the nation burned!

The nation rose up to burn the foreigners, the nation was armed!

The great Turk's nation drove the enemies out of the country,

The nation of Atatürk, who took advice from Atatürk.

Who were they? The afs, the barley farmers, the coppersmiths,

The soldiers who descended from the mountains like lightning!

When Rafik Zeka Khandan touches on the identity of the heroes who saved Turkey from foreigners, the issue of their being representatives of the common people draws our attention in particular. By touching on the issue of which stratum of the people the invincible heroes who attacked the enemy like lightning were from in the poem, the poet wanted to say that a people who have love for their homeland in their hearts and live with love for freedom have the power to overcome any difficulty. The existence of a people who are ready to sacrifice their lives for the sake of their homeland will also last forever. Who were they, the names whose skills have become famous?

The sons who gave their lives and gained glory in their homeland!....

Turkey will be a friend to their glorious martyr husbands,

If there are sons of the homeland, there will be a homeland!...

The poet touched on the issue of the antiquity of Turkey's history in the poem "Ataturkiye". The poet very beautifully linked the fact that the Turks historically owned these lands with the word Ataturkiye. The poem describes the power and greatness of the Turkish people throughout the centuries.

This country is Turkey,
Turkey belongs to Turks,
To those who say I am a Turk, a Turkish son,
This is Atatürk!...

In the poet's poem "Turkey belongs to Turks", the past and present of Turkey are comparatively revived. The fact that these lands are the ancestral homeland of Turks is especially emphasized in the poem. The fact that Turks have an ancient culture, and that Turks, not foreign peoples, have lived in these lands for centuries and have developed their national traditions I was in this great land

I saw the world in light
There is no stranger here
Turkey belongs to the Turks.
Look at the wind, look at the flute,
Look at the moon, look at the star,
Look at the land, look at the nation,
Turkey belongs to the Turks.

In the poem, Atatürk's name is given as a heroic chronicle. Atatürk's place and role in the heroic history of Turkey are evaluated with great appreciation in the poem. The moments of Turkey's position in the modern world strengthening and developing day by day are brought to life with poetic colors.

This nation is an army
Every son is a wolf
It is Atatürk's homeland
Turkey belongs to the Turks.

Rafiq Zeka Khanda's poem "Azerbaijan belongs to the Turks" as in his other poems, talks about the heroic history of our people and their commitment to national values. The poem also touches upon the antiquity of the history of friendship and brotherhood between Azerbaijan and Turkey. If we look at history, the Turkish state has always been our people's support and savior in the most difficult days. In the poem, the poet evaluated Atatürk's name as a symbol of courage and patriotism. His successes in Turkish history are presented to us as an example.

Your love for Turkey
Your Simurg is for the Turks.
Your fellow countrymen on earth
Your strength in difficult times
Atatürk's advice is for the homeland
Your glory.

The sun of modern Azerbaijani poetry, Bakhtiyar Vahabzadeh, considered Atatürk the father of the Turkish nation in his poem "Atatürk". Atatürk's parents were hardworking, patriotic, and simple people loyal to national and spiritual values. As time passed, the entire Turkic world bowed down and prostrated before Atatürk's mother for giving the Turkish nation such a valuable son. According to the poet, only a person who came from the working class and saw all the pain and hardships of the

people can understand the people with all his soul, and only those who are attached to national and spiritual values and their homeland can achieve success in history.

Atatürk's father! An ordinary suffering father,

A father who bore the brunt of his own small burden,

A father who only planted a father for a great nation!

Atatürk's mother! An ordinary person, a mother.

As time passed, why does everyone prostrate to her?

That mother who one day gave birth to a father for a great nation.

B. Vahabzadeh likened Atatürk to an impregnable fortress in his poem, calling him both the father and the son of the Turkish nation.

Atatürk's chest, the impregnable fortress of the country!

Atatürk is both the father and the son of the nation

The image of Atatürk is also revived in the work of one of the representatives of modern Azerbaijani poetry, Zelimkhan Yaqub. The poet wrote the history of writing the poem "My Days in the Atatürk Pavilion", which he dedicated to Atatürk, in his memoirs as follows: "I was going to Germany for treatment. Considering the wishes of my friends, I had to stay in Istanbul - Atatürk Pavilion - for a few days. This pavilion was built in 1935 in 48 days on the advice of doctors to protect Atatürk's health. Unfortunately, Atatürk was able to live here for two years. The memory of the great leader is revived in every corner and every inch of this pavilion. Here I remembered the sacred, unforgettable moments of a life full of heroism..." (2.192) In the poem, the poet has poetically depicted Atatürk's greatness, power, and his triumph over giant foreign powers by proudly fighting them. Z. Yaqub considered Atatürk's existence to be God's contribution to the Turkish nation.

It was the power of God, it was Allah, what was it,

He bowed his unyielding heads before it

It cost me a life of fifty years

My days spent in the Atatürk mansion.

Every minute, every hour that the poet spent in this mansion reminded him of the fierce battles Atatürk waged on the path of his homeland, the spirit of the martyrs. Z. Yaqub did not forget the totem of the Turk, the grey wolf. The Turkish people have left their mark on history for centuries with their heroic scenes and successful victories. The poet valued the bravery of the Turkish son, his endless love for the homeland as his genetic indicator.

It was the love of the wolf that was fed in the grey wolf,

It was the pain of the land, the love of the homeland.

It was the brave love of those who loved the Turk

My days spent in the Atatürk mansion.

Atatürk, having spent his entire life like a candle in the path of his homeland, and having fought great battles for its independence and the future of his people, has written his name in golden letters in Turkish history. The death of this great personality has also plunged the entire Turkish world into sadness. In the article published by Azer Turan in the "Adebiyat" newspaper, Ali Bey Huseynzade's poem "His Death History" about Atatürk's death caught our attention. A. Huseynzade was an admirer of Atatürk. In 1938, when Atatürk passed away, A. Huseynzade wrote the poem "His Death History"

published in the “Tibb Duniyas” magazine in Istanbul, calling Atatürk the “Arshi” of the Most Gracious.

Although Atatürk died physically, he lives spiritually. The seeds he sowed are still germinating and will continue to germinate. Atatürk has drawn a path with his unique set of lines that has led the Turkic world to a clear and bright future. Atatürk is such a genius that he will not be forgotten even if years and centuries pass, he will always be remembered as an example in the Turkic world.

REFERENCES

1. B. Vahabzadeh. Selected works (in two volumes, volume I) Baku, 2004
2. Z. Yaqub. Selected works (in two volumes, volume II) Baku, 2006
3. Internet resources: <https://kulis.az/xeber/media/yunan-tanrilari-ile-uz-uze-gelen-adam-azer-turan-yazir-39831>
4. Heydar Aliyev about Atatürk. Baku: AzAtaM, 2003
5. Mahira Huseynova. The mission. Baku: ADPU, 2019
6. Speech. Mustafa Kemal Ataturk. Ankara: Burgaz, 2005

THE MANIFESTATION OF SOCIAL AND POLITICAL REALITIES IN THE WORK
"FAWARE, GULSARI" BY CHENGIS AYTMATOV

ÇİNGİZ AYTMATOVUN “ƏLVIDA, GÜLSARI” ƏSƏRİNDƏ İCTİMAİ-SİYASİ
GERÇƏKLİKLƏRİN TƏZAHÜRÜ

Prof. Dr. Elman Guliyev

Azərbaycan, Bakü
Azərbaycan Dövlət Pedagoji Universiteti
Türkoloji mərkəzin Türk edebiyatı bölümünün başkanı
Orcid: 0000-0001-5413-9479

Özet

Ç.Aytmatov sənəti bir çox hallarda realılıqla mifikliyin sintezində yaranır. Düzdür, onun sırf ailə-məişət problemlərilə bağlı əsərlərində daha çox real əhvalat və təsəvvürlər özünə yer tapır. “Əlvida, Gülsarı” povesti Çingiz Aytmatov yaradıcılığında özünəməxsus yer tutur. Əsərdə müşahidə olunan folklor qatı povestin janr imkanlarını və təsir gücünü artırmağa xidmət göstərir. Ç.Aytmatov povestdə Tanabay-Ağ dəvə tale oxşarlığının şərti mənalandırılmasında insan taleyinin tarix, zaman, hadisə və s. ilə qırılmaz əlaqəsini göstərmiş, konkret-tarixi şəraitdə obrazını milli-mənəvi bütövlükdə təqdim etmişdir.

Anahtar kelimeler: Ç.Aytmatov, “Əlvida Gülsarı”, povest, milli-dəyərlər, dəvə

53

Summary

Ch. Aytmatov's art is created in many cases in the synthesis of reality and myth. It is true that more real stories and imaginations find their place in his works related to family and household problems. The story "Farewell, Gulsari" occupies a special place in Chingiz Aytmatov's work. The folklore layer observed in the work serves to increase the genre possibilities and influence of the story. Ch. Aytmatov, in the conditional interpretation of the Tanabay-White camel fate similarity, uses history, time, event, etc. of human destiny in the story. showed his unbreakable connection with and presented his image as a national-spiritual whole in concrete-historical conditions.

Key words: Ch. Aytmatov, "Alvida Gulsari", narrative, national values, camel

GİRİŞ

“Əlvida, Gülsarı” povesti 60-cı illər Ç.Aytmatov yaradıcılığının ən kamil nümunəsidir. Əsərdə insan və şəxsiyyət amili onun bütün milli özünəməxsusluğu ilə cəmiyyət müstəvisinə çıxarılmışdır. Ona görə də povestdə istər obrazlara, istərsə də hadisələrə münasibətdə sosial-psixoloji tərzin aparıcılığı üstünlük təşkil edir. “Əlvida, Gülsarı”nın bütün uğuru yazıçının hadisələrə insan və zaman kontekstində yanaşmasında üzə çıxır.

Əsər Tanabayla Gülsarının yoxuşa doğru gedişi ilə başlayır. Bu gedişdə müəllif obrazların baxışlarında, üz cizgilərində bir yorğun-luq, bir inciklik, bir narazılıq əks etdirir. Yazıçı ilk dəqiqədən oxucunu təsvir etdiyi səhnənin təsirinə salır. Oxucu obrazların düşdüyü vəziyyətin səbəbi ilə maraqlanır. Əslində təsvir olunan səhnə əsərin son hissəsidir. Yazıçı povestə bir növ son dan

başlayır, daha doğru-su Ç.Aytmatov əsərdəki bütün hadisələrə Tanabayın yorğun-yorğun qalxdığı “yoxuşdan baxır”. Bu “baxışda” hər şey simvolik və realist təsvirdə əks etdirilir, bəzən paralellik, çox hallarda isə ikincinin üs- tünlüyü təsvir komponentlərində dərinləşir.

Povestdə Tanabay və Gülsarı (at) obrazları bərabər hüquqlu qəh- rəman tipi kimi düşünülmüşdür. Müharibədən qayıtdıqdan sonra dəmirçilik edən Tanabay kolxoz sədri işləyən dostu Çoronun məs- ləhəti ilə ilxıçı təyin olunur. O, ilk dəfə Gülsarını da burada görür. Yazıçı Gülsarı obrazının simasında Tanabayın taleyinin “dərinliyinə” enə bilir, insan taleyinin bütöv mənzərəsini yaradır. Çünki Gülsarı-dan danışılarda da insan taleyi əksini tapır. Ona görə də oxucu beləbir suala cavab tapmaqda çətinlik çəkmir. Əgər yazıçı əsərə Gülsarı obrazını əlavə etməsəydi Tanabay surətinin bədii gücü və xarakter zənginliyi indiki səviyyədə ola bilərdimi? Cavab sadə və aydındır: Əlbəttə ki, yox. “Yazıçı sanki bizə sözsüz şəkildə deyir ki, mənim təsvir etdiyim at insan kimi görür, eşidir, hiss edir”.¹

Oxucu ona görə də Gülsarının taleyini Tanabayın taleyi bilir. Ta- nabayın fikirlərinə qulaq asdığı kimi onun da ürəyini oxumağa maraq göstərir. Hiss və həyəcanlarına şərik olmağı özünə borc bilir. Kolxoz sədrinin minik atına çevrildiyi və axtalandığı zaman “sınımış qüruru- nu onun gözlərindən oxuyur”. Ç.Aytmatov bu paralellikdə hər şeyi təfərrüatına qədər çatdırmağı bacarır. Tanabayın ilxıçı işləməsi, onun qoyun fermasına göndərilməsi, partiya sıralarından çıxarılması və s. məsələlər təfərrüatların iç xə- tində dayanır. Heç şübhəsiz, Tanabay Gülsarı paralelliyində Tanabay bir qədər öndə dayanır. Ç.Aytmatov Tanabayı bütün keyfiyyətləri ilə verməyə çalışır və buna nail olur. Tanabay hazırda üzvü olduğu, ya- şadığı sosializm cəmiyyətini bir növ “özü qurub”. O, bu cəmiyyətin ideallarına inanıb və hətta qardaşının bu ideallardan kənar “hərəkət- lərinə” güzəşt etməyib.

¹ Mətləb Nağı. Yaşamaq istəyirdim. Bakı, 2007, səh.144.

Lakin əsərdə hadisələr inkişaf etdikcə biz Tanabayın içində”öz idealına şübhə yaradan” sual görürük: “Yaşamaq haçana qədər beləpis olacaq?” Ona görə də adamlardan ancaq “işləyin, plan doldurun əmrini eşidən”, “vəziyyətin yaxşılığını yalnız nitqlərdən dinləyən” Tanabayın daxili narahatçılığının təqdimində cəmiyyətin ictimai-si-yasi mənzərəsinin əks olunması heç kimdə şübhə doğurmur.

Yazıçı öz qəhrəmanını “problemlər içində” batırmır. Əslində Ta- nabayın iradəsi, dözümlülüyü hər şeyi həll edir. Siyasi düşüncə çevik- liyi olmasa da, Tanabayın özünəməxsus təkmini ona yardımçı olur. Onun Gülsarıdan başqa dostu Çoro, arvadı Çaydar, gənc çoban Bek- tay, komsomol komitəsinin katibi Kərimbəyov, I katib Kaşkatayev, prokuror və s. ilə qarşılıqlı münasibətində bütün daxili aləmi açılır, arzu və istəkləri təsvir olunur. Bütün sərt təzyiq və təsirlər qarşısında Tanabayın dəyişməməsi əsərdə inandırıcı şəkildə verilir. Onun fer- mada prokurorla sərt rəftarına görə raykomun bürosunda partiyadan çıxarılması səhnəsində oxucu Tanabayın mənəvi-psixoloji dünyası ilə üz-üzə dayanır və nəticə çıxarır.

Əsərdə müşahidə olunan folklor qatı povestin janr imkanlarını və təsir gücünü artırmağa xidmət göstərir. “Dəvənin mahnısı” adlı folklor nümunəsi bu baxımdan səciyyəvidir. Ağ dəvə çöllərə düşüb gecə-gündüz qara gözlü balasını axtarır. Bu deyim o vaxta təsadüf edir ki, artıq Gülsarı ölmüşdü. Ç.Aytmatov povestdə Tanabay-Ağ dəvə tale oxşarlığının şərti mənalandırılmasında insan taleyinin tarix, zaman, hadisə və s. ilə qırılmaz əlaqəsini göstərmiş, konkret-tarixi şəraitdə obrazını milli- mənəvi bütövlükdə təqdim etmişdir.

KAYNAKLAR

1. Aytmatov Ç. Ana tarla. Povest. Bakı, “Azərnəşr”, 1966.
2. Aytmatov Ç. Seçilmiş əsərləri. Bakı, “Çaşıoğlu”, 2004.
3. Aytmatov Ç. Cəmilə. Povest. Bakı, “Uşaqgənclənəşr”, 1961.

4. Aytmatov Ç. Gün var əsrə bərabər. Roman və povestlər. Bakı, “Yazıçı”, 1987.
5. Aytmatov Ç. Əlvida Gülsarı. Povest. Bakı, “Gənclik”, 1969.

DİLİN ETNİK MƏNSUBİYYƏTDƏ ROLU

Kamalə Əzizli

Bakı, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

<https://orcid.org/0009-0000-2420-2684>

Etnik mənsubiyyət bir çox insanlar üçün mühüm sosial amildir. Etnik mənsubiyyətimiz həm mədəniyyətimizə, həm də dil təcrübəmizə təsir edir, yəni kimliyimizin böyük bir hissəsinə çevrilə bilər. Ona görə də dil etnik mənsubiyyətimizi və kimliyimizi ifadə etmək üçün bir vasitədir. Bir qrup insan ortaq mədəniyyət, dil, əcdad və s. paylaşıqda onların eyni etnik qrupa mənsub olduqları deyilir. Dünyada minlərlə etnik qrup var, hər birinin özünəməxsus kimliyi və dil müxtəlifliyi var. Vətəndaşlığın etnik mənsubiyyətlə güclü əlaqəsi var, çünki bir ölkənin vətəndaşları etnik mənsubiyyətlə bağlı eyni sosial amilləri (mədəniyyət, dil, din və s.) bölüşürlər. Bununla belə, bir millətdə bir neçə etnik mənsub ola bilər. Məsələn, Hindistan benqal, hindi, nepal və daha bir çox etnik mənsubiyyəti tapıla bilər. Dil etnik mənsubiyyətin müəyyən edilməsində böyük rol oynayır, çünki bu, kiminsə haradan gəldiyini və mənsub olduğu sosial qrupa işarə edə bilən bir amildir. Bu, insanların danışdığı ayrı-ayrı dillərlə məhdudlaşmır, həm də dil icması daxilində danışılan çeşidlər və dialektlərə aiddir. Məsələn, ingilis dilinin kokney dialekti Şərqi Londonun bəzi yerlərində danışılır və kokni kimliyinin böyük bir hissəsidir. Bu dil növləri təkcə etnik mənsubiyyəti bildirmir, eyni zamanda iqtisadi sinif və coğrafi mənşə kimi digər mühüm şəxsiyyət amillərinə də işarə edir.

56

İnsanlar arasında mövqe, status, qabiliyyət baxımından müxtəliflik bu dünyada çox rast gəlinən bir hadisədir. Yaş, cins, milliyyət, etnik mənsubiyyət, güc, iqtisadiyyat qrupları arasında parçalanmalara səbəb olan bir neçə təsiredici faktordur. Güclü qrupun fərqli olaraq daha az güclü qruplar üzərində üstünlük təşkil etməsi, demək olar ki, adi təcrübədir.

Açar sözlər: Dil, etnik mənsubiyyət, nitq, struktur, ünsiyyət, təhsil, sinif, cəmiyyət.

**ABOUT SOME LEXICAL UNITS USED IN THE DIALECTS AND
ACCENTS OF AZERBAIJAN**

Asgarova Ganira Ali gizi

**Teacher Azerbaijan State Pedagogical College under Azerbaijan State Pedagogical
University, Azerbaijan**

Abstract: The article is devoted to the study of some lexical units used in dialects and dialects of the Azerbaijani language. It should be noted that the richness of lexical units used in Azerbaijani dialects and dialects attracts attention. Their study in the context of linguistics allows obtaining a number of interesting facts. Thus, the words used in these dialects and dialects prove that those lexical units are closely related to the occupation, life and everyday life of the population of the region. In the article, a number of lexical units collected from Azerbaijani dialects and dialects were analyzed in a comparative way with the studied words of various dialects and dialects of our language, examples in ancient written sources and monuments. As a result of research, the author has obtained a number of interesting facts. It is known that the role played by dialects in the formation and propagation of the spiritual culture, outlook, and morality of any nation is irreplaceable. To get detailed information about a people's historical background, traditions, behavior and habits, interactions and influences with related peoples and their culture, it is very important to refer to dialect and dialect words. The Azerbaijani people with a rich historical and cultural past have their own dialect and dialect words that can be distinguished among all Turkic languages. All the important spiritual and moral qualities of the area and the people where it was born have passed the test of centuries by being absorbed into its dialects and dialects, and have survived the test of centuries. Therefore, the "Kitabi-Dede Gorgud" epic, which is considered one of our oldest literary examples, has such words that are currently our literary language. has become archaic and lost its generality. However, we witness their use of our dialects and dialects. Regardless of the period, time, and place of its origin, Azerbaijani dialects and dialects have always been connected with our national way of thinking. Based on the conducted research, we can say that the dialects and dialects of the Azerbaijani language are very rich in their own characteristics. Thus, dialect and dialect words are among the most important examples of the national and moral values of our people. Their study is very important for analyzing the historical background of our nation, relations with neighboring nations, and the antiquity of our traditions. A number of interesting scientific results were obtained during the research.

Keywords: Azerbaijan, dialect and accent, danga, lexical unit, linguistic analysis

Giriş. Dil hər hansı bir xalqın tarixi keçmişini, mədəniyyətini, adət-ənənələrini özündə yaşadan, qoruyan və sonrakı nəsillərə ötürülməsinə xidmət edən ən mühüm faktorlardan biridir. Eyni zaman qohum dillər, onların dilaket və şivələri isə milli birliyin, ümumtürk mədəniyyətinin əvəzolunmaz xəzinəsidir. Bizə qədər aparılan dilçilik tədqiqatları sübut edir ki, hər hansı dilin ədəbi dilinin formalaşmasında onun dialekt və şivələrinin xüsusi rolu vardır. Bu aspektdən yanaşdığımız zaman dillərin dialekt leksikasının tədqiqinin nə qədər əhəmiyyətli olduğu aydınlaşır. Məlumdur ki, Azərbaycan dili, onun dialekt leksikası türk dilləri içərinə ən ön sıralardadır. Dialekt və şivələrdə işlənən leksik vahidlər öz rəngarəngliyi, zənginliyi, işlənmə arealının genişliyi ilə diqqəti cəlb edir. Bu zəngin leksikaya daxil olan sözlərin linqvistik təhlili sübut edir ki, onlar bölgə əhalisinin məşğuliyyəti, həyatı və məişəti ilə sıx bağlıdır. Məqalədə Azərbaycan dialekt və şivələrindən toplanan bir sıra leksik vahidlər dilimizin tədqiq edilmiş müxtəlif dialekt və şivə sözləri, qədim yazılı mənbə və abidələrdəki nümunələrlə müqayisəli şəkildə təhlil olunaraq, onların ortaqlıq və fərqli

xüsusiyyətləri izah ediləcəkdir. Bir faktı da unutmamaq olmaz ki, hələ dilimiz ədəbi dil şəklini almadığı dövrlərdə dialekt və şivələr formasında varlığını qoruyurdu. Məhz bu dialekt və şivələrn seçilən sözlər ümumi ədəbi dil faktları kimi qəbul edilmiş və zamanla ədəbi dilimizi formalaşdırmışdır. Bu isə xalqın milli birlik və həmrəyliyində dialekt və şivə sözlərinin nə qədər əhəmiyyətli olduğunu göstərməkdədir.

Əsas təhlil. Azərbaycan dialekt və şivələrində maraqlı leksik vahidlərdən biri *danqa* sözüdür. Bu leksem dilimizin şivələrində “*böyük-böyük danışan, lovğa, dikbaş, kobud*” və s. kimi mənalarda işlənir. *Məs.: Mən hələm həyatda u:n kimin danqa adam görmədim.* Qeyd etmək lazımdır ki, bu söz əsasında Naxçıvan dialekt və şivələrində bir sıra leksik vahidlər də yaranmışdır. Həmin leksik vahidlərdən Ordubad dialektində qarşımıza çıxan *dənqəz* “*lovğa, ədəbaz, dikbaş*”, Şahbuz şivələrində rast gəlinən *danqaz* “*su çıxmayan, suvarmaq mümkün olmayan yer*” sözlərini göstərmək olar. *Məs.: 1. Bı kəndin ən dənqəz ədəmidi.; 2. Əki:n danqaz yerə əx`məzdər, ərsiyə çatmaz yoxsan.* Bir faktı da vurğulamaq lazımdır ki, *danqa* sözü bəzi mürəkkəb-tərkibi feillərin formalaşmasında da iştirak edir. *Məs.: U:n xasyətidi danqa-danqa danışmax.* Nümunədə istifadə edilən *danqa-danqa danışmax* mürəkkəb-tərkibi feil məhz haqqında yuxarıda bəhs etdiyimiz leksik vahidin iştirakı ilə əmələ gəlmişdir. Ordubad dialektində həmçinin kökü *danqa* sözündən ibarət *danqazdıq* “*lovğalıq, ədəbazlıq, dikbaşlıq*” quruluşca düzəltmə leksemində də rast gəlinir. Qeyd edək ki, bu leksik vahid dilimizin müxtəlif dialekt və şivələrində eyni və ya fərqli mənə, formalarda qarşımıza çıxır. Belə ki, *danqa* leksemi Azərbaycan dilinin Oğuz şivəsində “*mal aşığı*” [2, s.122], Astara, İmişli, Salyan, Kürdəmir, Masallı şivələrində *danqaz* “*lovğa, ədəbaz, dikbaş*”, Masallı, Salyan şivələrində *danqazdıq* “*lovğalıq, ədəbazlıq, dikbaşlıq*” mənalarında özünü göstərir. “*Lovğa, ədəbaz*” mənasında Kəlbəcər, Qazax şivələrində *dağal* [2] leksemi ilə də qarşılaşmış oluruq işlənir. Quba dialektində “*lovğa, kobud*” anlamında *dələngəvaz* [14, s.240] leksemində də rast gəlinmişdir. Bütün bu faktlarla tədqiq etdiyimiz leksik vahidlərin dilimizin müxtəlif dialekt və şivələrində geniş işlənmə arealına malik olduğunu sübut edir.

Azərbaycan dialekt və şivələrində işlənən, diqqəti cəlb edən leksemlərdən biri də *dağar* sözüdür. Bu leksik vahid bəhs olunan dialekt və şivələrdə “*dəri kisə*” mənasını ifadə edir. Dilimizin tədqiq olunmuş Dərbənd dialektində *dağar* sözü “*qoyun dərisindən düzəldilən qab (torba)*” [3, s.313] anlamında rast gəlinmişdir. Təsərrüfatla məşğul olan yerli əhali bu sözün əslində davar (qoyun) sözündən törədiyini və tarixi inkişafda fonetik dəyişikliyə məruz qaldığını qeyd edirlər. *Məs.: O vaxdarı dağardan istifadə olunardı.* Hazırda dilimizin dialekt və şivələrinin bir çoxunda işlənən *dağarcıx* sözü də quruluşca düzəltmə olub, *dağar* sözündən yaranmışdır. Bəzi mülahizələrə görə *dağar* tutumuna görə *dağarcıxdan* daha böyük dəri kisədir. Dilimizin Quba dialektində *dağar* sözü “*taxıl və ya başqa bir şey tökmək üçün dəridən düzəldilmiş qab*” [14, s.239] mənasında mövcuddur. Hətta bəzi dialekt və şivələrimizdə *dağara dönmağ* frazeoloji birləşməsi “*çox qurumaq, həddin artıq qurumaq*” anlamını da ifadə edir. Dilimizin tədqiq edilmiş digər dialekt və şivələrində *dağar* sözü omonimlik xüsusiyyəti daşımaqla müxtəlif mənə çalarları yaradır. Belə ki, leksem Tovuz şivəsində *dağar* “*yekəqarın*” [2, s.117] anlamını bildirir.

Azərbaycan dialekt və şivələrində “oba, alaçıq” mənasında işlənən *hubru* və *xumru* sözləri də maraqlı doğurur. *Məs.: Uşax vaxtı biz hubruya gedərdix'. Hubru az eşidilən sözdü yanı oba, alaçıx deməx'di.* Azərbaycan dilinin dialekt və şivələrində bu mənada *oba*, *obaçılığ*, *alaçıx* kimi sözlər işlədilir. Bu mənada Türkiyə türkcəsinin Ərzurum dialekt və şivələrində *ova*, *ovet* [8, s.250], Kastamonu şivəsində *oba*, *çadır* [6, s.244], Mahmud Kaşğarının “*Divanü-lügət-it-türk*” əsərində *alaçu* [11, s.18] və *oba* [11, s.421], Türkmən dialektində *avul* [1, s. 12], Orta Asiya türk şivələrinin əksəriyyətində *aul* sözü işlədilməkdədir. Qeyd etmək lazımdır ki *alaçıq* sözü “*Kitabi-Dədə Qorqud*” dastanında *gərdək*, *gərdəklik* sözləri ilə ifadə edilir: “... Oğuz zamanında bir yigit ki evlənsə, ox atardı. Oxı yerdə düşsə, anda gərdək dikərdi. Beyrək xan dəxi oxın atdı, dibinə gərdəgin dikdi.....” [13, s. 57].

Tədqiq edilən Azərbaycan şivələrində “hövsələ, əsəb, səbir” mənasında işlənən və bu şivə üçün xarakterik olan *cübbə* sözünün təhlili maraqlı doğurur. *Məs.: Bala bi iş görəndə gərəx' cübbən ola.*

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan dilinin müxtəlif dialekt və şivələrində bu mənanı ifadə edən, yəni *cübbə* sözü ilə sinonimlik təşkil edən fərqli fonetik tərkibli sözlərə rast gəlinir. Müasir Naxçıvan dialekti və şivələrinin əksəriyyətində “hövsələ, sərt, əsəb, əhval-ruhiyyə, fikir, meyil” mənasında işlədilən *qırım* sözü işlədilir. *Qırım* sözü “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında, klassik ədəbiyyatımızda da geniş işlənmə arealına malikdir.

Qara polad üz qılıcı çalmanınca qırım dönməz [13, s.31]

Baxdım ki, bunun qırımı özgə,

Mənimlə alım-verimi özgə [9, s.12]

Bir fakta diqqət yetirmək lazımdır ki, “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında *qırım* sözü həm də *döyüş, vuruşma* anlamında işlənməmişdir. “Qam Bөрə oğlu Bamsı Beyrək” boyunda oxuyuruq. “...Mən qaraquc atım binmədən ol binmax gərək! Mən *qırımı* varmadın ol mana baş gətürmək gərək!..” [13, s. 55].

Müasir ədəbi dilimiz üçün arxaikləşmiş bu sözə dilimizin Quba dialektində [14, s.306], Mərəzə [5, s.303], Abşeron yarımadasının qərb şivələrində *qırım* şəklində, eyni mənada rast gəlinmişdir. Bununla bərabər dilimizin müxtəlif dialekt və şivələrində *cübbə* sözü omonimlik xüsusiyyəti daşıyaraq geyim adı kimi işlədilir. İnformatorlardan aldığımız məlumata görə, *cübbəni* daha çox dini işlərlə məşğul olan insanlar geyərmişlər. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanlarında da *cübbə* sözü geyim mənasını ifadə etmişdir. İgidlik göstərən oğuz gənclərinin mükafatlarından biri də *cübbə* olarmış. “Dirsə xan oğlu Buğac” boyundan götürülmüş aşağıdakı nümunəyə diqqət yetirək.

...Altun başlu ban ev vergil bu oğlana,

Kölgə olsun, ərdəmlidir!

Çigin quşlu cübbə ton vergil bu oğlana,

Geyər olsun, hünərlidir! [13, s.36]

Naxçıvan qrupu dialekt və şivələrində *cübbə//cübbüş* həmçinin “qısa boy” anlamını da ifadə edir. *Məs.: Yaşca böyüx'di əmə cübbə qə.b.* Azərbaycan dilinin Çəmbərək şivələrində “qısa boy adam” mənasında *cübbərək* [12, s.283] sözünə də rast gəlinmişdir.

Araşdırma obyektinə çevrilən Azərbaycan dialekt və şivələrində işlənən *danabırni* leksemi də diqqəti cəlb edir. Bu leksem xüsusilə ləklərin əklilməsi zamanı bitkiləri yeyən, onlarla qidalanan həşəratə verilən addır. *Məs.: Danabırni şitillərə yamanca ziyan vırıb.* Naxçıvan dialekt və şivələrində bu leksik vahidin müxtəlif işlənmə variantları vardır. Belə ki, dilimizin Culfa şivələrində bu anlamda *buzovbırni//bizovbırni*, Şahbuz və Şərur şivələrində *danabırni//danadişi*, Orudbad dialektində *dənədiş//dənəbaş* sözləri işlədilir. Həmin mənada Şuşa şivələrində *danabaş*, Şamaxı şivələrində *danabırni* [2, s.121] leksik vahidləri işlədilir. Qeyd edək ki, bütün bu sözlər eyni həşəratın adlandırılmasına xidmət edir. *Danadişi* omonim söz kimi dilimizin Dərbənd dialektində *qarğasamırsağı* leksemi ilə birlikdə *novruzgülü* [3, s.313; 338] mənasını da ifadə edir.

Tədqiq etdiyimiz dialekt və şivələrdə qarşımıza çıxan və maraq doğuran leksik vahidlərimizdən biri də *dəngül-düngül* leksemidir. Söz bəhs olunan şivələrdə “*ara-sıra, seyrək, tək-tük*” mənalarını ifadə edir. *Məs.: Bıyıllarısı əx`diyim yonca dəngül-düngül çıxdı.* Qeyd etmək lazımdır ki, bu leksik vahidin dilimizin tədqiq olunan digər dialekt və şivələrində işlənmə arealı genişdir. Belə ki, sözə Azərbaycan dilinin Quba dialektində Naxçıvan şivələri ilə eyni fonetik tərkibdə həm “*tək-tük, seyrək*”, həm də “*nahamar, düz olmayan*” [14, s.240], Bakı dialektində *dəngil-düngül* “*tək, seyrək, düz olmayan*” [15, s.134], Cəbrayıl, Zəngilan şivələrində *dəngiz-düngüz* “*seyrək, tək-tək, orada-burada*” [2, s.134] mənalarında rast gəlinir.

Nəticə. Yekun olaraq qeyd etmək lazımdır ki, müasir Azərbaycan dialekt və şivələrində dialekt leksikasının müxtəlif sahələrinə aid sözlər öz zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Onların hamısı haqqında

bir məqalədə bəhs etmək bir qədər çətindir. Araşdırılan şivələrdə mövcud olan və məqalədə tədqiqata cəlb edilən leksik vahidlərin böyük əksəriyyəti milli mənşəli olmaqla zəngin ümumtürk leksikasının mühüm laylarından birini təşkil edir. Belə sözlərin müasir dilçilik aspektindən etnolinqvistik təhlilinin aparılması bir sıra maraqlı faktların orataya çıxarılmasına imkan verir. Həmin sözlərin milli aspektdən, ümumtürk mədəniyyəti, dilçiliyi kontekstində öyrənilməsi, onların xalqımızla, bu torpaqla bağlılığının sübut olunması, günümüzdə ərazilərimizə qarşı irəli sürülən əsassız erməni iddialarına tutarlı cavab verə biləcək əhəmiyyətli bir mənbə olduğunu göstərməkdədir. Aparılan araşdırma və təhlillər sübut edir ki, öyrənilən sözlər xalqımızın milli-mənəvi mədəniyyətinin, dialekt leksikasının mühüm tərkib hissəsini təşkil edir.

ƏDƏBİYYAT

1. Аразкулыев С., Атаниязов С., Бердиев Р., Сапарова Г. Түркмен дилинин гысгача диалектологик сөзлүги. Ашгабат: Ылым неширятьи, 1997, 215 s.
2. Azərbaycan dilinin dialektoloji lüğəti. İki cildə, I c. Ankara: Türk Dil Qurumu, 1999, 661 s.
3. Azərbaycan dilinin Dərbənd dialekti. Bakı: Elm, 2009, 448 s.
4. Azərbaycan dilinin Muğan qrupu şivələri. Bakı: Maarif, 1955, 305 s.
5. Azərbaycan dilinin Naxçıvan dialektoloji lüğəti. Bakı: Elm və təhsil, 2017, 304 s.
6. Azərbaycan dilinin Naxçıvan dialektoloji qrupu dialekt və şivələri. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1962, 326 s.
7. Caferoğlu A. Anadolu ağızlarından toplamalar. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1994, 270 s.
8. Gemalmaz E. Erzurum ili ağızları. Üç cildə, III c. Ankara: Türk Dil Kurumu, 1995, 381 s.
9. Xətai Ş.İ. Keçmə namərd körpüsündən. Bakı: Yazıçı, 1988, 365 s.
10. İslamov M. Azərbaycan dilinin Nuxa dialekti. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1968, 276 s.
11. Kaşğarlı M. Divani lüğət-it-türk. Dörd cildə, IV c. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2006, 885 s.
12. Kərimov Ş. Azərbaycan dilinin Çənbərək və Karvansaray şivələri. Bakı: Nurlan, 2004, 362 s.
13. Kitabı-Dədə Qorqud. Bakı: Yazıçı, 1988, 265 s.
14. Rüstəmov R.Ə. Quba dialekti. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1961, 281 s.
15. Şirəliyev M. Bakı dialekti. II çapı. Bakı: Azərb. SSR EA nəşriyyatı, 1957, 226 s.

THE PRINCIPLE OF DIVISION IN SYLLABIC POEMS

HECA VƏZNLI ŞEİRLƏRDƏ BÖLGÜ PRİNSİPI

Ulduz Fərhad Qəhrəmanova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, “Ədəbiyyat”
kafedrasında dosent əvəzi Orcid ID: 0009-0003-4418-9319

Abstrakt:

Heca vəznində təqti sözün üstünə yox, mütləq sonuna düşməlidir. Əruz vəznində isə təqti sözün üstünə düşür. Əruz vəznində bölgü təfiləsinə uyğun olaraq sözü parçalaya bilər, bir söz hecası misranın bu üzündə, digəri o biri üzündə olur. Azərbaycan poeziyasında bir misrası 4 hecadan tutmuş-16 hecadan ibarət olan poeziya nümunələrinə rast gəlmək mümkündür. Nəzəriyyə kitablarında bəzən bir misrası 2-3 hecalı şeirin olduğundan da söhbət açılır. Ümumiyyətlə, bir misrada 2, 3, 4, 5 hecalı şeirlərdə misralar qısa olduğu üçün onlarda stabil bölgüyə rast gəlmək mümkün deyildi. Ona görə də bir misradakı 2, 3, 4, 5 hecalı şeirləri təqtiyə ayırmırlar. Çünki Azərbaycan heca vəzninin tələbində bütöv söz prinsipi gözlənilir. Bir misradakı 2, 3, 4, 5 hecalı şeirlərdə isə misralar qısa olduğu üçün bütöv söz prinsipini gözləmək qeyri-mümkündür.

Heca vəznli şeirlərdə şeiri deyərəkən rahat şəkildə pauza, fasilə yaranırsa, şeir həmin hissədən bölgüyə bölünür. Və bölgüyə, fasiləyə ayrılan yerdən şeir hecalara ayrılır və beləliklə, şeirin ölçüsü müəyyənləşir. Bölgü şeirin yazılışı yox, tələffüzü əsasında qurulduğu üçün bölgüdə səs artımı, səs düşümü kimi fonetik qanunlar nəzərə alınmalıdır. Göründüyü kimi, heca Azərbaycan şeirinin ən aparıcı vəznidir. Heca vəzninin başlıca xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, hər hansı bir şeirin I bəndinin I misrası neçə hecadan ibarətdirsə, sonrakı misralarda da hecaların sayı eyni olmalıdır. Eyni ölçülü şeirlər də müxtəlif bölgülərlə müəyyənləşir. Bu da şeirdə olan pazadan (fasilədən) asılıdır.

Azərbaycan ədəbiyyatında ən geniş yayılan heca şəkilləri 7, 8, 11 hecalı şeir şəkilləridir. Azərbaycan poeziyasında ən az işlənən heca şəkli 10 hecalı şeir şəklidir. Bununla belə Azərbaycan poeziyasında heca vəznli şeirlərdə bölgü 6 hecalı şeirlərdən başlayır. Onun da bölgüsü əsasən: 3+3= 6 tələbinə uyğundur.

Açar sözlər: heca, vəzn, misra, bölgü, şeir

Abstract:

In syllabic poetry, the stress should not fall on the word, but necessarily at the end. In aruz poetry, the stress falls on the word. In aruz poetry, the division can split the word according to the tefila, one syllable of the word is on this side of the verse, and the other on the other side. In Azerbaijani poetry, it is possible to find examples of poetry with a line of 4 to 16 syllables. In theory books, sometimes there is talk about poems with a line of 2-3 syllables. In general, since the lines in poems with 2, 3, 4, 5 syllables in a line are short, it was not possible to find a stable division in them. Therefore, poems with 2, 3, 4, 5 syllables in a line are not divided into stanzas. Because the Azerbaijani syllabic meter requires the whole word principle. In poems with 2, 3, 4, 5 syllables in a line, since the lines are short, it is impossible to expect the whole word principle.

In poems with syllabic meter, if a pause or break occurs comfortably while reciting the poem, the poem is divided into divisions from that part. And from the place where the division or break is

separated, the poem is divided into syllables, and thus the size of the poem is determined. Since the division is based on the pronunciation, not the spelling of the poem, phonetic laws such as voice increase and fall should be taken into account in the division. As can be seen, the syllable is the most leading meter of Azerbaijani poetry. The main feature of the syllabic meter is that the number of syllables in the first line of the first stanza of any poem should be the same in the following lines. Poems of the same meter are also determined by different divisions. This also depends on the pause (interval) in the poem.

The most widespread syllabic figures in Azerbaijani literature are 7, 8, 11-syllable poem figures. The least used syllabic figure in Azerbaijani poetry is 10-syllable poem figure. However, in Azerbaijani poetry, the division in syllabic meter poems begins with 6-syllable poems. Its division also basically complies with the requirement: $3+3=6$.

Keywords: syllable, meter, line, division, poem

Ədəbiyyatşünaslara görə, heca vəzninin tarixini Azərbaycan şeirinin, xalqının inkişaf tarixindən ayırmaq qeyri-mümkündür. Onu demək kifayətdir ki, “Avesta”nın “Qatlar” hissəsindəki şeirlər Zərdüştün özünün şeirləri heca vəzninə yazılmışdır. “Avesta”nın “Yəştə” adlanan hissəsində 8, 10, 12 hecalı şeirlər çoxdur. Yapon heca vəznində, əsasən 2 şəkilli olduğu halda Zərdüştün şeirlərində hecanın ən azı 8 şəkli vardır. Yapon heca vəznində bölgü olmadığı halda, türk heca vəznində bölgülər xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Ədəbiyyatşünaslar antik vəznə heca vəzninə müqayisədə yüksək mərhələdə qəbul edirlər. Belə ki, heca vəznin yaradılması daha sonrakı inkişaf dövrünə təsadüf edir. Əruz isə antik vəznə nisbətən daha sonrakı təkamül mərhələsinin açarıdır. Belə ki, İslam dini yaranana, Şərqdə yayılana qədər farsların şeir vəzninə heca vəzninə olmuştur. Həm qədim fars, həm də orta fars (pəhləvi) poeziyası heca vəznində yaranmışdır.

Azərbaycan şeirində məhz heca vəznindən ona görə daha geniş istifadə olunur ki, heca vəzninə bizim dilimizin, ümumiyyətlə, iltisqi (aqlütinativ) dillərin fonetik quruluşuna daha çox uyğundur. Sabit olan dillər üçün heca vəzninə səciyyəvi şeir vəznidir. Azərbaycan ədəbiyyatında heca vəzninə şeirin 16 şəkli vardır. Heca vəzninə, yaxud aşıqlar arasında məşhur və məqbul olan “barmaq hesabı” vəzninə Azərbaycan şeirinin ana vəznidir.

Şeirin ölçüsü onun vəzninə müəyyənləşdirir. Heca vəzninə adı danışmaq dilinə daha yaxın olduğu üçün şifahi xalq yaradıcılığının nümunələrinin demək olar ki, hamısı heca vəznindədir. Folklor nümunələrinin hamısının heca vəznində olması bu vəznin əhatəliyindən və kütləvililiyindən xəbər verir.

Ədəbiyyatşünas Nizaməddin Şəmsizadəyə görə, heca vəznində yazılmış ilk abidə Əhməd Yəsəvinin “Divani-Hikmət” (XII əsr) əsəridir. Əhməd Yəsəvi böyük sufi və Yəsəvilik təriqətinin başçısı idi. Heca vəzninin bədii cəhətdən təkmilləşdirilməsi Yunis Əmrənin (XIII əsr) adı ilə bağlıdır. Yunis Əmrədən sonra yaradıcılığında klassik şeir ənənələri ilə xalq şeirini uğurla sintez edən Şah İsmayıl Xətai olmuşdur. XX əsr Azərbaycan poeziyasında heca vəzninə ilə gözəl şeirləri xalq şairi Səməd Vurğun yazmışdır.

Heca vəznində təqti sözün üstünə yox, mütləq sonuna düşməlidir. Əruz vəznində isə təqti sözün üstünə düşür. Əruz vəznində bölgü təfiləsinə uyğun olaraq sözü parçalaya bilər, bir söz hecası misranın bu üzündə, digəri o biri üzündə olur. Azərbaycan poeziyasında bir misrası 4 hecadan tutmuş-16 hecadan ibarət olan poeziya nümunələrinə rast gəlmək mümkündür. Nəzəriyyə kitablarında bəzən bir misrası 2-3 hecalı şeirin olduğundan da söhbət açılır. Lakin gətirilən nümunələr göstərir ki, bu tipli şeirlər Azərbaycan poeziyası üçün xarakterik deyildir. Çox vaxt bir misrada 2 və 3 hecalı (Yüz ölç-Bir biç, Az getdi, uz getdi) kimi nümunələr şeir deyildi. Ümumiyyətlə, bir misrada 2, 3, 4, 5 hecalı şeirlərdə misralar qısa olduğu üçün onlarda stabil bölgüyə rast gəlmək mümkün deyildi. Ona görə də bir misradakı 2, 3, 4, 5 hecalı şeirləri təqtiyə ayırmırlar. Çünki Azərbaycan heca vəzninin

tələbində bütöv söz prinsipi gözlənilir. Bir misradakı 2, 3, 4, 5 hecalı şeirlərdə isə misralar qısa olduğu üçün bütöv söz prinsipini gözləmək qeyri-mümkündür.

Heca vəznli şeirlərdə şeiri deyərkən rahat şəkildə pauza, fasilə yaranırsa, şeir həmin hissədən bölgüyə bölünür. Və bölgüyə, fasiləyə ayrılan yerdən şeir hecalara ayrılır və beləliklə, şeirin ölçüsü müəyyənləşir. Bölgü şeirin yazılışı yox, tələffüzü əsasında qurulduğu üçün bölgüdə səs artımı, səs düşümü kimi fonetik qanunlar nəzərə alınmalıdır. Göründüyü kimi, heca Azərbaycan şeirinin ən aparıcı vəznidir. Heca vəzninin başlıca xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, hər hansı bir şeirin I bəndinin I misrası neçə hecadan ibarətdirsə, sonrakı misralarda da hecaların sayı eyni olmalıdır. Eyni ölçülü şeirlər də müxtəlif bölgülərlə müəyyənləşir. Bu da şeirdə olan pazadan (fasilədən) asılıdır.

Azərbaycan ədəbiyyatında ən geniş yayılan heca şəkilləri 7, 8, 11 hecalı şeir şəkilləridir. Azərbaycan poeziyasında ən az işlənən heca şəkli 10 hecalı şeir şəkli. Bununla belə Azərbaycan poeziyasında heca vəznli şeirlərdə bölgü 6 hecalı şeirlərdən başlayır. Onun da bölgüsü əsasən: $3+3=6$ tələbinə uyğundur. Məsələn:

Bayatılarda (7 heca) bölgü: $4+3=7$ yaxud $3+4=7$ şəklindədir.

Gəraylılarda (8 heca) bölgü: $4+4=8$ yaxud $3+5=8$ yaxud $5+3=8$ şəklindədir.

Qoşmalarda (11 heca) bölgü: $6+5=11$ yaxud $5+6=11$ yaxud $4+4+3=11$ şəklindədir və s.

Ümumiyyətlə, bölgünün aşağıdakı işlək terminləri vardır:

- Duraq: Türk mənşəli sözdür “durmaq” deməkdir.
- Ayaq: Türk mənşəli sözdür “vermək” deməkdir.
- Sezura: Avropa mənşəli sözdür “bölgü” deməkdir.
- Təqti: Ərəb mənşəli sözdür “bölgü” deməkdir.
- Fasilə: Avropa mənşəli sözdür “bölgü” deməkdir.
- Mora: Avropa mənşəli sözdür “bölgü” deməkdir.

Ədəbiyyat:

1. Xalid Əlimirzəyev, (2008) “Ədəbiyyatşünaslığın elmi-nəzəri əsasları”, Bakı
2. Mir Cəlil, Pənah Xəlilov, (2005) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı, Çapaşoğlu
3. Məmməd Əliyev, (2000) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsinin əsasları”, Bakı
9. Məhəmmədəli Mustafayev, (2021) Ədəbiyyat nəzəriyyəsi, Bakı
4. Nizaməddin Şəmsizadə, (2012) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı
5. Rafiq Yusifoğlu, (2001) “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları”, Bakı
6. Rəhim Əliyev, (2008) “Ədəbiyyat nəzəriyyəsi”, Bakı

SERUM FATTY ACID BINDING PROTEIN 5(FABP5) IN SORIASIS

¹Davina Hijam, ²Nikkita Laishram

¹Associate Professor, Department of Biochemistry, Regional Institute of Medical Sciences,
Imphal, 0000-0002-1261-2800

²Post Graduate Trainee, Department of Biochemistry, Regional Institute of Medical Sciences,
Imphal, 0009-0006-1225-4157

Abstract

Fatty acid binding protein 5 (FABP5) is a cytosolic lipid chaperone involved in fatty acid transport, metabolic regulation, and immune responses. It is predominantly

expressed on keratinocytes, adipose tissue, thymus and tongue epithelia. It induces differentiation in normal human keratinocytes and modulates the differentiation process in psoriatic keratinocytes in vitro. Psoriasis is an immune-mediated, chronic inflammatory skin disease. FABP5 may modulate inflammation by regulating lipid-mediated signalling cascades, including peroxisome proliferator-activated receptor (PPAR) pathways, thereby influencing keratinocyte differentiation and T-cell activation. Elevated serum levels of FABP5 have been reported in psoriasis patients, correlating with disease severity, association of FABP5 and psoriasis. Given its involvement in both cutaneous and systemic inflammation, FABP5 could provide insights into disease activity, comorbidities, and therapeutic response in psoriasis. Thus, serum FABP5 represents a promising non-invasive biomarker for monitoring inflammation and may aid in advancing personalized management strategies for psoriasis patients.

Keywords: Fatty acid binding protein 5 (FABP5), cytosolic lipid chaperone, psoriasis

TEORİDEN PRATİĞE GEÇİŞ: PDR ÖĞRENCİLERİNİN TERAPİ ÖNCESİ YETKİNLİK ALGILARI

Yahya ŞAHİN¹

¹Dr. Öğr. Üye. Eğitim Bilimleri, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık,

<https://orcid.org/0000-0003-0647-4605>

Özet

Bu çalışmanın amacı, 4. sınıf Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik öğrencilerinin (PDR) bireysel terapi uygulaması öncesi yetkinlik algılarını incelemektir. Araştırmaya, 4. sınıfta bireysel terapi dersini alan 17 PDR öğrencisi katılmıştır. Veri toplama süreci, uygulama döneminin başında gerçekleştirilmiştir. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formları ile elde edilmiştir. Araştırmada, öğrencilerin kendi bilgi, beceri ve uygulama yeterliliklerini değerlendirmeleri, terapi tekniklerini kullanabilme düzeyleri, terapötik ilişki kurma becerileri ve terapi hedeflerine ulaşma algıları tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Veriler, öğrencilerin kendi ifadeleri üzerinden kodlanmış ve dört ana tema altında toplanmıştır: Kendini terapi yapmaya hazır hissetme, teknik ve yaklaşım yeterliliği, terapötik ilişki ve iletişim, terapi amaçlarına ulaşma algısı. Bulgular, öğrencilerin büyük bir kısmının terapi yapma konusunda kendilerini kısmen yeterli gördüklerini göstermektedir. Hazırlık düzeyine ilişkin alt temalarda öğrenciler, bilgi eksikliği ve uygulama deneyimi yetersizliği nedeniyle tedirginlik ve kaygı yaşadıklarını belirtmişlerdir. Öte yandan, bazı öğrenciler teorik bilgi birikimlerinin yeterli olduğunu ifade etmekle birlikte, uygulamada kendilerini tam olarak hazır hissetmediklerini vurgulamışlardır. Teknik ve yaklaşım yeterliliği teması altında öğrenciler, eğitim süreçleri ve aldıkları dersler sayesinde belli bir teorik bilgiye sahip olduklarını, ancak uygulamada yeterli deneyime ulaşmak için daha fazla pratik yapmaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Terapötik ilişki ve iletişim teması incelendiğinde, öğrenciler empati kurma, etkili dinleme ve danışanla güvenli bir bağ oluşturma konularında kendilerine güven duymaktadırlar; ancak iletişim sürecine dair kısmen de olsa endişeli olduklarını belirtmişlerdir. Son olarak, terapi amaçlarına ulaşma algısı teması, öğrencilerin hedef belirleme ve müdahale yetisi konusunda sınırlı deneyime sahip olduklarını, öz yeterlilik ve kendine güvenin ise büyük ölçüde kişisel özellikler ve eğitimle ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Bu çalışma, son sınıf PDR öğrencilerinin bireysel terapiye başlamadan önce kendilerini kısmen yeterli gördüklerini, özellikle pratik deneyim eksikliğinin kaygı ve belirsizlik yarattığını ortaya koymuştur. Bulgular, süpervizyon ve uygulama temelli eğitimlerin öğrencilerin yetkinlik algısını ve terapötik becerilerini geliştirmede kritik önem taşıdığını göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Yetkinlik algısı, psikolojik danışmanlık eğitimi, süpervizyon

IDENTIFICATION OF ELEMENTS USED IN POSTER DESIGNS
POSTER TASARIMLARINDA KULLANILAN ÖGELERİN TANIMLANMASI

Eyüp Erman YALÇIN

M.A. (Grafik Tasarım Uzmanı), Eİİ İsmek, Görsel İletişim ve Grafik Tasarım Alanında
Eğitmen, ORCID No: [0009-0002-4910-2588](https://orcid.org/0009-0002-4910-2588)

Özet

Reklamcılık günümüzde genel olarak halkla ilişkiler alanının bir parçası olarak kabul edilmekle birlikte, daha yakından incelendiğinde reklam ve kampanya projelerinin üretimi bağlamında görsel sanatların çalışma alanlarından biri durumuna gelmiştir. Basitçe düşünürsek, sadece bir logo veya birkaç kelimeden meydana getirilmiş bir poster tasarımı bile grafik tasarım yöntemleriyle hazırlanabilmektedir. Posterlerin basım ve yayımındaki bir çok süreç yine grafik tasarım uzmanlarının takip ve kontrolünde yürütülmektedir. Poster ve afişleri hazırlayan tasarım ekibi, tanıtımı yapılan ürün ve hizmetlerin görsel temsilini oluştururken en az marka çalışanları kadar konuyla ilgili olmak zorundadırlar. Ürünün hitap ettiği kitleyi ve ürünün özelliklerini anlamadan onu anlatmak da mümkün değildir. Dolayısıyla ürünü tüketiciye sunarken aynı zamanda ürün / hizmetle ilgili görsel sembolleri de yerinde kullanarak mesajı doğru şekilde aktarma sorumluluğu tasarımcının görevidir. Yukarıda değinilen süreçler, reklamı daha yaratıcı bir şekilde hazırlamamıza rehberlik ederken, aynı zamanda reklamın temel unsurlarını oluşturmamıza ve ürünle ilgili anlamsal bağ daha iyi kurmamıza olanak tanır. Bu gerçekler ışığında, ürün tanıtımlarında kullanılan reklam posterlerinin daha başarılı ve eksiksiz olarak hazırlanabilmesi için görsel okuryazarlık kavramlarına dayanarak bir poster çalışmasının değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca, basılı ve etkileşimli reklam posterlerini oluşturan grafik tasarım unsurlarının ne olduğuna değinilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Grafik Tasarım, Görsel İletişim Tasarım, İletişim Tasarımı

Abstract

While advertising is commonly acknowledged as a subfield of public relations, an in-depth examination reveals that, within the domain of producing advertisements and campaign projects, it has increasingly evolved into a distinct area of practice within the visual arts. In essence, the creation of a poster design, comprising merely a logo or a limited number of words, can be accomplished through the implementation of graphic design methods. Many of the processes associated with printing and publishing posters are carried out under the oversight and direction of graphic design professionals. The design team responsible for the creation of posters and billboards must possess the same level of knowledge and empathy as brand employees when developing visual representations of the products and services being promoted. It is imperative to comprehend the target audience and features of a product when describing it. Therefore, it is the designer's responsibility to present the product to the consumer in the best possible way while also using visual symbols related to the product/service in the right place to convey the message correctly. The processes mentioned above not only guide us in preparing advertisements in a more creative manner, but also enable us to establish the fundamental components of the advertisement and to build a stronger semantic connection with the product. In light of these facts, it is essential that advertising posters used in product promotions be created as more effective works, and based on the concepts of visual literacy, an analysis of a poster design has been conducted. In addition, the graphic design elements that shape print and interactive advertising posters are discussed. In the conclusion, a brief ethical evaluation of the analyzed advertising poster is discussed.

Keywords: graphic design, visual communication, communication design

Giriş

Reklamcılık, bir ürün ya da hizmetin doğru alıcılara ulaşması için yapılan her türlü tanıtım ve yönlendirme faaliyetidir. Öyle ki reklamlar dendiğinde aklımıza tabela ve billboard ilanları geldiği kadar, sosyal medya tanıtımları, posterler, kısa mesaj servisleri (SMS), yüz yüze satış ve pazarlama faaliyetleri de gelmektedir.

Reklamcılık sektörünün bu kadar geniş iletişim araçlarını kullanarak faaliyetlerini sürdürmesi, daha fazla mesajın (ürün/ hizmet) daha fazla alıcıya (tüketicilere) ulaşmasını sağlar. Ayrıca küresel rekabetin dünya genelinde sert bir şekilde gerçekleştiğini de bu dönemde gerçekleşen reklamcılık faaliyetlerinden anlayabiliriz. Öyle ki; küresel reklam pazarında ABD ve Çin başı çekerken, onları “Asya-Pasifik (APAC) bölgesi ve Batı Avrupa takip etti. 2024 yılı için öngörülen küresel reklam harcamaları neredeyse 754,4 milyar ABD doları gibi bir büyüklüğe ulaştı.” (Onaudience, 2025, çev.) 2025 yılında ise “Amerika Birleşik Devletleri’ndeki reklam harcamalarının tahmini 455,9 milyar ABD dolarına ulaşması bekleniyor ve bu da onu bu ölçüte göre lider küresel reklam pazarı haline getiriyor. Çin, 251 milyar doların üzerinde reklam harcamasıyla ikinci sırada yer alırken, Birleşik Krallık ve Japonya sırasıyla yaklaşık 63 milyar ve 56 milyar dolarlık reklam gelirleriyle ilk dördü tamamlıyor.” (Statista, 2025, çev.)

Sosyal medya platformlarındaki reklamcılık faaliyetleri ise çok daha spesifik. Bu durum sosyal medya aygıtlarının yayın ve gösterim formatlarında ölçeksel düzeyde ortaya çıkmaktadır. Reklamlar genellikle telefon veya tablet ekranları kadar küçük ölçeklerde izleyiciye gösterildiği için reklam tasarımlarında bir tür detay problemi yaşanmaktadır. Bu nedenle sosyal medya reklamları, diğer mecralarda (billboard reklamları) olduğu gibi geniş formatlarda izlenemez. Ayrıca sosyal medya kullanıcıları reklam medyalarına karşı tepkiseldir. İzlemek istedikleri videoların öncesinde açılan reklamlar çoğu izleyici için hoş karşılanmaz. Ama sosyal medyanın bir avantajı vardır ki -bu genellikle çoklu ortam öğelerinin bir arada kullanılmasını sağlamaktadır- bu avantajlı durum sayesinde (ses, etkileşimli medyalar, animasyonlar ve geri bildirim desteği) reklamlar çok daha dinamik bir şekilde sunulmaktadır. Diğer taraftan duygusal/düşünsel bazdan tüketilen ürünlerin de danışmanlık veya motivasyon kavramları üzerinden kullanıcıya sunulması (dış sesler ve trend müzikler eşliğinde) ürünlerin tanıtım çeşitliliğini arttırmaktadır (redpill, influencer, digital nomad, flex culture gibi kavramının üretilmesinden sonra bu kavramların bir ürün gibi özendirilmesi, pazarlanması, bu kavramın danışmanlığının yapılması gibi).

Kavramların, fikirlerin ve duyguların hem arz hem de talep konumunda olduğu bu yeni dönemde reklamcılık en iyi stratejisini çoklu ortam medya yapılarıyla oluşturmaktadır. Görsel imgelerin ağırlık kazandığı bu çok yönlü piyasa ortamında reklam tasarımlarının görsel içerikli olmasının yanında ayrıca etkili içeriklerle hazırlanması gerektiği de ortadadır (Bu süreçte ses efektleri ve duygusal fon müzikleri görsel imgeleri daha etkili hale getirdiğinden ses kullanımının da önemli olduğunu vurgulamak gerekir).

Amaç

Bu araştırmanın başlıca amacı, bir reklam posterinde bulunması gereken tasarım öğelerinin neler olduğunu anlamak ve tanımlamak, diğer taraftan bu tasarım öğeleriyle meydana getirilmiş olan bir ana tasarımı analiz ederek görsel okur yazarlık temelinde anlamlandırmaktır.

Yöntem

Bir reklam tasarımının tasarımcı açısından nasıl ve nelerden meydana geldiğini açıklamak ve izleyiciye anlaşılması kolay tasarımların hazırlanmasında nelere dikkat edilmesi gerektiğini belirten bir metod izlemiştir.

Çalışmanın örnekleme, bir reklam posterinin ve grafik tasarım metodolojisinin genel kabul ilkeleri doğrultusunda kullanılan öğelerin açıklanması şeklinde oluşturulmuştur. Makalede tanımlama ve

teknik yorumlama ve mesajın anlam boyutu üzerinden değerlendirme gibi teknikler kullanılmıştır. Makalede kullanılan poster tasarımı görüntü işleme tasarım programıyla meydana getirilmiştir.

Bulgular

Reklam posterini tasarımıyla kullanılan öğeler ve tanımlaması yapılmış olan tasarım elemanlarının kullanım nedenleri ve gereklilikleri tespit edilmiştir.

Reklam Tasarımını Meydana Getiren Başlıca Öğeler
Ana İmge (İllustrasyon veya fotoğraf tabanlı imgeler)
Slogan (Spot Yazı)
Logo
Metin ve İkonlar
Arka plan ve yardımcı grafikler

Resim 1. Reklam

tasarımını meydana getiren başlıca öğeler. Not: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

1. Teknik Terimler

Redpill: Erkek davranışları üzerine yorum ve tanımlama yapan bir popüler kültür kavramı.

Influencer: Sosyal medyada geniş takipçi kitlesi olan kişi veya kişiler.

Digital nomad: İnternet ve dijital teknolojiler sayesinde fiziksel bir ofise bağlı kalmadan, genellikle farklı şehirlerde veya ülkelerde yaşayarak çalışan kişiye denir.

Flex culture: Esnek, hızlı değişen ve adapte olmaya açık iş ve yaşam tarzı kültürü. Çalışma saatleri, mekanları ve yöntemleri açısından özgürlük ve çeşitlilik sunar.

Manipülasyon: Bir şeyi (görsel, veri, vb.) herhangi bir amaç doğrultusunda değiştirme, yönlendirme veya yanıltıcı şekilde dönüştürme.

Authentic Image: Doğal, değiştirilmemiş ve doğrudan fotoğraflanmış görseller.

Biyomorfizm: Doğadaki organik ve canlı formlardan esinlenen tasarım yaklaşımı.

Retouch: Rötüş yapma işlemi, fotoğrafları dijital ortamda düzeltmek.

Prozodi: Şiir veya bir anlatıdaki ve ritim ve ses düzenini ifade eder.

Aşağıdan Yukarı İşleme: Dış çevreden gelen uyarımların algı kanallarından (örneğin göz) başlayarak beyine ulaşması ve işlenmesi sürecini ifade eder.

. Değerlendirme

Bu aşama baskıya hazır, basılmış, veya dijital platformlarda yayımlanmış bir tasarımın iki farklı yöntemle değerlendirilmesini içerir.

Örnek Olgu: Yaratıcı Reklam, Hayallerinizdeki Tatil Poster Tasarımı

Resim 2. Yaratıcı Reklam. Hayallerinizdeki Tatil Reklam Çalışması

Marka: Yaratıcı Reklam (Anonim)

Ürün: Turizm Hizmeti Konsepti

Kaynak: Yaratıcı Reklam. (t.y.) Hayallerinizdeki Tatil Reklam Çalışması. <https://yaraticireklam.net/>

Grafik Öğelerinin Değerlendirilmesi

Ana Görsel: Ana görsel, izleyiciyi fantastik ve şiirsel bir İstanbul hayaline davet eden bir anlatımla oluşturulmuştur. Kompozisyonun merkezine oturtulan **Kız Kulesi**, İstanbul'un ikonik kimliğini temsil ederken, onun çevresine yerleştirilmiş olan; martı, teleskop, ağaç ve deniz feneri gibi nesneler İstanbul'un, doğal ve kültürel atmosferini bir bütün olarak yansıtmaktadır. Yapıların üzerine oturduğu geniş **kaya parçası**, havada süzülüyor gibi durmaktadır. Kaya figürünün bu şekilde kullanılması izleyicide yer çekiminden koparılmış fantastik bir his uyandırmaktadır. Ayrıca bu kaya parçası ile görselin tüm öğelerini taşıyan sağlam bir zemin işlevi görür. Kayayı kaplayan **yeşil çimen katmanı**, doğal ve pastoral bir geçiş sağlayarak taşın sertliğiyle mimari unsurlar arasında görsel bir sınır oluşturur. Ana odak olan **Kız Kulesi**, ölçek olarak minyatürize edilmiş olmasına rağmen yerleşimi ve üstündeki **Türk bayrağı** ile görselin baskın simgesi konumundadır. Bayrak, hafif rüzgâr etkisiyle dalgalanıyor şekilde konumlandırılarak hem dinamizm kazandırılmış hem de görsele milli bir bağlam katılmıştır. Güneş ışığının soldan geliş yönüyle kule üzerindeki aydınlatma başarılı bir biçimde tutarlıdır (Bkz. Işık uyumu). Kompozisyonun sağ kenarından uzanan geleneksel ahşap stildeki **köprü**, izleyiciyle ada arasında hem fiziksel hem de metaforik bir geçit oluşturur. Köprünün üzerinde yer alan sırt çantalı **turist figürü**, İstanbul'u keşfetmeye gelen meraklı bir gezgini temsil eder. Figürün doğal duruşu, sırt çantası ve elindeki harita ile, görsele insani bir sıcaklık ve ulaşılabilirlik katmaktadır. Ana yapının sol tarafına yerleştirilen **çiçekli ağaç**, görselin dengesini tamamlamakta ve doğaya dair yumuşak bir dokunuş sunmaktadır. Sağ arka planda yer alan **kırmızı beyaz şeritli deniz feneri**, İstanbul'un denizle olan ilişkisini sembolize ederken, kuleyle birlikte dikeylik kazandırarak bütün bir yapı oluşturur. Gökyüzüne süzülerek gezen **martılar**, hem boşlukları dengeleyen hem de İstanbul'un sahil kültürünü çağrıştıran tamamlayıcı unsurlar olarak kullanılmıştır.

Yapıların arasına yerleştirilmiş olan **altın renkli teleskop** ise turistik deneyimi vurgulayan, keşfe açık bir ruh halini yansıtan estetik bir detaydır.

Teknik Açıdan Değerlendirme: **Kız Kulesi** ve **Türk bayrağı**, kırmızı ve sıcak tonlarıyla görselde güçlü bir odak noktası yaratırken, geri plandaki doğal öğeler (ağaç, çimen, kaya) daha yumuşak yeşil ve kahverengi tonlarla denge sağlamaktadır. **Deniz fenerinin** kırmızı beyaz şeritleri, hem kuleyle hem bayrakla renksel bir ilişki kurar, hem de sol-sağ dengeye katkı sunar. **Turist figürü**, pastel ve nötr renklerle giydirilmiştir; bu da figürün çevrede göze batmadan ama görünür kalmasını sağlar. Kompozisyon genelinde **havada süzülen ada** fikri sayesinde yukarıdan ve hafif çaprazdan bakan bir açı (kuşbakışı + frontal açı arası) tercih edilmiştir. **Köprü**, izleyiciyi görselin içine davet eden bir “giriş noktası” işlevi görürken, turistin bakışı bizi kuleye yönlendirir. **Ön plan–orta plan–arka plan** ayrımı net biçimde kurgulanmıştır: Ön planda köprü ve turist, orta alanda kule, ağaç ve çimen zemin, arka alanda fener ve teleskop yer alır. Bu katmanlama derinlik hissini kuvvetlendirir ve statik bir yapı yerine dinamik bir algı oluşturur. Ayrıca görsele bütün olarak baktığımızda bir kompozisyon olarak üçler kuralına (rule of thirds) uygun şekilde yerleştirildiğini görürüz.

Slogan: “Hayallerinizdeki tatil için, mutlaka İstanbul’a gelin” **Hayallerinizdeki tatil** ifadesi, doğrudan kişinin zihin dünyasına hitap ediyor. Böylece slogan, hedef kitlenin kendi arzularıyla bağ kuruyor. Afişteki *doğa dışı ve hayal temelli kompozisyon* ile de örtüşüyor (örneğin: kaya üstünde turist, dramatik gökyüzü). “**Mutlaka İstanbul’a gelin**” ifadesi ise bir eyleme geçme talebini ön cümle ile rica minvalinde algılanmasını sağlamaktadır. Ve bu cümle ile ziyaretçilerin İstanbul’a yönelmelerini kibarca tavsiye etmektedir.

Teknik Açıdan Değerlendirme: Kullanılan font (**sans-serif**) tırnaksız bir yazı karakteridir. Bu tip yazı karakterleri **modern** yapısıyla grafik tasarım çalışmaları için uygundur. Bu uygunluk çoğu zaman grafik tasarımda kullanılan şekillerin simetrik ve geometrik unsurlar olmasından kaynaklanır. Fakat bir fotomanipülasyon tasarımı açısından slogan kullanımının sınırları ana görsel oluşturulduktan sonra belirlenmelidir. Tasarım hiyerarşisinde görseller sloganlardan önce gelir ve genellikle slogan ile ana görsel arasındaki dengelerin görsel lehine oluşturulması söz konusu olur. Bu durumda slogan yazıları hazırlanırken sloganın taşıdığı anlama göre ve ana görselin yapısına göre daha sade bir tarz seçilmesi sloganın görünür olmasını sağlayacaktır. Harf aralıkları ise (espas) birbirine çok yakın olmamalı, **okunabilirliği artırmalıdır**. Ayrıca **harflerin arasını açarak yazılan metinlerde, metin alanının genişlemesi gibi avantajlı sonuçlar alınabilmektedir**.

Logo: Beyaz bulut üzerine eklenen mavi renkteki sembolik marka logosu negatif renk yöntemiyle eklenmiştir. Bu şekilde tasarımın renkleriyle daha uyumlu logo kullanımı sağlanmıştır.

Teknik Açıdan Değerlendirme: Genelde bir görselin algılanabilir düzeyde olması için zemin figür ilişkisi noktasında logoları reversed (negatif / pozitif) olarak kullanmak belirginliği arttıran iyi bir yöntemdir. Burada da başarılı bir positive/negative space mantığı (beyaz bulut, mavi logo) logonun belirginliğini arttırdığı gibi logonun arka planla uyumunu sağlamıştır. Logo kompozisyonun dışında sol üst kenara eklenerek kompozisyonun akışını bozmayacak şekilde belirginliğini korumaktadır.

Metin: Markanın veya söz konusu ürün ve hizmet sağlayıcısı olan kurumun iletişim bilgisi olarak adına kayıtlı bir web sitesinin yazılması güven ve resmiyet yönünden doğru bir kullanımdır. Özellikle kurumsal markalarda web adresinin kullanımı ciddiyet ve güvenilirlik açısından sosyal medya hesaplarından daha önce gelmektedir. Bunun nedeni alan adlarının satın alınması sırasında kurumsal uzantılı alan adını alabilmek için şirketin resmi bilgilerine (vergi kimlik numarası, işyeri sicil numarası gibi) ihtiyaç duyulmasıdır. Web sitesini içeren hosting (barındırma) ve alan adının (domain) resmi uzantıyla alınmış olması markaya prestij de kazandıran önemli bir etkidir.

Teknik Açıdan Değerlendirme: Positive/negative space mantığı ile belirginlik kazandırılmıştır. Renk kontrastı başarılıdır. Yazımda tırnaksız yazı kullanılmış olması sloganla metinsel bütünlük sağlamıştır.

Arka Plan: Posterde yer alan gökyüzünde uçan kız kulesi görselini incelediğimizde arka plan etkisinin gökyüzü olduğunu anlayabiliriz. Genellikle fotoğraflar tek kare olarak hem konuyu hem de arka planı birlikte içerdiğinden bazen fotoğraflardaki arka planın tam olarak kompozisyonunda neresi olduğunu anlamak zordur. Fakat manipülatif görsellerde genellikle sanal bir görüntü oluşturulduğundan esasen kompozisyonun dışında kalan ve kompozisyonu tamamlayan alan arka plandır. Bu durumda arka planı gökyüzü mavisi olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır. Özellikle şehir ve mimari yapıların çevre ve dış dünya ile etkileşimi daha yoğundur. Dış dünya ise mavi ve yeşil renklerin yoğun hissedildiği yerlerdir. Bu durumda kız kulesi, deniz feneri ve martılar gibi imgelerle birlikte deniz olgusunun varlığı mavi rengi kavramsal bütünlüğün sağlanması açısından gerekli kılmıştır.

Teknik Açıdan Değerlendirme: Mavi soğuk renkler grubuna giren bir renktir. Renkli görsellerin kullanıldığı bu poster tasarımında mavi rengin kontrast oluşturması tasarımı rahatlatmıştır. Arka plan renginin mavi renk olarak tercih edilmesi kompozisyonun mekanını oluşturan gökyüzü ve deniz kavramlarıyla bütünleştirdiğinden doğru bir seçenek olmuştur. Mavi alanın iki farklı mavi tonda bir degrade geçişi ile oluşturulmuş olması iki benzer renk arasındaki belirginliği sağlamıştır.

3. Etik Değerlendirme

Etik değerler, toplumsal ilişkileri daha iyi hale getirmek için; bireyleri, ticari kuruluşları ve sivil toplum örgütlerini sorumluluk almaya yönlendiren bir kavramdır. Bu noktada etik değerlerin toplumu oluşturan üretici - tüketici ilişkilerini kapsamaması düşünülemez. Sistemdeki (devlet ve özel) unsurların yaptıkları kampanya ve reklamlar bazı yönlerden değerlendirmeye alınmaktadır. Özellikle tüketici hakem heyeti ve rekabet kurumu belirli şikayetler üzerine reklamları değerlendirmekle yasal olarak görevli kuruluşlardır.

Etik değerler noktasında reklam tasarımlarındaki metaforik ve güçlü ifadeler ürünün özelliklerinden fazlasını vâdetmemelidir. Fakat reklamcılıkta anlatım ve üslup bazen mizahi ve ilginç şekilde işlenebilir. Mizahın eleştirel gücü izleyiciye farkındalık kazandırmalı ve izleyicinin düşünce dünyasında ve tercihlerinde kısıtlayıcı ya da baskılayıcı bir unsur haline gelmemelidir.

Makalenin analiz konusu olan İstanbul'un tanıtımına yönelik hazırlanan posterde gerçeküstü fakat yanıltıcı olmayan bir dil kullanılmıştır. Fotomanipülasyon tasarımlarındaki metaforik anlatım bazı durumlarda gerçeği çarpıtabilir. Fakat bu çarpıtma herhangi bir şekilde reklam mesajını taşıyan figürleri dezenformasyona uğratarak resmetmemiştir. Kompozisyonadaki tüm nesneler kendi öznel yapısı değiştirilmeden olduğu gibi kullanılmıştır (Örneğin, posterde Kız Kulesi'nin yapısal hatlarına sadık kalınmış; herhangi bir biçimsel bozulmaya yer verilmemiştir. Kompozisyonunda bazı nesnelerin havada uçuyormuş gibi görünmesi, bir estetik unsur olarak düşünülmüştür. Bu öğeler, tüketicide fiziksel olarak "uçulacağı" yönünde yanıltıcı ya da gerçek dışı bir algı oluşturmamakta, yalnızca yaratıcı anlatımı desteklemektedir). Poster herhangi bir ticari kuruma yönlendirme yapmamaktadır. Reklam posterindeki ürün ve hizmet sağlayacağı faydanın dışına çıkılmadan betimlenmiştir, bu durumda yanıltıcı bir mesajın olmadığı yapılan değerlendirmelerle anlaşılabilmektedir.

Sonuç

Reklamlar, tüketici algısını neden-sonuç ilişkisi bağlamında yönlendirebilen güçlü materyallerdir. Bu durum yalnızca tüketiciyi bir ürünü satın almaya yönlendirmekle kalmaz, aynı zamanda düşünsel bir süreç başlatır. Kreatif içerikli reklamlar, doğrudan ve dolaylı mesajlarla tüketicide satın alma davranışını tetiklemeye çalışır. "Reklam seyirciye, sunulan nesneyi aldığı anda yaşamın daha iyi olacağını söyler; ona içinde bulunduğu yaşamdan daha iyi bir yaşam önerir" (Berger, 1972/1978, s. 142). Bu çalışmada yapılan analizler, reklam materyallerinin potansiyel müşteriler tarafından kolayca anlaşılabilir biçimde ve tasarım kurallarına uygun şekilde hazırlanmasının önemini bir kez daha ortaya koymuştur. Reklam tasarımını oluşturan grafik öğelerin tanımlanması yalnızca tüketici açısından değil, aynı zamanda bu alanda eğitim gören öğrenciler ve mesleğe yeni başlayan

tasarımcılar için de önem taşımaktadır. Zaman yönetimi, fikir üretimi ve üretkenliğin artırılması açısından bu tanımlılık, bir nevi rehberlik işlevi görmektedir.

Tasarım sürecinde kullanılan renkli ve detaylı görseller çoğu zaman biz tasarımcıları da insani olarak etkileyebilmektedir. Işık ve renk kompozisyonlarının baştan çıkarıcı etkisi bir ürün görselinin tek başına da etkili olabileceği kanaatini tasarımcıda uyandırabilir. Reklamla verilmek istenen mesaj tasarım öğeleriyle doğru şekilde işlenmezse, çalışmayı bu haliyle yayınlamak anlam boyutunun eksik kalmasına neden olur. Bu nedenle üzerinde durduğumuz tanımlılık süreci, bir tasarımın tam anlamıyla eksiksiz olarak hazırlanması gerektiği ortaya koymaktadır.

Kaynaklar

Onaudience. (2024, June). *The state of advertising spending worldwide in 2024.* <https://onaudience.com/advertising-spending-worldwide-2024/>

Statista. (2025, July). *How often consumers recognize food packaging logos and the impact on shopping choices in the UK in 2021.* Statista. [Erişim: 17 Temmuz 2025]. *Vetis Veritabanı.* <https://9ec97f6d077d010dcfb5cfe2220e76448610017c.vetisonline.com/statistics/1284313/food-logo-and-influence-on-uk-consumers/>

Statista. (2025, June). *Advertising spending in selected markets worldwide in 2025 (in billion U.S. dollars).* Statista. [Erişim: 17 Temmuz 2025]. *Vetis Veritabanı.* <https://9ec97f6d077d010dcfb5cfe2220e76448610017c.vetisonline.com/forecasts/1380173/ad-spending-markets-worldwide>

Yalçın, E. (2025). *Hayallerinizdeki Tatil (Poster Tasarımı).* <https://www.yaraticireklam.net>

NEW APPROACHES IN TRAUMA THERAPY: VIRTUAL REALITY APPLICATIONS
TRAVMA TERAPİSİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR: SANAL GERÇEKLİK
UYGULAMALARI

Mustafa Şahin ÖZDEN

Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, 0009-0007-6724-1684

Özet

Eğlence, oyun, eğitim-öğretim ve terapi gibi geniş bir uygulama yelpazesine sahip olan sanal gerçeklik, gözlük, kulaklık, kumanda, eldiven ve vücut izleme sistemleri gibi özel ekipmanlar aracılığıyla kullanıcıların üç boyutlu ve etkileşimli bir simülasyon ortamına erişmelerine olanak tanımaktadır. Sanal gerçeklik temelli psikoterapötik müdahaleler, güvenli bir ortamda uzman kişiler eşliğinde travmatik uyaranlarla kontrollü bir biçimde temasın sağlanması, duygusal işlemlenin kolaylaştırılması ve yaşantısal kaçınmanın azaltılmasına olanak sağlamaktadır. Klasik travma tedavisinde kullanılan en temel tekniklerden biri olan İmajinal Maruz Bırakma Terapisinden bazı bireyler fayda sağlayamadığından sanal gerçeklik temelli travma müdahalelerine ihtiyaç duyulmaktadır. Sanal gerçeklik tabanlı travma müdahaleleri; Sanal Gerçeklik Maruz Bırakma Terapisi (VRET), Modüler Hareket Destekli Hafıza Duyarsızlaştırma ve Yeniden Konsolidasyon (3MDR) ve Eylem Merkezli Maruz Kalma Terapisi [ACET] üzere üç ana kategoriye ayrılmaktadır. Sanal gerçekliğin travma tedavisindeki terapötik uygulamaları, klasik davranışçı temelli maruz bırakma modelleri ile uyumlu olmakla birlikte, aynı zamanda Bilişsel-Davranışçı Terapi, Kabul ve Adanmışlık Terapisi (ACT) ve Mindfulness temelli terapi yaklaşımlarıyla entegre edilebilmektedir. Klinik araştırmalar, sanal gerçeklik tabanlı travma terapisi yaklaşımlarının özellikle askerler, savaş gazileri, afetzedeler, ilk yardım görevlileri ve cinsel şiddete uğrayan bireylerde travmatik stres belirtilerin şiddetini azaltmada etkili olduğunu göstermektedir. Bunların yanı sıra, sanal gerçekliğin terapötik sürece uyumu artırdığı, duygusal düzenleme becerilerini desteklediği ve terapötik ittifakı güçlendirdiği bildirilmektedir. Sanal gerçeklik tabanlı müdahaleler travma tedavisinde hem kuramsal bakımdan hem de klinik uygulama açısından umut verici bir yöntemdir. Tüm bunların yanında ekonomik açıdan yüksek maliyet, erişilebilirlik sorunları, etik konular ve bireysel/kültürel farklılıklara uygun yaklaşımlar geliştirme gerekliliklerinin de dikkate alınması gerekmektedir. Sanal gerçekliğin farklı terapi modelleriyle entegrasyonu, ekonomik maliyetlerinin azaltılması, uzun vadeli etkinliği ve kültürel bağlamlara uygun uyarlamalarının araştırılması travma tedavisi açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Sanal gerçeklik, travma, maruz bırakma terapisi

Abstract

Virtual reality, which has a wide range of applications such as entertainment, gaming, education and therapy, enables users to access a three-dimensional and interactive simulation environment through special equipment such as goggles, earphones, controllers, gloves and body tracking systems. Virtual reality based psychotherapeutic interventions enable controlled exposure to traumatic stimuli in a safe environment under the guidance of specialists, facilitating emotional processing and reducing experiential avoidance. As some individuals do not benefit from Imagery Exposure Therapy, one of the most fundamental techniques used in classical trauma treatment, there is a need for virtual reality-based trauma interventions. Virtual reality based trauma interventions are divided into three main

categories: Virtual Reality Exposure Therapy (VRET), Modular Motion assisted Memory Desensitization and Reconsolidation (3MDR), and Action-Centered Exposure Therapy (ACET). The therapeutic applications of virtual reality in trauma treatment are compatible with classical behaviour-based exposure models, while also being integrated with Cognitive Behavioural Therapy, Acceptance and Commitment Therapy (ACT), and Mindfulness-based therapy approaches. Clinical studies indicate that virtual reality-based trauma therapy approaches are effective in reducing the severity of traumatic stress symptoms, particularly in soldiers, war veterans, disaster victims, first responders, and individuals who have experienced sexual violence. Apart from this, it has been reported that virtual reality enhances the therapeutic process, supports emotional regulation skills, and strengthens the therapeutic alliance. Virtual reality based interventions are a promising method in trauma treatment, both theoretically and in clinical practice. In addition to all this, the high economic cost, accessibility issues, ethical concerns, and the need to develop approaches suitable to individual/cultural differences must also be considered. The integration of virtual reality with different therapy models, reducing its financial costs, investigating its long term effectiveness, and adapting it to cultural contexts are of great importance in trauma treatment.

Keywords: Virtual reality, trauma, exposure therapy

**TEACHERS' VOICES IN THE IMPLEMENTATION OF SKILL-BASED TEACHING:
REFLECTIONS FROM THE TURKISH CENTURY EDUCATION MODEL
BECERİ TEMELLİ ÖĞRETİMİN UYGULANMASINDA ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ:
TÜRKİYE YÜZYILI MAARİF MODELİ'NDEN YANSIMALAR**

Merve KAYADİBİ¹, Serap TÜFEKÇİ ASLİM²

¹İngilizce Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, beceri temelli öğretim, 0000-0003-3380-1376

²Dr. Öğr. Üyesi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler, 0000-0003-1925-2032

Özet

Beceri temelli öğretim, bireylerin sadece bilgiye ulaşmasını değil, bu bilgiyi anlamlandırarak yaşam becerisine dönüştürmesini hedefleyen çağdaş bir yaklaşımdır. 21. yüzyılın hızla dönüşen toplumsal ve ekonomik koşulları, eğitim programlarının da buna uygun biçimde yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de yürürlüğe giren "Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli", bireyin bütüncül gelişimini esas alan, beceri, değer ve disiplinlerarası bütünlüğü merkeze alan bir paradigma değişimini temsil etmektedir. Ancak bu dönüşümün sahadaki yansımaları, öğretmen yeterlikleri, uygulamadaki sorunlar ve politika düzeyindeki kararların etkisiyle şekillenmektedir. Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin beceri temelli öğretim süreçlerine ilişkin görüşlerini ortaya koymak ve Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli’nin uygulama süreçlerinde karşılaşılan güçlü ve zayıf yönleri analiz etmektir. Nitel araştırma yöntemiyle desenlenen çalışmada, fenomenolojik yaklaşım benimsenmiş ve 10 farklı okuldan 20 öğretmen ile yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları, araştırmanın alt problemleri ve kuramsal çerçevesi dikkate alınarak yapılandırılmış, MAXQDA yazılımı kullanılarak tematik analiz gerçekleştirilmiştir. Kodlamalar tümevarımcı bir yaklaşımla ele alınmış ve verilerden hareketle temalar oluşturulmuştur. Araştırma bulguları, öğretmenlerin beceri temelli öğretimi genel olarak olumlu karşıladıklarını, ancak mevcut uygulamalarda yapısal eksiklikler ve uygulama zorlukları yaşandığını ortaya koymuştur. Özellikle ders kitaplarında yer alan karekod tabanlı etkinliklerin öğretmenler tarafından yeterince etkili bulunmadığı, bu uygulamaların hem kağıt israfına yol açtığı hem de sınıf içi zamanı verimli kullanmayı engellediği ifade edilmiştir. Bu bağlamda, Fatih Projesi gibi dijitalleşme odaklı girişimlerin revize edilerek beceri temelli öğretimle bütünleştirilmesi gerektiği önerilmektedir. Bunun yanı sıra öğretmenler, ölçme-değerlendirme süreçlerinin beceri kazanımlarıyla uyumlu hâle getirilmesi gerektiğini ve mevcut sınav sisteminin bu yeni modeli destekleyecek biçimde güncellenmesinin elzem olduğunu vurgulamıştır. Ayrıca öğretmenler, modelin sahaya yeterince iyi tanıtılmadığını, mesleki gelişim programlarının yüzeysel kaldığını ve uygulamaların çoğunlukla öğretmenin bireysel çabasıyla yürütüldüğünü dile getirmiştir. Bu durum, modelin sürdürülebilirliği açısından önemli bir risk olarak değerlendirilmektedir. Araştırma sonuçları, eğitim politikalarının sahadaki uygulayıcılarla daha bütünleşik yürütülmesi gerektiğine işaret etmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, eğitimde dijitalleşme, kapsayıcılık ve beceri odaklı yaklaşımın sürdürülebilir biçimde hayata geçirilebilmesi için öğretmenlerin bilgi, tutum ve uygulama düzeylerinde desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Öğretmenlerin sadece bilgi alıcısı değil, aynı zamanda dönüşümün taşıyıcısı ve geliştiricisi olarak konumlandırılması, eğitimde anlamlı ve kalıcı bir değişim için temel bir gereklilik olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda politika yapımcıların, öğretmenlerin görüşlerini önceliklendiren ve onların mesleki deneyimlerini karar alma süreçlerine aktif biçimde entegre eden uygulama modelleri tasarlamaları, dijital içerikleri beceri kazanımıyla bütünleştirecek yenilikçi stratejiler üretmesi ve öğretmen eğitimi süreçlerini yeniden yapılandırması önem taşımaktadır.

Anahtar kelimeler: Beceri temelli öğretim, Türkiye Yüzyılı Maarif Modeli, öğretmen görüşleri

Abstract

Skill-based teaching is a contemporary approach that aims not only to provide individuals with access to knowledge but also to enable them to make sense of this knowledge and transform it into life skills. The rapidly changing social and economic conditions of the 21st century require curricula to be restructured in line with these dynamics. In this context, the *Turkish Century Education Model*, which has been implemented in Turkey, represents a paradigm shift that prioritizes the holistic development of the individual while centering on skills, values, and interdisciplinary integrity. However, the reflections of this transformation in practice are shaped by teacher competencies, implementation challenges, and the impact of policy-level decisions. The aim of this study is to reveal teachers' perspectives on skill-based teaching processes and to analyze the strengths and weaknesses encountered during the implementation of the Turkish Century Education Model. Designed as a qualitative study, the research adopted a phenomenological approach, and semi-structured interviews were conducted with 20 teachers from 10 different schools. The interview questions were structured in line with the sub-problems and the theoretical framework of the research. Thematic analysis was carried out using MAXQDA software. Coding was conducted with an inductive approach, and themes were created based on the data. The findings of the study revealed that teachers generally view skill-based teaching positively; however, structural deficiencies and practical difficulties are observed in the current implementation. In particular, the QR code-based activities in textbooks were not found effective by teachers, who emphasized that these practices not only lead to paper waste but also prevent efficient use of classroom time. In this regard, it was suggested that digitalization-oriented initiatives such as the Fatih Project should be revised and integrated with skill-based teaching. Furthermore, teachers highlighted that assessment and evaluation processes should be aligned with skill acquisition, and the current exam system must be updated to support this new model. Teachers also pointed out that the model has not been sufficiently introduced to practitioners in the field, professional development programs remained superficial, and the practices were mostly carried out through individual teacher efforts. This situation was evaluated as a significant risk in terms of the sustainability of the model. The results of the research indicate that education policies should be conducted in a more integrated manner with practitioners in the field. In conclusion, this study reveals that for digitalization, inclusiveness, and skill-oriented approaches to be implemented in a sustainable way in education, teachers need to be supported at the levels of knowledge, attitude, and practice. Positioning teachers not merely as recipients of knowledge but also as carriers and developers of transformation is considered a fundamental requirement for meaningful and lasting change in education. In this regard, it is crucial for policymakers to design implementation models that prioritize teachers' perspectives and actively incorporate their professional experiences and insights into both policy design and decision-making processes.

Keywords: Skill-based teaching, Turkish Century Education Model, teachers' perspectives

EFFECT OF MECHANICAL ACTIVATION IN GRAPHENE-ADDITIVED COMPOSITE
PRODUCTION

GRAFEN KATKILI KOMPOZİT ÜRETİMİNDE MEKANİK AKTİVASYONUN ETKİSİ

Meryem GÖKTAŞ¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Meslek Yüksekokulu, Makine ve Metal
Teknolojileri Bölümü, Metalurji Programı, Bilecik, Türkiye,

<https://orcid.org/0000-0003-1583-8300>

Özet

Son yıllarda yapılan çalışmalarla, malzeme biliminde eşsiz özelliklere sahip grafen ve grafen türevlerinin (grafen oksit, indirgenmiş grafen, grafen nano tabakaları) farklı uygulama alanlarında kullanılabilirliği kanıtlanmıştır. Grafen ve grafen türevlerinin talebe göre ayarlanabilen özellikleri kullanım alanlarını genişletmektedir. Günümüzde, grafen ve grafen türevlerinin başlıca uygulama alanları mukavemet arttırma uygulamalarında, enerji depolama sistemlerinde, transistörler, yüksek termal ve elektrik iletkenlik gösteren grafen kaplamaları olarak sıralanabilir. Bu uygulama alanlarının yanında son yıllardaki inovatif uygulamaların başında biyosensörler, kimyasal sensörler ve süperkapasitörler de yer almaktadır. Son yıllarda, grafen üretimi için geliştirilen ve araştırılan yöntemler arasında en çok öne çıkan kimyasal sentezleme, piroliz metodu, mekanik ayırma yöntemi, silisyum karbür (SiC) yüzey üzerine epitaksiyel büyüme, kimyasal buhar biriktirme yöntemi (CVD yöntemi), kimyasal ayırma vb. gibi grafen hazırlama yöntemleri gelmektedir. Ancak grafenin yaygın kullanımında karşılaşılan en önemli engellerin başında büyük ölçekli üretimine uygun ve kaliteli ürün eldesi sunan seri üretim yöntemlerinin geliştirilmesi gelmektedir. Bu nedenle bilyeli öğütme tekniği ile mekanik aktivasyon uygulamaları, düşük maliyet etkinliği ve büyük ölçekli seri üretime uygunluğu nedeniyle grafen kompozit eldesinde oldukça umut verici bir yaklaşımdır. Bunun yanında grafen kompozit üretiminde farklı karıştırma tekniklerinin etkileri üzerine herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu nedenle, bu çalışma ile grafen örnekleri üzerine mekanik aktivasyonun etkisinin incelendiği çalışmalar incelenmiş ve elde edilen sonuçlarla mekanik aktivasyon yönteminin grafen ve grafen türevleri ile elde edilen kompozit bünnyeleri üzerinde etkili olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Grafen, grafen türevleri, mekanik aktivasyon, karakterizasyon

Abstract

Recent developments in materials science have underscored the exceptional potential of graphene and its derivatives, including graphene oxide (GO), reduced graphene oxide (rGO), and graphene nanosheets (GNS), due to their unique structural, electrical, thermal, and mechanical properties. Since the isolation of graphene, extensive research has been devoted to exploiting these remarkable characteristics for both fundamental studies and technological applications. The tunable physicochemical properties of graphene-based materials provide a versatile platform for their integration into diverse application areas. Currently, the most well-established applications of graphene and its derivatives include mechanical reinforcement in polymeric composites, high-performance energy storage systems, field-effect transistors, and advanced coatings with superior thermal and electrical conductivity. Beyond these traditional applications, emerging fields have increasingly focused on innovative uses such as biosensors, chemical sensors, supercapacitors, and biomedical devices, reflecting the expanding functional versatility of graphene-based materials. In

parallel with the growing interest in their applications, significant attention has been directed toward the development of scalable and cost-effective production methods. Various approaches have been investigated to obtain high-quality graphene and its derivatives, among which chemical synthesis, pyrolysis, mechanical exfoliation, epitaxial growth on silicon carbide (SiC), chemical vapor deposition (CVD), and chemical reduction represent the most prominent techniques. Each of these methods offers distinct advantages and limitations in terms of structural quality, scalability, and economic feasibility, thereby shaping the suitability of graphene materials for specific applications. However, one of the most critical challenges in the widespread utilization of graphene is the lack of scalable production methods capable of yielding high-quality products suitable for large-scale manufacturing. In this context, mechanical activation through ball milling has emerged as a highly promising approach for the synthesis of graphene-based composites, owing to its cost-effectiveness and suitability for mass production. Despite the increasing interest in graphene composites, no comprehensive studies have yet been reported on the influence of different mixing techniques during their fabrication. Therefore, this study reviews the research conducted on the effects of mechanical activation on graphene samples and demonstrates, based on the reported findings, that mechanical activation can play a significant role in tailoring the structural and functional properties of composites derived from graphene and its derivatives.

Keywords: Graphene, graphene derivatives, mechanical activation, characterization

1. GİRİŞ

Son yıllarda nanoteknoloji ve malzeme bilimi alanında yapılan araştırmalar, iki boyutlu yapısı sayesinde üstün mekanik, elektriksel ve termal özellikler sergileyen grafeni ön plana çıkarmıştır. Grafen; tek katmanlı karbon atomlarının bal peteği şeklinde dizilimiyle oluşan, yüksek özgül yüzey alanı, üstün mekanik dayanımı ve olağanüstü iletkenlik özellikleri ile bilinen yeni nesil bir nanomalzemedir (Geim & Novoselov, 2007). Bu eşsiz özellikleri nedeniyle grafen ve türevleri (grafen oksit, indirgenmiş grafen oksit, nano tabaka grafen vb.) kompozit üretiminden enerji depolama sistemlerine, sensör teknolojilerinden elektronik ve kaplama uygulamalarına kadar geniş bir kullanım alanına sahiptir (Stankovich vd., 2006; Zhu vd., 2010).

Grafen katkılı kompozitler, matris malzemenin özelliklerini geliştirme potansiyeli ile özellikle mukavemet, sertlik, aşınma direnci ve iletkenlik gibi performans kriterlerinde dikkat çekmektedir (Kim vd., 2010). Ancak bu avantajlara rağmen grafenin endüstriyel ölçekte kullanımında bazı temel sınırlamalar mevcuttur. Özellikle homojen dağılımın sağlanması, yüksek verimli ve düşük maliyetli üretim yöntemlerinin geliştirilmesi günümüzde halen çözülmesi gereken kritik sorunların başında gelmektedir (Allen vd., 2009).

Bu noktada, mekanik aktivasyon yöntemi öne çıkmaktadır. Özellikle bilyeli öğütme tekniği, düşük maliyetli olması, farklı matrislerle uyum sağlayabilmesi ve seri üretime uygunluğu sayesinde grafen katkılı kompozitlerin üretiminde umut vadeden bir yaklaşım olarak görülmektedir (Yue vd., 2017). Bununla birlikte, mekanik aktivasyonun grafen tabakalarının yapısal bütünlüğüne, dağılımına ve matris ile etkileşimine olan etkileri üzerine yapılan çalışmaların sınırlı sayıda olduğu dikkat çekmektedir.

Bu çalışma ile literatürde yer alan araştırmalar doğrultusunda, mekanik aktivasyon yönteminin grafen ve grafen türevleri ile üretilen kompozitler üzerindeki etkileri incelenmiş; elde edilen bulgular ışığında yöntemin avantajları ve sınırlılıkları tartışılmıştır. Böylece, grafen katkılı kompozitlerin performansını artırmaya yönelik mekanik aktivasyon uygulamalarına dair bilimsel katkı sunmak amaçlanmaktadır.

2. YÖNTEM

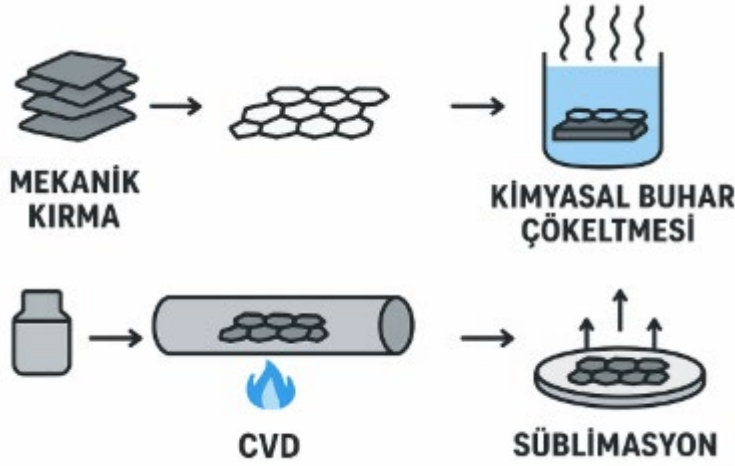
Grafen ve türevleri sahip oldukları farklı fonksiyonel gruplar ve yapısal özellikler sayesinde geniş bir yelpazede mühendislik uygulamalarında kullanılmaktadır. Bunlardan grafen oksit (GO) yüzeyinde oksijenli fonksiyonel gruplar bulundurması sayesinde polimer ve seramik matrislerle yüksek ara yüzey etkileşimi sağlayan, suda dağılabilen bir formdur (Dreyer vd., 2010). İndirgenmiş grafen oksit (rGO) ise GO'nun kimyasal veya termal indirgenmesiyle elde edilir ve elektriksel iletkenliği yüksek olup elektronik uygulamalarda kullanılmaktadır (Pei & Cheng, 2012). Nano tabaka grafen ise çok katmanlı grafenin mekanik veya kimyasal yöntemlerle soyulmasıyla elde edilen bu yapı, nanokompozitlerin üretiminde takviye malzemesi olarak tercih edilmektedir (Yi & Shen, 2015).

Bu türevler, kompozit üretiminde grafen katkısı olarak kullanılır. Polimer ve metal matrisli kompozitlerin mekanik dayanımı, sertlik, aşınma direnci ve elektriksel iletkenliğini artırmaktadır (Bastwros vd., 2014). Enerji depolamada lityum iyon piller, süperkapasitörler ve yakıt hücrelerinde yüksek yüzey alanı ve iletkenliği nedeniyle elektrot malzemesi olarak yaygın kullanılmaktadır (Zhu vd., 2011). Sensör teknolojilerinde kullanılan grafen tabanlı sensörler, yüksek yüzey-hacim oranı ve fonksiyonelleştirilebilir yapısı sayesinde gaz, biyomolekül ve çevresel parametrelerin hassas tespitinde kullanılmaktadır (Novoselov vd., 2012). Kaplama ve Elektronik alanında ise grafen ince filmler, korozyon önleyici kaplamalar, esnek elektronik cihazlar ve saydam iletken tabakalarda önemli potansiyel sergilemektedir (Geim, 2009). Grafenin pratik uygulamalara entegrasyonu ise esas olarak üretim yöntemlerinin ölçeklenebilirliği, maliyet etkinliği ve kalite kontrolü ile sınırlıdır. Grafen üretiminde karşılaşılan en büyük problem, seri üretime uygun, düşük maliyetli ve kaliteli grafen üretim yöntemlerinin kısıtlı olmasıdır. Bu nedenle grafen üretim yöntemlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmada ise, grafen ve türevlerinin elde edilme süreçlerinde mekanik aktivasyon uygulamalarını inceleyen çalışmalar incelenmiştir.

3. BULGULAR

3.1. Grafen Üretim Yöntemleri

Bu yöntemlerden mekanik eksfoliasyon yöntemi ilk kez Novoselov ve Geim tarafından 2004 yılında bant soyma (scotch tape) yöntemiyle grafen tabakaları elde edilmiştir (Novoselov vd., 2004). Yüksek kaliteli tek tabakalı grafen elde etmeyi sağlar. Dezavantajı ise ölçeklenebilir olmaması ve endüstriyel üretime uygun olmamasıdır (Geim, 2009). Bir diğer yöntem ise kimyasal buhar biriktirme (CVD) yöntemidir. CVD yöntemi, bakır veya nikel gibi metal katalizör yüzeyleri üzerinde metan (CH₄) gibi karbon kaynaklarının ayrışmasıyla grafen sentezine dayanır (Sreenivasulu vd., 2018). Yöntem, büyük yüzey alanlı ve kontrollü tabaka sayısına sahip grafen üretimini sağlar (Li vd., 2009). Dezavantaj olarak, yüksek sıcaklık gereksinimi ve transfer sürecindeki yapısal kusurlar öne çıkmaktadır. Bunlara ek olarak kimyasal yöntemler (Grafen Oksit Yöntemi) kullanılmaktadır. Bu yöntem ile grafit, Hummers yöntemi gibi oksidasyon yöntemleriyle grafen okside (GO) dönüştürülür, ardından kimyasal veya termal indirgeme ile indirgenmiş grafen oksit (rGO) elde edilir (Dreyer vd., 2010; Pei & Cheng, 2012). Bu yöntem, düşük maliyetli ve büyük ölçekli üretime uygundur. Ancak GO ve rGO, saf grafene kıyasla kusurlu yapıya ve düşük elektriksel iletkenliğe sahiptir. Epitaksiyel Büyüme (SiC Üzerinde Grafen) yöntemi ile silisyum karbür (SiC) yüzeyinin yüksek sıcaklıklarda (1200–1600 °C) ısıtılmasıyla yüzeydeki silisyum atomlarının buharlaştırılması sonucu geride karbon atomlarının yeniden düzenlenmesiyle grafen tabakaları oluşur (Emtsev vd., 2009). Yöntem, elektronik uygulamalar için kaliteli ve kontrollü grafen üretimine uygundur. Ancak yüksek maliyet ve sınırlı yüzey alanı önemli dezavantajlardır. Bu yöntemler Şekil 1.' de basit bir gösterimle verilmiştir (Bonaccorso vd., 2012; Zhong vd., 2015). Bunlara ek olarak kullanılan mekanik öğütme (Ball Milling) ve mekanik aktivasyon yöntemleri ise en dikkat çekici yöntemlerdir. Bu yöntemin temeli olan bilyeli öğütme, grafit tabakalarının mekanik kuvvetler etkisiyle soyulmasına dayanmaktadır. Düşük maliyetli olması, farklı matrislerle uyum sağlaması ve ölçeklenebilirliği nedeniyle umut vadeden yöntemlerdendir (Yi & Shen, 2015; Bastwros vd., 2014). Özellikle grafen katkılı metal ve polimer kompozitlerde kullanılmaktadır.

Şekil 1. Grafen üretim yöntemleri (Bonaccorso vd., 2012; Zhong vd., 2015).

3.2.Mekanik Aktivasyon Yöntemi

Mekanik aktivasyon, mineral ve metalurjik proseslerde kullanılan önemli bir ön-işlem tekniğidir. Mekanik aktivasyon yöntemi, mineral ve malzemelerin reaktivitesini artırmak için uygulanan önemli bir ön-işlem tekniği olup, öğütme değirmenlerinde yüksek enerjili çarpışmalar sonucu gerçekleşmektedir. Mekanik aktivasyon sırasında öğütme enerjisi minerallerin kristal örgüsünde bozulmalara, özgül yüzey alanını artırmaya, amorflaşmaya ve yüzey enerjisinde artışa yol açarak reaktivliklerini artırmaktadır (Baláz, 2008; Suryanarayana, 2001; Boldyrev, 2006; Baláz, 2008). Özellikle cevher hazırlama ve zenginleştirme proseslerinde, öğütme değirmenleri kullanılarak gerçekleştirilen mekanik aktivasyon işlemleri sayesinde sonraki termal veya kimyasal süreçlerde daha yüksek verim elde edilmektedir (Suryanarayana, 2001; Boldyrev, 2006).

Son yıllarda mekanik aktivasyon, yalnızca cevher hazırlama proseslerinde değil, aynı zamanda gelişmiş kompozit malzemelerin üretiminde de yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Özellikle grafen ve türevleri ile takviye edilmiş kompozitlerin üretiminde, mekanik aktivasyonun sunduğu düşük maliyet, farklı matrislerle uyumluluk ve seri üretime uygunluk gibi avantajlar öne çıkmaktadır. Yüksek enerjili bilyeli öğütme ile grafen tabakalarının parçalanması, yüzey fonksiyonelleştirilmesi ve matris malzemeyle daha homojen bir dağılım göstermesi sağlanabilmekte; bu da nihai kompozitlerin mekanik ve termal özelliklerinde önemli iyileşmelere yol açmaktadır (Morsi vd., 2010; Choi vd., 2010).

3.3.Grafen Katkılı Kompozit Üretim Sürecinde Kullanılan Değirmen Tipleri

Grafen, yüksek özgül yüzey alanı, yüksek Young modülü (~1 TPa) ve olağanüstü elektriksel iletkenliği sayesinde kompozitlerin mekanik ve elektriksel özelliklerini kayda değer biçimde iyileştirmektedir. Literatürde, düşük oranlarda (%0.5–2 wt) grafen katkısı ile bile polimer kompozitlerde çekme mukavemeti ve elastisite modülünde belirgin artış sağlandığı; ayrıca elektriksel iletkenliğin birkaç mertebe yükseldiği gösterilmiştir (Mohan vd., 2018). Metal matrisli kompozitlerde ise grafen katkısı sayesinde hem mukavemet hem de elektrik/ısı iletkenliğinde iyileşmeler rapor edilmiştir (Agrawal, 2025). Şekil 2.' de endüstriyel amaçla kullanılan değirmen tipleri verilmiştir (Göktaş, 2013). Grafen katkılı kompozit üretim sürecinde ise en sık karşılaşılan değirmen tipleri planet tipi bilyeli değirmen, attritor (karıştırılmalı) bilyeli değirmen, yüksek enerjili bilyeli değirmen, titreşimli değirmen ve jet değirmendir. Bu değirmenler, grafit tabakalarının soyulması, grafen veya grafen oksit oluşumu ve polimer/metal matrislerle homojen dağılım için tercih edilmektedir (Baláz, 2008; Suryanarayana, 2001; Choi vd., 2010).

Şekil 2. Endüstriyel amaçla kullanılan değirmenler (a) Döner tamburlu değirmen, (b) Gezegensel değirmen, (c) Titreşimli değirmen, (d) Karıştırma değirmen, (e) Milli değirmen (Göktaş, 2013).

Grafen katkılı kompozitlerde farklı karıştırma/dağıtma teknikleri (mekanik aktivasyon, ultrasonik dispersiyon, sol-jel, in-situ polimerizasyon vb.) kullanılmasına rağmen, bu tekniklerin karşılaştırmalı olarak sistematik incelendiği çalışmalar oldukça sınırlıdır. Çoğu araştırma tek bir yöntemle odaklanmış, yöntemler arası performans farklılıkları ise kapsamlı şekilde analiz edilmemiştir (Mohan vd., 2018). Bu nedenle, farklı değirmen tiplerinin (planetary, attritor, boncuk değirmen) grafen dağılımı, kompozit özellikleri ve ölçeklenebilirlik açısından karşılaştırılması literatüre önemli ve özgün bir katkı sağlamaktadır. Mekanik aktivasyon sırasında uygulanan yüksek darbe ve kesme kuvvetleri, grafen tabakalarının ayrılmasına ve matris fazı içinde daha homojen şekilde dağılmasına katkı sağlar. Bu durum, özellikle planet tip bilyalı değirmen ve attritor tipi karıştırma değirmen çalışmalarında gözlemlenmiştir. Tablo 1’ de grafen katkılı kompozit üretim sürecinde kullanılan değirmen tipleri verilmiştir. Yapılan araştırmalarda, mekanik aktivasyonun grafen aglomerasyonunu önemli ölçüde azalttığı ve polimer/metal/seramik matrislerde grafenin yüzeyle etkileşimini artırdığı rapor edilmiştir (Joy vd., 2022).

Tablo 1 Grafen katkılı kompozit üretim sürecinde kullanılan değirmen tipleri

Değirmen Tipi	Çalışma Prensibi	Avantajları	Dezavantajları	Kaynaklar
Planet Bilyalı Değirmen	Kavanozların kendi ekseninde hem de ana eksen etrafında dönmesiyle yüksek darbe ve sürtünme enerjisi oluşur.	hem de Yüksek enerji, etkin eksfoliasyon, yüksek parametrelerle kontrol imkanı.	Uzun süreli öğütmede grafen yapısında hasar ve amorflaşma riski.	Mohan vd. (2018)
Attritor (Karıştırma) Değirmen	Karıştırıcı bilyaların sürekli hareket ettirmesiyle yoğun kesme ve kuvveti uygulanır.	milin sürekli uygun, ölçeklenebilir, homojen sağlar.	Isınma, kontaminasyon solvent ihtiyacı.	Stenger ve (2005); Kulyk vd., (2022)

Değirmen Tipi	Çalışma Prensibi	Avantajları	Dezavantajları	Kaynaklar
Boncuk (Bead) Değirmen	Küçük seramik/metal boncukların hızlı ve yüksek kesme verim, endüstriyel ve darbe kuvvetleri ölçek için uygun uygulanır.	Hızlı ve yüksek kesme verim, endüstriyel ve darbe kuvvetleri ölçek için uygun uygulanır.	Solvent kullanımı ve saflaştırma gerektirir. (2022)	Huang vd., (2022)
Shaker (Çalkalayıcı) Değirmen	Numune yüksek frekansta ileri-geri titreşim hareketine maruz kalır.	Kısa sürede yüksek enerji aktarımı.	Ölçeklenebilirliği sınırlı, laboratuvar ölçeğinde kullanılır.	Alshammari, (2020)
Jet Mill (Gaz Akımlı Değirmen)	Yüksek basınçlı gaz akımıyla parçacıkların çarpışması sağlanır.	Metal kontaminasyonu riski düşük.	Grafen eksfoliasyon verimi düşük.	Chaney, vd., (2024)

Son on yılda grafen katkılı kompozitlerin üretiminde mekanik aktivasyon, özellikle yüksek enerjili bilyalı değirmen (Planet Tip Bilyalı Değirmen) ile mekanik aktivasyon yöntemi yaygın olarak kullanılmıştır. Shin vd., (2015) Al matrisli kompozitlerde birkaç katmanlı grafen nanotabakalar (GNP) kullanarak Planet Tip Bilyalı Değirmen ile homojen dispersiyon sağlandığını ve belirgin dayanım artışı elde edildiğini rapor etmişlerdir. Benzer şekilde Zheng vd., (2020), yüksek içerikli GNP takviyeli Al kompozitlerde bilyalı değirmen ile yapılan ön işleme süresinin grafen dağılımı ve mekanik özellikler üzerinde kritik etkiler yarattığını vurgulamışlardır.

Wang vd. (2022), Planet Tip Bilyalı Değirmen ile hazırlanmış GNP-Al tozlarında 4–5 katmanlı grafen yapılarının elde edildiğini ve bunun sertlik ile tribolojik özelliklerde kayda değer artışa yol açtığını bildirmiştir. Hu vd. (2023) ise mekanik bilyalı öğütmenin endüstriyel ölçekte de uygulanabildiğini ve homojen dağılım açısından ölçeklenebilir bir yöntem olduğunu belirtmişlerdir. Wang vd. (2024), geliştirilmiş bir shift-speed ball milling yaklaşımı ile hibrit takviyeli (GNP + SiC) Al kompozitlerde daha yüksek mekanik performans artışı olduğunu rapor etmişlerdir.

Pradhan vd., (2020) çalışmalarında, Al-GNP kompozitlerinde Planet Tip Bilyalı Değirmen sırasında aglomerasyonun azaldığı, sinterleme sonrası sertlik ve aşınma özelliklerinde iyileşmeler sağlandığını saptamışlardır. Literatür derlemeleri içeren bir çalışmada (Md Ali vd., 2021) Al matrisli grafen kompozitlerde mekanik aktivasyonun en yaygın kullanılan yöntem olduğunu, ancak mekanik aktivasyonu etkileyen optimum parametreler seçilmediğinde grafenin yapısal hasar görebildiği belirtilmiştir. Bu nedenle mekanik aktivasyon sırasında optimum parametrelerin seçiminde Tablo 2.'de verilen unsurlar dikkate alınarak seçim yapılmalıdır.

Tablo 2 Mekanik Aktivasyonda Optimum Parametrelerin Seçiminde Dikkate Alınması Gereken Unsurlar

Parametre	Etkisi	Kaynaklar
Değirmen tipi	Enerji aktarım mekanizması ve öğütme etkinliği üzerinde belirleyici.	(Suryanarayana, 2001)
Öğütme süresi	Yetersiz sürede aktivasyon düşük, aşırı sürede aglomerasyon ve yapısal bozulma.	(Baláz, 2008; Suryanarayana & Al-Aqeeli, 2013)

Parametre	Etkisi	Kaynaklar
Bilye-toz (BPR)	oranı Darbe şiddeti ve parçacık incilmesi üzerinde kritik rol oynar.	(Koch, 1993; Suryanarayana, 2001)
Bilye boyutu ve malzemesi	Enerji aktarım verimliliği, darbe yüzeyi ve kontaminasyon riskini etkiler.	(Koch, 1993)
Devir/dönme hızı (rpm)	Kritik hızın altı veya üstü aktivasyon etkinliğini azaltır.	(Suryanarayana, 2001)
Atmosfer koşulları	Oksidasyon veya indirgeme reaksiyonlarının kontrolü için önemlidir.	(Baláz, 2008)
Sıcaklık kontrolü	Aşırı ısınma yapısal bozulmalara yol açabilir.	(Suryanarayana & Al-Aqeeli, 2013)

Yapılan birçok çalışmada Tablo 2’ de de verilen parametreler göz önüne alındığında grafen miktarının artışının, başlangıçta mekanik dayanımı artırsa da daha yüksek oranlarda aglomerasyon ve performans düşüşüne yol açabileceği vurgulanmıştır (Şenel vd., 2018). Mekanik aktivasyon parametrelerinin, özellikle öğütme süresi, enerji ve hızın, aglomerasyon davranışı ve reaktivite üzerindeki etkileri olumlu yönde değiştirdiği rapor edilmiştir (Göktaş, 2018).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Grafen üretiminde kullanılan yöntemler, kalite–maliyet–ölçeklenebilirlik dengesi açısından farklı avantaj ve dezavantajlar sunmaktadır. Mekanik eksfoliasyon yüksek kalite sağlarken ölçeklenebilir değildir; kimyasal yöntemler büyük ölçekli üretime uygundur ancak bu yöntemler kusurlu yapılar ortaya çıkarır. Grafen eldesinde uygulanan CVD ve epitaksiyel büyüme yöntemleri elektronik uygulamalar için avantajlıdır, ancak maliyetlidir. Mekanik aktivasyonun işleminin gerçekleştiği mekanik öğütme ise düşük maliyetli ve endüstriyel ölçekte uygulanabilirliği ile son yıllarda öne çıkan kimyasal kullanılmadan uygulanan çevreci bir yöntemdir. Gelecekte grafen üretiminde, bu yöntemlerin kombinasyonları ve optimizasyonları ile daha sürdürülebilir ve ticari olarak uygulanabilir stratejilerin geliştirilmesi beklenmektedir.

5. KAYNAKLAR

- Agrawal, A. (2025). Correlation between ball milling parameters and graphene quality: A recent review. *Journal of Industrial and Engineering Chemistry*, 147, 104-124. <https://doi.org/10.1016/j.jiec.2024.12.056>
- Allen, M. J., Tung, V. C., & Kaner, R. B. (2009). Honeycomb carbon: A review of graphene. *Chemical Reviews*, 110(1), 132–145. <https://doi.org/10.1021/cr900070d>
- Alshammari, A. K. (2022). *Synthesis and Functionalization of Graphene Nanosheets via-High Energy Ball Milling* (Master's thesis, Alfaisal University (Saudi Arabia)).
- Baláz, P. (2008). Mechanochemistry in minerals engineering. In *Mechanochemistry in nanoscience and minerals engineering* (pp. 257-296). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg. https://doi.org/10.1007/978-3-540-74855-7_5
- Bastwros, M., Kim, G. Y., Zhu, C., Zhang, K., Wang, S., Tang, X., & Wang, X. (2014). Effect of ball milling on graphene reinforced Al6061 composite fabricated by semi-solid sintering. *Composites Part B: Engineering*, 60, 111-118. <https://doi.org/10.1016/j.compositesb.2013.12.043>

- Boldyrev, V. V. (2006). Mechanochemistry and mechanical activation of solids. *Russian chemical reviews*, 75(3), 177. <https://doi.org/10.1070/RC2006v075n03ABEH001205>
- Bonaccorso, F., Lombardo, A., Hasan, T., Sun, Z., Colombo, L., & Ferrari, A. C. (2012). Production and processing of graphene and 2d crystals. *Materials today*, 15(12), 564-589. [https://doi.org/10.1016/S1369-7021\(13\)70014-2](https://doi.org/10.1016/S1369-7021(13)70014-2)
- Chaney, L. E., van Beek, A., Downing, J. R., Zhang, J., Zhang, H., Hui, J., ... & Hersam, M. C. (2024). Bayesian optimization of environmentally sustainable graphene inks produced by wet jet milling. *Small*, 20(33), 2309579. <https://doi.org/10.1002/sml.202309579>
- Choi, E. Y., Han, T. H., Hong, J., Kim, J. E., Lee, S. H., Kim, H. W., & Kim, S. O. (2010). Noncovalent functionalization of graphene with end-functional polymers. *Journal of Materials Chemistry*, 20(10), 1907-1912. <https://doi.org/10.1039/B919074K>
- Dreyer, D. R., Park, S., Bielawski, C. W., & Ruoff, R. S. (2010). The chemistry of graphene oxide. *Chemical society reviews*, 39(1), 228-240. <https://doi.org/10.1039/B917103G>
- Emtsev, K. V., Bostwick, A., Horn, K., Jobst, J., Kellogg, G. L., Ley, L., ... & Seyller, T. (2009). Towards wafer-size graphene layers by atmospheric pressure graphitization of silicon carbide. *Nature materials*, 8(3), 203-207. <https://doi.org/10.1038/nmat2382>
- Geim, A. K. (2009). Graphene: status and prospects. *science*, 324(5934), 1530-1534. <https://doi.org/10.1126/science.1158877>
- Geim, A. K., & Novoselov, K. S. (2007). The rise of graphene. *Nature Materials*, 6(3), 183–191. <https://doi.org/10.1038/nmat1849>
- Göktaş, M. (2018). Cevher Hazırlamada Mekanik Aktivasyon Uygulamaları. *Scientific Mining Journal*, 57(1), 57-66. <https://doi.org/10.30797/madencilik.422881>
- Hu, Z., Wu, Z., Luo, S., Wang, X., Nian, Q., Chen, Y., & Nagaumi, H. (2023). Large scale production of graphene aluminum composites by stir casting: Process, microstructure and properties. *Journal of Materials Research and Technology*, 27, 681-691. <https://doi.org/10.1016/j.jmrt.2023.09.298>
- Huang, L., Li, H., Wang, X., Ding, Y., Wang, J., & Jiang, L. (2022). High-efficiency, self-grinding exfoliation of small graphene nanosheets from microcrystalline graphite driven by microbead milling as conductive additives. *Science China Materials*, 65(9), 2463-2471. <https://doi.org/10.1007/s40843-021-2015-8>
- Joy, J., Krishnamoorthy, A., Tanna, A., Kamathe, V., Nagar, R., & Srinivasan, S. (2022). Recent developments on the synthesis of nanocomposite materials via ball milling approach for energy storage applications. *Applied Sciences*, 12(18), 9312. <https://doi.org/10.3390/app12189312>
- Kim, H., Abdala, A. A., & Macosko, C. W. (2010). Graphene/polymer nanocomposites. *Macromolecules*, 43(16), 6515–6530. <https://doi.org/10.1021/ma100572e>
- Koch, C. C. (1993). The synthesis and structure of nanocrystalline materials produced by mechanical attrition: A review. *Nanostructured materials*, 2(2), 109-129. [https://doi.org/10.1016/0965-9773\(93\)90016-5](https://doi.org/10.1016/0965-9773(93)90016-5)
- Kulyk, B., Freitas, M. A., Santos, N. F., Mohseni, F., Carvalho, A. F., Yasakau, K., ... & Costa, F. M. (2022). A critical review on the production and application of graphene and graphene-based materials in anti-corrosion coatings. *Critical Reviews in Solid State and Materials Sciences*, 47(3), 309-355. <https://doi.org/10.1080/10408436.2021.1886046>
- Li, X., Cai, W., An, J., Kim, S., Nah, J., Yang, D., ... & Ruoff, R. S. (2009). Large-area synthesis of high-quality and uniform graphene films on copper foils. *science*, 324(5932), 1312-1314. <https://doi.org/10.1126/science.1171245>

- Md Ali, A., Omar, M. Z., Hashim, H., Salleh, M. S., & Mohamed, I. F. (2021). Recent development in graphene-reinforced aluminium matrix composite: A review. *Reviews on Advanced Materials Science*, 60(1), 801-817. <https://doi.org/10.1515/rams-2021-0062>
- Mohan, V. B., Lau, K. T., Hui, D., & Bhattacharyya, D. (2018). Graphene-based materials and their composites: A review on production, applications and product limitations. *Composites Part B: Engineering*, 142, 200-220. <https://doi.org/10.1016/j.compositesb.2018.01.013>
- Morsi, K., Esawi, A. M. K., Lanka, S., Sayed, A., & Taher, M. (2010). Spark plasma extrusion (SPE) of ball-milled aluminum and carbon nanotube reinforced aluminum composite powders. *Composites Part A: Applied Science and Manufacturing*, 41(2), 322-326. <https://doi.org/10.1016/j.compositesa.2009.09.028>
- Novoselov, K. S., Fal'ko, V. I., Colombo, L., Gellert, P. R., Schwab, M. G., & Kim, K. (2012). A roadmap for graphene. *nature*, 490(7419), 192-200. <https://doi.org/10.1038/nature11458>
- Novoselov, K. S., Geim, A. K., Morozov, S. V., Jiang, D. E., Zhang, Y., Dubonos, S. V., ... & Firsov, A. A. (2004). Electric field effect in atomically thin carbon films. *science*, 306(5696), 666-669. <https://doi.org/10.1126/science.1102896>
- Pei, S., & Cheng, H. M. (2012). The reduction of graphene oxide. *Carbon*, 50(9), 3210-3228. <https://doi.org/10.1016/j.carbon.2011.11.010>
- Pradhan, S. K., Sahoo, M. R., Ratha, S., Polai, B., Mitra, A., Sathpathy, B., ... & Nayak, S. K. (2020). Graphene-incorporated aluminum with enhanced thermal and mechanical properties for solar heat collectors. *AIP Advances*, 10(6). <https://doi.org/10.1063/5.0008786>
- Shin, S. E., Choi, H. J., Shin, J. H., & Bae, D. H. (2015). Strengthening behavior of few-layered graphene/aluminum composites. *Carbon*, 82, 143-151. <https://doi.org/10.1016/j.carbon.2014.10.044>
- Sreenivasulu, B., Ramji, B. R., & Nagaral, M. (2018). A review on graphene reinforced polymer matrix composites. *Materials Today: Proceedings*, 5(1), 2419-2428. <https://doi.org/10.1016/j.matpr.2017.11.021> [Get rights and content](#)
- Stankovich, S., Dikin, D. A., Dommett, G. H., Kohlhaas, K. M., Zimney, E. J., Stach, E. A., ... & Ruoff, R. S. (2006). Graphene-based composite materials. *nature*, 442(7100), 282-286. <https://doi.org/10.1038/nature04969>
- Stenger, F., Mende, S., Schwedes, J., & Peukert, W. (2005). Nanomilling in stirred media mills. *Chemical engineering science*, 60(16), 4557-4565. <https://doi.org/10.1016/j.ces.2005.02.057>
- Suryanarayana, C. (2001). Mechanical alloying and milling. *Progress in materials science*, 46(1-2), 1-184. [https://doi.org/10.1016/S0079-6425\(99\)00010-9](https://doi.org/10.1016/S0079-6425(99)00010-9)
- Suryanarayana, C., & Al-Aqeeli, N. (2013). Mechanically alloyed nanocomposites. *Progress in Materials Science*, 58(4), 383-502. <https://doi.org/10.1016/j.pmatsci.2012.10.001>
- Şenel, M. C., Gürbüz, M., & Koç, E. (2018). Mechanical and tribological behaviours of aluminium matrix composites reinforced by graphene nanoplatelets. *Materials Science and Technology*, 34(16), 1980-1989. <https://doi.org/10.1080/02670836.2018.1501839>
- Wang, F., Liu, H., Liu, Z., Guo, Z., & Sun, F. (2022). Microstructure analysis, tribological correlation properties and strengthening mechanism of graphene reinforced aluminum matrix composites. *Scientific Reports*, 12(1), 9561. <https://doi.org/10.1038/s41598-022-13793-y>
- Wang, C., Zhu, X., Fan, Y., Liu, J., Xie, L., Jiang, C., ... & You, X. (2024). Microstructure and properties of Aluminum–Graphene–SiC matrix composites after friction stir processing. *Materials*, 17(5), 979. <https://doi.org/10.3390/ma17050979>

- Yi, M., & Shen, Z. (2015). A review on mechanical exfoliation for the scalable production of graphene. *Journal of Materials Chemistry A*, 3(22), 11700-11715.
<https://doi.org/10.1039/C5TA00252D>
- Yue, H., Yao, L., Gao, X., Zhang, S., Guo, E., Zhang, H., ... & Wang, B. (2017). Effect of ball-milling and graphene contents on the mechanical properties and fracture mechanisms of graphene nanosheets reinforced copper matrix composites. *Journal of Alloys and Compounds*, 691, 755-762.
<https://doi.org/10.1016/j.jallcom.2016.08.303>
- Zheng, Z., Zhang, X., Li, J., & Geng, L. (2020). High-content graphene nanoplatelet reinforced aluminum composites produced by ball milling and hot extrusion. *Science China Technological Sciences*, 63(8), 1426-1435. <https://doi.org/10.1007/s11431-020-1670-4>
- Zhong, Y. L., Tian, Z., Simon, G. P., & Li, D. (2015). Scalable production of graphene via wet chemistry: progress and challenges. *Materials Today*, 18(2), 73-78.
<https://doi.org/10.1016/j.mattod.2014.08.019>
- Zhu, Y., Murali, S., Cai, W., Li, X., Suk, J. W., Potts, J. R., & Ruoff, R. S. (2010). Graphene and graphene oxide: synthesis, properties, and applications. *Advanced materials*, 22(35), 3906-3924.
<https://doi.org/10.1002/adma.201001068>
- Zhu, Y., Murali, S., Stoller, M. D., Ganesh, K. J., Cai, W., Ferreira, P. J., ... & Ruoff, R. S. (2011). Carbon-based supercapacitors produced by activation of graphene. *science*, 332(6037), 1537-1541.
<https://doi.org/10.1126/science.1200770>

TURKESTAN'S CONTRIBUTION TO THE DEVELOPMENT OF POSITIVE
PSYCHOLOGY

POZİTİF PSİKOLOJİNİN GELİŞİMİNDE TÜRKİSTAN'IN KATKISI

Selahattin AVŞAROĞLU¹

¹Prof Dr, Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi, Eğitim
Bilimleri Bölümü, PDR Anabilim Dalı, Konya, Türkiye

¹ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0953-2922>

Özet

Pozitif psikolojinin gelişiminde Türkistan'ın katkısı, doğrudan “pozitif psikoloji” terimi ortaya çıkmadan çok önce, bu coğrafyanın yetiştirdiği düşünürler, alimler ve maneviyat önderleri aracılığıyla olmuştur. Pozitif psikoloji, modern bilimsel çerçevede 1990’lardan sonra Martin Seligman ile gelişmiş olsa da, onun temel ilkeleri insanın “erdemleri, mutluluk, anlam, öz-yeterlik, iyimserlik, merhamet, dua ve şükür” tarih boyunca Türkistan kültüründe güçlü bir şekilde işlenmiştir. Türkistan (bugünkü Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Afganistan, Tacikistan, Doğu Türkistan) tarih boyunca ilim ve irfan merkezlerinden biri olmuştur. Farabi (870–950) “İkinci öğretmen” olarak tanınır. Mutluluğun Kazanılması (Tahsilü’s-Sa’âde) eserinde ahlaki erdemler, toplumsal uyum ve bireysel mutluluk ilişkisini pozitif psikolojinin bugünkü diliyle tartışmıştır. Yusuf Has Hacib (11. yy) Kutadgu Bilig’de iyi yönetim, adalet, bilgi, kanaat ve erdem üzerine öğütler vererek bireysel huzurun toplumsal düzenle bağlantısını kurar. Ahmet Yesevî (12. yy) Hikmetlerinde sevgi, şükür, hizmet, yardımseverlik gibi pozitif psikolojinin “olumlu duygular” boyutunu öne çıkarır. Ali Şîr Nevaî (15. yy) İnsana değer verme, dostluk, güzel ahlak ve iyimserlik temalarını edebî eserlerinde işler. Sonuç olarak, Türkistan, pozitif psikolojinin akademik olarak adlandırılmasından çok önce, mutluluk, anlam, erdem, sevgi ve şükürün bireysel ve toplumsal hayattaki önemini vurgulayan zengin bir entelektüel ve manevi miras üretmiştir. Bu miras hem kuramsal hem de uygulamalı pozitif psikoloji çalışmalarına kültürel bir derinlik ve evrensel bir bakış açısı kazandırabilir.

Anahtar kelimeler: Türkistan, Pozitif Psikoloji, Erdem

Abstract

It Turkestan's contribution to the development of positive psychology was through the thinkers, scholars, and spiritual leaders cultivated in this region, long before the term "positive psychology" was coined. Although positive psychology developed within a modern scientific framework after the 1990s with Martin Seligman, its core principles—human virtues: happiness, meaning, self-sufficiency, optimism, compassion, prayer, and gratitude—have been strongly ingrained in Turkestan culture throughout history. Turkestan (present-day Kazakhstan, Uzbekistan, Turkmenistan, Kyrgyzstan, Afghanistan, Tajikistan, and East Turkestan) has historically been a center of knowledge and wisdom. Farabi (870–950) is known as the "Second Teacher." In his work "Achieving Happiness" (Tahsilü's-Sa'ade), he discussed the relationship between moral virtues, social harmony, and individual happiness in the contemporary language of positive psychology. In his Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacib (11th century) offers advice on good governance, justice, knowledge, contentment, and virtue, establishing the connection between individual peace and social order. In his Wisdom,

Ahmet Yesevi (12th century) emphasizes the "positive emotions" dimension of positive psychology, such as love, gratitude, service, and helpfulness. Ali Shir Navai (15th century) explores the themes of valuing people, friendship, good morals, and optimism in his literary works. Consequently, Turkestan produced a rich intellectual and spiritual heritage that emphasized the importance of happiness, meaning, virtue, love, and gratitude in individual and social life long before positive psychology was officially recognized as an academic term. This heritage can add cultural depth and a universal perspective to both theoretical and applied positive psychology studies.

Keywords: Turkestan, Positive Psychology, Virtue

GİRİŞ

Psikoloji bilimi, uzun yıllar boyunca insanın zayıflıklarına, patolojilerine ve sorun odaklı yönlerine eğilmiştir. Freud'un psikanalitik kuramı, davranışçılık ekolü ve klinik psikolojinin birçok alt dalı, daha çok hastalıkların tedavisi, ruhsal bozuklukların tanımlanması ve bireyin işlevselliğini bozan süreçlerin onarılması üzerine yoğunlaşmıştır.

Pozitif psikoloji, Martin Seligman'ın 1998 yılında Amerikan Psikoloji Derneği başkanlığı sırasında yaptığı konuşmayla akademik bir alan olarak gündeme gelmiştir. Seligman ve Csikszentmihalyi, insan yaşamının yalnızca acı ve sıkıntılardan ibaret olmadığını, bireylerin mutluluk, umut, sabır, erdem ve anlam arayışı gibi olumlu yönlerinin de psikolojinin temel araştırma alanlarından biri olması gerektiğini vurgulamıştır.

Bu çalışmada, pozitif psikolojinin gelişiminde Türkistan düşünce geleneğinin katkıları ele alınacak hem kavramsal hem de tarihsel bir analiz yapılacaktır. Böylece modern pozitif psikolojinin yalnızca Batı kökenli bir akım olmadığı, kadim Türk-İslam düşünce mirasıyla da beslendiği ortaya konulacaktır. **1. Pozitif Psikolojinin Temel Kavramları**

Pozitif psikoloji, insanın yalnızca sorunlarıyla değil, aynı zamanda güçlü yanları, erdemleri ve potansiyeliyle de ilgilenen bir yaklaşım olarak, psikoloji disiplinine yeni bir perspektif kazandırmıştır. Bu yaklaşımda öne çıkan temel kavramlar şunlardır:

Mutluluk: Bireyin yaşamından duyduğu tatmin, olumlu duyguların baskınlığı ve olumsuz duyguların görece azlığı şeklinde tanımlanır (Diener, 2000).

Anlam: İnsanların yaşamlarına bir amaç atfetmesi, kendilerini daha büyük bir bütünün parçası olarak görmesi ve değer temelli yaşaması anlamın psikolojik boyutunu oluşturur (Steger, 2009).

Erdemler ve Karakter Güçlü Yanları: Peterson ve Seligman (2004), altı temel erdemi tanımlamışlardır: bilgelik, cesaret, insaniyet, adalet, ölçülülük ve maneviyat.

Psikolojik Dayanıklılık: Zorluklar karşısında bireyin uyum sağlayabilme ve güçlü kalabilme kapasitesidir.

Umut ve İyimserlik: Geleceğe dair olumlu beklentiler, insanın motivasyonunu ve psikolojik iyi oluşunu destekler.

Maneviyat: İnsanın yaşamını aşan bir anlam, kutsallık veya aşkınlıkla bağlantı kurma çabası.

2. Türkistan Düşüncesinde Pozitif Psikolojiye Yönelik Kavramlar

Mutluluk Anlayışı: Türkistanlı düşünürlerin eserlerinde mutluluk, yalnızca haz veya geçici zevk olarak değil, erdemli yaşam ve toplumsal fayda ile ilişkili bir kavramdır.

Erdemler ve Ahlaki Değerler: Pozitif psikolojide erdemler insanın güçlü yanları olarak tanımlanırken, Türkistan geleneğinde erdemler bireyin hem dünyada hem ahirette huzura kavuşmasının temel şartı sayılmıştır.

Anlam ve Amaç: Pozitif psikolojinin en temel kavramlarından biri olan anlam arayışı, Türkistan düşünürlerinin eserlerinde de yoğun biçimde işlenmiştir.

Dayanıklılık, Sabır ve Umut: Pozitif psikolojide “resilience” kavramıyla karşılanan dayanıklılık, Türkistan geleneğinde sabır ve tevekkül kavramlarıyla somutlaşmıştır.

Maneviyat: Pozitif psikolojinin evrensel erdemleri arasında kabul edilen maneviyat, Türkistan düşünce geleneğinde merkezi bir konumda yer alır.

YÖNTEM

Bu çalışma, nitel bir araştırma yaklaşımı temelinde yürütülmüş olup, tarihsel-kavramsal analiz yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın amacı, modern pozitif psikolojinin temel kavramlarıyla Türkistan düşünce geleneğinde öne çıkan fikirleri karşılaştırmak ve benzerlikleri, farklılıkları ortaya koymaktır.

Araştırma deseni: Betimsel ve karşılaştırmalı bir tasarım üzerine kurulmuştur.

Veri kaynakları:

Modern pozitif psikoloji literatürü: Martin Seligman, Mihaly Csikszentmihalyi, Christopher Peterson, Ed Diener, Charles Snyder ve Michael Steger.

Türkistan düşünürlerinin eserleri: Farabi’nin El-Medinetü’l-Fazıla, İbn Sina’nın Kitabü’ş-Şifa ve En-Necat, Yusuf Has Hacib’in Kutadgu Bilig, Ahmet Yesevî’nin Divan-ı Hikmet ve Mevlana’nın Mesnevi.

Veri toplama yöntemi: Literatür taraması yoluyla elde edilmiştir.

Veri analizi: Kavramların belirlenmesi, Türkistan eserlerindeki karşılıkların tespit edilmesi ve karşılaştırmalı analiz şeklinde üç aşamada yürütülmüştür.

Araştırmanın sınırlılıkları: Çalışma yalnızca belli başlı Türkistanlı düşünürlerle sınırlıdır; doğrudan eşleştirme yapılmamıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

1. Mutluluk: Pozitif psikolojide mutluluk, bireyin yaşam doyumu ve öznel iyi oluşu çerçevesinde değerlendirilir. Türkistan düşüncesinde mutluluk bireysel, toplumsal ve metafizik boyutları içeren çok yönlü bir kavramdır.

2. Erdemler ve Karakter Güçlü Yanları: Peterson ve Seligman (2004), altı evrensel erdem tanımlamıştır. Türkistan düşüncesinde erdemler bireyin içsel olgunlaşması ve toplumsal düzenin vazgeçilmez şartıdır.

3. Anlam ve Amaç: Pozitif psikoloji anlamı değerler ve yaşam amacına yönelimi üzerinden açıklarken, Türkistan geleneğinde anlam ilahi hakikat ve kulluk bilinci çerçevesinde yorumlanır.

4. Dayanıklılık, Sabır ve Umut: “Resilience” kavramı Türkistan geleneğinde sabır ve tevekkül ile bütünleşmiştir.

5. Maneviyat: Pozitif psikolojide yeni önem kazanan maneviyat, Türkistan düşüncesinde bin yıldır merkezdedir.

6. Genel Tartışma: Pozitif psikolojinin temel kavramları ile Türkistan öğretileri arasında paralellikler vardır; farklılıklar bireysel-seküler ve toplumsal-manevi bağlamlarda ortaya çıkar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma, pozitif psikolojinin tarihsel ve kültürel kökenlerini Türkistan düşünce geleneği bağlamında ele almıştır.

Sonuçlar:

Mutluluk anlayışı, Türkistan düşünürleri tarafından bireysel, toplumsal ve metafizik boyutları içerecek şekilde ele alınmıştır.

Erdemler, modern pozitif psikolojideki karakter güçlü yanları ile benzerlik gösterirken, toplumsal ve ruhsal bağlamda daha kapsamlıdır.

Anlam, dayanıklılık, sabır ve maneviyat kavramları, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bireyi destekleyen önemli öğretilerdir.

Öneriler:

Akademik araştırmalarda Türkistan kaynaklarına daha fazla yer verilmelidir.

Psikoeğitim programları ve psikoterapi uygulamalarında bu kültürel miras kullanılabilir.

Gelecekteki çalışmalarda modern pozitif psikoloji ile kadim düşünce sistemlerinin karşılaştırmalı analizleri derinleştirilebilir.

KAYNAKÇA

1. Ahmet Yesevî. (2000). Divan-ı Hikmet (Çev. M. Arslan). İstanbul: İSAM Yayınları.
2. Diener, E. (2000). Subjective well-being: The science of happiness and a proposal for a national index. *American Psychologist*, 55(1), 34–43.
3. Farabi. (2005). El-Medinetü'l-Fazıla (Çev. M. Öztürk). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
4. İbn Sina. (2008). Kitabü'ş-Şifa / En-Necat (Çev. A. Demir). İstanbul: İşaret Yayınları.
5. Mevlana Celaleddin Rumi. (2010). Mesnevi (Çev. E. Şimşek). İstanbul: Can Yayınları.
6. Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford University Press.
7. Pargament, K. I. (1999). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York:

FUTBOLCULARIN VÜCUT KOMPOZİSYONLARI İLE TEKRARLI SPRINT
PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

EXAMINATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN BODY COMPOSITION AND
REPEATED SPRINT PERFORMANCE IN FOOTBALL PLAYERS

Niyazi Sıdkı ADIGÜZEL¹, Murat KOÇ²

¹Doç. Dr., Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,
Antrenörlük Eğitimi, <https://orcid.org/0000-0002-1201-2784>

²Dr., Erciyes Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Antrenörlük Eğitimi,
<https://orcid.org/0000-0001-9103-8554>

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, futbolcuların vücut kompozisyonu ile tekrarlı sprint performansı arasındaki ilişkiyi incelemektir.

Yöntem: Araştırmaya 44 futbolcu gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların vücut kompozisyonları antropometrik ölçümlerle belirlenmiştir. Tekrarlı sprint performansı Running - based Anaerobic Sprint Test (RAST) ile değerlendirilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterdiği SPSS 21 programı ile kontrol edilmiş ve ilişkilerin analizinde Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

Bulgular: Futbolcuların yaş ortalaması $22,55 \pm 2,57$ yıl, boy ortalaması $1,74 \pm 0,04$ m, ağırlık ortalaması $72,70 \pm 1,73$ kg ve BMI ortalaması $24,05 \pm 1,14$ kg/m² olarak bulunmuştur. Vücut yağı oranı $\%12,82 \pm 1,09$, kas kütlesi ise $\%48,26 \pm 2,17$ olarak ölçülmüştür. Korelasyon analizleri sonucunda, vücut yağı ile RAST testi performans parametreleri (maksimum güç, ortalama güç, toplam güç, güç düşüşü) arasında pozitif ve anlamlı ilişkiler elde edilmiştir ($p < 0,05$). Kas kütlesi ile aynı parametreler arasında ise negatif ve anlamlı korelasyonlar saptanmıştır ($p < 0,05$). BMI ile RAST performansı arasında anlamlı ilişki tespit edilmemiştir ($p > 0,05$).

Sonuç: Araştırma bulguları, vücut yağı oranının artmasının tekrarlı sprint performansını olumsuz etkilediğini göstermiştir. Buna karşın, kas kütlesindeki artışın sprint kapasitesini geliştirdiği saptanmıştır. Bu nedenle, futbolcuların performansını artırmak için kas kütlesi artırılırken, vücut yağ oranının kontrol altında tutulması önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Vücut Kompozisyonu, Tekrarlı Sprint Performansı, Antropometrik Ölçümler

Abstract

Purpose: The aim of this study was to investigate the relationship between body composition and repeated sprint performance in football players.

Method: The study included 44 football players. Their body compositions were determined using anthropometric measurements. Repeated sprint performance was assessed using the Running-based Anaerobic Sprint Test (RAST). Data normality was verified with SPSS 21, and Pearson correlation analysis was applied to examine the relationships.

Results: The mean age of the players was 22.55 ± 2.57 years, mean height 1.74 ± 0.04 m, mean weight 72.70 ± 1.73 kg, and mean BMI 24.05 ± 1.14 kg/m². Body fat percentage was measured as $12.82 \pm 1.09\%$, and muscle mass as $48.26 \pm 2.17\%$. Correlation analyses revealed significant positive relationships between body fat and RAST performance parameters (peak power, average power, total power, power decrement) ($p < 0.05$). Conversely, significant negative correlations were found between muscle mass and the same parameters ($p < 0.05$). No significant relationship was identified between BMI and RAST performance ($p > 0.05$).

Conclusion: The findings indicate that an increase in body fat negatively affects repeated sprint performance, whereas an increase in muscle mass improves sprint capacity. Therefore, enhancing muscle mass while controlling body fat percentage is important to improve football players' performance.

Keywords: Football, Body Composition, Repeated Sprint Performance, Anthropometric Measurements

1. GİRİŞ

Futbol, sürekli değişen hız, ani yavaşlamalar, yön değiştirmeler, sprintler ve sıçramalar gibi yüksek yoğunluklu, kesikli egzersizleri içeren dinamik bir spordur (Hazır, Mahir & Açıkada, 2011). Bu performans bileşenleri, özellikle alt ekstremité kuvveti, anaerobik güç, sürat, çeviklik ve ivmelenme yeteneği ile doğrudan ilişkilidir (Adıgüzel, N. S ve ark. 2018).

Bu bağlamda, vücut kompozisyonu — vücut yağ yüzdesi (VYY) ve yağsız kütle (FFM) — futbol performansının belirleyicileri arasında kritik bir yere sahiptir. Futbolcularda yüksek VYY, sprint ve çeviklik performanslarını olumsuz yönde etkilerken, daha yüksek FFM ise sürat ve çevikliği destekleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır (França ve ark., 2024). Düşük VYY'nin sprint sürelerini kısalttığı, yüksek FFM'nin ise özellikle kısa mesafeli sprintlerde hızlanmayı artırdığı bildirilmiştir (França ve ark., 2024).

Genç futbolcularda yapılan araştırmalarda; VYY ile sprint süreleri arasında pozitif yönlü, yani yağ oranı arttıkça sprint süresi de arttığı, dikey sıçrama performansı ile ise negatif yönlü bir ilişki olduğu gösterilmiştir (Çelik, Erikoğlu-Örer, Diler & Yelken, 2022). Başka çalışmalarda da aşırı VYY'nin performansı düşürdüğü, FFM'nin ise güç ve hız üretiminde önemli katkı sağladığı teyit edilmiştir (França ve ark., 2024).

Ayrıca, genç amatör futbolcularda yapılan kesitsel analizlerde, VYY'nin düşük, FFM'nin yüksek olmasının sıçrama, sprint ve topa vuruş hızı gibi performans alanlarında anlamlı derecede olumlu sonuçlar verdiği bildirilmiştir (Martinez, 2025).

Vücut kompozisyonunun fiziksel performansı belirlemedeki kritik rolü göz önüne alındığında, futbolda bu kompozisyonun optimizasyonunu hedefleyen antrenman ve beslenme stratejilerinin geliştirilmesi hayati önem taşımaktadır. Bununla birlikte, vücut kompozisyonunun kuvvet, dayanıklılık ve toparlanma açısından bilinen önemine rağmen, özellikle futbol performansının temel belirleyicilerinden biri olan tekrarlı sprint yeteneği ile ilişkisini ele alan sınırlı sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu nedenle, bu çalışma, genç futbolcularda vücut kompozisyonu ve tekrarlı sprint performansı arasındaki ilişkiyi inceleyerek mevcut literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Grubu

Bu çalışmaya farklı amatör futbol kulüplerinde aktif olarak oynayan 44 erkek futbolcu gönüllü olarak katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması $22,55 \pm 2,57$ yıl, boy ortalaması $1,74 \pm 0,04$ m, vücut ağırlığı

ortalaması $72,70 \pm 1,73$ kg ve vücut kitle indeksi (VKİ) $24,05 \pm 1,14$ kg/m² olarak belirlenmiştir. Araştırmaya katılan tüm futbolcuların sağlıklı oldukları, düzenli antrenman programlarına devam ettikleri ve son altı ay içerisinde herhangi bir ciddi sakatlık yaşamadıkları katılımcı beyanıyla teyit edilmiştir. Araştırmaya başlamadan önce tüm katılımcılardan bilgilendirilmiş onam formu alınmıştır.

2.2. Vücut Kompozisyonu Ölçümleri

Katılımcıların vücut kompozisyonu ölçümleri, antropometrik yöntemler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Boy uzunluğu stadiyometre ile çıplak ayakla ölçülmüş, vücut ağırlığı ise hassas dijital baskül ile kaydedilmiştir. Vücut yağ oranı ve kas kütlesi değerleri, çok frekanslı biyoelektrik impedans analizi (BIA) yöntemiyle belirlenmiştir. Elde edilen verilerden vücut yağ yüzdesi (VYY) ve kas kütlesi (%) hesaplanarak analizlerde kullanılmıştır.

2.3. Tekrarlı Sprint Performansı Ölçümleri

Tekrarlı sprint performansını belirlemek için Running-based Anaerobic Sprint Test (RAST) protokolü uygulanmıştır. Test, 35 m uzunluğunda parkurda 6 tekrarlı sprint şeklinde, her sprint arasında 10 saniye pasif dinlenme olacak şekilde gerçekleştirilmiştir. Sprint süreleri elektronik kronometre ile kaydedilmiş, her sprint için hız, güç ve enerji çıktıları hesaplanmıştır. Bu verilerden:

- Maksimum Güç (Peak Power)
- Ortalama Güç (Average Power)
- Toplam Güç (Total Power)
- Güç Düşüşü (Fatigue Index / Power Decrement)

parametreleri elde edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler SPSS 21.0 paket programı ile analiz edilmiştir. Verilerin dağılım özellikleri Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiş ve normal dağılım gösterdiği belirlenmiştir. Vücut kompozisyonu değişkenleri ile tekrarlı sprint performansı parametreleri arasındaki ilişkilerin incelenmesinde Pearson korelasyon analizi kullanılmıştır. İstatistiksel anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edilmiştir.

3. BULGULAR

Tablo 1: Katılımcıların demografik özellikleri ve vücut kompozisyonu değerleri

	Yaş (yıl)	Spor Deneyimi (yıl)	Boy (m)	Vücut (kg)	Ağırlığı VKİ	Yağ (%)	Kas (%)
$\bar{X}$	22,54	9,00	1,73	72,70	24,05	12,81	48,26
n	44	44	44	44	44	44	44
Ss	2,57	,88	,04	1,73	1,13	1,09	2,16

Araştırmaya katılan 44 futbolcunun demografik verileri incelenmiş ve yaş ortalamasının $22,55 \pm 2,57$ yıl, boy ortalamasının $1,74 \pm 0,04$ m, ağırlık ortalamasının $72,70 \pm 1,73$ kg ve vücut kitle indeksinin (BMI) $24,05 \pm 1,14$ kg/m² olduğu belirlenmiştir. Vücut kompozisyonu parametrelerinden yağ oranı $\%12,82 \pm 1,09$ ve kas kütlesi $48,26 \pm 2,17$ kg olarak ölçülmüştür.

Tablo 2: Vücut kompozisyonu değişkenleri ile RAST performans parametreleri arasındaki korelasyonlar

		Peak	Ave	Tot	Dec
VKİ	r	-,164	-,103	-,276	-,141
	p	,287	,505	,070	,362
	n	44	44	44	44
Yağ (%)	r	,312*	,376*	,468**	,377*
	p	,039	,012	,001	,012
	n	44	44	44	44
Kas (%)	r	-,299*	-,300*	-,592**	-,642**
	p	,048	,048	,000	,000
	n	44	44	44	44

Korelasyon analizleri yapılmış ve vücut yağı ile RAST testi performans parametreleri arasında anlamlı pozitif ilişkiler elde edilmiştir. Yağ oranı; maksimum güç (PEAK) ($r = 0,312$, $p < 0,05$), ortalama güç (AVE) ($r = 0,376$, $p < 0,05$), toplam güç (TOT) ($r = 0,468$, $p < 0,01$) ve güç düşüşü (DEC) ($r = 0,377$, $p < 0,05$) ile pozitif korelasyon göstermiştir.

Buna karşılık, kas kütlesi ile PEAK ($r = -0,299$, $p < 0,05$), AVE ($r = -0,300$, $p < 0,05$), TOT ($r = -0,592$, $p < 0,01$) ve DEC ($r = -0,642$, $p < 0,01$) arasında anlamlı negatif korelasyonlar elde edilmiştir.

BMI ile RAST testi performans parametreleri arasında ise anlamlı bir ilişki elde edilmemiştir ($p > 0,05$).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışma, futbolcularda vücut kompozisyonu ile tekrarlı sprint performansı arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bulgular, yüksek vücut yağ oranının (VYY) sprint performansını olumsuz etkilediğini, artmış kas kütlesinin (FFM) ise performansı desteklediğini göstermektedir. Mevcut literatür de bu sonuçları desteklemektedir:

França ve ark. (2024), genç futbolcularda düşük VYY'nin daha kısa sprint süreleri ile ilişkili olduğunu ve artmış FFM'in çeviklik ve hız üzerinde olumlu etkiler sağladığını bildirmiştir. Ishida ve ark. (2021), üniversite düzeyindeki futbolcularda vücut kompozisyonu (VYY ve LBM) ile sprint, sıçrama ve aralıklı dayanıklılık performansları arasında anlamlı ilişkiler tespit etmiştir. Kahraman, Okut ve Çelik (2025), Türkiye'deki amatör lig futbolcularında hız, çeviklik ve kuvvet parametreleri ile vücut kompozisyonu arasında güçlü bağlantılar bulmuş; kas kütlesinin pozitif, yağ oranının negatif etkilerini vurgulamıştır. Martinez (2025), Şili amatör futbolcularında FFM'in zıplama, sprint ve topa vuruş hızında önemli etkiler sağladığını, VYY'nin ise performansı olumsuz etkilediğini raporlamıştır. Ferrini ve ark. (2025) tarafından yapılan 7 haftalık güç ve kuvvet antrenmanları, vücut kompozisyonu, sprint ve çeviklik performansında anlamlı gelişmeler göstermiştir. Bustamante-Garrido (2024), alt ekstremite kas kitlesinin sprint performansında belirleyici rol oynadığını vurgulamıştır. Son olarak, Leão ve ark. (2022), genç futbolcular olgunlaştıkça kas gücü ve kuvvetlerinde artışlar yaşarlar ve bu da sahada daha iyi performans göstermelerini sağlar.

Sonuç olarak VKİ'nin olumsuz etkisi ve FFM'nin olumlu katkısı göz önüne alındığında, vücut kompozisyonunun düzenli olarak izlenmesi esastır (Martinez, 2025; Ishida vd., 2021). Ayrıca, sprint performansına ve vücut kompozisyonu parametrelerine dayalı performans takibi ve bireyselleştirilmiş antrenman planlaması, antrenman verimliliğini optimize edebilir. Genç

oyunculara, antrenman programlarının gelişimsel olarak uygun olduğundan emin olmak için biyolojik yaş, vücut kompozisyonu ve güç değişkenleri beraber değerlendirilmelidir (Frontiers, 2024). 7 haftalık güç ve kuvvet programı gibi kısa vadeli, mikro düzeyde periyodik müdahalelerin de genç elit futbolcuların performansını etkili bir şekilde artırdığı bildirilmiştir (Ferrini vd., 2025). Ayrıca, yaşlanmayla birlikte fiziksel performans ve vücut kompozisyonunun uzun vadeli izlenmesi, uzun vadeli optimizasyon için kritik öneme sahiptir (Leão vd., 2022). Ek olarak, makro döngü boyunca beslenme farkındalığını ve vücut kompozisyonunun periyodik olarak izlenmesini entegre etmek, performansı ve genel formu sürdürmek için hayati önem taşır. Bu stratejiler topluca, futbolcuların uzun vadeli atletik gelişimini desteklerken sprint ve çeviklik performansını en üst düzeye çıkarmak için bütünsel bir çerçeve sağlar.

5. KAYNAKLAR

1. Adıgüzel, N. S., Karaçam, A., & Kırkaltı, T. (2018). Genç (U16) Futbolcuların Mevkilere Göre Core Stabilizasyon Kuvvet Değerlerinin Karşılaştırılması. *Gazi Journal of Physical Education and Sport Sciences*, 23(3), 163-170.
2. Bustamante-Garrido, A. (2024). *Influence of anthropometric and mechanical variables on sprint performance ...* Frontiers in Sports and Active Living. Frontiers
3. Çelik, S., Erikoğlu-Örer, G., Diler, R., & Yelken, B. (2022). Futbolcuların vücut yağ yüzdesi ile sürat ve dikey sıçrama performans ilişkisi. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 27(4), 313–322.
4. Ferrini, M., ve ark. (2025). *A Combined 7-Week Strength and Power Training ...* Applied Sciences. MDPI
5. França, C., Gouveia, É. R., Martins, F., Ihle, A., Henriques, R., Marques, A., Sarmiento, H., Przednowek, K., & Lopes, H. (2024). Lower-Body Power, Body Composition, Speed, and Agility Performance among Youth Soccer Players. *Sports*, 12(5), 135. <https://doi.org/10.3390/sports12050135>
6. Hazır, T., Mahir, Ö. F., & Açıkada, C. (2011). Genç futbolcularda çeviklik ile vücut kompozisyonu ve anaerobik güç arasındaki ilişki. *Hacettepe Üniversitesi Spor Bilimleri Dergisi*, 21(4), 146–153.
7. Ishida, A., ve ark. (2021). *Associations of Body Composition, Maximum Strength, Power Characteristics with Sprinting ...* J Funct Morphol Kinesiol. PubMed
8. Kahraman, M. Z., Okut, S., & Çelik, İ. (2025). *The Relationship between Body Composition and Speed, Agility, and Strength ...* Eurasian Journal of Sport Sciences and Education. ResearchGate
9. Kahraman, M. Z., Okut, S., & Çelik, İ. (2025). The Relationship between Body Composition and Speed, Agility, and Strength Parameters in Regional Amateur League Football Players. *Eurasian Journal of Sport Sciences and Education*, 7(1), 117-130.
10. Leão, C., ve ark. (2022). *Body Composition Interactions with Physical Fitness ...* PMC study. PMC
11. Martinez, J. H. (2025). *Physical performance according to body fat percentage and fat-free mass ...* Nutr Clín Diet Hosp. revista.nutricion.org
12. Staśkiewicz, W., ve ark. (2022). *Changes in body composition during the macrocycle of ...* Frontiers in Nutrition. Frontiers

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN KICK PERFORMANCE, JUMP,
AND BALANCE PERFORMANCE IN TAEKWONDO ATHLETES
TEAKWONDOCULARIN TEKME VURUŞ PERFORMANSI İLE SIÇRAMA VE DENGİ
PERFORMANSI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Niyazi Sıdkı ADİGÜZEL¹, Barışcan ÖZTÜRK²

¹Doç. Dr., Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,

Antrenörlük Eğitimi, <https://orcid.org/0000-0002-1201-2784>

²Milli Eğitim Bakanlığı, <https://orcid.org/0000-0001-7001-3032>

Özet

Amaç: Bu çalışmanın amacı, genç taekwondo sporcularında tekme vuruş performansı ile dikey sıçrama ve denge performansı arasındaki ilişkileri incelemektir.

Yöntem: Araştırmaya 35 taekwondo sporcusu (yaş: $11,89 \pm 0,53$ yıl; vücut ağırlığı: $44,80 \pm 11,90$ kg; boy: $1,543 \pm 0,099$ m; VKİ: $18,62 \pm 3,51$ kg/m²; spor yaşı: $2,11 \pm 0,72$ yıl) katılmıştır. Denge performansı, Biodex Denge Sistemi ile ölçülmüş ve dinamik overall, anterior/posterior ile medial skorlar analiz edilmiştir. Vuruş hızı, dominant ve nondominant ayak için Daedo Gen2 cihazı ile belirlenmiştir. İstatistiksel analizler SPSS 21.0 programı kullanılarak gerçekleştirilmiş ve Pearson korelasyon analizi ile ilişkiler değerlendirilmiştir.

Bulgular: Dominant ayak vuruş hızı ile dikey sıçrama arasında orta düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki ($p = 0,515$, $p = 0,0016$), nondominant ayak vuruş hızı ile dikey sıçrama arasında ise düşük düzeyde pozitif ve anlamlı ilişki ($p = 0,378$, $p = 0,0253$) bulunmuştur. Dominant ayak vuruş hızı ile dinamik overall ($p = -0,472$, $p = 0,0042$), anterior/posterior ($p = -0,397$, $p = 0,0182$) ve medial ($p = -0,562$, $p = 0,0004$) skorları arasında orta-yüksek düzeyde negatif ve anlamlı ilişkiler gözlenmiştir. Nondominant ayak vuruş hızı ile dinamik overall ($p = -0,443$, $p = 0,0077$) ve medial ($p = -0,362$, $p = 0,0326$) skorları arasında orta düzeyde negatif ilişkiler saptanmış, anterior/posterior ile ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($p = -0,202$, $p = 0,2440$).

Sonuç: Bulgular, genç taekwondo sporcularında vuruş hızının denge ve dikey sıçrama performansı ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Dominant ayak vuruş hızı, özellikle denge kontrolünde belirleyici bir parametre olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Taekwondo, vuruş hızı, dikey sıçrama, denge, Biodex Denge Sistemi, Pearson korelasyon

Abstract

Aim: The purpose of this study was to investigate the relationships between kick performance, vertical jump, and balance performance in young taekwondo athletes.

Methods: Thirty-five taekwondo athletes (age: 11.89 ± 0.53 years; body mass: 44.80 ± 11.90 kg; height: 1.543 ± 0.099 m; BMI: 18.62 ± 3.51 kg/m²; sport experience: 2.11 ± 0.72 years) participated. Balance was assessed using the Biodex Balance System, evaluating dynamic overall, anterior/posterior, and medial stability scores. Kick velocity of the dominant and non-dominant foot was measured with the Daedo Gen2 system. Statistical analyses were conducted with SPSS 21.0, and Pearson correlation analysis was used to evaluate relationships.

Results: A moderate positive and significant correlation was found between right kick velocity and vertical jump ($\rho = 0.515$, $p = 0.0016$), while left kick velocity showed a low positive but significant correlation with vertical jump ($\rho = 0.378$, $p = 0.0253$). Dominant kick velocity was moderately to highly negatively correlated with dynamic overall ($\rho = -0.472$, $p = 0.0042$), anterior/posterior ($\rho = -0.397$, $p = 0.0182$), and medial ($\rho = -0.562$, $p = 0.0004$) balance scores. Non-dominant kick velocity showed moderate negative correlations with dynamic overall ($\rho = -0.443$, $p = 0.0077$) and medial scores ($\rho = -0.362$, $p = 0.0326$), while the anterior/posterior relationship was not statistically significant ($\rho = -0.202$, $p = 0.2440$).

Conclusion: Findings indicate that kick velocity is associated with balance and vertical jump performance in young taekwondo athletes. Dominant kick velocity, in particular, appears to be a key factor influencing postural control.

Keywords: Taekwondo, kick velocity, vertical jump, balance, Biodex Balance System, Pearson correlation

1. GİRİŞ

Taekwondo, olimpiik branşlar arasında en fazla alt ekstremite tekniğı kullanan ve özellikle tekme vuruşlarının hızı ve etkisi, hem müsabaka başarısını hem de sporcu profiline dair önemli ipuçlarını ortaya koymaktadır. Son yıllarda performans bilimlerinde yaşanan gelişmeler, sporcuların yalnızca fiziksel güç ve kondisyon değil, aynı zamanda motor beceri entegrasyonu, denge kontrolü ve patlayıcı kuvvet üretimi gibi çok boyutlu özelliklerinin değerlendirilmesini zorunlu hale getirmiştir. Bu bağlamda, tekme performansı ile sıçrama ve denge gibi temel motor yetilerin etkileşimi, günümüz spor bilimlerinde dikkat çeken araştırma alanlarından biridir.

Klasik yaklaşımların aksine, modern spor bilimleri artık yalnızca tek bir parametreye odaklanmak yerine, çoklu performans göstergelerinin birbirini nasıl beslediğini anlamaya yönelmektedir. Özellikle çocuk ve genç sporcularda bu ilişkilerin erken dönemde ortaya konulması, antrenman programlarının daha bilimsel ve hedefe yönelik planlanmasına katkı sağlamaktadır. Literatürde taekwondo sporcularının kuvvet, sıçrama ve denge parametreleri üzerine çalışmalar bulunsa da (Bridge et al., 2014; Kazemi et al., 2009), tekme hızı ile bu performans bileşenleri arasındaki ilişkilerin detaylı incelendiğı araştırmalar sınırlıdır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmayı hedefleyerek genç taekwondo sporcularında tekme performansı, dikey sıçrama ve denge parametreleri arasındaki bağlantıları ortaya koymaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Katılımcılar:

Çalışmaya (yaş: $11,89 \pm 0,53$ yıl; vücut ağırlığı: $44,80 \pm 11,90$ kg; boy: $1,54 \pm 0,09$ m; VKİ: $18,62 \pm 3,51$ kg/m²; spor yaşı: $2,11 \pm 0,72$ yıl) 35 genç taekwondo sporcusu gönüllü olarak katıldı.

2.2. Ölçümler:

2.2.1. Denge Performansı ölçümleri: Biodex Balance System kullanılarak dinamik overall, anterior/posterior ve medial skorlar ölçüldü.

2.2.2. Vuruş Hızı ölçümleri: Sağ ve nondominant ayak için Daedo Gen2 elektronik puanlama sistemi ile belirlendi.

2.2.3. Dikey Sıçrama ölçümleri: Standart dikey sıçrama testi ile ölçüldü.

2.3. İstatistiksel Analiz: Veriler SPSS 21.0 programında analiz edildi. Pearson korelasyon testi kullanılarak ilişkiler değerlendirildi. Anlamlılık düzeyi $p < 0,05$ olarak kabul edildi.

3. BULGULAR

Tablo 1 Demografik özellikler

Değişken	Ortalama $\pm$ SS	Min	Maks
Yaş (yıl)	11,89 $\pm$ 0,53	11,0	13,0
Vücut ağırlığı (kg)	44,80 $\pm$ 11,90	28,0	81,7
Boy (m)	1,543 $\pm$ 0,09	1,30	1,72
VKİ (kg/m ²)	18,62 $\pm$ 3,51	13,48	30,01
Spor yaşı	2,11 $\pm$ 0,72	1,0	3,0

* $p < 0,05$

Araştırmaya toplam 35 taekwondo sporcusu katılmıştır. Katılımcıların yaş ortalaması 11,89 $\pm$ 0,53 yıl, vücut ağırlığı ortalama 44,80 $\pm$ 11,90 kg, boy uzunluğu ortalama 1,543 $\pm$ 0,099 m ve vücut kitle indeksi (VKİ) ortalama 18,62 $\pm$ 3,51 kg/m² ve spor yaşı ortalaması 2,11 $\pm$ 0,72 yıl olarak belirlenmiştir.

Tablo 2 Tekme vuruş hızı ile dikey sıçrama performansı arasındaki ilişki

Vuruş	Parametre	ρ (Spearman)	p
Dominan ayak palding	Dikey Sıçrama	0,515	0,0016*
Nondominant ayak palding	Dikey Sıçrama	0,378	0,0253*

98

* $p < 0,05$

Yapılan korelasyon analizi sonuçlarına göre, sağ palding vuruş hızı ile dikey sıçrama performansı arasında orta düzeyde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulundu ($\rho = 0,515$, $p = 0,0016$). Benzer şekilde, nondominant ayak palding vuruş hızı ile dikey sıçrama arasında düşük düzeyde pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edildi ($\rho = 0,378$, $p = 0,0253$).

Tablo 3 Tekme vuruş hızı ile denge parametreleri arasındaki ilişki

Değişken		r	p
Dominant ayak palding	Dinamik overall	-0,472	0,0042*
Dominant ayak palding	Dinamik A/P	-0,397	0,0182*
Dominant ayak palding	Dinamik medial	-0,562	0,0004*
Nondominant ayak palding	Dinamik overall	-0,443	0,0077*

Nondominant ayak palding	Dinamik A/P	-0,202	0,2440
Nondominant ayak palding	Dinamik medial	-0,362	0,0326*

Yapılan korelasyon analizinde, dominant ayak palding vuruş hızı ile dinamik overall ($\rho = -0,472$, $p = 0,0042$), dinamik anterior/posterior ($\rho = -0,397$, $p = 0,0182$) ve dinamik medial ($\rho = -0,562$, $p = 0,0004$) skorları arasında orta ile yüksek düzeyde negatif ve anlamlı ilişkiler belirlendi. Nondominant ayak palding vuruş hızı ile dinamik overall ($\rho = -0,443$, $p = 0,0077$) ve dinamik medial ($\rho = -0,362$, $p = 0,0326$) skorları arasında orta düzeyde negatif ve anlamlı ilişkiler saptanırken, dinamik anterior/posterior ile ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır ($\rho = -0,202$, $p = 0,2440$).

5. KAYNAKLAR

1. Bridge, C. A., Santos, J. F. S., Chaabène, H., Pieter, W., & Franchini, E. (2014). Physical and physiological profiles of taekwondo athletes. *Sports Medicine*, 44(6), 713–733. <https://doi.org/10.1007/s40279-014-0159-9>
2. Fong, S. M., & Tsang, W. W. N. (2012). Taekwondo training improves sensory organization and balance control in children with developmental coordination disorder: A randomized controlled trial. *Research in Developmental Disabilities*, 33(1), 85–95. <https://doi.org/10.1016/j.ridd.2011.08.023>
3. Hrysomallis, C. (2011). Balance ability and athletic performance. *Sports Medicine*, 41(3), 221–232. <https://doi.org/10.2165/11538560-000000000-00000>
4. Kazemi, M., Waalen, J., Morgan, C., & White, A. R. (2009). A profile of Olympic taekwondo competitors. *Journal of Sports Science and Medicine*, 8(3), 114–121.
5. Kim, J. W., Kwon, M. S., Yenuga, S. S., & Kwon, Y. H. (2010). The effects of target distance on pivot hip, trunk, pelvis, and kicking leg kinematics in taekwondo roundhouse kicks. *Sports Biomechanics*, 9(2), 98–114. <https://doi.org/10.1080/14763141.2010.547592>
6. Pieter, W., & Heijmans, J. (2000). Scientific coaching for Olympic taekwondo. *Aramiss Publishing*.
7. Hansen, K. T., Cronin, J. B., & Newton, M. J. (2011). The reliability of linear position transducer, force plate and combined measurement of explosive power-time variables during a loaded jump squat in elite athletes. *Sports Biomechanics*, 10(01), 46–58.

POEMS THAT ENRICH CHILDREN'S IMAGINATION
RASUL RZA'S CREATIVITY
UŞAQ TƏXƏYYÜLÜNÜ ZƏNGİNLƏŞDİRƏN ŞEİRLƏR

RƏSUL RZA YARADICILIĞI

Aygun Ahmadova Shukur kızı

Azərbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi (Ü. Hacıbəyov-68), 0000-0002-2464-2513
Aygün Ahmadova, Edebiyat Öğretim Teknolojileri Bölümü

Anahtar kelimeler: zengin, doğa, edebiyat, insanlar, şair, okuyucu, güzel, harika

Keywords: rich, nature, literature, people, poet, reader, beautiful, great Rəsul Rza yaradıcılığı Azərbaycan uşaq şeirinə səsdir. Şairin uşaq şeirinə inkişafında və formalaşmasında əvəzsiz xidməti olmuşdur. Onun uşaq zövqünə bələd olması, uşaq ədəbiyyatı yaradıcılığına müsbət təsir edərək mövzu aktuallığını genişləndirmişdir. Ömür yolunda görüb götürdüklerini oxucu ilə bölüşən şair poetik nümunələrdən məharətlə istifadə edərək bitkin əsərlər yaratmış, yığcam, sadə, poetik misraları ilə uşaqların rəğbətini qazanmışdır.

Xalq ədəbiyyatına dərinləndən bələd olan Rəsul Rza bu zəngin sərvəti mənimsəyə-mənimsəyə ondan çox ibrətamiz mövzular və motivlər seçib öz yaradıcılıq yolundan keçirərək, dövrün tələbinə uyğun əsərlər yazmışdır. Çox zəngin ədəbi-bədii dil ehtiyatına malik olan şairin əsərləri özünə çoxlu oxucular tapdı. Onun ədəbi fəaliyyəti XX əsrin ortalarından bu günə qədərki mədəni sərvətinin zəngin tərkib hissəsi kimi geniş tədqiq və təbliğ olunmağa layiqdir. Rəsul Rzanın lirik qəhrəmanı romantik olduğu qədər də real şəxsiyyətdir. O, təbiətin, həyatın konkret mənzərələrinə, konkret anlarına nüfuz etməyi, onları həssas qəlblə duymağı bacarır. Təbiilik, zərif və sadəlik, aydınlıq, təbiətə nüfuz etmək həssaslığı Rəsul Rzanın şeirinə gözəl xüsusiyyətlərindəndir. Onun dilində xalq dilindən gələn bir şirinlik var. Onun poetikasında ürəyə yatmayan süni ifadəyə rast gəlmək çətinidir.

Azərbaycan dili anamın dili, Nənəmin sevdiyi xananın dili, Böyük Füzulinin, Vaqifin, Vurğunun, elimin, obamın, komamın dili. Əgər bütün lalələr yığılsaydı bir yerə, Sahilləri görünməz qızıl ümman olardı. Dağlar-onun dalğası, göylər-onun aynası, Hər dağ üstə ağ bulud bir ərməğan olardı deyir böyük şair. Müəllifin şeirli anları onun nəğməli günləridir. Bu nəğmələrin içində şairin müdrikliyi aydın nəzərə çarpır. O, həyatda ən böyük mənanı yazıb-yaratmaqda duyur. Təbiətin qanunu öz hökmünü verəcək. Həyat davam edəcək, dünya yenə gözəlliklər yaradacaq. ...Yerimdə bir ömür açacaq çiçək, dünya bir çiçəkdə gözəlləşəcək. deyən şair şeirləri sətir-sətir, varaq-varaq oxunduqca yaşayacaq, var olacaq. O çiçəkdən ruhumuzu oxşayan hər bir misra qəlbimizi gözəlləşdirəcək. Qəlbimiz gözəlləşdikcə Rəsul Rzanın ədəbiyyata qovuşan ruhu daim şad olacaqdır.

Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının inkişafını ardıcıl izləyən Rəsul Rza uşaq ədəbiyyatına gələn yeni ədəbi qüvvələrin istedadlı nümayəndələrinə xüsusi qayğısını və düzgün istiqamətini, məsləhətini onlardan əsirgəməirdi. Eyni zamanda bu çətin yolda onların problemlərini həll etməyi özünə borc bilirdi.

Şair Rəsul Rza, uşaqlar üçün yazdığı əsərlərindəki gözəlliyin sirrini, uşaqlara böyük məhəbbət bəsləməsində, onların arzu və istəklərini gözəl bilməsində, zəngin uşaq aləminin, uşaq qəlbinin dərinliklərinə bələd olmasında görürdü. O, vətən üçün, xalq üçün xidmət etməkdən yorulmayan, doğma millətinə xidməti özünə mənəvi borc bilən şair olmuşdur.

XX əsrin 60-cı illərində sərt qayda-qanun rəsmiliyinin tüğyan elədiyi bir vaxtda uşaq faciəsinin ağrılarını, uşaq dərdlərini, problemlərini görüb şeirə gətirmək o zamanın reallığı içində az cəsarət tələb eləmirdi. “Sarı dana və balaca qız” şeirində insanların lazımsız varlığa dönməsi, kəndin xəstələnən sarı danasına başı qarışıb evdəki xəstə qızını unudan sağıcı Gülxara və bu laqeydliyin körpənin ölümü ilə nəticələnməsi təsvir edilirdi:

“Quyruğunu qoyub belinə qaçır,
tullanır sarı dana indi,
Ancaq soruşan yoxdur,
yaşıl otlar içindəki o
balaca qəbir kimindir!

Yaxud təhsil almaq əvəzinə küçədə çörək satan qızlarla şairin qarşılaşması və bu görüşün onda yaratdığı dərin kədər və zamana ironiya poetik fikrin təcəssümünə çevrilirdi:

Qulağında bu səsdir,
gözlərimdə
qıvrımsaç qızın gözlərindəki
şeytan gülüş və kədər.
Bir də neçə məktəbdə,
neçə-neçə sinifdə boş yerlər.
Bəzi adamlar buna
“tərbiyə işimizdə
çatışmazlıq, nöqsan”.
Bəziləri “keçmişin qalıqları” deyirlər.
Düşünürəm: qalıqlar!
Bu acı xırdalıqlar,
nə qədər qalacaqdır.
Qalıqların yuvası dağıldığı
Gün haçandır?

Rəsul Rza uşaq ədəbiyyatına düşündürmək hissini gətirirdi. Ona qədər uşaq ədəbiyyatında bunu edən olmuşdumu? Nərsdə bunu ancaq Süleyman Sani Axundov eləmişdi. Amma poeziya məkanında sistemli şəkildə heç kimdə təsadüf edilmir. Həm də Rəsul Rzanın bu həssaslığı ilk qələm təcrübələrini yazdığı vaxtdan özünü büruzə verir. Sovet dövründə poeziyanın insana dönüşünün izlərini görmək üçün Rəsul Rzanın bu iki şeiri bəs edər: “Sarı dana və balaca qız” və “Çörək satan qızlar” kimi şeirləri konkretliyi və aydınlığı saxlayır, uşaqlarla onların dilində danışır, fakt və hadisələri uşaq yaşlarına uyğun surətdə ifadə edir. Az sözlü misralar qoşa misralarda müvəffəqiyyətlə seçilmiş qafiyələr onun uşaq şeirləri üçün xarakterik cizgilərdəndi.

1961-ci ildə yazdığı “Uşaq təxəyyülünü zənginləşdirən lövhələr” məqaləsində Rəsul Rzanın poetik fikrinə məxsus yeni məzmun çalarlarından, intonasiya və obrazlar sistemindən, ifadə tərzindən bizim bütünlükdə uşaq ədəbiyyatımız da faydalandı. Rəsul Rza uşaq poeziyasına da dərin poetik mündəricə gətirdi: həyatın hələ kəşf olunmamış tərəflərinə poetik məzmun verdi, hər hansı fikri kiçik yaşlı oxucunun qavrama, dərk etmə imkanlarına müvafiq obrazlarla, lirik-üslubi vahidlərlə ifadə etməyə özül yaratmaqla bərabər, həm də onun duyum və düşüncə tərzinin hüdudlarını, təsəvvür vasitələrinin genişlənməsinə imkan yaratdı.

Mən açılan səhərə
Bənzədirəm körpəliyi.
Qaranlıqdan başlayan yolu var.
Səhər kimi yavaş-yavaş açılar.
O da min rənglə boyalıdır.
O da bir həqiqət ikən-xəyalidir.

Rəsul Rzanın uşaq şeirləri ilk növbədə, onların bədii quruluşuna, poetik strukturuna gətirilən yeniləşmə ilə səciyyələnir. Folklor ənənələrinin şairin şeirlərinin poetik strukturundakı iştirakı, folklorun estetik sistemindən duyum və düşüncə tərzini baxımından istifadə halları əsas yeniliklərdən biri kimi diqqəti cəlb edir. Rəsul Rzanın yazdığı dövrdə də, ondan əvvəl və sonra da aktual, zəruri mövzularda şeirlər hər zaman yazılıb: övlad sevgisi, vətən, yurd yerlərinin tərənnümü, təbiət təsviri, heyvanlara qayğı və s. Rəsul Rza bu mövzuların hər birini müasir bədii səviyyədə ifadəsinə nail olmuşdu. Dərin hiss və səmimiyyət, təbii və aydın dil, hər hansı mətləbin ifadəsində nail olduğu əyanilik və konkretlik kimi məziyyətlərlə Azərbaycan uşaq ədəbiyyatının unudulmaz şairlərindən biri olaraq tarixə keçmişdir.

Şanapipik, şanapipik!
Ala-bəzək, qara kirpik.
Üstü-başı zolaq-zolaq,
Balacaboy, nazik ayaq.
Daraq kimi pipiyi var.
Gah cüt olur, gah tək olur,
Onu gəndən görmək olur.

Ədəbiyyatşünas alim Şirindil Alışanlı ötən əsrin 80-ci illərində yazdığı məqaləsində şairin “Təbiətin ensiklopediyası” seriyasından çap olunmuş şeirlərindəki mühüm cəhətləri önə çəkərək bildirirdi ki, “onlardakı bədii təsvir vasitələrinin əlvanlığı, obrazın, ifadənin işləndiyi məqamın konkret məqsədlə bağlılığı bədii obyektin müxtəlif poetik cizgilərlə ifadəsinə imkan yaradır”:

Haçaquyruq qaranquş
Eyvanda yuva qurmuş.
Sinəsi bütün ağdır,
Yayda bizə qonaqdır.
Qışda çıxır səfərə
Uzaq, isti yerlərə.
Çör-çöpdən yuva qurur,
Üstündən suvaq vurur.

Bəllidir ki, uşaq folklorunun ən qədim janrlarından biri laylалardır. “Xalqın yaratdığı laylalar uşaqlar üçün ən incə, həzən, tərbiyəvi nümunədir. Burada başlıca məqsəd təkə uşağı ovundurmaq, yuxuya vermək deyil, həmçinin estetik baxımdan ona təsir göstərməkdir.” Yazılı ədəbiyyatımızda zaman-zaman çoxsaylı müəlliflər tərəfindən müxtəlif səpkili laylalar yazılmışdır. Bu gün uşaq ədəbiyyatında laylalar az yazılır, ümumiyyətlə, demək olar ki, uşaq poeziyasının bu janrı sıradan çıxmaq üzrədir. Axı bir janra uzun müddət müraciət etməyəndə, onun yeni nümunələri yaranmayanda o janr gücünü itirir. Rəsul Rza layla yazmağı da unutmur. Onun “Beşik nəğməsi” şeiri bu mənada, maraqlı nümunədir. Şair folklorun obrazlar sistemindən yararlanaraq kiçik yaşlı oxucuya mənsub olduğu xalqın ruhunu aşılıyır, düşüncəsini ötürməyə çalışır:

Sən ömrümün gülüsən,
Bağcamın sünbülüsən,
Gül dodağın güləndə,
Neyləyirsən gülü, sən?
Layla gülüm, a layla!
Şirin dilim, a layla.

1961-ci ildə yazdığı “Uşaq təxəyyülünü zənginləşdirən lövhələr” məqaləsində Rəsul Rzanın uşaq mətnlərinə diqqət ayıran ədəbiyyatşünas alim İmamverdi Əbilov doğru qeyd edirdi ki, “uşaqları sərbəst düşünməyə sövq edən şair, onlara müstəqil mühakimə yürütmək vərdişi aşılıyır”. Amma buna əsas verən amil şairin nəsihət yolu ilə getməməsi, yaxud təsvir və göstərmək üsuluna üstünlük verməsi deyildi. Əsas səbəb Rəsul Rzanın ruha toxunuş bacarığı idi. Onun üçün mətnlərindəki personajın duyğusu, hissləri önəmli idi. İnsan, quş, heyvan, əşya-fərqi yoxdur, əsas məsələ, uşaqları onların hər birinin ruhu olduğuna, ağrıya biləcəklərinə inandırmaq idi. Şairin çox sevdiyim “Ana qaz” şeirinə diqqət edək:

Qazın yeddi balası vardı,
Qonaq gəldi,
ev yiyəsi birini kəsdi,
Dedi: - Altısı qalır, bəsd!
Gecə bala qaz,
boynunda qan-qırmızı lenta,
girdi ana qazın yuxusuna.
Dəli bir külək əsdi,
bir bala düşdü su quyusuna.
Beşi qaldı.

Heyvanlar, quşlar aləmi, təbiət hadisələri-Rəsul Rzanın yaratdığı bədii təsvirlərdəki cazibədarlıq ilk növbədə, mövzu oxşarlığına meyil etmədiyinə görə və dərin müşahidə qabiliyyətinə, həssaslığa, duymaq bacarığına görə idi. Əlbəttə Rəsul Rza hansısa şeirləri ilə uşaqlara yüksək estetik zövq aşılamağın qayğısına qalırdı, amma hansısa şeirləri vasitəsilə onları həyat adlı məktəbə hazırlayırdı. Məsələn, vətənlə bağlı şeirlərin ən gözəl örnəkləri bizim poeziyada Rəsul Rzaya məxsusdur. Vətən sevgisi, çinar ağacı timsalında kökə, torpağa bağlılıq kimi keyfiyyətlər Rəsul Rza poeziyasında ən ön sıralarda qərar tutur. Ritorik, şablon deyim və mülahizələrdən uzaq olan bu şeirlərdə predmetə aydın münasibət, sözə aşılana emosional tutum hakimdir.

“Vətən adlı bir torpağın

borcu hər an boynumdadır.

Qeyrətini çəkmişəm də,
çəkirəm də.

Torpağını əkmışəm də,
əkirəm də”,

- deyərək uşaqlarda milli zövq və mənlilik tərbiyə etməyə çalışan şairin deyim və ifadə tərzindəki təbiilik, rəvanlıq, dilin incəliklərinə enmək meyli əsas üslub göstəricisinə çevrilirdi.

Azərbaycanın əksər rayonlarının tərənnümü, yaralı Təbriz nisgili, bütöv vətən amalı Rəsul Rza yaradıcılığının ayrılmaz hissəsidir. Rəsul Rzanın uşaqlar üçün yazdığı şeirlərin müstəsnalığı onlardakı düşüncə dərinliyidir. Şairin övladlarına-oğlu Anara, qızları Təranə və Fidana, nəvələrinə həsr etdiyi onlarla şeiri var. Bu şeirlərin hər birində şairi mübariz, həyat dolu görürük, müəllif bütün çətinlikləri adlamaqda onlara mənəvi güc təlqin edir.

Onun əksər şeirləri uşaqlara tövsiyyə xarakterlidir. Rəsul Rza üçün müqəddəs sayılan duyğular vardı ki, şairin uşaq ədəbiyyatı nümunələrində də bu duyğular həzin bir qələmlə poetikləşirdi. Məsələn, “Anamın kitabı” şeiri uşaqlara ötürülən yaddaşa sadıqlıq, kökə bağlılıq kimi hissin yaşadılması baxımından diqqəti cəlb edir. Müəllif hər gün evlərindəki bir kitabı açıb ona diqqət yetirən anasına kitabın necəliyi haqqında sual verəndə belə cavab alır:

- Mənə yadigardır bu kitab
anamdan.

Ona da anasından qalıb yadigar.

Bir gün,
əbədi ayrılıqda biz,
ağlama!

Mənə yas saxlama!

Ancaq, bir zaman
onu gözdən salsan
o gündən yaz mənim
ölüm günümü

O gün mənə yas tut!

Və unut.

Rəsul Rzanın yaradıcılığı digər baxımdan da uğurlu nümunələrlə zəngindir. Şair “Uşaq oyunları” adı altında uşaq şeirinin janrları çərçivəsində şeirlər yazmışdır. Amma bu, folklor janrında olan uşaq oyunlarından fərqlidir. Rəsul Rza zərif, poetik dillə lirik janrın poetik ənənlərdən orijinal şəkildə istifadə edir.. “Kimin əli” şeirində yalana etiraz, “Balbalacan”da keçmişin, analı günlərin xiffəti, “Qa...qa...” şeirində uşaqlıqda keçən bayramların nisgili, geri dönməyən ömür yolunun kədəri və s. Həyatı müşahidələr gerçəkliyin poetik səciyyəli hadisə və detalları üzərinə yönəldiyi üçün məzmun obrazlı tutum qazanır.

Uşaq ədəbiyyatına maraqlı motivlər gətirən şair ibrətamiz mövzuları ilə yaradıcılıq yolundan keçirərək, dövrün tələbinə uyğun əsərlər yazmışdır. Çox zəngin ədəbi-bədii dil ehtiyatına malik olan şairin əsərləri özünə çoxlu oxucular tapdı. Onun ədəbi fəaliyyəti XX əsrin ortalarından bu günə qədərki mənəvi sərvətinin zəngin tərkib hissəsi kimi geniş tədqiq və təbliğ olunmağa layiqdir.

Mən istəyirəm:

buludlar ağlasın

uşaqlar ağlamasın;

analı ya anasız.

Mən istəyirəm:

güllər açılsın,

güllələr açılmasın,

amanlı ya amansız.

Ədəbiyyatın söz sənətinin borcu hansısa siyasətə ifaçı olmaq deyil. Bir, var siyasətə xidmət edən yazıçı, bir də var ədəbiyyata xidmət edən yazıçı. Rəsul Rza Azərbaycan uşaq ədəbiyyatına yeni ideya və forma axtarırları gətirən şairlərimizdən olmuşdur.

ƏDƏBİYYAT

1. Rəsul Rza. Seçilmiş əsərlər: Beş cildə. I cild-Bakı-Azərbaycan, 2002- səh, 458
2. Rəsul Rza. Seçilmiş əsərlər: Beş cildə. II cild-Bakı-Azərbaycan, 2002-səh, 435
3. Rəsul Rza. Seçilmiş əsərlər: Beş cildə. III cild-Bakı-Azərbaycan, 2002-səh, 431
4. Rəsul Rza. Seçilmiş əsərlər: Beş cildə. IV cild-Bakı-Azərbaycan, 2002-səh, 463
5. Rəsul Rza. Seçilmiş əsərlər: Beş cildə. V cild-Bakı-Azərbaycan, 2002-səh, 457

105

Özet

Rıza'nın yaratıcılığı, Azərbaycan çocuk şiirinin sesidir. Şairin paha biçilmez hizmeti, çocuk şiirinin gelişimi ve biçimlenmesinde olmuştur. Çocukların zevklerine olan aşinalığı, çocuk edebiyatının yaratıcılığını olumlu yönde etkilemiş ve konunun güncelliğini artırmıştır. Hayat yolunda gördüklerini ve öğrendiklerini okuyucuyla paylaşan şair, şiirsel örnekleri ustalıkla kullanarak bütünlüklü eserler yaratmış, özlü, yalın ve şiirsel dizeleriyle çocukların sevgisini kazanmıştır.

Halk edebiyatına derinden aşına olan Resul Rıza, bu zengin zenginliğe hâkim olmuş, bu zenginlikten birçok öğretici tema ve motif seçip bunları kendi yaratıcı yolculuğunda iletmış ve dönemin gereklerine uygun eserler yazmıştır. Çok zengin bir edebi ve sanatsal dil birikimine sahip olan şairin eserleri, birçok okuyucu bulmuştur. Edebi faaliyeti, 20. yüzyılın ortalarından günümüze uzanan manevi zenginliğin zengin bir bileşeni olarak kapsamlı bir araştırma ve tanıtıma değerlidir. Resul Rıza'nın lirik kahramanı, romantik olduğu kadar gerçek bir kişiliktir. Belirli manzaralara, doğanın ve yaşamın belirli anlarına nüfuz edebilir, bunları hassas bir kalple hissedebilir. Doğallık, zarafet ve sadelik, açıklık, doğaya nüfuz etme duyarlılığı, Resul Rıza'nın şiirinin güzel özellikleri arasındadır. Dilinde halk dilinden gelen bir tatlılık vardır. Şiirlerinde kalbe dokunmayan yapay bir ifade bulmak zordur.

Azerbaycan dili annemin dilidir, büyükannemin sevdiği hanlığın dilidir, Büyük Fuzuli'nin, Vagif'in, Vurgun'un, köyümün, köyümün, koma'mın dilidir. Bütün laleler bir yerde toplansa, Görünmez kıyıları olan altın bir okyanus olurdu. Dağlar onun dalgası, gökyüzü onun aynası, Her dağın üzerindeki beyaz bulut bir çelenk olurdu, der büyük şair. Yazarın şiirsel anları onun şarkı günleridir. Şairin bilgeliği bu şarkılarda açıkça görülmektedir. Yaşamın en büyük anlamını yazmakta ve

yaratmakta hisseder. Doğanın kanunu hükmünü verecektir. Yaşam devam edecek, dünya yeniden güzellikler yaratacaktır. ... Bir ömür boyu yerimde bir çiçek açacak, dünya bir çiçekle daha da güzelleşecektir. Bunu söyleyen şair, şiirleri satır satır, sayfa sayfa okunduğu sürece yaşayacak ve var olacaktır. O çiçekten ruhumuza dokunan her satır, kalbimizi daha da güzelleştirecektir. Kalbimiz güzelleştikçe, sonsuzluğa erişen Resul Rza'nın ruhu da hep mutlu olacaktır.

Azerbaycan çocuk edebiyatının gelişimini sürekli takip eden Resul Rza, çocuk edebiyatına yeni gelen edebi akımların yetenekli temsilcilerine özel ilgi, doğru yönlendirme ve öğütlerini esirgememiştir. Aynı zamanda, bu zorlu yolda onların sorunlarını çözme görevi de bir görev bilmıştır.

Şair Resul Rıza, çocuklar için yazdığı eserlerindeki güzelliğin sırrını, çocuklara olan derin sevgisinde, onların istek ve arzularını anlamasında, çocukların zengin dünyasına ve kalplerinin derinliklerine olan bakışında bulmuştur. Vatanına ve milletine hizmet etmekten asla yorulmayan, vatanına hizmeti ahlaki bir görev sayan bir şairdi.

Abstract

Resul Rza's creativity is the voice of Azerbaijani children's poetry. The poet's invaluable service was in the development and formation of children's poetry. His familiarity with children's tastes positively influenced the creativity of children's literature, expanding the relevance of the topic. The poet, who shared what he saw and learned on the path of life with the reader, skillfully used poetic examples and created complete works, and won the sympathy of children with his concise, simple, poetic verses.

Rasul Rza, who was deeply familiar with folk literature, mastered this rich wealth, chose many instructive themes and motifs from it, and passed them through his creative path, writing works in accordance with the demands of the time. The works of the poet, who had a very rich literary and artistic language reserve, found many readers. His literary activity is worthy of extensive research and promotion as a rich component of the spiritual wealth of the mid-20th century to the present day. Rasul Rza's lyrical hero is as much a real personality as he is romantic. He is able to penetrate specific landscapes and specific moments of nature and life, to feel them with a sensitive heart. Naturalness, elegance and simplicity, clarity, sensitivity to penetrate nature are among the beautiful features of Rasul Rza's poetry. There is a sweetness in his language that comes from the folk language. It is difficult to find an artificial expression in his poetics that does not touch the heart.

The Azerbaijani language is the language of my mother, the language of the khanate that my grandmother loved, the language of the Great Fuzuli, Vagif, Vurgun, my village, my village, my coma. If all the tulips were gathered in one place, There would be a golden ocean with invisible shores. The mountains are its wave, the skies are its mirror, A white cloud on every mountain would be a garland, says the great poet. The author's poetic moments are his days of song. The poet's wisdom is clearly visible in these songs. He feels the greatest meaning in life in writing and creating. The law of nature will give its verdict. Life will continue, the world will create beauties again. ...A flower will bloom in my place for a lifetime, the world will become more beautiful with a flower. The poet who said this will live and exist as long as his poems are read line by line, page by page. Every line that touches our soul from that flower will make our hearts more beautiful. As our hearts become more beautiful, Rasul Rza's soul, which has reached eternity, will always be happy.

Consistently following the development of Azerbaijani children's literature, Rasul Rza did not spare his special care, correct direction, and advice to the talented representatives of the new literary forces that came to children's literature. At the same time, he considered it his duty to solve their problems on this difficult path.

The poet Rasul Rza saw the secret of beauty in his works written for children in his great love for children, in his understanding of their wishes and desires, and in his insight into the rich world of children and the depths of their hearts. He was a poet who never tired of serving his homeland and people, and considered service to his native nation a moral duty.

İDMANÇI TURİSTLƏRİN FİZİKİ HAZIRLIĞININ ƏSASLARI

Çobanova Nərgiz Məhəmməd qızı

ADPU-nun nəzdində Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Kollecinin müəllimi

Abstract. The comprehensive physical development and general physical fitness of a sports tourist are closely related to the increase in his technical skills. Only sports tourists who are well-developed and have general physical fitness can instill their motor skills and habits.

General physical fitness - implies the comprehensive development of physical qualities, the functional development of the body systems of the sports tourist, their connection in the process of muscle activity. This training plays a primary role in increasing the overall level of functional capabilities of the body, in the complex development of physical performance and in the consistent (systematic) increase in the motor skills and habits of the sports tourist.

Keywords: Athlete, tourist, physical fitness

Fiziki hazırlıq idmançı turistlərin məşqlərinin əsasını təşkil edir. Fiziki hazırlıq – fiziki bacarıq, vərdis və fiziki keyfiyyətlərin inkişaf səviyyəsi ilə təyin edilir. Fiziki hazırlıq 2 növə ayrılır:

- Ümumi fiziki hazırlıq;
- Xüsusi fiziki hazırlıq.

İdmançı turistin hərtərəfli fiziki inkişafı və ümumi fiziki hazırlığı onun texniki ustalığının artması ilə möhkəm bağlıdır. Yalnız yaxşı təkmilləşmiş və ümumi fiziki hazırlığa malik idmançı turistlər öz hərəkəti bacarıqlarını və vərdişlərini aşılaya bilirlər.

Ümumi fiziki hazırlıq-fiziki keyfiyyətlərin hərtərəfli inkişafını, idmançı turistin orqanizm sisteminin funksional inkişafını, əzələ fəaliyyəti prosesində onların əlaqəsini nəzərdə tutur. Bu hazırlıq orqanizmin funksional imkanlarının ümumi səviyyəsinin yüksəlməsində, fiziki iş qabiliyyətinin kompleks inkişafında və idmançı turistin hərəkəti bacarıq və vərdişlərinin ardıcıl (sistematik) artmasında birinci dərəcəli rola malikdir. Baxmayaraq ki, ÜFH müxtəlif idman növlərində eyni xüsusiyyətlərə malikdir, bu heç də onun idman turizmi növünün xüsusiyyətlərindən asılı olmadığını göstərir. Çünki, ÜFH elə qurulmalıdır ki, seçilən idman turizmi növünün məşqlərində hazırlıq hərəkətləri yarış fəaliyyətinə qanunauyğun şəkildə yerinə yetirilsin. Müxtəlif idman növlərində ÜFH-in xüsusiyyətləri məhz bununla şərtləndirilir. Sürət–güc keyfiyyətli idman növləri (məsələn, sprintlər, atletikada alət atanlar, tullananlar və s.) ÜFH müqavimət və yüklənmə hərəkətləri, velosiped turizmi ilə məşğul olanlara nisbətə daha çox zəngindir.

Təknövçülükdə ÜFH sürət, sürət–güc, dözümlülük tələb edən hərəkətlərdən ibarətdir. Müasir idmanda ÜFH məşqləri yalnız fiziki keyfiyyətlərin inkişafına yönəlmir, o, eyni zamanda idman nəticələrinə və məşq prosesinin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərmək məqsədi daşıyır.

XFH-in vəzifələri aşağıdakılardır:

Seçilmiş idman növü üçün vacib olan fiziki bacarıqları inkişaf etdirmək;

Seçilmiş idman növündə nailiyyəti müəyyən edən orqan və sistemlərin funksional imkanlarının artırmaq;

Yarış fəaliyyətində funksional potensial imkanları göstərmək bacarığını tərbiyə etmək;

Seçilmiş idman növünün tələblərinə uyğun idmançının bədən quruluşunu formalaşdırmaq. İdmançı turistin XFH əsas vasitələri xüsusi hazırlıq və yarış hərəkətləridir.

Xüsusi hazırlıq hərəkətləri öz quruluşuna, həcminə və s. görə yarış hərəkətləri ilə oxşardır. Bu qrupa daxil olan hərəkətlərin köməyi ilə yarış hərəkətlərinin bir və ya bir neçə fazı mənimsənilir.

Yarış hərəkətlərinə idman nəticəsini yüksəldən hərəkətlər daxildir. Buraya eyni zamanda idmançı turistin qeyd olunan xüsusi fiziki kəfiyyətlərinin inkişafına yönəldilən bir və ya bir neçə hərəkəti fəaliyyət də daxildir.

İdmançı turistin texniki hazırlığı. Texniki hazırlıq seçmə idman turizmi növündə idmançı turistin ümumi və xüsusi hərəkətverici bacarıqlarının formalaşmasını nəzərdə tutur. Texniki hazırlıq – idmançının hərəkət sistemi texnikasının təliminə və onların təkmilləşməsinə yönəlib. İdmançı turistdə ümumi texniki bacarıq ehtiyatlarını artırmaq üçün bir-birinə oxşar idman növlərindən istifadə edilir (Dağ–piyada turizmində qayaya dırmanmaq, maneələri dəf etmək, atletika, gimnastika və s.). İdmanın bütün bu növləri idmançı turistə özündə ehtiyat hərəkətverici bacarıqlar yaratmağa və formalaşdırmağa imkan verir. Buna görə də qayaya dırmanan idmançılar özlərinin ümumi texniki hazırlığına akrobatika, gimnastika, atletika kimi idman növlərinin elementlərini daxil edirlər.

Xüsusi texniki hazırlıq idman turizminin növünə aid xüsusi hərəkətverici bacarığın təkmilləşdirilməsinə, idmançı turistin fərdi xüsusiyyətlərinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bu hazırlığın növü ərazidə, çətin relyef üzərində həyata keçirilir. İdmançı turistlər öz fərdi bacarıqlarını və vərdislərini təkmilləşdirərək, çətin şəraitə sinə gəlməyi, yüksək risk və əlverişsiz hava şəraitində fəndlərin yerinə yetirilməsinə və ya texniki bacarıqlarının möhkəmləndirilməsini icra edirlər. Bununla da idmançı turist marşrutun mürəkkəb sahələrinə keçməzdən əvvəl nəzəri biliklərini təkrarlamaq, tapşırığını aydınlaşdırmaq, marşrutun çətinliyi ilə tanış olmaq, keçirəcəyi hiss və həyəcanını da öz xəyalında canlandırmalıdır.

İdmançı turistin taktiki hazırlığı. İdmançı turistin taktiki hazırlığı onun idman taktikası vasitələrinə nə dərəcədə mənsub olmasından asılıdır. Taktikanın passiv, aktiv və qarışıq (kombinə edilmiş) növləri ola bilər.

Passiv taktika – bu, lazım olan anda aktiv fəaliyyət göstərmək üçün rəqibə təşəbbüsü əldə etməyə imkan vermək (velosiped turu, xizəksürmə və s.);

Aktiv taktika – bu özünə sərfəli olan fəaliyyəti rəqibə tələq etmək (uzun müddətli yürüş, piyada və dağ piyada yürüşü, sal üzərində avarçəkmə və s.);

Kombinə edilmiş taktika – həm passiv, həm də aktiv formaları özündə birləşdirir (at sürmə, dağ-piyada yürüşü, maneələri dəf etmə və s.).

Seçilən taktika idmançının fiziki imkanlarına cavab verməlidir. Fiziki hazırlıq nə qədər yüksək və çoxşaxəli olarsa, idmançı turistin bir o qədər taktiki sahəsində potensial imkanlara malik ola bilər.

İdmançı turistin əxlaqi–iradi hazırlığı. Əxlaqi iradi hazırlıq mənəvi tərbiyənin ümumi prinsipləri əsasında həyata keçirilir. İdmançı turistin əxlaqi–iradi hazırlığı hər bir məşqçinin qarşısında duran ilkin və vacib məsələdir. İdmanda vacib olan kəfiyyət və vərdislərə yüksək səviyyədə nail olmaq üçün idmançı turist uzun müddət səylə məşq etməlidir. Bu yalnız əməksevər, məqsədyönlü və intizamlı insana xasdır. Lakin müvəffəqiyyət üçün yalnız yüksək səviyyəli hazırlıq kifayət etmir. Mübarizədə qələbə qazanmaq üçün qorxmazlıq, qətiyyətlik, məqsədyönlülük kəfiyyətlərinə malik olmaq lazımdır.

Hər bir idmançı turistə xas olan kəfiyyətlərdən biri də iradədir. Bu kəfiyyət idmançı turistə yürüş zamanı yorğunluğa üstün gəlmək, ağrılara dözmək, gərginliyi aradan qaldırmaq, diqqətini

yayındırmamaq, başlamış işi yarımçıq qoymamaq üçün vacib olan maksimal imkanları nümayiş etdirmək imkanı verir.

İradi kefiyyətlər müxtəlifdir. Bura dözümlülük, təkid göstərmək, öz gücünə inanmaq, qətiyyətlik, sərbəstlik, dözmək bacarığı, səy göstərmək və s. aiddir.

İdmançı turistin funksional hazırlığı. Orqanizmin funksional vəziyyəti haqqında anlayışdan gündəlik həyatda və idmançının hazırkı fəaliyyətinə ümumi qiymət verilməsi zərurəti yaranan zaman geniş istifadə olunur. Funksional hazırlıq idmançı turistin orqanizmin funksional imkanlarının inkişafına və müxtəlif sistemlərin (tənəffüs, ürək - qan damar, əzələ, sinir sistemi) fəaliyyətinin yaxşılaşdırılmasına yönəlmişdir. Həm fiziki, həm texniki, həm də psixoloji hazırlıqlar idmançı turistin orqanizminin funksional imkanlarının inkişafına əsaslanır.

İdmançı turistin fəaliyyət növü onun xüsusiyyətindən, intensivliyindən və səmərəliyindən asılı olaraq orqanizmin ürək-qan damar, tənəffüs, əzələ, sinir və başqa fizioloji sistemlərinin müəyyən göstəriciləri ilə xarakterizə edilir.

İdman turizminin təsnifatında müxtəlif meyarlardan istifadə etmək olar. Hər hansı bir fiziki təlimin orqanizmin enerji ehtiyatlarının sərf edilməsi ilə müşayiət olunduğu üçün idman fəaliyyətinin enerji qüvvəsi və ümumi enerji istehsalı kimi xüsusiyyətləri onun ağırlığının ümumi qiymətləndirmə meyarları kimi qəbul edilə bilər. Eyni zamanda idman təlimlərinin ümumi enerji israfı üzrə təsnifatı orqanizmin müxtəlif fizioloji sistemlərinin gərginliyini fərqləndirməyə imkan vermir, xüsusilə də, əgər təlimlər mühitin diskomfort şəraitində və ya yüksək əsəb-emosional həyəcanlanma fonunda keçirilsə.

Böyük fiziki gərginliklərlə xarakterizə olunan idman turizmi növləri-dağ piyada, veloturizm, mağara, dağ-xizəkçilik, su idman turizmi və s. aiddir. Bu qrupa aid edilən idman turizm növlərində fiziki gərginliklər orqanizmin ürək qan-damar, tənəffüs, əzələ və sinir sistemləri qarşısında olduqca yüksək tələblər qoyur. Xüsusilə də idmançının anvalanqın əlavə müqavimətini dəf edərəkən sıxlaşdırılmış hava ilə nəfəs aldığı sualtı idman turizmi özünəməxsusluğu ilə seçilir.

İdman turizmin növləri idmançı turistlərdə həm fiziki, həm də sinir-psixi kefiyyətlərlə yanaşı, orqanizmin funksional vəziyyətini inkişaf etdirir. Belə ki, idmançı turistlərdə yüksək ümumi fiziki hazırlıqla yanaşı, görmə, eşitmə, duyma, qətiyyətlilik, mərdlik, fədakarlıq, təmkinlik, soyuqqanlılıq, psixoloji sabitlik, həm də xüsusi bacarıq və vərdişlərin aşılmasına kömək edir.

Hazırlığın bütün növlərinin bir-birilə əlaqədar olmasına baxmayaraq, idmançı turistin ekstremal vəziyyətlərdə funksional imkanlarını inkişaf etdirir və çətin marşrutda uğurlu fəaliyyətini müəyyənləşdirir.

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1.Soltanov H. Azərbaycan Respublikasında turizm və onun inkişafı. BDU, Bakı, 2015
- 2.Turizmin əsasları: dərslik / müəllif kollektivi; dosent B.Ə.Bilalov və dosent Ç.G.Gülaliev redaktəsi ilə, Bakı, "QHT Nəşriyyatı", 2015
3. Akın, Adnan. "Sport turizminin etkileri üzerine bir alan araştırması". Gaziantep University, Vocation School of Tourism and Hotel Management, 2015.

THE DEVELOPMENTAL ROLE OF VISUAL ACTIVITIES IN PRESCHOOL EDUCATION

MƏKTƏBƏQƏDƏR TƏHSİLDƏ TƏSVİRİ FƏALİYYƏTİN İNKİŞAFETDİRİCİ ROLU

Emil Raul oğlu Ağayev

Teacher of the subject combination commission "Art and physical education" of the
Azerbaijan State Pedagogical College under the Azerbaijan State Pedagogical University

ORCID: 0000-0001-9354-0839

Xülasə

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların hərtərəfli inkişafının təmin olunması, onların məktəbə hazırlıq mərhələsində ilkin bacarıqlara yiyələnməsi, pulsuz təhsil alma hüquqlarının gerçəkləşdirilməsi əsas vəzifələrdən biridir. Bu prosesdə təsviri fəaliyyət məşğələləri xüsusi rol oynayır. Rəsm çəkmək, yapışdırmaq, plastilinlə işləmək və digər yaradıcı fəaliyyətlər uşaqların həm psixi, həm də fiziki inkişafına, ünsiyyət bacarıqlarının formalaşmasına, təxəyyül və düşüncə çevikliyinin artmasına kömək edir. Məktəbəqədər təhsil müəssisəsi ilə məktəb arasında varisliyin və ardıcılığın təmin olunmasında da təsviri fəaliyyət məşğələləri mühüm vasitəyə çevrilir. Bu məşğələlər sayəsində uşaqlar məktəb həyatına daha asan uyğunlaşır, özünüifadə bacarıqlarını inkişaf etdirir və yaradıcı düşüncə tərzini qazanırlar. Tərbiyəçi-müəllimlər bu prosesdə həlledici qüvvə kimi çıxış edir. Onlar təsviri fəaliyyət məşğələlərini düzgün təşkil etməklə uşaqların şəxsiyyətinin ahəngdar inkişafına, onların dünyagörüşünün genişlənməsinə və məktəbə inamla addımlamasına şərait yaradırlar. Müasir təhsil sistemində aparılan islahatlar və yeniliklər təsviri fəaliyyət sahəsində də yeni imkanlar açır, məktəbəqədər yaşlı uşaqların yaradıcılıq potensialının üzə çıxarılmasına geniş şərait yaradır.

Açar sözlər: Məktəbəqədər təhsil, təsviri fəaliyyət, məşğələ, incəsənət, kurikulum

Abstract. Ensuring the comprehensive development of children in preschool education institutions, acquiring initial skills at the stage of preparation for school, and realizing their right to free education are among the main objectives. In this process, visual art activities play a special role. Drawing, collage, working with clay, and other creative activities contribute to the mental and physical development of children, help form their communication skills, and enhance imagination and flexibility of thinking. Visual activities also become an important tool in ensuring continuity and succession between preschool education institutions and schools. Through these activities, children adapt more easily to school life, develop self-expression skills, and acquire a creative way of thinking. Preschool teachers play a decisive role in this process. By properly organizing visual art activities, they contribute to the harmonious development of children's personality, broaden their worldview, and create conditions for a confident start to school. Reforms and innovations in the modern education system also open up new opportunities in the field of visual activities, creating favorable conditions for the discovery of the creative potential of preschool children.

Keywords: Preschool education, visual activities, activity, art, curriculum

Məktəbəqədər təhsil müəssisələrində uşaqların hərtərəfli inkişafı və məktəbə hazırlığı prosesi təsviri fəaliyyət məşğələləri vasitəsilə daha səmərəli şəkildə həyata keçirilir. Rəsm çəkmək, yapışdırmaq, rəngləmək, gil ilə işləmək, aplikasiyalar hazırlamaq kimi fəaliyyətlər uşaqların həm yaradıcı

təfəkkürünü, həm də psixomotor bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu məşğələlər uşaqların diqqətini toplamaq, müşahidə etmək, müqayisə aparmaq, təsəvvür və fantaziyalarını gerçəkləşdirmək kimi bilik və bacarıqlarını formalaşdırır ki, bu da onların məktəbə hazırlığında mühüm rol oynayır.

Tərbiyəçi-müəllim pedaqoji prosesdə həlledici qüvvə kimi təsviri fəaliyyət məşğələlərinin düzgün təşkilinə rəhbərlik edir. O, uşaqların sərbəst ifadə imkanlarını genişləndirir, onlarda özünəinam yaradır və estetik zövqlərinin formalaşmasına şərait yaradır. Beləliklə, uşaqlar həm ünsiyyət bacarığını, həm də öz fikirlərini yaradıcı şəkildə ifadə etməyi öyrənirlər.

Müasir dövrdə təhsilin modernləşdirilməsi tərbiyəçi-müəllimlərin peşəkarlığının artırılmasını, yeni metod və texnologiyaların tətbiqini tələb edir. Bu baxımdan təsviri fəaliyyət məşğələləri həm ənənəvi üsullarla, həm də müasir yanaşmalarla təşkil olunmalı, uşaqlara öyrənməyi öyrənmək, kollektivdə işləmək, əməkdaşlıq etmək bacarığı aşılanmalıdır.

Məktəbəqədər təhsilin məzmunu və təşkilinə dair tələblər təsviri fəaliyyət məşğələləri vasitəsilə praktik olaraq həyata keçirilir. Məsələn, uşaqların yaradıcılıq və əqli bacarıqlarının inkişafı rəsm, aplikasiya, kollaj, gil və model hazırlama məşğələləri ilə təmin edilir. Bu məşğələlər uşaqların fərdi xüsusiyyətləri, maraqları və potensial imkanları nəzərə alınaraq təşkil olunur, onların həm psixofizioloji, həm də yaş xüsusiyyətlərinə uyğun olur.

Fiziki və sosial-emosional bacarıqların inkişafı təsviri fəaliyyətlərdə uşaqların əl-göz koordinasiyasının, motor bacarıqlarının və kollektivdə əməkdaşlıq etmə qabiliyyətinin inkişafı ilə əlaqədardır. Məsələn, birgə kollaj hazırlamaq və ya qrup rəsm işləri aparmaq uşaqların ünsiyyət və sosiallaşma bacarıqlarını gücləndirir.

Təhlükəsiz və öyrədici mühitin yaradılması da təsviri fəaliyyət məşğələlərində mühüm rol oynayır. Tərbiyəçi-müəllim uşaqların təhlükəsizliyini təmin edərək onları müxtəlif materiallarla sınaqlar aparmağa təşviq edir, eyni zamanda milli və ümumbəşəri dəyərləri öyrətmək üçün motivasiyaedici mühit yaradır. Sağlamlıq imkanları məhdud olan uşaqların korreksiyası da təsviri fəaliyyətlər vasitəsilə həyata keçirilə bilər. Məsələn, incə motorikanı inkişaf etdirən gil və ya kağız ilə işləmə məşğələləri uşaqların həm əqli, həm də fiziki bacarıqlarının möhkəmləndirilməsinə kömək edir.

Məktəbəqədər təhsil proqramının integrativ xarakteri təsviri fəaliyyət məşğələlərində aydın şəkildə görünür. Bu məşğələlər uşağın ibtidai təhsilə hazırlanması, şəxsiyyətinin formalaşması və sadə həyatı bacarıqların inkişafı baxımından əsas rol oynayır. Məsələn, kağızla işləmə, gil və ya rəngləmə məşğələləri vasitəsilə uşaqlar həm motor bacarıqlarını, həm rəng və forma anlayışlarını öyrənir, həm də diqqət, səbr və yaradıcı düşüncə qabiliyyətlərini inkişaf etdirirlər.

Şaquli integrasiya prinsipi çərçivəsində, müxtəlif yaş qrupları üzrə məşğələlərin səviyyəsi artır. Kiçik yaşda uşaqlar sadə formalarda rəsm və ya gil modellər hazırlayarkən, yaş artdıqca onlar mürəkkəb kompozisiyalar, kolajlar və ya mövzulu layihələr üzərində işləyirlər. Bu, alt standartların sadədən mürəkkəbə doğru inkişafını təmin edir və uşaqların inkişaf dinamikasını izləməyə imkan verir.

Üfüqi integrasiya isə hər yaş qrupu üçün müxtəlif inkişaf sahələrini birləşdirir. Məsələn, rəsm məşğələsi zamanı uşaqlar həm incəsənət bacarıqlarını, həm nitq bacarıqlarını (iş prosesini təsvir etmək, hekayə söyləmək), həm də sosial bacarıqlarını (qrup işi, fikir mübadiləsi) inkişaf etdirirlər. Beləliklə, bir məşğələ eyni zamanda müxtəlif sahələr üzrə bilik və bacarıqların formalaşmasını təmin edir.

Təsviri fəaliyyət məşğələləri uşaqların fərdi təlim üslubuna uyğunlaşdırılaraq təşkil edildikdə onların inkişafına maksimal dəstək verir. Məsələn:

- Vizual öyrənənlər üçün rəngləmə, şəkil çəkmə, kolaj və kompozisiya hazırlama məşğələləri effektivdir, çünki onlar vizual materiallar vasitəsilə məlumatı daha yaxşı qavrayırlar.
- Eşitmə öyrənənlər üçün məşğələlər zamanı musiqi ritmi ilə işləmək, tərbiyəçi-müəllimin sözlü izahları ilə yaradıcı fəaliyyət aparmaq məqsəduyğundur.

- Kinestetik öyrənənlər üçün gil, kəsmə-birlikdə işləmə, modelləmə kimi fəaliyyətlər uşaqların motor bacarıqlarını və öyrənməyi praktik olaraq inkişaf etdirir.

Tərbiyəçi-müəllimlər differensiallaşmanı tətbiq edərək uşaqlara onların hazırlıq səviyyəsinə uyğun tapşırıqlar verir. Məsələn, bir qrup uşaq sadə formalarda rəsm çəkərkən, daha inkişaf etmiş uşaqlar mürəkkəb kolaj və ya mövzulu kompozisiya hazırlayır.

Müxtəlif iş formaları – kollektiv, kiçik qruplar və fərdi məşğələlər – uşaqların sosial bacarıqlarını, əməkdaşlıq və ünsiyyət qabiliyyətlərini inkişaf etdirir. Məsələn, qrup işi zamanı uşaqlar birgə kolaj hazırlayır, fərdi məşğələdə isə hər uşaq öz yaratdığı şəkli təsvir edir. Fərdi təlim mühiti və müxtəlif təlim materialları uşaqların maraq və bacarıqlarına uyğun olaraq təşkil olunur. Rəngli kağızlar, gil, fırçalar, yapışqan və digər materiallar uşaqların öz fikirlərini sərbəst ifadə etməsinə imkan verir və onların təlim məqsədlərinə çatmasına kömək edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

- 1.Cəfərova L. Məktəbəqədər təhsil proqramının (kurikulumun) tətbiqinə dair metodiki tövsiyələr. s 11-32
- 2.Əliyeva S. Məktəbəqədər yaşlı uşaqların əqli tərbiyəsi və idraki inkişafı. Bakı 2022. 197 s.

THE ROLE AND DEVELOPMENT DIRECTIONS OF TEACHER-STUDENT
RELATIONSHIPS IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM
MÜASİR TƏHSİL SİSTEMİNDƏ MÜƏLLİM-ŞAĞİRD MÜNASİBƏTLƏRİNİN ROLU VƏ
İNKİŞAF İSTİQAMƏTLƏRİ

Arzu Kərimova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti (Ü. Hacıbəyov-68),

ORCID:0000-0002-2662-6015

ÖZET

Günümüzde eğitim sistemi yalnızca bilgilerin aktarılmasıyla sınırlı değildir; aynı zamanda öğretmen ve öğrenci arasındaki karşılıklı iş birliği, kişilerarası iletişim ve sosyo-psikolojik ilişkilerin gelişimine de dayanmaktadır. Öğretmen-öğrenci ilişkileri pedagojik sürecin temelini oluşturan en önemli unsurlardan biridir. Bu ilişkilerin kalitesi, öğrenme sonuçlarına, öğrencilerin dünya görüşüne, sosyal uyumuna ve onların gelecekteki yaşam yoluna önemli ölçüde etki etmektedir.

Geleneksel eğitim sisteminde öğretmen başlıca bilgi kaynağı, öğrenci ise pasif bir alıcı olarak kabul edilmekteydi. Oysa modern eğitim yaklaşımlarında öğretmen ile öğrenci arasındaki ilişkiler iş birliği, ortaklık ve diyalog temelinde kurulmaktadır. Öğrencilerin bireysel ilgi alanlarını, yeteneklerini ve yaratıcı potansiyelini ortaya çıkarmak için öğretmen yalnızca öğretmenlik işlevini değil, aynı zamanda rehber, psikolog ve motive edici rolünü de üstlenmelidir.

Küreselleşme, dijital teknolojilerin gelişimi ve bilgi bolluğu çağında öğretmen-öğrenci ilişkileri yeni bir format kazanmıştır. Çevrim içi dersler, uzaktan eğitim, elektronik kaynakların kullanımı ve bireysel yaklaşım yöntemleri pedagojik ilişkilerin özünü değiştirmiştir. Bu süreçler öğretmenlerden daha esnek, yenilikçi ve iletişim becerilerine sahip olmalarını gerektirir. Aynı zamanda öğrencilerin de öğrenmeye aktif biçimde katılması, bağımsız düşünme ve karar verme becerilerini geliştirmesi önemli bir şarttır.

Araştırmalar göstermektedir ki, öğretmen-öğrenci ilişkileri duygusal ortamın oluşumunda temel bir rol oynamaktadır. İlişkilerin demokratik bir üslupta kurulması öğrencilerin motivasyonunu artırır, özgüvenlerini güçlendirir, psikolojik gerginliği azaltır. Aksine, otoriter ilişkiler öğrencilerin yaratıcılık imkanlarını kısıtlar, eğitime yabancılaşmalarına yol açar.

Öğretmen-öğrenci ilişkilerinin gelişim yönleri arasında interaktif öğretim yöntemlerinin uygulanması, bireysel yaklaşım, kapsayıcı bir eğitim ortamının oluşturulması, duygusal zekânın geliştirilmesi ve dijital pedagojinin genişletilmesi özel önem taşımaktadır. Bu yaklaşım hem eğitimin kalitesini yükseltir hem de öğrencilerin gelecekte bağımsız ve sorumluluk sahibi bireyler olarak yetişmesine imkân sağlar.

Sonuç olarak, modern eğitim sisteminde öğretmen-öğrenci ilişkileri yalnızca eğitimin başarısına değil, aynı zamanda toplumun sosyal ve ahlaki gelişimine de etki eden belirleyici bir faktör olarak görülmelidir.

Anahtar kelimeler: modern eğitim, pedagojik süreç, demokratik iletişim, dijital pedagoji, kapsayıcı eğitim, duygusal zekâ.

ABSTRACT

In the modern era, the education system is not limited to the transfer of knowledge alone but is also based on mutual cooperation between teacher and student, interpersonal communication, and the development of socio-psychological relations. Teacher-student relationships are among the most important factors forming the core of the pedagogical process. The quality of these relationships significantly affects learning outcomes, students' worldview, social adaptation, and their future life paths.

In the traditional education system, the teacher was considered the main source of knowledge, while the student was seen as a passive recipient. However, in modern educational approaches, the relationship between teacher and student is built upon collaboration, partnership, and dialogue. In order to reveal students' individual interests, abilities, and creative potential, the teacher must not only perform teaching functions but also act as a guide, psychologist, and motivator.

In the era of globalization, digital technologies, and information abundance, teacher-student relationships have acquired a new format. Online lessons, distance education, the use of electronic resources, and personalized approaches have transformed the essence of pedagogical relations. These processes require teachers to be more flexible, innovative, and communicative. At the same time, students are expected to actively participate in learning, develop independent thinking, and enhance decision-making skills.

Research shows that teacher-student relationships play a central role in shaping the emotional environment. Establishing these relationships in a democratic style increases students' motivation, strengthens their self-confidence, and reduces psychological tension. Conversely, authoritarian relations limit students' creativity and may lead to alienation from education.

The development directions of teacher-student relationships include the application of interactive teaching methods, personalized learning, creating an inclusive educational environment, developing emotional intelligence, and expanding digital pedagogy. Such approaches not only improve the quality of education but also contribute to the formation of independent and responsible individuals in the future.

In conclusion, teacher-student relationships in the modern education system should be regarded as a decisive factor influencing not only the success of learning but also the social and moral development of society.

Keywords: modern education, pedagogical process, democratic communication, digital pedagogy, inclusive education, emotional intelligence.

XÜLASƏ

Müasir dövrdə təhsil sistemi yalnız biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmır, həm də müəllim və şagird arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq, şəxsiyyətlərarası ünsiyyət və sosial-psixoloji münasibətlərin inkişafına əsaslanır. Müəllim-şagird münasibətləri pedaqoji prosesin əsasını təşkil edən mühüm amillərdəndir. Bu münasibətlərin keyfiyyəti təlimin nəticələrinə, şagirdlərin dünyagörüşünə, sosial adaptasiyasına və onların gələcək həyat yoluna əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

Ənənəvi təhsil sistemində müəllim əsas bilik mənbəyi, şagird isə passiv qavrayıcı hesab edilirdi. Halbuki müasir təhsil yanaşmalarında müəllimlə şagird arasındakı münasibətlər əməkdaşlıq, tərəfdaşlıq və dialoq üzərində qurulur. Şagirdlərin fərdi maraqlarını, qabiliyyətlərini və yaradıcı potensialını üzə çıxarmaq üçün müəllim yalnız müəllimlik funksiyasını deyil, həm də bələdçi, psixoloq və motivator rolunu yerinə yetirməlidir.

Qloballaşma, rəqəmsal texnologiyaların inkişafı və informasiya bolluğu dövründə müəllim-şagird münasibətləri yeni format qazanmışdır. Onlayn dərslər, distant təhsil, elektron resurslardan istifadə və fərdi yanaşma metodları pedaqoji münasibətlərin mahiyyətini dəyişmişdir. Bu proseslər

müəllimlərdən daha çevik, innovativ və kommunikativ bacarıqlar tələb edir. Eyni zamanda, şagirdlərin də öyrənməyə aktiv şəkildə qoşulması, müstəqil düşünməyi və qərar vermə bacarıqlarını inkişaf etdirməsi mühüm şərtidir.

Araşdırmalar göstərir ki, müəllim-şagird münasibətləri emosional mühitin formalaşmasında əsas rol oynayır. Münasibətlərin demokratik üslubda qurulması şagirdlərin motivasiyasını artırır, onların özünəinamını möhkəmləndirir, psixoloji gərginliyi azaldır. Əksinə, avtoritar münasibətlər şagirdlərin yaradıcılıq imkanlarını məhdudlaşdırır, təhsildən uzaqlaşmalarına səbəb olur.

Müəllim-şagird münasibətlərinin inkişaf istiqamətləri sırasında interaktiv təlim metodlarının tətbiqi, fərdi yanaşma, inklüziv təhsil mühitinin yaradılması, emosional intellektin inkişafı və rəqəmsal pedaqogikanın genişləndirilməsi xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Belə yanaşma həm təlimin keyfiyyətini yüksəldir, həm də şagirdlərin gələcəkdə müstəqil və məsuliyyətli şəxsiyyət kimi formalaşmasına şərait yaradır.

Nəticə etibarilə, müasir təhsil sistemində müəllim-şagird münasibətləri yalnız təlimin uğuruna deyil, cəmiyyətin sosial və mənəvi inkişafına da təsir edən həlledici faktor hesab edilməlidir.

Açar sözlər: müasir təhsil, pedaqoji proses, demokratik ünsiyyət, rəqəmsal pedaqogika, inklüziv təhsil, emosional intellekt.

GİRİŞ. Müasir dövrdə təhsil sistemi cəmiyyətin sosial, iqtisadi və mədəni inkişafında aparıcı rol oynayır. Təhsilin əsas məqsədi yalnız biliklərin ötürülməsi deyil, həm də şəxsiyyətin formalaşdırılması, onun sosial həyata hazırlığı və yaradıcı potensialının üzə çıxarılmasıdır. Bu baxımdan pedaqoji prosesdə müəllim-şagird münasibətləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Müəllim və şagird arasındakı münasibətlər pedaqogikanın əsas mövzularından biri olmuşdur. Çünki tədris prosesində əldə olunan nəticələrin səmərəliliyi bilavasitə bu münasibətlərin xarakterindən asılıdır. Ənənəvi təhsil sistemlərində müəllim biliklərin əsas daşıyıcısı və ötürücüsü, şagird isə yalnız bu bilikləri qəbul edən tərəf kimi nəzərdən keçirilirdi. Bu model uzun illər təhsilin təşkilində başlıca forma olsa da, müasir dövrün tələbləri artıq fərqli yanaşma tələb edir. İnformasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı, bilik mənbələrinin çoxalması və qloballaşma prosesi müəllim-şagird münasibətlərinin də mahiyyətini dəyişmişdir.

Müasir pedaqogika şagirdin təlim prosesində aktiv iştirakını, onun müstəqil düşünmə və yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafını ön plana çəkir. Bu məqsədlə müəllim yalnız “məlumat ötürən” deyil, həm də öyrənməni stimullaşdıran, şagirdin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alan bələdçi funksiyasını daşıyır. Beləliklə, müəllim-şagird münasibətləri əməkdaşlıq və qarşılıqlı hörmət əsasında qurulmalıdır. [1, 201]

Bu münasibətlərin düzgün formalaşdırılması həm təlimin keyfiyyətinə, həm də şagirdlərin psixoloji inkişafına, onların sosiallaşmasına, özünəinam və məsuliyyət hissinin güclənməsinə mühüm təsir göstərir. Əks halda, avtoritar münasibətlər, sərt nəzarət və qarşılıqlı anlaşımanın zəifliyi təlim prosesinə mənfi təsir edir, şagirdlərdə öyrənməyə marağı azaldır və onların potensial imkanlarının üzə çıxmasına mane olur.

Mövzunun aktuallığı həm də ondan ibarətdir ki, Azərbaycan Respublikasında təhsil islahatları çərçivəsində demokratik və şəxsiyyət yönümlü təlim prinsipləri ön plana çəkilmişdir. Bu prinsiplərin həyata keçirilməsi üçün müəllim-şagird münasibətlərinin yeni modelinin qurulması vacibdir. Əməkdaşlığa əsaslanan pedaqoji mühitin yaradılması təhsilalanların bilik və bacarıqlarını artırmaqla yanaşı, onların vətəndaşlıq mövqeyini, milli-mənəvi dəyərlərə bağlılığını və müasir dünyada rəqabət qabiliyyətini də gücləndirir. [2, 88]

Tədqiqatın məqsədi müasir təhsil sistemində müəllim-şagird münasibətlərinin mahiyyətini araşdırmaq, onların pedaqoji prosesdə rolunu göstərmək və bu münasibətlərin inkişaf istiqamətlərini

müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədlə müəllim və şagird arasında qarşılıqlı əlaqələrin tarixi inkişafına, müasir dövrün çağırışlarına, innovativ yanaşmalara və gələcək perspektivlərə nəzər salınacaqdır.

ƏSAS HİSSƏ. Müəllim-şagird münasibətlərinin tarixi inkişafı. Müəllim-şagird münasibətləri insan cəmiyyətinin inkişafı ilə paralel şəkildə formalaşmışdır. Qədim dövrlərdə təlim prosesi əsasən ustad-şagird münasibətləri əsasında təşkil olunurdu. Bu münasibətlərdə müəllim yalnız bilik verən deyil, həm də həyat təcrübəsini, mənəvi dəyərləri və davranış qaydalarını öyrədən şəxs kimi çıxış edirdi. Antik Yunanıstanda Sokrat, Platon, Aristotel kimi mütəfəkkirlər şagirdlərlə dialoq formasında ünsiyyət quraraq onların müstəqil düşünməsinə və fəlsəfi təfəkkürün inkişafına nail olmuşdular. Bu dövrdə müəllim-şagird münasibətlərində qarşılıqlı dialoq əsas prinsip hesab edilirdi.

Orta əsrlərdə isə müəllim-şagird münasibətləri daha çox dini və əxlaqi dəyərlərə əsaslanmış, müəllim biliklərin yeganə daşıyıcısı, şagird isə passiv qavrayıcı kimi qəbul edilmişdir. Bu sistemdə müəllimin sözüne şərtsiz itaət ön planda dayanırdı. Lakin yenə də müəllim-şagird münasibətlərində hörmət, mənəvi bağlılıq və ustadlıq ənənəsi qorunurdu.

Yeni dövrdən başlayaraq pedaqogikada humanizm ideyalarının inkişafı müəllim-şagird münasibətlərində də mühüm dəyişikliklərə gətirib çıxardı. Avropa maarifçiləri – Russo, Pestalozzi, Komenski şagirdin şəxsiyyətinə hörmət edilməsini, onun maraq və qabiliyyətlərinin nəzərə alınmasını tələb etdilər. Sovet pedaqogikasında müəllim-şagird münasibətləri daha çox kollektivçilik prinsiplərinə əsaslanır, müəllim aparıcı, şagird isə icraçı rolunu daşıyırdı.

Müstəqillik dövründə Azərbaycanda təhsil sistemi demokratikləşmiş, təlimdə humanist və şəxsiyyət yönümlü yanaşmalar əsas prinsiplərə çevrilmişdir. Müasir dövrdə müəllim-şagird münasibətləri qarşılıqlı əməkdaşlıq, tolerantlıq, hörmət və əməkdaşlıq üzərində qurulur.

2. Müasir təhsil sistemində müəllimin rolu. Müasir təhsil sistemi müəllimdən sadəcə bilik ötürməyi deyil, daha geniş funksiyalar icra etməyi tələb edir. Müəllim XXI əsrdə həm pedaqoq, həm psixoloq, həm də lider rolunu oynayır. Müəllimin əsas vəzifələrinə şagirdlərdə yaradıcı düşüncə tərzini formalaşdırmaq, onların tənqidi təfəkkürünü inkişaf etdirmək, bilik və bacarıqlarını praktiki həyatda tətbiq etmələrinə şərait yaratmaq daxildir.

Müəllim həm də şagirdlər üçün motivasiya mənbəyidir. Onun dərs zamanı qurduğu münasibət, ünsiyyət üslubu və yanaşması şagirdin təhsilə marağını artırır və ya əksinə, zəiflədə bilər. Demokratik və tolerant münasibət şagirdlərdə özünəinamı gücləndirir, onlarda öyrənməyə müsbət münasibət yaradır.

Müəllim həmçinin təhsil prosesində vasitəçi və bələdçi kimi çıxış edir. İnformasiya bolluğu şəraitində müəllim biliklərin yeganə mənbəyi deyil, şagirdi düzgün informasiya seçməyə, onun mahiyyətini anlamağa və təhlil etməyə yönəldən şəxsdir. Bu isə müəllimdən yüksək kommunikativ bacarıq, emosional intellekt və innovativ yanaşmalar tələb edir.

3. Şagirdin təlim prosesindəki rolu. Ənənəvi pedaqogikada şagird əsasən biliklərin passiv daşıyıcısı hesab edilirdi. Müasir təhsil sistemi isə şagirdin aktiv iştirakını, öyrənməyə motivasiyasını və yaradıcı yanaşmasını ön plana çəkir. Artıq şagird yalnız “dinləyici” deyil, həm də öyrənmə prosesinin fəal iştirakçısıdır. [3, 91]

Şagirdlər müstəqil düşünməyi, problemlərə yaradıcı yanaşmağı, tədqiqat aparmağı və nəticələr çıxarmağı öyrənməlidirlər. Bunun üçün müəllim şagirdlərə sərbəstlik verir, onların ideyalarını qiymətləndirir, təşəbbüslərini dəstəkləyir. Bu yanaşma yalnız biliyin mənimsənilməsinə deyil, həm də şəxsiyyətin inkişafını təmin edir.

Şagirdin motivasiyası da müəllim-şagird münasibətlərindən birbaşa asılıdır. Əgər müəllim demokratik, anlayışlı və dəstəkləyici münasibət sərgiləyirsə, şagird öyrənməyə maraq göstərir, öz potensialını ortaya qoyur. Əks halda, avtoritar münasibətlər şagirdin özünüifadə imkanlarını məhdudlaşdırır və onun öyrənməyə marağını azaldır.

4. Müasir çağırışlar və innovativ yanaşmalar. Qloballaşma və rəqəmsallaşma dövründə müəllim-şagird münasibətləri yeni forma almışdır. İnternet və informasiya texnologiyalarının inkişafı şagirdlərin bilik əldə etmə imkanlarını genişləndirmiş, müəllimlə şagird arasında ünsiyyətin yeni müstəviyə keçməsinə səbəb olmuşdur.

Onlayn dərslər və distant təhsil şəraitində müəllim-şagird münasibətləri daha çox texnologiyaların düzgün istifadəsinə əsaslanır. Bu mühitdə müəllim interaktiv tədris metodlarından istifadə etməli, şagirdləri onlayn resurslarla işləməyə, bilikləri tədqiq etməyə və müstəqil öyrənməyə yönəltməlidir.

Eyni zamanda, inklüziv təhsil mühiti də müəllim-şagird münasibətlərində mühüm çağırışlardan biridir. Müəllimlər müxtəlif sosial qruplardan, fərqli bacarıqlara və xüsusi ehtiyaclara malik şagirdlərlə işləyərkən bərabər münasibət göstərməli, onların potensialını üzə çıxarmalıdır. Bu, pedaqoji prosesdə tolerantlıq, səbr və fərdi yanaşma tələb edir. [4, 103]

5. İnkişaf istiqamətləri və perspektivlər. Müəllim-şagird münasibətlərinin daha da inkişaf etdirilməsi üçün bir sıra istiqamətlər ön plana çıxır:

–**Emosional intellektin inkişafı:** Müəllimlər yalnız akademik bilikləri deyil, həm də emosional və sosial bacarıqları inkişaf etdirməlidirlər. Bu, sağlam pedaqoji mühitin əsasını təşkil edir.

–**Demokratik ünsiyyətin gücləndirilməsi:** Müəllimlə şagird arasında qarşılıqlı hörmət və etimad münasibətləri formalaşdırılmalıdır.

–**Fərdi yanaşma və inklüzivlik:** Hər bir şagirdin marağı, bacarığı və potensialı nəzərə alınmalıdır.

–**Rəqəmsal pedaqogikanın tətbiqi:** Müəllimlər yeni texnologiyalardan səmərəli istifadə etməli, şagirdlərin rəqəmsal bacarıqlarını inkişaf etdirməlidirlər.

–**Müəllimlərin peşəkar inkişafı:** Davamlı təlim proqramları və pedaqoji innovasiyalar müəllimlərin peşəkarlığını artıraraq münasibətlərin keyfiyyətinə müsbət təsir göstərir.

NƏTİCƏ. Müasir təhsil sistemi müəllim-şagird münasibətlərinin keyfiyyətindən bilavasitə asılıdır. Müəllim və şagird arasında qarşılıqlı hörmət, əməkdaşlıq və dialoq prinsiplərinə əsaslanan münasibətlər təhsilin uğuruna zəmin yaradır. İctimai-sosial inkişaf, rəqəmsal texnologiyaların geniş tətbiqi və təhsilin humanistləşdirilməsi fonunda bu münasibətlərin yeni formatda qurulması vacibdir. Beləliklə, müəllim-şagird münasibətləri pedaqoji prosesin mərkəzində dayanaraq yalnız biliklərin ötürülməsini deyil, həm də gələcək nəsillərin şəxsiyyət kimi formalaşmasını təmin edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

- 1.Əliyev, Ə. (2021). Müasir pedaqogikanın əsasları. Bakı: Təhsil nəşriyyatı.
- 2.Həsənov, R. (2019). Müəllim-şagird münasibətləri və psixoloji faktorlar. Bakı: Elm.
- 3.Vəliyeva, S. (2020). Təhsildə innovativ metodlar. Gəncə: Elm və Təhsil.
- 4.Viqotski, L. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.

REFLECTIONS OF GENDER IN TURKISH PROVERBS: A COMPARATIVE ANALYSIS
OF THE IDEAL MAN AND WOMAN

TÜRK ATASÖZLERİNDE TOPLUMSAL CİNSİYETİN YANSIMALARI: İDEAL ERKEK
VE KADIN ÜZERİNE KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZ

Sadaf ŞABANOVA

Doktora Öğrencisi, Türkoloji Yüksek Okulu, Taşkent Devlet Şarşınaslık Üniversitesi,
Dil ve Kültür Çalışmaları, 0000-0002-4093-7979

Özet

Bu makale, Türk atasözlerinde yansımaları bulan “ideal erkek” ve “ideal kadın” imgelerini ve bunların toplumsal cinsiyet rollerine dair kalıp yargıların oluşumuna katkısını incelemektedir. Bilgiğin ve yoğun bilginin taşıyıcısı olarak atasözleri, daima hâkim değerlerin dile getirildiği, takip edildiği ve yeniden şekillendirildiği bir depo işlevi görmüştür. Atasözlerinin sosyodilbilimsel ve kültürel bağlamları içinde incelenmesi, dil yapılarında sunulan imgelerin yalnızca toplumsal modelleri yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda erkeklik ve kadınlıkla ilgili baskın kalıp yargıları da örtük biçimde pekiştirdiğini göstermektedir. Çalışmada erkeklere atfedilen cesaret, güç, vizyon ve liderlik gibi özellikler ile kadınlara atfedilen sabır, uysallık, şefkat ve ahlaki bütünlük gibi özellikler, atasözleri üzerinden ele alınmaktadır. Bu retorik yapı, erkek ve kadın rollerini sırasıyla sağlayıcı ve koruyucu, evin direği ve evin bekçisi olarak toplumsal konumlandırmalarda maskülenleştirmekte ve feminenleştirmektedir. Farklı atasözlerinin karşılaştırılması, bu imgelerin kültürel sürekliliğe katkı sağladığını, fakat aynı zamanda erkek-kadın kimliklerinin ikili kalıplar üzerinden toplumsal hiyerarşiyi sürdürmesine aracılık ettiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bu inceleme atasözünün canlı ve alıntılanabilir bir metin olarak esnekliğini de vurgulamaktadır. Türkiye modernleşme ve küreselleşme süreçlerinin bir parçası oldukça, bu sözlerin anlamı ve toplumsal algısı da değişmiş, erkek ve kadınlara atfedilen rollerin yeniden sorgulanmasına imkân tanımıştır. Geçmişte ataerkil gücü pekiştirmek için kullanılan bazı atasözleri, günümüzde direnişin veya güçlenmenin dili olarak da okunabilmektedir. Bu ikili süreç, atasözlerinin yalnızca kültürel sabitliği sağlayan araçlar değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün de imkânlarını barındıran söylemler olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, Türk atasözleri dil, kültür ve toplumsal cinsiyet arasındaki ilişkiyi anlamada önemli bir araçtır. Atasözlerinde yer alan ideal erkeklik ve kadınlık imgelerinin çağdaş tutumlarla karşılaştırılması, kültürel anlatıların toplumsal cinsiyet kimliği ve kadın-erkek ilişkilerine dair algıları nasıl şekillendirdiğine ilişkin daha geniş tartışmalara katkı sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Türk atasözleri, toplumsal cinsiyet rolleri, ideal erkek, ideal kadın, kültürel kimlik

Abstract

This paper investigates the “ideal man” and “ideal women” images as reflected in Turkish proverbs and their contribution to the stereotype of gender roles. Turkish Proverbs, as a carrier of wisdom and condensed knowledge, have always served as storehouse in which prevailing values are articulated, followed and reshaped. By examining a corpus of proverbs in their sociolinguistic and cultural context the paper shows that the linguistic images presented in language structures not only models, but also covertly promotes dominant stereotypes of masculinity and femininity. This conversation presents definitions of men and women in the form of proverbs emphasizing male characteristics of courage, strength, vision, and leadership, and female characteristics of endurance, meekness, nurturing, and morality. For instance the rhetorical structure masculinises and femininises the roles of men and

women respectively in the dominant social roles of provider, and protector and the home, keeper of the home. Comparing various of such proverbs shows that these images contribute to continuous cultural creation while they also participate in perpetuating gender hierarchy through the enforcing of set binary patterns of male-female identities. At the same time, this analysis also highlights the malleability of a proverb as a citeable, living text. As Turkish society became part of modernity and globalization, what these sayings mean and how they are understood has changed, creating new avenues to question the expected roles of men and women. A few of these proverbs - originally exploited to green patriarchal power - may in fact be read as discourses of resistance or means of negotiating empowerment nowadays. This double process emphasizes proverb rule as not only tools of cultural fixedness, but also of possible change. Finally, the article shows that Turkish proverbs are an important vehicle to gain insight into the relationship among language, culture, and gender. By comparing perfection ideas of masculinity and femininity that are embedded in proverbs with contemporary attitudes, it adds to the wider debates on how discourses and narratives of culture inform societal views on gender identity and masculine and feminine relations in today's Türkiye.

Keywords: Turkish proverbs, gender roles, ideal man, ideal woman, cultural identity

1. GİRİŞ

Türk atasözleri, Türk toplumunda toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin sosyal algı ve tutumları yönlendiren zengin bir kültürel yansıma kaynağıdır. “Kolektif bilgeliğin kısa ama özlü ifadeleri” olarak atasözleri, kadın ve erkeğe atfedilen ideal varlık kategorilerini belirleyen asırlık ideolojik sistemleri somutlaştırır. Bir dilin sözcükleri ya da deyimleri yalnızca bir araç değil, aynı zamanda mevcut toplumda toplumsal cinsiyet rollerinin gelişimini ve sürdürülmesini inceleyebileceğimiz kültür kaplarıdır. Lomotey ve Chachu’nun (2020) belirttiği gibi, atasözleri normalde erkeklik ve kadınlık hakkında baskın fikirleri ileten, davranışları yönlendiren ve insanlar arasındaki etkileşimleri ve sosyal düzeni yöneten ethos’u şekillendiren kültürel inanç sistemlerini yansıtır.

2. YÖNTEM

Bu nedenle Türk atasözlerinin incelenmesi, toplumun bu türü nasıl alımladığına dair alternatif bir bakış açısı sağlar ve bu sözlerin toplumdilbilimsel bağlamları içinde incelenmesi gerekir. Atasözlerinin dilsel yapıları, bu toplumsal cinsiyet beklentilerinin nasıl inşa edildiğini ve sürdürüldüğünü göstermektedir. Gasanova ve diğerlerinin (2016) çalışmaları, dilin yalnızca bir anlam aracı olmadığını, sosyal dinamiklere aktif olarak katkıda bulunduğunu savunmakta ve dilsel özelliklerin toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargıları ve normları sürdürmek için kullanılabileceğine işaret etmektedir. Örneğin, erkek ve kadın özelliklerine ilişkin açık dilsel ifadeler, gerçekten de güç, kararlılık ve otorite gibi erkeklik ve besleyicilik, itaatkârlık ve duygusallık gibi kadınlık anlamlarına ilişkin yerleşik inançlarla örtüşme eğilimindedir.

Ayrıca, Yebulay ve Biray (2023) atasözlerinin toplumsal değerleri bütünleştirdiğini ve bu anlamda, türün taşıdığı kültürel inançların bir penceresi ve pekiştiricisi olarak hizmet ettiğini savunmaktadır. Türk atasözlerinin cinsiyetlendirilmesi, kadın ve erkeğin ne olduğuna dair katı ikilikleri ve normları koruduğu için sistemik toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin devam etmesini sağlayabilir. Dolayısıyla, bu atasözlerinin incelenmesi, Türkiye’de toplumsal cinsiyet rollerinin sürdürülmesi için dilin kültür ve toplumsal yapıyla nasıl ilişkilendirildiğini açığa çıkarmaya yönelik önemli bir girişimdir.

3. BULGULAR

Bu okumaları yan yana getirerek, akademisyenler atasözlerinin toplumsal pekiştirme ya da yıkım kurumları olarak kültürel önemine dair daha net bir anlayış kazanabilirler. Bu istismar, dilin kullanımı/yanlış kullanımı yoluyla toplumsal cinsiyet çalışmaları alanını zenginleştirmeye hizmet etmekle kalmaz, aynı zamanda farklı kültürel bağlamlarda toplumsal cinsiyet meselelerini inşa etmek ve aktarmak için dil ve kültürün birbiriyle nasıl ilişki kurduğunun sürekli sorgulanması gerektiğinin altını çizer. Türk atasözleri, özellikle ideal erkek açısından beklentileri ve toplumsal standartları kapsayan bir tür dilsel depoyu temsil etmektedir. Seçilen atasözlerinin yakından okunması, Türk

dünyasında temel erkeklik motifinin bir parçası olarak kabul edilen güç, dayanıklılık ve koruma gibi özelliklerle uyumlu ortak motifler ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, “Adam gibi adam” deyişi, iyi bir erkeğin resmi olarak talep edilen tüm bu (olumlu) erdemleri ifade etmesi gerektiği yönündeki bu en yaygın ideali somutlaştırmaktadır. Bu atasözündeki sözcük seçimi sadece temel erkekliği değil, aynı zamanda aklın saflığı, cesaret ve ahlaki açıdan zaptedilemez kale ile ilişkili sosyal önemi vurgulayan üstün tipini de vurgulamaktadır (Kochman-Haľadyj, 2020).

Bir başka analizde, “Kahraman, Kemende Dayanır” gibi atasözlerinin, erkek kimliğiyle özdeşleşmiş davranışlar olan risk alma isteği ve cesareti vurgulayan bir modeliyle karşılaşılmaktadır. İlmik imgeleri ve erkeklerin ailelerini tehlikelerden korumaya hazır olmaları beklentisi yalnızca fiziksel tehditler değil, aynı zamanda şirketin hain durumuna ilişkin metaforlardır. Bu dilsel bağlamda, zaman içinde aile ve toplumsal tablolarda erkeğe atfedilen savunucu işlevini pekiştirmekte ve onu zorluklara karşı bir duvar olarak sunmaktadırlar.

Ayrıca, “Eşęi Sağlam Kazığa Bağla” gibi atasözlerinin analizi, Türk kültüründeki erkeklik pragmatizmini daha görünür kılmaktadır. Yukarıda bahsedilen atasözü gibi, bu atasözü de gerçekte erkek olan bir erkeğin sadece cesur değil, aynı zamanda ileri görüşlü ve dikkatli olduğunu göstermektedir. Eşęin gündelik ikonografisinin -genellikle şişmanlıkla ilişkilendirilen bir hayvan-kullanılması, erkek ideallerinin gündelik olana dayandırılması fikrine ve erkek rollerine eklenen sorumluluklara daha uygun bir fikirdir. Shokym ve diğerleri (2022) atasözlerinin bu normları nesiller boyunca sürdürdüğünü ve yalnızca bireysel erkek davranışlarını değil, aynı zamanda toplumsal erkeklik beklentilerini de şekillendirdiğini belirtmektedir.

Delaney (1991), Türkiye’de atasözlerinin, özellikle siyasi değişime tepki olarak erkekliğin sosyal evriminin bir kaydı olarak hizmet ettiğini belirterek, bu atasözlerinin anlamının bağlam içinde analiz edildiğini belirtmiştir. Türk toplumu hem modernleştikçe hem de küreselleştikçe, bu atasözlerinin anlamı da değişmiş ve geleneksel değerlerin küresel bir toplumda ne anlama gelebileceği ve nasıl görünebileceği hakkında bir tartışma başlatmıştır. Bu tür atasözlerindeki “Evladım, Ayağını Yorganına Göre Uzat” ifadesi geçmişle bugünü bir araya getirerek yaşam kaynağı ve tevazu düzeyine çıkarmakta ve ideal olarak “özlem ile toplum fikri arasında” gezinmek zorunda olmanın ne anlama geldiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, bu özdeyişler sadece dilsel kurgular değil, aynı zamanda değişen erkeklik algısının işaretleri olan retorik eylemlerdir; çamaşır yıkamak, Türk toplumunun inşa edildiği toplumsal cinsiyet rollerini öğreten ve modelleyen canlı bir kültürel anlatıyı yakalar. Bu analiz, bu atasözlerinde ön plana çıkarılan güç, direnç ve koruma kavramlarının sabit olmadığını, aksine değişen tarihsel bağlamlarla birlikte söylemsel normlar da değiştii için yeniden yorumlanmaya açık olduklarını göstermekte ve dil ile kültürel normlar arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır. Lakoff ve Johnson’un (1981) öne sürdüğü gibi, atasözleri mükemmel kadının sunumu yoluyla insanların toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin düşüncelerine özgün bir ışık tutuyorsa, Türk atasözü bu amacı yerine getirmiş olacaktır. Çekingenlik, besleme ve otoriteye boyun eğme gibi kadın erdemlerini koruyan atasözlerinden çarpıcı bir dilsel model elde edilir. Örneğin ‘İyi bir kadın evin direğidir’ sözü, kadını özel alanın merkezi aktörü olarak vurgular. Bu portre, diğer şeylerin yanı sıra, kadınların besleyici ve destekleyici kapasitelerinin değerine ilişkin toplumsal varsayımı göstermekle kalmaz, aynı zamanda kadınların en iyi katkılarının ev içinde olduğunu da gösterir.

Ashurova ve Galieva gibi akademisyenler tarafından sabır ve alçakgönüllülük gibi özelliklerin hem bilgili hem de fedakâr kadına özgü olduğu gözlemlenmiştir. Şekil 3 “Kadınlar, başlarındaki eşyalarla değil, altlarındaki eşyalarla değerlendirilir”, yani “kadınlar başlarına giydikleriyle değil, vücutlarına giydikleriyle değerlendirilir” atasözü bu sosyokültürel düsturu ortaya koymaktadır. Bunun altında, daha önce de belirtildiği gibi, bir kadının insan olarak değerinin büyük ölçüde tesettüre ve ‘görünmez’ tutulan yapmacık sunuma bağlı olduğu ve kadınların aile ve bir tür ahlaki imajı korumak adına kendi hedeflerini veya fiziksel görünümelerini feda etmelerinin beklendiği bir sosyal yapıyı dayattığı fikri yatmaktadır.

Ayrıca, bu atasözlerinin çağdaş yaşam görüşüyle karşılaştırılması, Türk toplumunun doğası ve değişen toplumsal cinsiyet rolleri açısından önemlidir. Mieder (2008), klasik atasözleri kadınlarda belirli erdemler arasa da, bazı modern uyarlamalarda bu noktalar giderek daha fazla sorgulanmaktadır. Örneğin, medyadaki yeni kadın tasvirleri, atasözlerinde temsil edilen geleneksel rollerden farklılaşmakta ve toplumsal tutumların zamanla değiştiğine işaret etmektedir. Bu ayrılış, kadınların sadece evin koruyucuları değil, hayatta farklı yollara girme potansiyeline sahip, çok yönlü, bağımsız bireyler olduğu yönünde süregelen bir söylemi simgelemektedir.

Bu mücadele alanı, atasözlerinin ve anlamlarının kadınların çağdaş tasvirini nasıl ısrarla şekillendirdiğine dair önemli içgörüler sunan Can (2011) ve Mutlu'nun (2013) çalışmalarıyla da aydınlatılmaktadır. Yazarlar, geleneksel atasözlerinin Türkiye'nin sosyo-kültürel yaşamında derin bir şekilde yerleşik kalmasına rağmen, değişen toplumsal yapının toplumsal cinsiyet kalıplarına ilişkin yeni çağrışımlar yarattığını savunmaktadır. Örneğin, "kadın dört duvar arasında da vardır" anlamına gelen eski "Dört Duvar Arasında da Bir Kadın Vardır" deyişi, artık kadınların ev dışında var olma ve kendilerini gerçekleştirme haklarını savunmak için anlaşılabilir ve toplumsal cinsiyet eşitliği için daha geniş arayışlarla yankılanır. Bu değişim, atasözlerinin popüler dile hakim olmakla birlikte, değişen toplumsal değerleri yansıtırken değiştiği anlamına gelmektedir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Sonuç olarak, Türk atasözlerinin sunduğu dil modelleri, geleneksel kadın erdemlerini pekiştirmek ile modern toplumda kadınların rollerine ilişkin yeni bakış açıları oluşturmak arasında gidip gelmektedir. Bu atasözlerinin analizi yoluyla, Türkiye'de toplumsal cinsiyet yükümlülüklerinin kültürel anlamı ve ideal kadına ilişkin toplumsal algıdaki değişimin bir açıklaması elde edilmiştir. Türk kadınlığının rol ve ideallerine ilişkin toplumsal öngörü ve beklentilerin yansımaları atasözlerinde bolca bulunmaktadır. Ancak böyle bir analiz, pek çok atasözünün "uygun" erkek ve kadınla ilgili sürdürülebilir kalıp yargıları yoğunlaştırdığını ve bu nedenle Türk toplumunun çözgü ve dokusuna ilişkin anlayışımızı zenginleştirdiğini açıkça ortaya koyacaktır. Galimova ve diğerlerinin (2019) verilerine göre, birçok atasözü erkeklik ve erkeğin sağlayıcı, koruyucu ve otorite olarak rolü hakkında alta yatan bir mesaj taşımaktadır. Erkeklerin bir özelliği olarak nitelendirilen hırs, güç ve kararlılığa değer veren ve Türk toplumunda yaygın bir ataerkilliği ve kim-üstün-öyküsünü vurgulayan bu mesaj dilde içselleştirilmiştir. Buna karşılık, kadınlarla ilgili atasözleri genellikle ev, büyüme ve boyun eğmenin altını çizer ve kadınların aile işlevlerini kendilerini gerçekleştirme arzularının önünde tutmaları yönünde toplumsal bir baskıya işaret edebilir. Örneğin, kadının ahlaki bütünlüğünün evdeki temel rolünü vurgulayan atasözleri, benzer şekilde, kadınların davranışlarının ve kimliklerinin inşa edildiği bir çerçevede hak iddia etmektedir.

Bu dilsel modellerin sonuçları yalnızca aile ve daha genel anlamda toplumsal etkileşim biçimleriyle ilgili olmayıp, aynı zamanda daha geniş toplumsal taleplere ve geleneksel toplumsal cinsiyetin pekiştirilmesine de yansımaktadır. Bekeyeva ve diğerleri (2021) bu fikri geliştirerek, bu atasözlerinin kolektif cinsel kültürel tutumların yanı sıra bireysel kimlik üretiminde de nasıl yaygın olduğunu göstermiştir. Bunun ürünü, atasözlerinin yalnızca mevcut normları ve değerleri yansıtmakla kalmayıp aynı zamanda bunların kültürün dilinde ve sözlü bilgeliğinde korunmasına yardımcı olduğu bir kendini sürdürme geri bildirim döngüsüdür. Bu etnolinguistik gelenekte bulunabilecek bazı modeller, kültürel dokunun zaman içinde nasıl oluşturulduğunu ve aktarıldığını kabul etmenin önemini ortaya koymaktadır.

Bu söylemden yola çıkarak, bu atasözlerinin nasıl iki yönlü işlev gördüğünü kabul etmek gerekir: kültürel kimliği korumak ve toplumsal cinsiyet beklentilerinin pekiştirildiği ya da altüst edildiği bir araç olarak hizmet etmek. Valk ve diğerlerinin (2017) ve Pestil'in (2025) sonuçları, atasözlerinin kültürel istikrar araçları olarak kullanılabilmesi halinde, direniş ve yeniden inşa için bir açıklık sunduğunu belirtmektedir. Toplumdaki değişimlerle, özellikle de toplumsal cinsiyet eşitliği hareketlerinin ortaya çıkmasıyla, atasözlerinin görevi kendini dönüştürebilir ve daha önce altına imza attığı geleneksel terimler ve güvencelerle karşı karşıya gelebilir. Bu nedenle, Türk atasözlerinin çok

karmaşık bir kültürel öneme sahip olduğunu görüyoruz; toplumsal cinsiyete ilişkin inanç ve değerlerin değişimine tanıklık ediyorlar ve aynı zamanda günümüz toplumunda kadın ve erkek rollerinin değişimi hakkında derin bir düşünmeyi teşvik edebiliyorlar. Sonuç olarak, yukarıda formüle edilen kavramlar, dil, kültürel kimlik ve toplumsal cinsiyetin nasıl iç içe ve karmaşık olduğunu göstermekte ve Türkiye’de erkeklik ve kadınlığa ilişkin toplumsal ideallerin şekillenmesine katkılarını tespit etmek için bu atasözlerine eleştirel bir dikkat gösterilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

5. KAYNAKLAR

- Lomotey, B. A., & Chachu, S. (2020). Gender ideologies and power relations in proverbs: A cross-cultural study. *Journal of Pragmatics*, 168, 69-80.
- Gasanova, M., Magomedova, P., & Gasanova, S. (2016). Linguoculturological Analysis of Woman’s Image in the Proverbs and Sayings of the Dagestan Languages. *International Journal of Environmental and Science Education*, 11(18), 11869-11887.
- Yebulay, A. M., & Biray, H. (2023). THE IMAGE OF A WOMAN IN THE TURKIC WORLD AND ITS EXPRESSION IN PROVERBS. «Абылай хан атындағы ҚазХҚЖәнеӨТУ Хабаршысы Филология ғылымдары сериясы, 70(3).
- Kochman-Haladyj, B. (2020). The vexing problem of gender stereotyping in world proverbs. *SKASE Journal of Theoretical Linguistics*, 17(1).
- Shokym, G., Burankulova, E., Yessenova, K., Sarbassova, A., Bauyrzhan Kyzy, B., & Yerzhanova, G. (2022). Representation of the “kyz” Gender Concept in the Turkic Linguistics. *International Journal of Society, Culture & Language*, 10(1), 125-134.
- Delaney, C. (1991). *The seed and the soil: Gender and cosmology in Turkish village society* (Vol. 11). Univ of California Press.
- Lakoff, G., & Johnson, M. (1981). *Metaphors we live by*. University of Chicago Press.
- Ashurova, D. U., & Galieva, M. R. (2019). *Cultural linguistics*. Tashkent: VneshInvestProm, 208.
- Mieder, W. (2008). *Proverbs speak louder than words: folk wisdom in art, culture, folklore, history, literature and mass media*. Peter Lang.
- Can, N. (2011). *A proverb learned is a proverb earned: Future English teachers’ experiences of learning English proverbs in Anatolian Teacher Training High Schools in Turkey* (Master’s thesis, Middle East Technical University (Turkey)).
- Mutlu, M. M. (2013). *Women and Tradition in Turkish Television Culture: The Modern day representations of Rape and Pre-marital sexuality*.
- Galimova, G., Yusupova, A., Mugtasimova, G., & Oner, M. (2019). Cultural connotations of zoonyms in Tatar and Turkish proverbs. *Journal of Research in applied linguistics*, 10(Proceedings of the 6th International Conference on Applied Linguistics Issues (ALI 2019) July 19-20, 2019, Saint Petersburg, Russia), 903-910.
- Bekeyeva, N., Bissengali, A., Mankeyeva, Z., & Nurdauletova, B. (2021). Phraseological Expressions in the Turkic Language: Comparative Analysis. *International Journal of Society, Culture & Language*, 9(2 (Themed Issue on Modern Realities of National Languages of CIS Countries)), 29-40.
- Valk, J., Albayrak, H., & Selçuk, M. (2017). *An Islamic Worldview from Turkey*. palgrave macmillan.
- Pestil, A. D. (2025). Analysis of Literary Texts in Teaching Turkish As a Foreign Language BENGÜ A2 in terms of Teaching Cultural and Social Values. *Mediterranean Educational Research Journal/Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 19(52).

TEACHING THE SUBJECT OF AZERBAIJANI LANGUAGE IN PRIMARY CLASSES: A
METHODOLOGICAL ANALYSIS

AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİNİN İBTİDAİ SİNİFLƏRDƏ
TƏDRİSİ: METODİK TƏHLİL

Peri Pashayeva

DOSENT, PEDAQOGİKA ÜZRƏ FƏLSƏFƏ DOKTORU PƏRİ PAŞAYEVA
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT PEDAQOJİ UNİVERSİTETİ
ORCID: 0000-0002-8332-3387

ÖZET

Makalede Azərbaycan dili dersinin ilkokul sınıflarında öğretiminin bilimsel-metodik temelleri, uygulanan pedagojik yaklaşımlar ve modern öğretim teknolojilerinin rolü geniş şekilde incelenmiştir. Dil dersi, ilkokul kademesinde öğrencilerin konuşma becerilerinin oluşması, yazma ve okuma alışkanlıklarının pekiştirilmesi, aynı zamanda milli-manevi değerlerin aktarılması açısından büyük önem taşımaktadır. Öğretmenlerin doğru yöntem seçimi, ders sürecinde aktif-interaktif yöntemlerden faydalanması, öğrencilerin bireysel özelliklerini dikkate alması dersin öğretiminde temel yön sayılmaktadır. Makalede Azərbaycan dili dersinin ilkokul sınıflarında öğretilmesinin amaçları, görevleri, içeriği, öğretim yöntemleri ve bunların uygulanma ilkeleri açıklanmıştır. Ayrıca öğretim sürecinde modern teknolojilerin, elektronik kaynakların ve proje tabanlı öğrenmenin uygulanma imkânları araştırılmıştır. Yapılan metodik inceleme göstermektedir ki, ilkokul sınıflarında Azərbaycan dili dersinin öğretimi yalnızca öğrencilerin bilgi ve becerilerinin artırılmasına değil, aynı zamanda onların yaratıcı düşünme kabiliyetlerinin gelişmesine de hizmet etmektedir. Makalenin sonuç kısmında ilkokul düzeyinde Azərbaycan dili öğretiminin verimli bir şekilde düzenlenmesi için metodik öneriler sunulmuş, gelecekteki gelişim yönleri belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Azərbaycan dili, ilkokul sınıfları, metodik inceleme, öğretim teknolojileri, pedagojik yaklaşım, dil becerileri.

ABSTRACT

The article provides a comprehensive analysis of the scientific-methodological foundations of teaching the Azerbaijani language in primary classes, the applied pedagogical approaches, and the role of modern teaching technologies. The subject of language plays a crucial role at the primary education level in shaping students' speech skills, strengthening their reading and writing habits, as well as in transmitting national and moral values. The correct choice of teaching methods by teachers, the use of active-interactive techniques during the lessons, and the consideration of students' individual characteristics are regarded as the main directions in teaching the subject. The article explains the goals, objectives, content, teaching methods, and principles of their application in the teaching of the Azerbaijani language in primary classes. In addition, the possibilities of applying modern technologies, electronic resources, and project-based learning in the educational process are examined. The conducted methodological analysis shows that teaching the Azerbaijani language in primary classes not only contributes to the enhancement of students' knowledge and skills but also fosters the development of their creative thinking abilities. In the conclusion part, methodological recommendations for the effective organization of Azerbaijani language teaching at the primary education level are provided, and the directions for future development are identified.

Keywords: Azerbaijani language, primary classes, methodological analysis, teaching technologies, pedagogical approach, language skills.

AZƏRBAYCAN DİLİ FƏNNİNİN İBTİDAİ SINIFLƏRDƏ

TƏDRİSİ: METODİK TƏHLİL

XÜLASƏ

Məqalədə Azərbaycan dili fənninin ibtidai siniflərdə tədrisinin elmi-metodik əsasları, tətbiq olunan pedaqoji yanaşmalar və müasir təlim texnologiyalarının rolu geniş şəkildə təhlil olunmuşdur. Dil fənni ibtidai təhsil pilləsində şagirdlərin nitq bacarıqlarının formalaşması, yazı və oxu vərdislərinin möhkəmləndirilməsi, həmçinin milli-mənəvi dəyərlərin ötürülməsi baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Müəllimlərin düzgün metod seçimi, dərs prosesində fəal-interaktiv üsullardan istifadə etməsi, şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alması fənnin tədrisində əsas istiqamət hesab olunur. Məqalədə Azərbaycan dili fənninin ibtidai siniflərdə öyrədilməsinin məqsədləri, vəzifələri, məzmunu, təlim metodları və onların tətbiqi prinsipləri izah olunmuşdur. Bundan əlavə, tədris prosesində müasir texnologiyaların, elektron resursların və layihə əsaslı təlimin tətbiqi imkanları araşdırılmışdır. Aparılmış metodik təhlil göstərir ki, ibtidai siniflərdə Azərbaycan dili fənninin tədrisi yalnız şagirdlərin bilik və bacarıqlarının artırılmasına deyil, həm də onların yaradıcı düşüncə qabiliyyətlərinin inkişafına xidmət edir. Məqalənin nəticə hissəsində ibtidai təhsil səviyyəsində Azərbaycan dili tədrisinin səmərəli təşkili üçün metodik tövsiyələr verilmiş, gələcək inkişaf istiqamətləri müəyyənləşdirilmişdir.

Açar sözlər: Azərbaycan dili, ibtidai siniflər, metodik təhlil, təlim texnologiyaları, pedaqoji yanaşma, dil bacarıqları.

Giriş. Müstəqil Azərbaycanın təhsil sistemi qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biri milli-mənəvi dəyərləri qorumaqla müasir çağırışlara cavab verən, yaradıcı düşüncəyə malik, dünyagörüşlü gənc nəslin yetişdirilməsidir. Bu prosesin əsası məhz ibtidai təhsil pilləsindən başlayır. İbtidai siniflərdə tədris olunan Azərbaycan dili fənni isə həm milli kimliyin qorunmasında, həm də şagirdlərin gələcək təhsil nailiyyətlərinin təmin edilməsində həlledici rol oynayır.

Azərbaycan dili dövlət dilimizdir və Konstitusiyaya ilə təsbit olunmuş mövqeyə malikdir. İbtidai siniflərdə bu fənnin öyrədilməsi yalnız yazı və oxu bacarıqlarının formalaşdırılması ilə məhdudlaşmır. Azərbaycan dili həm də milli şüurun inkişafına, vətəndaşlıq mövqeyinin möhkəmlənməsinə, şagirdlərin ünsiyyət mədəniyyətinin və analitik təfəkkürünün formalaşmasına xidmət edir.

Müasir təlim sistemi yeni metod və texnologiyaların tətbiqini zəruri edir. İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının geniş yayılması, rəqəmsal resursların artması, şagirdlərin fərdi maraq və qabiliyyətlərinin nəzərə alınması ibtidai siniflərdə Azərbaycan dili tədrisinə yeni yanaşmalar tələb edir. Burada müəllimin rolu xüsusi önəm kəsb edir. Çünki məhz müəllim düzgün metod seçməklə şagirdlərin ana dilinə marağını artırır, onlarda öyrənmə həvəsini gücləndirir.

Bu məqalədə Azərbaycan dili fənninin ibtidai siniflərdə tədrisinin məqsəd və vəzifələri, metodik əsasları, müasir pedaqoji yanaşmalar, qarşıya çıxan problemlər və onların həlli yolları geniş şəkildə təhlil olunacaqdır.

ƏSAS HİSSƏ.

I. Azərbaycan dili fənninin ibtidai təhsildə rolu

İbtidai siniflərdə Azərbaycan dili yalnız bir fənn deyil, həm də bütün digər fənlərin mənimsənilməsində baza rolunu oynayır. Dil öyrənmədən riyaziyyat, təbiət, tarix və digər fənlərin qavranılması mümkün deyil. Ana dili şagirdlərə dünyanı dərk etmə, fikirlərini ifadə etmə və ünsiyyət qurma imkanı yaradır. [1, 53]

Azərbaycan dili həmçinin milli-mənəvi kimliyin daşıyıcısıdır. Şagirdlər ibtidai siniflərdə öyrəndikləri hekayə, şeir, atalar sözü və tapmacalar vasitəsilə xalq yaradıcılığı ilə tanış olur, milli dəyərlərə hörmət formalaşdırırlar. Dilin zənginliyini mənimsəyən uşaq özünü və cəmiyyətini daha yaxşı dərk edir.

II. Tədrisin məqsəd və vəzifələri

İbtidai siniflərdə Azərbaycan dili tədrisinin əsas məqsədi şagirdlərdə aşağıdakı bacarıqların formalaşdırılmasıdır:

1.Oxu bacarıqları:

- Şagirdlərin düzgün, sürətli və ifadəli oxuması;
- Oxuduğunu anlama və məzmunu izah edə bilməsi.

2.Yazı bacarıqları:

- Orfoqrafik və qrafik qaydalara əməl etmə;
- Diktə və sərbəst yazı vərdişlərinin inkişafı.

3.Nitq bacarıqları:

- Şifahi ünsiyyətdə öz fikirlərini düzgün və aydın ifadə etmə;
- Söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi.

4.Qrammatik biliklər:

- Nitq hissələrinin öyrənilməsi;
- Sadə cümlə quruluşunun mənimsənilməsi.

Bu vəzifələr şagirdlərin gələcək pillələrdə ədəbiyyat, tarix və digər humanitar fənləri dərinliklə mənimsəməsinə zəmin yaradır. [2, 67-68]

III. Metodik yanaşmalar və tədris prinsipləri. Azərbaycan dili tədrisi pedaqoji prinsiplərə söykənməlidir. Bunlar arasında ən mühümləri bunlardır:

–Əyanilik prinsipi: Uşaqlar konkret misal və vizual materiallar vasitəsilə öyrənməlidirlər.

Məsələn, şəkil, diaqram, sxemlərdən istifadə dərsin səmərəliliyini artırır.

–Sadəlik və ardıcılıq prinsipi: Dil qaydaları şagirdlərin yaş səviyyəsinə uyğun izah olunmalı, asandan çətinə doğru öyrədilməlidir.

–Kommunikativ yanaşma: Azərbaycan dili yalnız qaydaların əzbərlənməsi deyil, gündəlik həyatda ünsiyyət vasitəsi kimi mənimsənilməlidir. Dərsdə dialoqlar, situasiya tapşırıqları buna kömək edir.

–Fərdiləşdirilmiş təlim: Sinifdə zəif və güclü şagirdlər üçün fərqli tapşırıqlar hazırlanmalıdır. Bu, hər bir şagirdin potensialının üzə çıxarılmasına imkan verir.

–İntegrativ təlim: Dil dərslərində tarix, ədəbiyyat və həyat bilgisi ilə əlaqələr qurmaq şagirdlərdə marağı artırır və ümumi dünyagörüşü genişləndirir.

IV. Müasir təlim metodları və texnologiyalar

Müasir dövrdə Azərbaycan dili tədrisində klassik üsullarla yanaşı, interaktiv və innovativ metodlardan istifadə zəruridir. [3, 116]

–İnteraktiv metodlar: “Beyin həmləsi”, qrup işi, rol oyunları şagirdləri fəallaşdırır.

–Layihə əsaslı təlim: Şagirdlər mövzuya dair kiçik araşdırmalar apararaq təqdimatlar

hazırlayır, bu da onların müstəqil öyrənmə bacarıqlarını inkişaf etdirir.

–İKT-dən istifadə: Elektron dərsliklər, tədris proqramları, təhsil portalları şagirdlərin marağını artırır.

–Oyun texnologiyaları: Dil öyrənmə prosesində müxtəlif dil oyunları uşaqların həm əylənməsini, həm də öyrənməsini təmin edir.

V. Azərbaycan dili fənninin tədrisində qarşıya çıxan çətinliklər

–Şagirdlərin fərqli hazırlıq səviyyəsi (bəzi uşaqlar məktəbə dil bilikləri ilə gəlir, digərləri isə sıfırdan başlayır).

–Müəllimlərin metodik hazırlığında bəzən yeniliklərdən geri qalması.

–Region məktəblərində dərslik və elektron resurs çatışmazlığı.

–Valideynlərin təlim prosesinə kifayət qədər qoşulmaması.

VI. Təklif və tövsiyələr

–Müəllimlər üçün müasir metodlar üzrə davamlı ixtisasartırma kursları keçirilməlidir.

–Dərsliklər daha çox interaktiv tapşırıqlarla zənginləşdirilməlidir.

–Rəqəmsal resursların istifadəsi hər məktəbdə əlçatan olmalıdır.

–Şagirdlərin dil bacarıqlarını möhkəmləndirmək üçün valideyn-müəllim əməkdaşlığı gücləndirilməlidir. [4, 122]

Nəticə. Metodik təhlil göstərir ki, ibtidai siniflərdə Azərbaycan dili fənninin tədrisi şagirdlərin gələcək təhsil uğurlarının əsasıdır. Düzgün seçilmiş metod və texnologiyalar, şagirdyönlü yanaşmalar onların nitq bacarıqlarını formalaşdırır, analitik və yaradıcı düşüncəsini inkişaf etdirir. Müasir çağırışlar nəzərə alınaraq müəllimlərin metodik hazırlığının gücləndirilməsi, innovativ təlim texnologiyalarının tətbiqi vacibdir. Nəticə etibarilə, Azərbaycan dili fənninin ibtidai siniflərdə tədrisi həm milli-mənəvi dəyərlərin qorunmasına, həm də şagirdlərin şəxsiyyət kimi inkişafına mühüm töhfə verir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi. “Azərbaycan dili kurikulumu”, Bakı, 2020.
2. Əliyeva, S. “İbtidai siniflərdə dil tədrisinin metodik əsasları”, Bakı, 2019.
3. Həsənov, M. “Müasir təlim texnologiyaları və onların tətbiqi”, Bakı, 2021.
4. Məmmədova, L. “Ana dili təlimində innovativ yanaşmalar”, Bakı, 2022.

CONCLUSION, DISCUSSION, AND RECOMMENDATIONS
TEXT-BASED APPROACHES IN TEACHING LEXICAL TOPICS

Lala MUSAYEVA

U. Hajibeyov 68, Azerbaijan State Pedagogical University, Department of Azerbaijani
Language and Educational Technology, ORCID: 0000-0002-7701-5716

ÖZET

Bu makale, sözcük alanlarının öğretiminde metin temelli yaklaşımların etkinliğini incelemektedir. Metin temelli yöntemler, öğrencilere yalnız yeni kelimeleri ezberleme imkanı sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onları gerçek iletişim durumlarında doğru ve işlevsel bir şekilde kullanabilmelerini de sağlar. Bağlamsal öğrenmeye vurgu yaparak, bu yaklaşım öğrencilerin sözcük dağarcığını genişletir ve telaffuz, vurgu ve konuşma ritminin gelişimini kolaylaştırır.

Literatür incelemeleri, metin temelli etkinliklerin öğrencilerin sözcük birimlerini hafızada daha uzun süre tutmalarına ve öğrenmeye olan motivasyonu artırmalarına yardımcı olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bu yaklaşım, öğrencilerin farklı kültürlerden metinlerle etkileşime girmesi sayesinde kültürlerarası anlayışı güçlendirir ve küresel iletişim becerilerini geliştirir.

Pratik uygulamalarda, günlük yaşam, hobiler ve ilgi alanlarıyla ilgili metinlere dayalı etkinlikler, öğrencilerin sözcük ve fonetik becerilerini geliştirmek için etkili araçlar olarak hizmet eder. Metodolojik olarak, çalışma analiz, karşılaştırma, gözlem ve pedagojik deney yöntemlerini kullanmıştır.

Sonuçlar, metin temelli yaklaşımların sadece sözcük öğretiminin etkinliğini artırmakla kalmayıp, iletişim odaklı öğrenimi desteklediğini ve öğrencilerin konuşma kültürünün oluşumuna katkıda bulunduğunu göstermektedir. Makalede ayrıca öğretmenler için metodolojik öneriler de sunulmaktadır; bunlar arasında öğrencilerin seviyelerine uygun metinlerin seçilmesi, fonetik alıştırmaların metin bağlamında yapılması, teknolojinin entegrasyonu ve öğrenci yansıtmasının teşvik edilmesi yer almaktadır.

Bu nedenle, metin temelli yaklaşımlar modern dil öğretiminde umut verici ve pratik bir yöntem olarak kabul edilmekte olup, öğrencilerin sözcük bilgisi, konuşma kültürü ve iletişim becerilerinin gelişimine önemli katkılar sağlamaktadır.

Anahtar kelimeler: edebi telaffuz, sözcük konuları, metin temelli yaklaşım, dil öğretimi, iletişim becerileri, sözcük dağarcığı

ABSTRACT

This article examines the effectiveness of text-based approaches in teaching lexical topics. Text-based methods enable students not only to memorize new vocabulary but also to use it accurately and functionally in real communicative situations. By emphasizing contextual learning, this approach expands students' lexical repertoire and facilitates the development of pronunciation, stress, and speech rhythm.

Literature review indicates that text-based activities help students retain lexical units in memory for longer periods and enhance motivation for learning. Moreover, this approach strengthens intercultural

understanding, as students engage with texts from diverse cultures, thereby improving their global communication skills.

In practical applications, activities based on texts related to daily life, hobbies, and interests serve as effective tools for developing students' lexical and phonetic skills. Methodologically, the study employed analysis, comparison, observation, and pedagogical experimentation.

The results demonstrate that text-based approaches not only increase the efficiency of lexical teaching but also support communicative-oriented learning and contribute to the formation of students' speech culture. The article also provides methodological recommendations for teachers, including selecting texts appropriate to students' levels, conducting phonetic exercises in textual contexts, integrating technology, and encouraging student reflection.

Thus, text-based approaches are recognized as a promising and practical method in modern language teaching, significantly contributing to the development of students' lexical knowledge, speech culture, and communication skills.

Keywords: literary pronunciation, lexical topics, text-based approach, language teaching, communicative skills, vocabulary

INTRODUCTION

In contemporary language teaching, one of the most frequently discussed issues is the expansion of students' vocabulary and the development of their literary pronunciation skills. Traditional approaches, which often rely on teaching words as lists and memorization, have been widely used. However, recent pedagogical research indicates that such methods are not highly effective for long-term retention or practical use. In this context, text-based approaches (TBAs) have gained particular significance.

Text-based approaches enable students to learn words not only in isolation but also in context, allowing them to apply these words effectively in real-life situations. The use of texts enriches vocabulary while ensuring that students acquire a holistic understanding of the phonetic, lexical, and semantic features of the language. Consequently, TBAs are considered among the most contemporary and effective methods from both theoretical and practical perspectives.

The roots of text-based approaches lie in communicative language teaching theory, which emphasizes that language is not merely a collection of grammatical rules but also a medium for communication. Studies by scholars such as Vygotsky (1978) and Bruner (1986) highlight the importance of social interaction and cultural context in the learning process. Therefore, language should be taught not only through abstract examples in textbooks but also through authentic textual materials.

Additionally, psycholinguistic research (Derwing & Munro, 2015) demonstrates that pronunciation skills develop more effectively when words are taught within texts, alongside attention to intonation and rhythm. This approach facilitates the parallel development of both phonetic and lexical knowledge.

The role of TBAs in teaching lexical topics has been extensively examined by various theoretical schools and researchers. Initially, this approach gained prominence through the development of communicative methodologies. Vygotsky (1978), in his theory of social constructivism, emphasizes that learners acquire knowledge and skills through collaboration and interaction with texts. Therefore, texts serve not only to expand vocabulary but also to enhance students' cognitive and social activities.

Bruner (1986) highlights the importance of narratives and texts in shaping human thought. According to him, text-based instruction allows students to understand the semantic value of lexical units more deeply and to apply them in everyday communication. This approach is particularly crucial for the development of literary pronunciation and lexical competence.

The significance of TBAs in language teaching methodology is further emphasized in studies by Celce-Murcia, Brinton, and Snow (2014). They argue that texts provide students with authentic language examples and facilitate the natural and meaningful acquisition of lexical topics. Here, the text functions not only as a medium for information transmission but also as an integrative teaching tool.

The integration of lexical development with pronunciation skills is emphasized by Derwing and Munro (2015). They assert that words presented through texts, when taught with attention to both semantic meaning and phonetic-prosodic features, strengthen students' literary pronunciation habits. This contributes to the formation of speech culture and enhances the clarity of oral communication.

Saito (2013) found that form-focused instruction, combined with text-based approaches, yields higher learning outcomes. In this method, lexical items are not only presented in context but also taught with careful attention to their phonetic pronunciation. This approach results in more effective use of words in both written and oral communication.

Another advantage of text-based instruction is its impact on memory mechanisms. Brown and Lee (2015) indicate that lexical items presented through texts are retained longer in memory because they are learned within meaningful contexts. This ensures more sustainable and practical lexical competence.

Furthermore, Enever (2018), based on research conducted in primary schools, emphasizes that texts develop not only vocabulary but also reading, writing, listening, and speaking skills in an integrated manner. This highlights the integrative nature of language teaching and the multifaceted potential of TBAs.

The aforementioned studies indicate that text-based approaches in teaching lexical topics are not merely methods for teaching words but complex pedagogical tools that simultaneously develop pronunciation, communication, memory, and interactive skills. Therefore, the implementation of TBAs in modern language education holds significant theoretical and practical importance.

METHODS

This study employed a variety of methodological approaches encompassing both theoretical and practical dimensions.

Literature Review Method – Local and international sources, scientific articles, and methodological manuals were analyzed to systematize existing theoretical perspectives. This enabled a comparison of the application of text-based approaches in global practice and within Azerbaijani language teaching.

Comparative Analysis Method – Different authors' approaches, text-based teaching methods, and traditional methods were compared to identify their strengths and weaknesses.

Observation and Practical Case Analysis – Text-based lesson examples, lexical exercises, and phonetic activities conducted on texts were examined. This allowed for an evaluation of the practical applicability of these methods.

Descriptive and Analytical Method – The presented topics were initially explained descriptively, followed by an analytical discussion of their pedagogical significance and outcomes.

Systematization and Generalization Method – Data collected from various sources were organized systematically, and the author's conclusions and recommendations were synthesized to provide comprehensive results.

Thus, the study integrated both theoretical methods (literature review, descriptive-analytical approach, comparative analysis) and practical methods (observation, case analysis, systematization), reinforcing the scientific basis of the research and ensuring the objectivity of the findings.

FINDINGS

The implementation of text-based approaches in teaching lexical topics requires the integration of various methods and strategies. The primary goal is to enhance students' vocabulary while simultaneously developing their literary pronunciation, communication, and intercultural competencies. Modern methodological approaches can be grouped into several key areas.

Lexical items are taught within the overall meaning of a text rather than in isolation. Students interpret the semantic nuances of words based on textual context. As a result, learned vocabulary is strengthened through meaningful associations and becomes more practically usable.

Lexical items presented repeatedly in texts enhance retention. Teachers connect new words to previously studied topics, and repetition is conducted through both oral exercises and written activities, such as essays, summaries, and dialogue writing.

Lexical topics are taught not only in written form but also phonologically. Students read texts aloud, focusing on intonation and stress patterns. Teachers model correct pronunciation and provide individualized feedback, fostering both lexical knowledge and literary pronunciation skills.

Working with texts enables students to understand the content, express their ideas, and participate in discussions. Reflective activities help students consolidate both word meaning and text comprehension, enhancing critical thinking skills.

Audio dictionaries, video textbooks, interactive software, and language learning applications constitute an important component of text-based instruction. Students can listen to, read, and check their pronunciation using these tools. Technology increases motivation and promotes interactive learning.

Text-based dialogues and role-playing allow students to apply lexical topics in practical communication, simulating real-life scenarios and strengthening communicative skills.

Group discussions and peer feedback on pronunciation and lexical use enhance learning efficiency. Collaborative work stimulates both cooperative skills and mutual learning.

Regular evaluation is essential to track students' development. Students receive teacher feedback and learn to assess their own speech and vocabulary skills, fostering responsibility and self-directed learning.

Key advantages of text-based approaches:

1. Real-life Contexts – Vocabulary presented in relatable texts is more easily understood and applied.
2. Phonetic and Lexical Integration – Correct pronunciation, stress, and rhythm are taught within the text.
3. Development of Communicative Skills – Dialogues and discussions are based on read or listened texts.
4. Cultural Integration – Students learn about different cultures through diverse textual materials.
5. Enhanced Motivation – Texts are engaging and relevant, increasing interest in learning.

Practical Examples:

Topic 1: Daily Life

Objective: Enhance students' vocabulary related to daily activities and develop pronunciation skills.
Text: "Every morning, Sarah wakes up at 7 a.m. She brushes her teeth, takes a shower, and eats breakfast. Then she goes to school by bus and meets her friends in the playground."
Exercises:

- Repetition of correct pronunciation of words in the text.
- Role-play: students present their own daily routines.
- Short question-and-answer activities based on the text.

Topic 2: Hobbies and Interests

Objective: Expand students' vocabulary related to hobbies and leisure activities.
Text: "Tom enjoys painting and playing the guitar. On weekends, he often goes hiking in the mountains. He likes to share his experiences with his friends."
Exercises:

- Practice intonation and stress of expressions related to hobbies.
- Group discussions: students talk about their own hobbies.
- Construct and present sentences using new vocabulary.

Methodological recommendations for teachers and students:

1. Utilize various text genres (stories, dialogues, popular science texts).
2. Teach pronunciation within the textual context, not in isolation.
3. Implement peer-learning and group work for mutual feedback.
4. Use technological tools (audio dictionaries, mobile apps) to support pronunciation.
5. Incorporate reflection and self-assessment at the end of each lesson.

131

The study demonstrates that text-based approaches in teaching lexical topics are highly effective. They enable students to learn vocabulary in context, acquire correct pronunciation, and develop communicative competence. Compared to traditional methods, TBAs offer more sustainable results, deeper semantic understanding, and more precise mastery of phonetic features. Students not only acquire theoretical knowledge but also learn to apply it in real communicative situations. Consequently, this approach should be regarded as one of the most significant and efficient methods in modern pedagogical practice.

One of the most significant advantages of the text-based approach is its comprehensive nature. This method simultaneously reinforces lexical knowledge and develops literary pronunciation skills. Activities based on texts enable students to grasp not only the phonetic form of words but also their semantic content and communicative value, making the language learning process more purposeful and effective.

The findings of this study indicate that the text-based approach:

- Enhances phonetic development – students learn word pronunciation not only through repetition but also through the rhythmic and intonational structures of various texts.
- Expands vocabulary – words learned in context are more easily retained in long-term memory and used more naturally.
- Develops communicative skills – role plays, discussions, and dialogues allow students to apply newly acquired vocabulary in practical speech.
- Strengthens cultural context – working with diverse texts helps students internalize not only language rules but also norms of intercultural communication.

Moreover, the text-based approach provides pedagogical benefits for teachers. It allows instructors to organize lessons in a more structured way, using various genres (stories, essays, dialogues, journalistic texts) to make lessons engaging and interactive. This, in turn, increases student motivation and supports more sustainable learning outcomes.

In summary, the study confirms that the implementation of text-based approaches in teaching lexical topics contributes to:

- Consolidation of literary pronunciation skills,
- Expansion of students' vocabulary,
- Development of speech culture,
- Enhancement of communicative competence,
- Promotion of cultural identity and global communication skills.

The study shows that text-based approaches yield more effective results compared to traditional methods, which often focus on learning word lists and mechanical repetition. Such traditional methods fail to deepen contextual understanding and often result in rapid forgetting. Text-based methods, in contrast, present not only the phonetic form of words but also their semantic nuances, cultural content, and communicative significance, enabling more durable and practical mastery of lexical knowledge.

Regarding pronunciation, text-based activities naturally foster the development of literary pronunciation habits. Phonetic instruction integrated with texts allows students to learn not only individual sounds and words but also intonation, stress, and rhythm patterns in full sentences and phrases. This enhances fluency, reduces pronunciation errors, and improves the aesthetic quality of speech.

Motivation is another critical aspect of the discussion. Observations indicate that students engage more enthusiastically with real and interesting texts, making the learning process dynamic and increasing the retention of material.

Text-based approaches also play a significant role in fostering intercultural understanding. Students exposed to diverse texts gain insights into other cultures' perspectives, values, and lifestyles, which improves their global communication skills and promotes a tolerant learning environment.

However, implementing text-based approaches presents certain challenges. Teachers must possess high pedagogical skills and methodological flexibility, and instructional materials must be adapted to students' age and language proficiency. Inappropriate material may be either too simple or overly complex, negatively affecting learning outcomes.

The discussion highlights that text-based approaches are not only effective for language instruction but also crucial for personality development, enhancement of communicative skills, and enrichment of speech culture. This aligns with constructivist and communicative language teaching theories and meets contemporary pedagogical requirements.

Based on the study's findings, several recommendations can be made to ensure the effective application of text-based approaches in teaching lexical topics. Teachers' methodological knowledge should be continuously updated through regular training, seminars, and experience-sharing programs. In addition to linguistic knowledge, teachers should acquire skills in text analysis, organization of communicative activities, and implementation of interactive methods.

Texts used in teaching must be tailored to students' age, language proficiency, and interests; overly simple or complex materials may reduce engagement. Text diversity should be ensured, including stories, dialogues, journalistic and popular science texts, and contemporary media materials.

Texts should serve as a basis not only for reading and translation but also for speaking and writing activities, such as dialogue creation, discussion, essay writing, and role-playing exercises, promoting active use of vocabulary. Digital platforms, interactive texts, e-dictionaries, word clouds, and online reading materials can make learning more engaging and accessible. Interactive applications (quizzes, games, text analysis programs) can strengthen students' vocabulary practically.

Text-based methods should aim not only to teach language but also to develop intercultural communication skills, using materials related to folklore, literature, and everyday life from different cultures to cultivate a global and tolerant perspective. Assessment should go beyond tests and oral exams, incorporating written essays, oral presentations, group discussions, and project work to measure students' practical application of vocabulary.

Further research should investigate the application of text-based methods across different age groups, language proficiency levels, and teaching environments to provide teachers with practical and effective methodological guidance.

In conclusion, successful implementation of text-based approaches requires both well-prepared teachers and innovative instructional strategies. These steps will enhance the quality of lexical teaching, improve students' communicative competence, and enrich their speech culture.

REFERENCES:

- Bruner, J. (1986). *Actual minds, possible worlds*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Brown, H. D., & Lee, H. (2015). *Teaching by principles: An interactive approach to language pedagogy* (4th ed.). White Plains, NY: Pearson Education.
- Celce-Murcia, M., Brinton, D., & Snow, M. A. (2014). *Teaching English as a second or foreign language* (4th ed.). Boston: National Geographic Learning.
- Derwing, T. M., & Munro, M. J. (2015). *Pronunciation fundamentals: Evidence-based perspectives for L2 teaching and research*. Amsterdam: John Benjamins.
- Enever, J. (2018). *Languages policy in primary schools: Issues of implementation*. Berlin: Springer.
- Saito, K. (2013). Reexamining effects of form-focused instruction on L2 pronunciation development. *Studies in Second Language Acquisition*, 35(1), 1–29. <https://doi.org/10.1017/S0272263112000666>
- Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in society: The development of higher psychological processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

MEASURING UNIVERSITY STUDENTS' PERCEPTIONS OF THE SCIENTIFIC
RESEARCH METHODS COURSE

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN BİLİMSEL ARAŞTIRMA YÖNTEMLERİ DERSİNE
İLİŞKİN ALGILARININ ÖLÇÜLMESİ

Bekir DEĞİRMENCİ

¹Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Besni Ali Erdemoğlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve
Organizasyon, ORCID: 0000-0001-5236-5245

Özet

Günümüz eğitim ortamında bilgiyi araştıran, sorgulayan ve özgün fikirler geliştirebilen yüksek beşerî sermaye kapasitesine sahip toplumların küresel rekabet ortamında avantaj elde ettiği bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin algılarını ortaya koymaktır. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış ve veriler Adıyaman Üniversitesi'nde öğrenim gören Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı, Bilgisayar Kullanımı ve İşletme programlarında daha önce bu dersi almış öğrencilerden anket yoluyla toplanmıştır. Gönüllü olarak katılan 146 öğrenciye uygulanan ankettten elde edilen veriler üzerinde istatistiksel analizler yapılmıştır. Kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliği SPSS 24 paket programı ve Amos 22 paket programları ile test edilmiş ve ölçeğin geçerli ve güvenilir olduğu kanıtlanmıştır. Çalışmada geliştirilen dört hipotez t-testi ve ANOVA ile sınanmıştır. Analizler sonucunda öğrencilerin derse yönelik algılarının; cinsiyet, öğrenim görülen bölüm ve mezun olunan lise türüne göre farklılaşmadığı, ancak dersten duyulan memnuniyet düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği bulunmuştur. Gelecek çalışmalarda farklı üniversitelerdeki öğrencilerin araştırmaya dâhil edilmesi ve elde edilen bulguların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi önerilmektedir.

134

Anahtar kelimeler: : Bilimsel araştırma yöntemleri, üniversite öğrencileri, Adıyaman üniversitesi

Abstract

In today's educational environment, it is well known that societies with high human capital capacity—capable of researching, questioning, and producing original ideas—gain an advantage in the global competitive arena. The aim of this study is to examine university students' perceptions of the *Scientific Research Methods* course. A quantitative research method was employed, and data were collected through a questionnaire administered to students from the Office Management and Executive Assistance, Computer Use, and Business Administration programs at Adıyaman University who had previously taken this course. Statistical analyses were conducted on the data obtained from 146 voluntary participants. The validity and reliability of the scale used in the study were tested with SPSS 24 and AMOS 22 software packages, and the scale was found to be valid and reliable. Four hypotheses developed within the scope of the study were tested using t-tests and ANOVA. The results revealed that students' perceptions of the course did not differ by gender, program of study, or type of high school graduated from; however, significant differences were found depending on the level of satisfaction with the course. It is recommended that future studies include students from different universities and comparatively evaluate the findings obtained.

Keywords: Scientific research methods, university students, Adıyaman university

1. GİRİŞ

Bilim, terim olarak Yunanca *episteme* ve Latince *scientia* (bilmek) kökenlerinden türemiştir ve genel olarak “doğru düşünme biçimi” ya da “doğru karar alma süreci” olarak tanımlanmaktadır. Bilimsel

bilgi, sistematik yollar izlenerek oluşturulan, belirli yöntemsel süreçlerden geçerek test edilen ve kanıtlanabilir hâle gelen bilgi türüdür. Tarihsel süreçte bilgi kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılan “bilim”, günümüzde olaylar arasındaki yasaları ortaya çıkarmaya yönelik yapılan araştırmaların bütünüdür. Gültekin Connington’a (2021: 3) göre bilim, yöntemle elde edilen ve pratikle doğrulanmış bilgidir; evreni ve gerçeklikleri, insan eylemleriyle doğrulanmış kavramlar, kuramlar ve yasalar aracılığıyla yansıtır. Bhattacharjee (2012) ise bilimi, bilimsel yöntemler aracılığıyla elde edilen, sistematik ve organize bir bilgi topluluğu olarak tanımlamaktadır (Akt. Gültekin Connington, 2021: 3). Bilim; bilme, anlama, açıklama ve doğayı kontrol etme güdüsünden doğan; kimi zaman bir süreç, kimi zaman bir sonuç olarak değerlendirilen çok yönlü bir kavramdır. Tanımlar arasında “geçerliliği kabul edilmiş sistemli bilgiler bütünü”, “neden-sonuç ilişkilerinin ifade edildiği bilgi birikimi” ve “insanoğlunun biriktirdiği, kaydedilmiş sistematik bilgi” gibi ifadeler de yer almaktadır. Bilgi, bilimin hem ürünü hem de temelidir. Öğrenme, gözlem ve araştırma yoluyla elde edilen bilgi; kaydedilebilir, yorumlanabilir ve tekrar tekrar üretilebilir niteliktedir. Bilim, mevcut durumları tanımlayarak "nedir?" sorusuna, olaylar ve olgular arasındaki ilişkileri ortaya koyarak da "niçin?" sorusuna cevap arar. Bu bağlamda, bilimsel araştırma bulguları ve geliştirilen yeni yöntemler sayesinde bilim sürekli gelişmekte; gelişen bilim, araştırmalara daha sağlam temeller kazandırmaktadır (İlhan vd., 2016: 146). Bu doğrultuda, bilimsel araştırma yöntemleri dersi; ön lisans, lisans ve lisansüstü düzeydeki öğrencilerin araştırma kültürü kazanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Söz konusu ders, öğrencilerin bilimsel düşünme becerilerini geliştirmelerini, araştırma yapma konusunda özgüven kazanmalarını ve akademik etik ilkeleri doğrultusunda bilimsel üretkenliklerini artırmalarını sağlamaktadır. Ancak, öğrencilerin bu derse ilişkin algıları, dersin işlevselliği ve kazanımları üzerinde doğrudan etkili olabilmektedir. Türkiye ve dünyada yapılan çeşitli araştırmalar, öğrencilerin bu dersi genel olarak yararlı bulmakla birlikte; teorik, zorlayıcı ve kaygı verici olarak da değerlendirdiklerini ortaya koymaktadır.

Son yıllarda yükseköğretim kurumları, öğrencilerin gerçek yaşam problemlerine çözüm üretebilecek bilgi ve becerileri edinmelerini sağlamak amacıyla öğretim programlarına Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini dâhil etmişlerdir. Bu ders kapsamında temel olarak nitel ve nicel araştırma yöntemleri ele alınmakta, öğrencilerin araştırma sürecini kavramaları ve uygulamaları teşvik edilmektedir (Yaşar, 2014: 110).

Yukarıda sunulan bilgiler ışığında, bu çalışmanın amacı; üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin algılarını ortaya koymaktır. Araştırmanın evrenini, Adıyaman Üniversitesi bünyesinde yer alan Büro Hizmetleri ve Sekreterlik (ön lisans), Bilgisayar Kullanımı (ön lisans) ve İşletme (lisans) programlarında öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Türk Dil Kurumu (TDK, 2020) Sözlüğü'nde "araştırma" terimi, “bilim ve sanatla ilgili olarak yapılan yöntemli çalışma” şeklinde tanımlanmaktadır. Akın’a (2009: 7) göre araştırma; bilimsel bir konuyu aydınlatmak, bilimsel bir probleme çözüm getirmek ya da belirli kavram, kuram veya yasalara ulaşmak amacıyla yürütülen planlı ve sistematik çalışmalardır. Benzer şekilde Ekiz (2009), araştırmayı herhangi bir olgu, olay ya da kişiyi anlamak, geliştirmek ve nihayetinde bilimsel bilgi üretmek amacıyla, belirli bilimsel ilkeler doğrultusunda yürütülen bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bu süreç, veri toplama, analiz, değerlendirme, yorumlama ve sonuçların raporlanması gibi aşamaları içermektedir (Akt. Gültekin Connington, 2021: 5).

Bilgi toplumunun bireylerinde bilimsel düşünme becerilerinin geliştirilmesi, öncelikli olarak eğitim kurumlarının sorumluluğundadır. Özellikle yükseköğretim kurumları, bilimsel tutum ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmede merkezi bir rol üstlenmektedir. Üniversiteler yalnızca eğitim-öğretim faaliyetleri yürütmekle kalmayıp; aynı zamanda toplumun farklı alanlardaki gereksinimlerine yönelik hizmet sunmakta ve bilimsel araştırmalara öncülük etmektedir.

Bu bağlamda araştırma eğitimi; bireylere bilimsel tutum, davranış ve araştırma alanına yönelik yeterlilikleri kazandırarak hem bireysel hem de toplumsal düzeyde bir araştırma bilinci oluşturmayı hedeflemektedir. Araştırma eğitiminin temel amacı, bireylere yalnızca bilimsel yöntem ve teknik bilgisi kazandırmak değil, aynı zamanda bu bilgiyi doğru, etik ve eleştirel biçimde kullanabilme yetkinliği de kazandırmaktır (İlhan vd., 2016: 146-147).

Uluslararası düzeyde ise bilimsel araştırma becerileri konusunda kapsamlı standartlar sunulmaktadır. Örneğin, National Research Council (NRC) tarafından geliştirilen ve bilimsel araştırmalarda gerekli görülen temel beceriler, çok sayıda akademik çalışmada referans alınmaktadır. Bu beceriler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Eichner, 2009; Martin, 2009; NRC, 1996; Akt. Güney, 2018: 59):

1. Bilimsel araştırmalarla yanıtlanabilecek sorular oluşturabilme,
2. Bilimsel bir araştırma tasarlama ve uygulayabilme,
3. Veri toplama, analiz ve yorumlama süreçlerinde uygun araçları ve teknikleri kullanabilme,
4. Kanıtlara dayalı betimleme, açıklama, öngörü ve modeller geliştirebilme,
5. Kanıtlarla açıklamalar arasındaki ilişkiyi kurabilmek için eleştirel ve mantıklı düşünme,
6. Alternatif açıklama ve hipotezler oluşturup analiz edebilme,
7. Bilimsel süreç ve açıklamaları etkili biçimde sunabilme,
8. Araştırma sürecinin tüm aşamalarında matematiği etkin kullanabilme.

Türkiye’de üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine yönelik algı ve tutumlarını inceleyen çalışmaların sınırlı sayıda olduğu görülmektedir (Akgün, 2012; Akkanat vd., 2017; Gamsızkan, 2022; İlhan, 2016). Mevcut literatür incelendiğinde, öğrencilerin bu derse yönelik tutumlarının; okudukları bölüm, mezun oldukları lise türü ve ders memnuniyeti gibi değişkenler açısından detaylı olarak ele alındığı çalışmalara yeterince rastlanmamaktadır. Bu eksiklik, bilimsel araştırma yöntemleri dersine ilişkin algıların daha kapsamlı biçimde incelenmesini gerekli kılmaktadır.

2. YÖNTEM

Çalışma kapsamında nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Adıyaman Üniversitesi Besni Ali Erdemoğlu Meslek Yüksekokulu ve Adıyaman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde 2025-2026 Eğitim-Öğretim yılında Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersini gören ve öğrenimine devam etmekte olan tüm öğrencilere ulaşılmaya çalışılmış ve Anket yolu ile bilimsel araştırmalara yönelik tutumu sorgulanmıştır. İlgili Eğitim-Öğretim yılı itibarıyla Bilimsel Araştırma Dersi gören tüm öğrenciler araştırmanın evrenini oluşturmaktadır. Araştırmada örneklem seçimine gidilmemiş olup çalışmaya katılmayı kabul eden öğrenciler, çalışmanın örneklemine oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında aşağıda yer alan hipotezler geliştirilmiştir:

H1: Üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin algıları cinsiyete göre farklılık gösterir.

H2: Üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin okudukları bölümü göre farklılık gösterir.

H3: Üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin algıları mezun oldukları lise türüne göre farklılık gösterir.

H4: Üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin algıları dersten duydukları memnuniyete göre farklılık gösterir.

3.1. Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersine Yönelik Tutum Ölçeği (BAYD-TÖ)

Bu çalışma kapsamında kullanılan ölçek, Yaşar (2014) tarafından geliştirilen Bilimsel Araştırma Yöntemlerine Dersine (BAYD-TÖ) yönelik tutum ölçeği kullanılmıştır. Bilimsel Araştırma Yöntemleri (BAY) tutum ifadeleri, ölçme araçlarında birim sayısının arttıkça duyarlılığının artacağı düşüncesinden hareket edilerek 7’li dereceleme tercih edilmiştir. Bu 7’li dereceleme; ,1-Kesinlikle Katılmıyorum’ ’dan ,7-Kesinlikle Katılıyorum’a doğru sıralanarak belirlenmiştir. Ölçek 20 madde ve 4 alt boyuttan oluşmaktadır. Çalışmanın örneklemini gönüllü olarak çalışmaya katılmayı kabul eden 146 ön lisans ve lisans öğrencisinden oluşmaktadır.

3.2.İstatistiksel Analiz

Araştırmada tanımlayıcı istatistikler; faktör analizi, bağımsız örneklem testi ve Anova testleri uygulanmıştır. Çalışmada kullanılan faktör analizi ölçek ve alt boyutlarının güvenilir düzeyde ölçüm yapıp yapmadığını tespiti amacıyla yapılmıştır. Araştırma kapsamında bağımlı değişkenler ile bağımsız değişkenler arasında farklılık olup olmadığını tespitine yönelik parametrik testlerden olan bağımsız örneklem testi ve Anova testleri kullanılmıştır. Bağımlı değişkene ilişkin analizlerde örneklemin belirli bir değişkene ilişkin ölçülen ortalama değeri ile tahmin edilen ya da bilinen ortalama değerleri karşılatırılmaktadır. Anova testinde ise ikiden fazla grubun ortalamalarının birbirine eşit olup olmadığını sınamak için yapılmaktadır (Gürbüz ve Şahin, 2014: 236-240). Demografik özelliklerle ölçek sorularından elde edilen verilere uygulanabilen fark testleri yani t testi ve Anova testi analizlerine başvurulmuştur.

3. BULGULAR

3.1. Demografik Özellikler

Örnekleme dâhil edilen katılımcılara ait tanımlayıcı istatistiki bilgiler Tablo 1’de gösterilmiştir. Katılımcıların sorulara verdikleri cevaplar frekans ve yüzde olarak belirtilmiştir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Bilgileri

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Kadın	68	47
Erkek	78	53
Bölümler		
Bilgisayar Kullanımı (Ön Lisans)	32	22
Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı (Ön Lisans)	58	40
İşletme (Lisans)	56	38
Lise Mezuniyet		
Meslek Lisesi	67	46
Anadolu Lisesi	62	42
Diğer	17	12
Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersinden Memnuniyet		
Memnunum	83	57

Tablo 1’de yer alan demografik bilgilere ilişkin bulgular incelendiğinde katılımcıların %53’ü (n=78) erkek katılımcı olduğu, en fazla katılımcı grubunun ön lisans öğrencileri arasında yer alan Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Programı öğrencilerinin olduğu %40 (n= 58), Adıyaman Üniversite’sinde öğrenim görmekte olan öğrencilerin lise mezuniyet durumları incelendiğinde en fazla katılımcı grubunun meslek lisesi mezunlarının olduğu %46 (n= 46), katılımcıların Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini görmekten mutlu olup olmadıkları sorulduğunda %57 (n= 83) memnun olduğu tespit edilmiştir.

3.2.Güvenilirlik ve Geçerlilik Analizleri

Çalışma kapsamında kullanılan ölçeğin yapı geçerliliğini ölçmek için keşfedici ve doğrulayıcı faktör analizlerine başvurulmuştur. Güvenilirlik katsayısının hesaplanmasında kullanılan Cronbah’s Alpha istatistiğinin değ işken sayısından etkileneyeceği ve değ işken sayısı arttıkça daha yüksek değ erler elde edileceği varsayılmaktadır. Bu varsayıma göre değ işkenler arasındaki ortalama korelasyon değ erlerinin 0,30’un üzerinde olması gerekmektedir (Den Hartog vd., 1997: 24). Öte yandan, her sorunun bütün içerisinde eklenebilir özellik taşıyıp tanımadığını belirten item-total (ilgili soru-bütün) korelasyon katsayılarının negatif olmaması ve 0,25 in üzerinde olması gerekmektedir. Bir sorunun ölçekten çıkarılması kararının verilmesi için ek olarak; soru silindiğinde alpha katsayısındaki değ diğimin ne olacağına bakmak gereklidir (Akgöl ve Çevik, 2003: 440). Tüm bu bilgiler ışığında yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre ölçeğin toplanabilirlik özelliğini olumsuz etkileyen ve keşfedici faktör analizi sonucunda, birden fazla faktöre yüklenen sorular ölçekten çıkarılmalıdır.

Dört boyutlu ve 20 maddeden oluşan *Bilimsel Araştırma Yöntemlerine Dersine Yönelik Tutum Ölçeği (BAYD-TÖ)* ile 146 katılımcıdan toplanan veriler ile yapılan keşfedici faktör analizi ve güvenilirlik analizi sonuçları Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Bilimsel Araştırma Yöntemlerine Dersine Yönelik Tutum Ölçeği Keşfedici Faktör Analizi ve Güvenilirlik Analizi Sonuçları

İfadeler	Soru Maddesi		F1	F2	F3	F4
BAYÖ1	Bilimsel Araştırma Yöntemleri (BAY) dersinde kendimi geliştirebileceğimi sanmıyorum		,619			
BAYÖ2	BAY dersinin çok da önemli olduğunu düşünmüyorum.		,796			
BAYÖ3	BAY dersi bence gereksiz bir derstir.		,552			
BAYÖ4	Bilimsel Araştırma Yöntemi hayatın her evresinde yararlanabileceğimi ifade etmektedir.		,850			
BAYÖ5	BAY dersine devam zorunluluğu olduğu için giriyorum, devam zorunluluğu olmasa gereksiz gördüğüm bu derse girmem.		,916			
BAYÖ6	BAY dersinde kazanacağım becerilerin gelecekte mesleki yaşantımda bana pek fazla katkı sağlayacağını düşünmüyorum.		,795			

BAYBÖ1	Sayısal içerikli derslerde iyi olduğum için BAY dersinde de kendimi başarılı buluyorum.		,656			
BAYBÖ2	Eğer yeterli düzeyde çalışacak olursam BAY dersi kapsamında çok zor problemleri rahatlıkla çözebileceğimi düşünüyorum.			,462		
BAYBÖ3	BAY dersinde başarılı olacağımı düşünüyorum.			,524		
BAYBÖ4	BAY dersinde bir araştırma projesi hazırlamada kendime güveniyorum.			,407		
BAYBÖ5	BAY dersinde başarılı olacağımı biliyorum.			,486		
BAYİ1	BAY dersinde edineceğim bilgi ve becerileri kullanarak yeni bilgilere ulaşma düşüncesi bana çok ilginç gelmektedir.				,743	
BAYİ2	BAY dersi ile ilgiliyim.				,852	
BAYİ3	BAY dersi gerçekten ilgimi çekiyor.				,935	
BAYİ4	BAY Dersini çok ilginç buluyorum.				,759	
BAYİ5	BAY dersini diğer derslere göre çok daha ilgi çekici olarak buluyorum.				,846	
BAYGYMİ1	BAY dersi, en az matematik kadar mesleki yaşantıma olumlu katkı sağlayacaktır.					,630
BAYGYMİ2	BAY dersinde kazanacağım becerilerin gelecekte mesleki yaşantımda bana çok fazla katkı sağlayacağını düşünüyorum.					,783
MAYGYMİ3	Araştırmanın benim mesleki kariyerim açısından vazgeçilmez olduğunu düşünüyorum.					,623
MAYGYMİ4	Araştırma odaklı düşünmenin günlük yaşantımda önemli bir yere sahip olduğunu düşünüyorum.					,479
Faktör Özdeğeri			11,995	1,713	,696	10,258
Faktörün Açıkladığı Varyans Yüzdesi			52,150	7,448	3,028	46,446
Açıklanan Toplam Varyans (%)						63,748
Testler						
Kaiser-Meyer-Olkin Test (KMO)			,943			
Barlett's Test of Sphericity			3184,584 (p<,000)			
Cronbach's Alpha			,878			

Tablo 2’de görüldüğü gibi, elde edilen dört faktör, toplam varyansın %63,748’ini açıklamaktadır. Bu faktörlerden ilki (F1) katılımcıların BAY dersinin önemine ilişkin algılarını ölçen ifadelerden oluşmaktadır. İkinci faktör ise (F2) katılımcıların BAY Bilişsel Özgüvene ilişkin ifadelerle yer verilmiştir. Üçüncü faktör ise (F3) katılımcıların BAY ilgisini ölçen ifadeler yer verilmiştir. Son

olarak (F4) ise katılımcıların Günlük Yaşantı-Mesleki İlgi hakkındaki görüşlerine başvurulmuştur. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği ölçütü (.943) çalışmada kullanılan örneklem büyüklüğü kabul edilebilir düzeydedir (Akgül, 2005:450). Bartlett testi ise evren korelasyon matrisinin birim matristen farklı olması gerektiği yönündeki varsayımı sağlamaktadır ($p<.000$). Güvenilirlik analizi sonuçları (.878) ile ölçekte yer alan ifadelerin yüksek düzeyde güvenilir olduğunu göstermektedir.

Çalışma kapsamında dört boyuttan oluşan ölçeğin faktör yapılarının doğrulanıp doğrulanmadığı test edilmiştir. Bu kapsamda AMOS 24 programında doğrulayıcı (confirmatory) faktör analizi yapılmıştır. Elde edilen sonuçlar yapısal eşitlik modellemesinin kabul edebileceği sınırlar içerisinde bulunmuştur. Çalışmaya ilişkin doğrulayıcı faktör analizine ilişkin bulgular Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3

Ölçeğe İlişkin Doğrulayıcı Analiz Sonuçlarına İlişkin Uyum İyiliği Değerleri

Uyum Ölçüleri	Kabul Edilebilir Uyum	Değerler
X^2/df (CMIN/df)	≤ 5	2,68
GFI	$\geq 0,90$	,917
CFI	$\geq 0,90$	,938
RMSEA	$\leq 0,80$	,08
AGFI	$\geq 0,90$	,914

Bu çalışmada kullanılan ölçeğin geçerlilik ve güvenilirliğine ilişkin yapılan analizler sonucunda bu ölçeğin güvenilir ve geçerli bir ölçek olduğu kanaatine varılmıştır. Çalışmanın bundan sonraki kısmında hipotezlere ilişkin bulgulara yer verilmiştir.

3.3.Hipotezlerin Test Edilmesi

Çalışmanın temel amacını ve hedeflerinin ortaya konulmasını amaçlayan hipotezler, $\alpha= 0,05$ anlamlılık düzeyinde analiz edilmiştir. Cinsiyet, Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersini görmekten duyulan memnuniyete ilişkin geliştirilen hipotezler, “bağımsız örneklem için t-testi” (Independent-Samples T test), öğrenim görülen bölüm mezun olunan lise türüne göre BAY dersine ilişkin katılımcı algılarının ortaya konulmasında ise “Tek Faktör Varyans Analizi” (One-Way ANOVA) kullanılmıştır.

Araştırma kapsamında oluşturulan, “H1: Üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin algıları cinsiyete göre farklılık gösterir.” hipotezine ilişkin bulgular Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4

Cinsiyet-BAY dersine yönelik algı ilişkisi T Testi Sonuçları

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	N	X(mean)	T testi sonuçları	
				t	P
Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersine Yönelik Algı	Kadın	68	2,6221	-1.927	,054
	Erkek	78	2,917	-1.914	,055

Tablo 4’te verilen bilgiler dikkate alındığında, p değerleri ($>0,05$) olduğu için H1 hipotezi reddedilmiştir. Bir diğer ifadeyle katılımcıların bilimsel araştırma yöntemleri dersine yönelik algıları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

Araştırma kapsamında oluşturulan, “H2: Üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin okudukları bölümü göre göre farklılık gösterir” hipotezine ilişkin bulgular Tablo 5’te gösterilmiştir.

Tablo 5

Okunulan Bölüm ile BAY Dersine Yönelik Algıları İlişkisi Anova Testi Bulguları

Bağımlı değişken		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersine Yönelik Algı	Gruplar arası	,578	2	,286	,143	,738
	Grup içi	161,458	176	,945		
	Toplam	162,714	174			

Katılımcıların okudukları bölüm ile BAY dersine ilişkin algıları arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır ($0,738 > 0,05$). Bu nedenle H2 hipotezi reddedilmiştir (Tablo 5).

Çalışmanın amacı ve hedeflerine bağlı kalınarak oluşturulan “H3: Üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin algıları mezun oldukları lise türüne göre farklılık gösterir” hipotezine ilişkin veriler Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 6

Mezun olunan Lise Türü ile BAY algısı ilişkisi ANOVA Testi Bulgusu

Bağımlı değişken		Kareler Toplamı	df	Kareler Ortalaması	F	Anlamlılık
Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersine Yönelik Algı	Gruplar arası	1,946	2	,973	1,114	,356
	Grup içi	160,228	171	,937		
	Toplam	162,174	173			

Katılımcıların mezun oldukları lise türü ile Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersine Yönelik Algıları arasındaki ilişkinin ölçüldüğü bu hipotezde değişkenler arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p > 0,05$). Bu nedenle H3 hipotezi reddedilmiştir (Tablo 1).

Son olarak “H4: Üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin algıları dersten duydukları memnuniyete göre farklılık gösterir” hipotezi t testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analize ilişkin bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7

Dersten Duyulan Memnuniyet-BAY dersine yönelik algı ilişkisi T Testi Bulguları

Bağımlı değişken	Bağımsız değişken	N	X(mean)	T testi sonuçları	
				t	P
	Memnunum	83	3,2571	8,298	,000

Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersine Yönelik Algı	Memnun değilim	63	2,3846	8,293	,000
--	----------------	----	--------	-------	------

Tablo 7’de verilen bilgiler dikkate alındığında, p değerleri ($<0,05$) olduğu için H4 hipotezi kabul edilmiştir. Üniversite öğrencilerinin üniversite öğrencilerinin Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersine ilişkin algıları dersten duydukları memnuniyete göre farklılık gösterir. Bu farklılık dersi görmekten mutluluk duyan öğrenciler açısından daha yüksektir (ort.= 3,2571).

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersinin temel amaçları arasında, üniversite öğrencilerinde bilimsel bir bakış açısı geliştirerek eleştirel düşünme, sorgulama, zihinsel beceriler kazanma ve disiplinli çalışma alışkanlıkları gibi karakter geliştirmeye yönelik niteliklerin kazandırılması yer almaktadır (Connington, 2021: 180). Günümüzde bilgi üretebilen ülkeler; askeri, sosyal, siyasi ve ekonomik alanlarda da güçlü devletler olarak kabul edilmektedir. Moorthy ve Karisiddappa (1997), Erdoğan (1998) ve Karasar (2008) gibi araştırmacılar, bilginin küresel ölçekte önemli bir güç unsuru olduğunu vurgulamaktadır. Ancak bilginin gücünün etkili olabilmesi, o bilginin doğruluğuna bağlıdır. Doğru bilginin üretilebilmesi ise bilimsel yöntemlerin, araştırma konusuna uygun biçimde kullanılmasına bağlıdır (İlhan vd., 2016).

Bu bağlamda yürütülen bu çalışmada, Bilimsel Araştırma Yöntemleri dersini alan öğrencilerin bu derse yönelik algıları farklı değişkenler açısından değerlendirilmiştir. Katılımcıların derse ilişkin algıları; cinsiyet, mezun olunan lise türü, dersten duyulan memnuniyet ve öğrenim görülen programlar gibi demografik değişkenler temelinde analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında dört hipotez test edilmiş olup, bu hipotezlerden biri olan *öğrencilerin bilimsel araştırma yöntemleri dersine ilişkin algılarının cinsiyete göre farklılık göstermediği* hipotezi desteklenmiştir.

Bu bulgu, Gamsızkan vd. (2022) tarafından tıp fakültesi öğrencileriyle yürütülen çalışmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir. Söz konusu çalışmada da öğrencilerin bilimsel araştırmalara yönelik tutumlarının cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu durum, tıp fakültesi müfredatında bilimsel araştırma ve uygulamalarına geniş yer verilmesinin, öğrencilerin bilimsel araştırmalara yönelik olumlu tutum geliştirmelerini sağladığı şeklinde yorumlanmıştır. Öte yandan, İlhan vd. (2016) tarafından yapılan bir başka çalışmada, bu çalışmadan farklı olarak, öğrencilerin cinsiyete göre bilimsel araştırma tutumlarında anlamlı düzeyde farklılık olduğu ortaya konmuştur. Bu bulguya göre, cinsiyet değişkeni; araştırma ilgisi, motivasyonu ve önemi gibi alt boyutlarda farklılaşmalara yol açabilmektedir.

Bu çalışmanın bulguları, bazı önceki araştırmalarla benzerlik göstermektedir. Saracaloğlu (2008), Saracaloğlu vd. (2005) ve Yenilmez & Ata (2012) tarafından yapılan çalışmalarda da cinsiyet değişkeninin bilimsel araştırma yöntemleri dersine ilişkin algılar üzerinde anlamlı bir farklılık yaratmadığı belirlenmiştir.

Çalışma kapsamında test edilen diğer hipotezler ise okunulan bölüm, mezun olunan lise türü ve bilimsel araştırma yöntemleri dersinden duyulan memnuniyet değişkenleriyle ilgilidir. Bu üç hipotezden, bölüm ve lise türüne göre öğrencilerin derse ilişkin algılarının anlamlı düzeyde değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ancak, bilimsel araştırma yöntemleri dersine yönelik algının, dersten duyulan memnuniyete göre anlamlı biçimde farklılaştığı tespit edilmiştir. Bu durum, öğrencinin dersi ne derece yararlı ve ilgi çekici bulduğunun, bilimsel araştırma süreçlerine yönelik algısını doğrudan etkilediğini göstermektedir.

Bu çalışmanın en önemli sınırlılığı, yalnızca Adıyaman Üniversitesi’nde öğrenim gören öğrencilerle gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu durum, elde edilen bulguların genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Gelecekte yapılacak çalışmalarda farklı üniversitelerden daha geniş örneklem gruplarıyla veri toplanması ve bu doğrultuda bilimsel bir proje geliştirilerek finansal destek sağlanması önerilmektedir.

Ayrıca öğrencilerin bilimsel araştırmalara yönelik ilgilerini ve farkındalıklarını artırmak için proje tabanlı öğrenme yöntemleri kullanılmalı ve bilimsel yayın yapmalarını teşvik edecek programlar geliştirilmelidir. Dersin sadece iki saat ile sınırlı tutulması önemli bir eksikliktir. Bu dersin farklı dönemlerde de sunulması ve ders saatlerinin artırılması, öğrenme sürecini destekleyici bir etki yaratabilir.

Diğer taraftan dersin etkinliğini artırmak için teorik bilgi aktarımının yanı sıra uygulamalı içeriklere daha fazla yer verilmesi gerekmektedir. Özellikle istatistiksel analiz programlarının bilgisayar ortamında öğretilmesi, öğrencilerin bilimsel araştırma yapma becerilerini güçlendirecek, dersi daha ilgi çekici ve anlamlı kılacaktır. Bu bağlamda, dersin içerik ve yapısına yönelik yeniden yapılandırmalar yapılması önem arz etmektedir.

5. KAYNAKLAR

Akgül, A. Ve Çevik O. (2003). İstatistiksel Analiz Teknikleri: SPSS’te İşletme Yönetimi Uy Saracaloğlu, A. S. (2008). Lisansüstü öğrencilerin akademik güdülenme düzeyleri, araştırma kaygıları ve tutumları ile araştırma yeterlikleri arasındaki ilişki. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*. Cilt: V, Sayı: II, s.179-208.

Akgül, A. (2005). *Statistical analysis in medical research*. Ankara, Turkey: Emek Offset.

Akgün, L. (2012). Bilimsel araştırma yöntemleri dersine ilişkin öğretmen adaylarının algı ve beklentileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimsel Enstitüsü Dergisi*, 15 (27), 21-30.

Akın, G. (2009). Bilimsel araştırma ve yazım teknikleri. Ankara: Tiydem Yayıncılık.

Akkanat, Ç., Kutlu Abu, N., Çakır, R. ve Gökdere, M. (2017). Öğretmen adaylarının bilimsel araştırma yöntemleri dersindeki motivasyonel inançları ve öğrenme stratejilerinin çeşitli değişkenler bakımından incelenmesi. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14-1 (27), 223-244.

Bhattacharjee, A. (2012). *Social science research: Principles, methods, and practices*. (2nd edition). Florida: Global Text Project.

Connington, M. G. (2021). Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümlerindeki Bilimsel Araştırma Yöntemleri Dersine Yönelik Öğretim Elemanı Görüşleri (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü: Eskişehir.

Den Hartog, D. N., Van Mugjen, J. J. & Koopman, P. L. (1997). Transactional Versus Transformational Leadership: An Analysis of MLQ. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 70, 19-34.

Eichner, J. (2009). *Activities linking science with math 5-8*. Washington DC: NSTA Pressa.

Ekiz, D. (2009). Bilimsel araştırma yöntemleri. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Erdoğan, İ. (1998). Bilgi toplumu olmanın gerektirdiği eğitim paradigması. *Yeni Türkiye Dergisi* 21. Yüzyıl Özel Sayısı. 4(19), s.870-876.

Gamsızkan Z, Sungur MA, Günel MG, Akçakoca MY, Selki K. (2022). Tıp Fakültesi Öğrencilerinin Bilimsel Araştırmalara Yönelik Tutumları. *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*. 2022;19(1):116-9.

Güney, K. K. (2018). Üstün Yetenekli Öğrenciler İçin Geliştirilen Farklılaştırılmış Bilimsel Araştırma Yöntemleri Programının Değerlendirilmesi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Fen Bilgisi Eğitimi Bilim Dalı: Trabzon.

Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2016). Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri (3. Baskı), Seçkin, Ankara.

İlhan, A., Çelik, H. C., & Aslan, A. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Bilimsel Araştırmaya Yönelik Tutumlarının İncelenmesi. İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 17(2). <https://doi.org/10.17679/iuefd.17218132>.

Karasar, N. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemi (18. baskı)*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Korkmaz, Ö., Şahin, A. ve Yeşil, R. (2011). Bilimsel araştırmaya yönelik tutum ölçeği geçerlilik ve güvenirlik çalışması. İlköğretim Online, 10(3), 961-973.

Martin, D. J. (2009). Elementary science methods: A constructivist approach (5th ed.). Belmont: Wadsworth Cengage Learning.

Moorthy, A. L., & Karisiddappa, C. R. (1997). On citations, references, and the intellectual debts,(Editörler: Chopra, Umesh C Sharma& MK Srivastava), *Library Science and Its Facets*, New Delhi: Ess Publishers, s.264-271.

National Research Council [NRC]. (1996). National science education standards. Washington, DC: National Academy Press.

Saracaloğlu, A. S., Varol, R., ve Ercan, İ. E. (2005). Lisansüstü eğitim öğrencilerinin bilimsel araştırma kaygıları araştırma ve istatistiğe yönelik tutumları ile araştırma yetenekleri arasındaki ilişki. *Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, s.187-199.gulamaları, Ankara: Emek Ofset.

Türk Dil Kurumu. (2020). <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 12.08.2025).

Yaşar, M. (2014). Bilimsel araştırma yöntemleri dersine yönelik tutum ölçeği geliştirme çalışması: Geçerlik ve güvenirlik. Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 4(2), 109-129.

Yenilmez, K., ve Ata, A. (2012). Matematik öğretmeni adaylarının bilimsel araştırmalara yönelik tutumlarının incelenmesi. *X. Ulusal Fen Bilimleri ve Matematik Eğitimi Kongresi bildiri özetleri kitapçığı içinde (s.368)*. Niğde: Niğde Üniversitesi.

EXAMINATION OF STEM ATTITUDE
STEM TUTUMUNUN İNCELENMESİ

Mustafa SIRAKAYA, Didem ALSANCAK SIRAKAYA

Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Bilgisayar Teknolojileri,

ORCID: 0000-0002-7964-4399

Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Bilgisayar Teknolojileri,

ORCID: 0000-0002-4386-3462

ÖZET

STEM (Fen, Teknoloji, Mühendislik ve Matematik) eğitimi, çağdaş bilgi toplumlarının oluşumunda ve bireylerin 21. yüzyıl becerilerini kazanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Disiplinlerarası ve bütünlük bir yaklaşım sunan STEM, soyut bilgilerin somut uygulamalarla ilişkilendirilmesini kolaylaştırmakta; problem çözme, eleştirel düşünme, yaratıcılık ve iş birliği gibi yetkinliklerin gelişimini desteklemektedir. Günümüzde teknolojinin eğitim süreçlerinde hem araç hem de içerik olarak önemli bir yer edinmesi, öğrencilerin teknoloji kullanım süreleri ve düzeylerinin STEM tutumlarıyla ilişkisini incelemeyi gerekli kılmaktadır. Bu araştırma, ortaokul öğrencilerinin STEM tutumlarını teknoloji bağlamında değerlendirmeyi amaçlamıştır. Analizler sonucunda, katılımcıların STEM tutumlarının günlük teknoloji kullanım sürelerine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Bu bulgu, teknolojiyle uzun süre vakit geçirmenin tek başına STEM'e yönelik olumlu bir tutum geliştirmede yeterli olmadığını göstermektedir. Ancak teknoloji kullanım düzeyi açısından anlamlı farklılıklar ortaya çıkmıştır. Özellikle kendini acemi düzeyde teknoloji kullanıcısı olarak tanımlayan öğrencilerin STEM tutumlarının diğer tüm kullanıcı gruplarından anlamlı derecede düşük olduğu görülmüştür. Bu durum, teknolojiyi verimli ve bilinçli kullanabilmenin STEM tutumlarını geliştirmede kritik bir etken olduğunu ortaya koymaktadır. Bireysel teknolojik cihaz sahipliği açısından anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu sonuç, alanyazındaki bazı çalışmalarla çelişmekte, farklılıkların örneklem özelliklerinden veya cihaz sahipliğinin artık yaygın bir durum olmasından kaynaklanabileceği düşünülmektedir. Genel olarak bulgular, STEM tutumlarının açıklanmasında teknolojiyi ne kadar süre kullandığından ziyade, nasıl ve hangi yeterlilik düzeyinde kullandığının belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Bu sonuç, STEM eğitimi politikalarının ve öğretim uygulamalarının teknoloji kullanım becerilerinin geliştirilmesine odaklanması gerektiğini göstermektedir.

Anahtar kelimeler: STEM tutumu, ortaokul öğrencileri, teknoloji kullanımı

ABSTRACT

STEM (Science, Technology, Engineering, and Mathematics) education plays a critical role in shaping contemporary knowledge societies and in equipping individuals with 21st-century skills. Offering an interdisciplinary and integrated approach, STEM facilitates the connection between abstract knowledge and real-life applications, while supporting the development of competencies such as problem-solving, critical thinking, creativity, and collaboration. As technology has become an integral part of educational processes, both as a tool and as content, it is essential to examine the relationship between students' technology usage time and proficiency levels with their attitudes toward STEM. This study aimed to evaluate middle school students' attitudes toward STEM within the context of technology use. The analyses revealed that participants' STEM attitudes did not differ

significantly according to their daily technology usage time. This finding suggests that spending long hours with technology alone is not sufficient to foster positive attitudes toward STEM. However, significant differences emerged in terms of technology proficiency. Students who identified themselves as novice technology users displayed significantly lower STEM attitudes compared to all other user groups. This result indicates that using technology effectively and consciously is a critical factor in enhancing STEM attitudes. No significant difference was found in terms of individual ownership of technological devices. This finding contrasts with some studies in the literature, and the lack of significance may be attributed to sample characteristics or the widespread availability of technological devices today. Overall, the results highlight that what matters most in explaining STEM attitudes is not how much time students spend with technology, but rather how and at what level of proficiency they use it. These findings suggest that STEM education policies and instructional practices should focus on fostering students' technology usage skills to support positive attitudes toward STEM.

Keywords: STEM attitude, middle school students, technology use

1. GİRİŞ

STEM (Fen, Teknoloji, Mühendislik, Matematik) eğitimi, çağdaş bilgi toplumlarının oluşumunda hayati bir öneme sahiptir. STEM, öğrencilere fen, teknoloji, mühendislik ve matematik olmak üzere dört ayrı disiplinde, disiplinlerarası ve uygulamalı bir metodoloji kullanarak eğitim vermek üzere tasarlanmış bir programdır (Hom, 2014). Bu dört disiplini ayrı ayrı öğretmek yerine, pratik uygulamalara dayalı bütünlük bir öğrenme paradigması kullanır. Fen, teknoloji, matematik ve mühendisliği ayrı konular olarak öğretmek yerine, STEM uygulamaları bu alanları birleştirmeyi ve aralarında bağlantılar kurmayı amaçlar. STEM, fen, matematik, mühendislik ve teknoloji öğretimi yoluyla soyut bilginin gerçek hayatta somut olarak uygulanmasını kolaylaştırır. STEM eğitimi, okul öncesinden başlayarak tüm eğitim aşamalarında fen, teknoloji, mühendislik ve matematiğin bütünlük öğretimini kapsayan bir öğretim metodolojisidir (Akgündüz vd., 2015). STEM eğitimi, öğrencilerin gerçek dünya sorunlarıyla etkileşime girmelerine ve gelecekte karşılaşacakları zorluklarla başa çıkmalarına olanak tanıyarak (Sweller, 1989) kapsamlı ve yapılandırılmış bir şekilde bilgi edinmelerini kolaylaştırmayı amaçlar (Breiner, Harkness, Johnson ve Koehler, 2012; Günbatar ve Bakirci, 2019; Labov, Reid ve Yamamoto, 2010; Morrison, 2006). Bu metodoloji, bilim, teknoloji, mühendislik ve matematik arasında bir bağlantı kurarak bireylerin günlük zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olur (Dugger, 2010) ve doğal olayları sentezleme, değerlendirme, yorumlama ve bütünlük konusunda onları güçlendirir (Wang, 2013). STEM eğitimi, öğrencilere problem çözme, mantıksal akıl yürütme, iletişim, eleştirel analiz ve medya okuryazarlığı gibi temel 21. yüzyıl yetkinliklerini kazandırmayı amaçlamaktadır (Morrison, 2006).

STEM odaklı eğitim, ekonomik kalkınmayı artırmayı hedefler. STEM eğitimi, akademik performansı artırmanın yanı sıra ekonomik dayanıklılığı ve küresel arenada rekabet avantajını da teşvik etmeyi amaçlar. Sanayi çağının çöküşü ve bireysel çıktıların yükselişi, günümüz insanlarından beklenen niteliklerde bir dönüşüme yol açmıştır. STEM eğitimi, küresel olarak tüm uluslar için vazgeçilmez hale gelmiştir. Sanayi Devrimi sırasında gelişmiş ulusların zorunlu kıldığı el emeğinin yerini üretim uzmanlığı ve bilişsel süreçlerin alması, STEM eğitime olan ihtiyacı vurgulamıştır. Çağdaş bireylerin yaratıcılık, eleştirel düşünme, problem çözme becerileri ve iş birliği becerileri sergilemeleri beklenmektedir (Akgündüz vd., 2015). Geleceğin bireylerini yetiştirmede STEM eğitiminin önemi açıktır; çünkü öğrencilerde öz güven, problem çözme becerileri, yenilikçilik ve eleştirel düşünme gibi nitelikleri geliştirir (Morrison, 2006; Wai, Lubinski ve Benbow, 2010). Bu metodoloji ayrıca sorgulama, çok boyutlu düşünme ve girişimcilik gibi yetenekleri de geliştirir (Corlu, Capraro ve Capraro, 2014; Yamak, Bulut ve Dündar, 2014). Öğrencilerin STEM'e yönelik olumlu eğilimleri, STEM eğitiminin vurguladığı becerilerin edinilmesi için önemlidir. Ayrıca, STEM zihniyetlerinin

tanınması, öğrencilerin bu disiplinleri anlamalarını iyileştirecek ve kolaylaştıracak değişikliklerin uygulanması için önemlidir (Tseng, Chang, Lou ve Chen, 2013).

Günümüzde teknoloji, STEM disiplinlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmiş, öğrenme süreçlerinde hem bir araç hem de bir içerik olarak yerini almıştır. Bu bağlamda öğrencilerin günlük yaşamda teknolojiyi ne kadar süre kullandıkları ve bu teknolojiyi hangi yeterlilik düzeyinde kullanabildikleri, STEM alanlarına yönelik algılarını, ilgilerini ve motivasyonlarını etkileyebilecek değişkenler olarak değerlendirilmektedir. Nitekim yukarıda bahsedilen avantajların öğrenciler tarafından kazanılabilmesinde STEM tutumu önemli bir yere sahiptir (Sırakaya, Alsancak Sırakaya ve Korkmaz, 2020). Bu araştırma, ortaokul öğrencilerinin STEM'e yönelik tutumlarını değerlendirmeyi ve bunları teknoloji bağlamında analiz etmeyi amaçlamaktadır.

2. YÖNTEM

2.1. Araştırma Yöntemi

Araştırma tarama modelinde desenlenmiştir. Tarama araştırmaları bir kesimin tutum, özellik, beklenti, inanış vb. gibi durumlarını ortaya çıkarmak için yapılır (Creswell, 2012). Konuyla ilgili var olan durumun olduğu gibi belirlenmesi amaçlanır (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2008) ve genellikle diğer araştırma yöntemlerine göre daha büyük örneklemeler üzerinde çalışılır (Fraenkel ve Wallen, 2006).

2.2. Çalışma grubu

Çalışma grubu 286 katılımcıdan oluşmaktadır. Çalışmada kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemi kullanılmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Kişisel Bilgiler Formu: Katılımcılara ilişkin demografik bilgiler araştırmacılar tarafından geliştirilen Kişisel Bilgiler Formu ile toplanmıştır.

STEM Tutum Ölçeği: Ortaokul öğrencilerinin STEM tutumlarını belirlemek için, Faber et al. (2013) tarafından geliştirilen ve Türkçeye uyarlaması Yıldırım ve Selvi (2015) tarafından yapılan STEM Tutum Ölçeği kullanılmıştır. 5 dereceli likert türünde olan ölçek 4 faktör (matematik, fen, mühendislik, 21. yüzyıl yetenekleri) ve 37 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin geneline ait Cronbach alpha değeri .94 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Verilerin Analizi

Betimsel istatistikler, ilişkisiz örneklemeler t-testi ve ilişkisiz örneklemeler için tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) testleri kullanılarak veriler analiz edilmiştir. Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğinin tespitinde, örneklem sayısı 50'den büyük olduğu için Kolmogorov-Smirnov testi kullanılmıştır (Büyüköztürk, 2007). Yapılan test sonucunda normal dağılım değerinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($p > .05$) anlaşılmıştır.

3. BULGULAR ve SONUÇLAR

3.1. STEM Tutumunun Günlük Teknoloji Kullanım Süresine Göre Değişimi

Katılımcıların STEM tutumlarının günlük teknoloji kullanım süresine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için ilişkisiz örneklemeler için tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 1'te verilmiştir.

Tablo 1 STEM tutumunun günlük teknoloji kullanım süresine göre değişimi

Günlük teknoloji kullanım süresi	N	$\bar{X}$	Ss
1 saatten az	208	143,91	28,158
1-4 saat arası	58	141,13	28,212
4-8 saat arası	17	144,27	13,410
8 saatten fazla	3	159,96	25,188
Toplam	286	143,53	27,454

Varyans Kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamli farklılık
Gruplar Arası	1182,161	3	394,054	,520	,669	
Gruplar İçi	213640,804	282	757,592			--
Toplam	214822,965	285				

Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların STEM tutumlarının günlük teknoloji kullanım süresine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($F_{(3-282)} = .502$; $p > .05$).

3.2. STEM Tutumunun Teknoloji Kullanım Düzeyine Göre Değişimi

148

Katılımcıların STEM tutumlarının teknoloji kullanım düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek için ilişkisiz örneklem için tek faktörlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Yapılan ANOVA testi sonuçları Tablo 2’te verilmiştir.

Tablo 2 STEM tutumunun teknoloji kullanım düzeyine göre değişimi

Teknoloji kullanım düzeyi	N	$\bar{X}$	Ss
Acemi	16	124,75	30,036
Orta	116	142,88	25,825
İleri	104	144,46	28,049
Uzman	50	149,13	27,179
Toplam	286	143,53	27,454

Varyans Kaynağı	Kareler toplamı	Sd	Kareler ortalaması	F	p	Anlamli farklılık
Gruplar Arası	7352,916	3	2450,972	3,331	,020	
Gruplar İçi	207470,049	282	735,709			Acemi ile orta, ileri ve uzman kullanıcılar arasında
Toplam	214822,965	285				

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların STEM tutumlarının teknoloji kullanım düzeyine göre anlamlı farklılık gösterdiği belirlenmiştir ($F_{(3-282)} = 3,331$; $p < .05$). Farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek amacıyla LSD analizi sonucunda, acemi düzeyde teknoloji kullanıcısı olduğunu belirten katılımcıların STEM tutumlarının diğer tüm kullanıcı gruplarından anlamlı derecede düşük olduğu anlaşılmıştır.

3.3. STEM Tutumunun Bireysel Teknolojik Cihaz Sahibi Olmaya Göre Değişimi

Katılımcıların STEM tutumlarının bireysel teknolojik cihaz sahibi olmaya göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek için ilişkisiz örneklem t-testi uygulanmıştır. Elde edilen bulgular Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. STEM tutumunun bireysel teknolojik cihaz sahibi olmaya göre değişimi

Bireysel teknolojik cihaz sahibi olma	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Evet	220	144,67	26,976	283	1,122	,263
Hayır	65	140,33	28,716			

Tablo 3 incelendiğinde bireysel teknolojik cihaz sahibi olan katılımcıların STEM tutumlarının ($\bar{X} = 144,67$) olmayanlara göre ($\bar{X} = 140,33$) daha yüksek olmasına rağmen, aradaki farkın anlamlı olmadığı anlaşılmaktadır ($t_{(283)} = 1,122$, $p > .05$). Bu bulgu STEM tutumu üzerinde bireysel teknolojik cihaz sahibi olma değişkeninin anlamlı farklılık yaratmadığı şeklinde yorumlanabilir.

4. TARTIŞMA

Yapılan analizler sonucunda katılımcıların STEM tutumlarının günlük teknoloji kullanım süresine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir. Benzer bir sonuca ulaşan Alsancak Sırakaya ve Sırakaya (2023) sadece alt ölçeklerden fen tutumunda günlük teknolojik cihaz kullanımında anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Diğer alt ölçekler ve toplam STEM tutumu bakımından anlamlı bir farklılığa neden olmadığı belirtilmektedir. Bu sonuç teknolojiyle uzun süre vakit geçirme süresiyle STEM tutumu arasında doğrudan bir ilişki olmadığını düşündürmektedir. Yine ortaokul öğrencileriyle yürüttükleri araştırma sonucunda Karakaya, Avgın ve Yılmaz (2018) teknoloji kullanım sıklığına göre katılımcıların STEM ilgilerinde istatistiki olarak bir farklılık bulunmadığını belirtmektedir.

Teknoloji kullanım düzeyi bakımından yapılan analizler katılımcıların STEM tutumlarında anlamlı farklılığın yaşandığına işaret etmektedir. Acemi düzeyde teknoloji kullanıcısı olduğunu belirten katılımcıların STEM tutumlarının diğer tüm kullanıcı gruplarından anlamlı derecede düşük olduğu anlaşılmıştır. Bu bulgu, teknolojiyi etkin ve bilinçli kullanabilmenin STEM tutumlarını geliştirdiği şeklinde yorumlanabilir. Yani kullanıcıların teknoloji kullanım sürelerinden ziyade teknolojiyi ne kadar verimli ve bilinçli kullanabildikleri önemlidir. Alanyazında teknoloji kullanım düzeyi değişkenini inceleyen başka bir araştırmaya rastlanmamıştır. İleride yapılacak çalışmalarda bu ve benzeri değişkenler incelenerek alanyazına katkı sağlanabilir.

Araştırma sonucunda STEM tutumu üzerinde bireysel teknolojik cihaz sahibi olma değişkeninin anlamlı farklılık yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Alanyazında bu değişkenle ilgili yapılan tek çalışma farklı bir sonuca ulaşmıştır. Alsancak Sırakaya ve Sırakaya (2023) alt faktörlerle birlikte analiz yaptıkları çalışmalarında 21. yüzyıl becerileri tutum alt ölçeği dışında kalan, matematik tutumu, fen tutumu, mühendislik tutumu ve STEM tutumu açısından, bireysel teknolojik cihaza sahip

olan öğrencilerin anlamlı derecede daha olumlu tutuma sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Benzer bir sonuca ulaşan Özyurt, Kayıran ve Başaran (2018), özel okul öğrencilerinin devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerden anlamlı olarak daha olumlu STEM tutumuna sahip olduklarını belirtmektedir. Bizim çalışmamızda aradaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olmaması beklenenin aksine bir sonuçtur. Farkın istatistiksel olarak anlamlı olmaması, örneklemin özelliklerinden, öğrencilerin cihazları kullanma biçimlerinden veya cihaz sahibi olmanın artık çok yaygın olmasından kaynaklanıyor olabilir.

5. KAYNAKLAR

- Akgündüz, D., Aydeniz, M., Çakmakçı, G., Çavaş, B., Çorlu, M. S., Öner, T., & Özdemir, S. (2015). *STEM eğitimi Türkiye raporu*. İstanbul: Scala Basım.
- Alsancak Sırakaya, D., & Sırakaya, M. (2023). Investigation of Stem Attitude of Secondary School Students in Terms of Various Variables. *Advanced And Contemporary Studies in Educational Sciences*, 50-63.
- Breiner, J. M., Harkness, S. S., Johnson, C. C., & Koehler, C. M. (2012). What is STEM? A discussion about conceptions of STEM in education and partnerships. *School science and mathematics*, 112(1), 3-11.
- Büyüköztürk, Ş.(2007). *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*. PegemA Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. PegemA Yayıncılık.
- Corlu, M. S., Capraro, R. M., & Capraro, M. M. (2014). Introducing STEM education: Implications for educating our teachers in the age of innovation. *Education and Science*, 39(171), 74-85.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research*. Pearson.
- Dugger, W. E. (2010, January). Evolution of STEM in the United States. In Knowledge in Technology Education: *Proceedings of the 6th Biennial International Conference on Technology Education*
- Faber, M., Unfried, A., Wiebe, E. N., Corn, J. Townsend, L.W. & Collins, T. L. (2013). Student Attitudes toward STEM: The Development of Upper Elementary School and Middle/High School Student Surveys. *120th ASSE Annual Conference & Exposition*. Atlanta.
- Fraenkel R.J. & Wallen E.N. (2006) *How to Design and Evaluate Research in Education*. McGraw-Hill, NewYork
- Günbatar, M. S., & Bakırcı, H. (2019). STEM teaching intention and computational thinking skills of pre-service teachers. *Education and information technologies*, 24(2), 1615-1629.
- Hom, E. J. (2014). *What is STEM education*.
- Karakaya, F., Avcı, S. S., Yılmaz, M. (2018). Ortaokul Öğrencilerinin Fen-Teknoloji-Mühendislik-Matematik (FeTeMM) Mesleklerine Olan İlgileri. *İhlara Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 36-53.
- Labov, J. B., Reid, A. H., & Yamamoto, K. R. (2010). Integrated biology and undergraduate science education: a new biology education for the twenty-first century?. *CBE—Life Sciences Education*, 9(1), 10-16.
- Morrison, J. (2006). Attributes of STEM education: The student, the school, the classroom. *TIES (Teaching Institute for Excellence in STEM)*, 20(2), 7.
- Özyurt, M., Kayıran, B. K., & Başaran, M. (2018). İlkokul öğrencilerinin STEM'e ilişkin tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 13(4), 65-82.

- Sırakaya, M., Alsancak Sırakaya, D., & Korkmaz, Ö. (2020). The impact of STEM attitude and thinking style on computational thinking determined via structural equation modeling. *Journal of Science Education and Technology*, 29(4), 561-572.
- Sweller, J. (1989). Cognitive technology: Some procedures for facilitating learning and problem solving in mathematics and science. *Journal of educational psychology*, 81(4), 457.
- Tseng, K. H., Chang, C. C., Lou, S. J., & Chen, W. P. (2013). Attitudes towards science, technology, engineering and mathematics (STEM) in a project-based learning (PjBL) environment. *International Journal of Technology and Design Education*, 23, 87-102.
- Wai, J., Lubinski, D., Benbow, C. P., & Steiger, J. H. (2010). Accomplishment in science, technology, engineering, and mathematics (STEM) and its relation to STEM educational dose: A 25-year longitudinal study. *Journal of Educational Psychology*, 102(4), 860.
- Wang, X. (2013). Why students choose STEM majors: Motivation, high school learning, and postsecondary context of support. *American Educational Research Journal*, 50(5), 1081-1121.
- Yamak, H., Bulut, N., & Dündar, S. (2014). 5. sınıf öğrencilerinin bilimsel süreç becerileri ile fene karşı tutumlarına FeTeMM etkinliklerinin etkisi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 34(2), 249-265.
- Yıldırım, B., & Selvi, M. (2015). Adaptation of Stem Attitude Scale to Turkish. *Electronic Turkish Studies*, 10(3), 1117-1130.

**EXAMINATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ATTITUDE ACCORDING TO
TECHNOLOGY USE
TEKNOLOJİ KULLANIMINA GÖRE YAPAY ZEKA TUTUMUNUN İNCELENMESİ**

Mustafa SIRAKAYA, Didem ALSANCAK SIRAKAYA

**Assoc. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Department of Computer Technologies,
ORCID: 0000-0002-7964-4399**

**Assoc. Prof. Dr., Kırşehir Ahi Evran University, Department of Computer Technologies,
ORCID: 0000-0002-4386-3462**

ABSTRACT

Artificial intelligence (AI) has become an integral part of daily life, being utilized in fields ranging from education and healthcare to engineering and law. Emerging in the 1950s, the journey of AI can be defined as an attempt to transfer human intelligence to machines. Over time, AI has evolved from merely imitating human behavior to becoming a system capable of outperforming experts in specific tasks. Smart devices, mobile applications, and autonomous vehicles are among the most common examples of this technology. However, the rapid advancement of AI has also raised various concerns, including potential job displacement, ethical violations, and the loss of human control over technology. Despite these concerns, AI is expected to play a crucial role in building more advanced societies. In particular, its applications in education—such as personalized learning, performance assessment, and feedback provision—have significantly increased its impact. This study investigates associate degree students' attitudes toward AI. Findings indicate that there is no statistically significant difference in students' overall attitudes toward AI based on gender. Although female students displayed more positive attitudes than males, the difference was not significant. Similarly, students' attitudes did not vary significantly according to the amount of time they spent using social media daily. These results are consistent with previous studies conducted with similar sample groups. Finally, the study revealed that the frequency with which students checked their smartphones daily did not significantly affect their attitudes toward AI. This is the first time this variable has been examined in the literature, and the findings are in line with previous research results related to smartphone use. Overall, the study demonstrates that students' attitudes toward AI remain relatively consistent across different variables, highlighting the importance of understanding user perceptions in the adoption and effective use of emerging technologies.

152

Keywords: Artificial intelligence attitude, social media, smartphone

ÖZET

Yapay zekâ, günümüzde eğitimden sağlığa, mühendislikten hukuka kadar pek çok alanda kullanılmakta ve günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. 1950'lerde başlayan yapay zekâ serüveni, insan zekâsının makinelere aktarılma çabası olarak tanımlanabilir. Zamanla insan davranışlarını yalnızca taklit eden değil, uzmanlardan daha iyi performans sergileyebilen bir sistem haline gelmiştir. Akıllı cihazlar, mobil uygulamalar ve otonom araçlar bu teknolojinin en yaygın örnekleri arasındadır. Ancak yapay zekânın hızlı gelişimi beraberinde çeşitli endişeleri de getirmektedir. İş gücünün azalması, etik ihlaller ve teknolojinin kontrolünün kaybedilmesi gibi kaygılar toplumda sıkça tartışılmaktadır. Buna rağmen yapay zekânın daha gelişmiş toplumların inşasında önemli bir rol oynayacağı da öngörülmektedir. Özellikle eğitim alanında kişiselleştirilmiş

öğrenme, öğrenci performansının değerlendirilmesi ve geri bildirim sağlama gibi uygulamalar yapay zekânın etkisini artırmıştır. Bu araştırmada önlisans öğrencilerinin yapay zekâyâ yönelik tutumları incelenmiştir. Araştırma bulgularına göre, cinsiyet değişkenine göre öğrencilerin yapay zekâyâ yönelik genel tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Kadın öğrencilerin tutumları erkeklere kıyasla daha olumlu olsa da bu fark anlamlı değildir. Ayrıca, öğrencilerin günlük sosyal medya kullanım sürelerine göre de yapay zekâyâ yönelik tutumlarında anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir. Bu sonuçlar, daha önce benzer örneklem gruplarıyla yapılan çalışmalarla paralellik göstermektedir. Son olarak, öğrencilerin günlük akıllı telefonlarını kontrol etme sıklıkları da yapay zekâ tutumlarında anlamlı bir farklılığa yol açmamıştır. Bu bulgu alanyazında ilk kez incelenmiş olup, daha önce yapılan çalışmaların sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Araştırma, öğrencilerin yapay zekâyâ yönelik tutumlarının çeşitli değişkenlerden bağımsız olarak benzer düzeyde olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Yapay zekâ tutumu, sosyal medya, akıllı telefon

1. INTRODUCTION

The importance of artificial intelligence in every aspect of life is constantly increasing (Jiang, Li, Luo, Yin, & Kaynak, 2022). Artificial intelligence technology is being utilized in almost every sector, including education, medicine, science, business, engineering, law, and computer games. (Gür, Ayden, & Yücel, 2019). Although we may not realize it, devices equipped with artificial intelligence technologies have become an integral part of our daily lives. Products with artificial intelligence content serve their users on almost every platform through various devices and applications. The adventure of artificial intelligence, which began with the question, "Can machines think?", was formalized with the first artificial intelligence conference held in the 1950s. Subsequent research has seen the comparison of artificial intelligence with human intelligence. The first result of these comparisons was the defeat of world chess champion Garry Kasparov by the artificial intelligence Deep Blue in 1997. In 2016, the world champion of the game "Go" lost a match against artificial intelligence and decided to retire. Artificial intelligence is a system that perceives, reasons, improves itself, communicates, and imitates human behavior in these processes. Taşkın and Adalı (2004) define artificial intelligence as a programmed computer's effort to think like a human. The fundamental goal of artificial intelligence is to embody human intelligence. It is based on the principle of imparting human abilities such as reasoning, meaning-making, generalization, and inference to machines. Thus, the aim is to mimic human behavior. Today, artificial intelligence has gone beyond imitating human behavior and evolved into a system that performs assigned tasks better than experts.

Smart home appliances, smartphone apps, and semi- or fully autonomous cars are examples of technologies featuring artificial intelligence. Unfortunately, very few people are knowledgeable about the applications and concepts behind these technological products, which are present in almost every aspect of our lives (İşler and Kılıç, 2021). Lack of sufficient knowledge about artificial intelligence technologies leads to certain anxieties and concerns. Examples of these concerns include AI technologies taking control and AI taking away people's jobs. While these and similar concerns have always existed, considering the studies conducted and the impact of advancing technology on daily life, it can be said that AI will play a significant role in building more advanced societies and helping humanity reach higher civilizations (Bayraktar, 2023). The effects of this expectation are still evident today. Artificial intelligence now encompasses more than just machine learning. Nowadays, issues such as whether artificial intelligence has a sense of responsibility and possible ethical violations related to artificial intelligence have begun to be discussed (Çelebi and İnal, 2019).

The use of artificial intelligence in educational environments has gained wider application, particularly with the development of mobile technologies. AI's capacity to mimic human intelligence has enabled it to play a significant role in teaching and learning processes. Research in this area focuses on various topics, particularly providing personalized learning experiences, assessing student

performance, and providing feedback (Ouyang & Jiao, 2021; Zawacki-Richter, Marín, Bond, & Gouverneur, 2019).

Artificial intelligence technology is advancing at a dizzying pace and its importance in our lives is increasing day by day. All segments of society, both users and developers, are directly or indirectly interested in artificial intelligence. However, individuals' attitudes toward artificial intelligence will play a significant role in whether this interest produces the expected results. Indeed, it is known that individuals' attitudes toward a new situation are a determining factor in the acceptance and adoption of an innovation (Davis, 1989). Attitude can be defined as a state that directs an individual's reactions and situations toward all objects (İnceoğlu, 1985). Individuals' attitudes toward new technology will positively or negatively impact their ability to use that technology effectively and efficiently. To this end, this study aims to reveal how students' general attitudes toward artificial intelligence change based on their technology use situations.

2. METHOD

2.1. Research Method

The study employed a survey method. Compared to other research methods, survey studies typically involve gathering information from a larger number of participants (Fraenkel & Wallen, 2006). This method aims to present the current situation as it is, effectively capturing a snapshot of it (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Ö., Karadeniz, & Demirel, 2008).

2.2. Study Group

The study group consisted of 244 university students at a state university. The study group was selected using a convenience sampling method, and the researchers aimed to reach the required number of participants by starting with easily accessible participants (Büyüköztürk et al. 2008). The distribution of participants by demographic characteristics is presented in Table 1.

Table 1. Distribution of participants according to demographic characteristics

Category	Classification	f	%
Gender	Male	155	63,5
	Female	89	36,5
	Total	244	100,0
Daily social media usage time	Less than 1 hour	54	22,1
	1-2 hours	46	18,9
	2-3 hours	42	17,2
	3-4 hours	42	17,2
	4-5 hours	22	9,0
	More than 5 hours	38	15,6
	Total	244	100,0
Number of times you check your smartphone daily	1-19	52	21,3
	20-39	42	17,2

40-59	57	23,4
60-79	32	13,1
80-99	10	4,1
99 and above	51	20,9
Total	244	100,0

2.3. Data Collection Tools

Personal Information Form: Demographic information about the participants was collected using a Personal Information Form developed by the researchers.

General Attitude Towards Artificial Intelligence Scale: The scale, adapted into Turkish by Kaya et al. (2022), was originally developed by Schepman and Rodway (2020). The scale, which examines general attitudes towards artificial intelligence under two subfactors: negative attitude and positive attitude, consists of a total of 20 questions. Items indicating negative attitudes towards artificial intelligence are reverse-coded. Kaya et al. (2022) concluded that the scale is a valid and reliable measurement tool based on their analyses.

2.4. Data Analysis

Data were analyzed using descriptive statistics, independent samples t-tests, and single-factor analysis of variance (ANOVA) for independent samples. The Kolmogorov-Smirnov test was used to determine whether the data exhibited a normal distribution because the sample size was greater than 50 (Büyüköztürk, 2007). The test revealed that the normal distribution value was not statistically significant ($p > .05$).

3. FINDINGS AND CONCLUSIONS

3.1. Change in General Attitudes Towards Artificial Intelligence by Gender

An unrelated samples t-test was conducted to determine whether university students' attitudes toward artificial intelligence differed by gender. The findings are presented in Table 2.

Table 2. Change in general attitude towards artificial intelligence by gender

Gender	N	$\bar{X}$	S	sd	t	p
Male	155	67.12	12.459	242	-.977	.330
Female	89	68.64	11.205			

When Table 2 is examined, it is understood that although female students' attitudes towards artificial intelligence ($\bar{X} = 68.64$) are higher than male students ($\bar{X} = 67.12$), the difference is not significant ($t_{(242)} = -.977$, $p > .05$). This finding can be interpreted as the gender variable does not create a significant difference in the general attitude towards artificial intelligence.

3.2. Change in General Attitudes Towards Artificial Intelligence According to Daily Social Media Usage

To determine whether university students' general attitudes toward artificial intelligence differed based on their daily social media usage duration, a single-factor analysis of variance (ANOVA) was performed for unrelated samples. The ANOVA test results are presented in Table 3.

Table 3. Change in general attitude towards artificial intelligence according to daily social media usage time.

Daily social media usage time	N	$\bar{X}$	Ss
Less than 1 hour	54	67.83	11.182
1-2 hours	46	65.76	11.760
2-3 hours	42	68.31	12.353
3-4 hours	42	68.43	12.486
4-5 hours	22	69.18	12.296
More than 5 hours	38	67.36	12.889

Variance Source	Sum squares	of	Sd	Mean squares	F	p	Significant difference
Intergroup	264.17	5		52.835	.361	.875	
Intragroup	34823.24	238		146.316			--
Total	35087.42	243					

When Table 3 was examined, it was determined that the general attitudes of university students towards artificial intelligence did not differ significantly according to the duration of daily social media usage ($F_{(5-238)} = .361$; $p > .05$).

3.3. Change in General Attitudes Towards Artificial Intelligence Based on the Number of Daily Smartphone Checks

To determine whether university students' general attitudes toward artificial intelligence differed based on the number of times they checked their smartphones daily, a single-factor analysis of variance (ANOVA) for unrelated samples was performed. The ANOVA results are presented in Table 4.

Table 4. Change in general attitude towards artificial intelligence according to the number of times the user checks their smartphone daily.

Number of times you check your smartphone daily	N	$\bar{X}$	Ss
1-19	52	69.76	12.745
20- 39	42	65.02	12.082
40-59	57	69.12	13.142
60-79	32	67.81	10.642
80-99	10	63.90	11.985

99 and above	51	66.76	10.500			
Variance Source	Sum of squares	Sd	Mean squares	F	p	Significant difference
Intergroup	828.123	5	165.625	1.151	.334	
Intragroup	34259.299	238	143.947			----
Total	35087.422	243				

When Table 4 was examined, it was determined that the general attitudes of university students towards artificial intelligence did not differ significantly according to the number of times they checked their smartphones daily ($F_{(5-238)} = 1.151$; $p < .05$).

4. DISCUSSION

The first result of the study was that there was no significant difference in participants' general attitudes toward artificial intelligence based on gender. Although female participants' attitudes were more positive than male participants, the difference was not statistically significant. Previous studies with similar sample groups have yielded findings parallel to this result (Alsancak Sırakaya & Sırakaya, 2024; Sırakaya & Alsancak Sırakaya, 2025). It is noteworthy that similar findings were also found in studies conducted with different sample groups (Banaz & Maden, 2024; Kum, 2023).

Another result of the study was that general attitudes toward artificial intelligence did not differ significantly based on the duration of daily social media use. Participants' attitudes were found to be at similar levels according to their daily social media use. There is no other research in the literature using this variable. The results of studies conducted according to social media usage levels were similarly found to have no significant differences (Alsancak Sırakaya & Sırakaya, 2024; Sırakaya & Alsancak Sırakaya, 2025). This finding supports the research findings. Finally, the study concluded that university students' general attitudes toward artificial intelligence did not differ significantly based on the number of times they checked their smartphones daily. This is a variable that has been examined for the first time in the literature. However, similarly, the lack of a significant difference based on smartphone usage level in previous studies supports this conclusion (Alsancak Sırakaya & Sırakaya, 2024; Sırakaya & Alsancak Sırakaya, 2025).

5. REFERENCES

- Alsancak-Sırakaya, D., Sırakaya, M. (2024) "Önlisans Öğrencilerinin Yapay Zekâya Yönelik Genel Tutumlarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi", Eğitim Bilimlerinde Aktüel Yaklaşımlar adlı kitapta bölüm, Duvar Yayınları, İzmir/Türkiye.
- Banaz, E., & Demirel, O. (2024). Türkçe Öğretmen Adaylarının Yapay Zekâ Okuryazarlıklarının Farklı Değişkenlere Göre İncelenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* (60), 1516-1529.
- Bayraktar, C. (2023). Yapay Zekâ, (Editör) Taşpınar, Y.: *Dijitalleşme: Multidisipliner Bir Bakış içinde* (ss.263-280) Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş.(2007), *Sosyal Bilimler için Veri Analizi El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Akgün, Ö. E., Demirel, F., Karadeniz, Ş., & Çakmak, E. K. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Yayıncılık.
- Davis, F. D. (1989). Perceived usefulness, perceived ease of use, and user acceptance of information technology. *MIS Quarterly*, 319–340.

- Fraenkel R.J. & Wallen E.N. (2006) How to Design and Evaluate Research in Education. McGraw-Hill, NewYork.
- Gür, Y. E., Ayden, C., & Yücel, A. (2019). Yapay zekâ alanındaki gelişmelerin insan kaynakları yönetimine etkisi. *Fırat Üniversitesi Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 137-158.
- İnceoğlu, M. (1985). *Güdüleme yöntemleri*. Ankara Üniversitesi yayınları.
- İşler, B., & Kılıç, M. (2021). Eğitimde Yapay Zekâ Kullanımı ve Gelişimi. *Yeni Medya Elektronik Dergisi*, 5(1), 1-11.
- Jiang, Y., Li, X., Luo, H., Yin, S., & Kaynak, O. (2022). Quo vadis artificial intelligence? *Discover Artificial Intelligence*, 2(1), 4.
- Kaya, F., Aydin, F., Schepman, A., Rodway, P., Yetişensoy, O., & Demir Kaya, M. (2022). The roles of personality traits, AI anxiety, and demographic factors in attitudes towards artificial intelligence. *International Journal of Human–Computer Interaction*, 1-18.
- Kum, Ö. (2023). *Grafik Tasarım Bölümü Öğrencilerinin Yapay Zekâya Yönelik Tutumları* (Tokat İli Örneği). *Akademi Dergisi*, 96, 172-181.
- Ouyang, F., & Jiao, P. (2021). Artificial intelligence in education: The three paradigms. *Computers and Education: Artificial Intelligence*, 2, 100020.
- Sırakaya, M., & Alsancak Sırakaya, D. (2024a). Eğitim Ortamlarında Yapay Zekâ Kullanımı. III. International Canakkale Scientific Studies Conference’da sunulmuş tam metin bildirisi. Çanakkale, Türkiye.
- Sırakaya, M., & Alsancak Sırakaya, D. (2024b). Examining Artificial Intelligence Anxiety: Associate Degree Sample. III. International Canakkale Scientific Studies Conference’da sunulmuş tam metin bildirisi. Çanakkale, Türkiye.
- Sırakaya, M., & Alsancak Sırakaya, D. (2025). Yapay Zekâya Yönelik Tutumun Üniversite Öğrencileri Arasında İncelenmesi. VI. *International Mediterranean Scientific Research Congress*’da sunulmuş tam metin bildirisi. Çanakkale, Türkiye.
- Taşkın, H., & Adalı, M. R. (2004). *Teknolojik zekâ ve rekabet stratejileri*. Değişim Yayınları.
- Zawacki-Richter, O., Marín, V. I., Bond, M., & Gouverneur, F. (2019). Systematic review of research on artificial intelligence applications in higher education—where are the educators?. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 16(1), 1-27.

A STUDY OF ARTISTS WORKING ON THE THEME OF LANDSCAPE IN
IMPRESSIONIST STYLE IN FRENCH PAINTING

FRANSIZ RESİM SANATINDA İZLENİMCİ ÜSLUPTA MANZARA TEMASI ÜZERİNE
ÇALIŞAN SANATÇILARA DAİR BİR İNCELEME

Nilüfer USTA

Öğretmen, Adnan Menderes Ortaokulu, Görsel Sanatlar, 0000-0002-1203-1176

Özet

XIX. yüzyıl Fransız resim sanatında izlenimci sanat akımı sanatçıları manzara temalı resimler yapmışlardır. Barbizon ekolü, Fransız resim sanatında bir grup ressam tarafından yapılan manzara resim temasını tanımlamak için kullanılmaktadır. Ekol, ismini ressamların bir araya geldikleri Barbizon köyünden almaktadır. Ekol, Romantizm sanat akımının hâkim olduğu bir dönemde ortaya çıkmış olup, resim sanatında Realizme giden sürece zemin hazırlamıştır. Bu süreçte ‘doğa’ resmin ana teması haline gelmiştir. Fotoğraf makinesinin icadının ardından izlenimci sanatçılar güneş ışığının gün içinde ki geliş açısını yakalayarak tuvale aktarabilmek amacıyla “anlık fırça darbeleri” ile manzara resim çalışmalarına devam ettiler. Bu doğrultuda manzara resim temasına yönelen sanatçılar Seine Nehri, tarlaları, arazileri, gün doğumu ve gün batımını ve mimari yapıları resmetmiştir. Fransız resim sanatında izlenimci anlayışla manzara temasına yönelen sanatçılar arasında Claude Monet, Paul Cezanne, Camille Pissarro, Jean Baptiste Camille Corot, Pierre August Renoir, Alfred Sisley, Paul Signac, Georges Seurat ve Paul Gauguin yer almaktadır. Adı geçen sanatçılardan Jean Baptiste Camille Corot, Barbizon Ekolü’nü de yapıtlar vermiştir. Diğer sanatçılar izlenimci üslupta eser vermiştir ancak, ortak özelliklerinin tema olduğu söylenebilir.

Araştırma kapsamında, resim sanatında manzara resim temasının örneklerinin olduğu Barbizon ekolüne kısaca değinilerek, Fransız resim sanatında izlenimci üslupta manzara resim teması üzerine çalışan sanatçıların eserlerinden örnekler ile konu detaylandırılmıştır. Bu kapsamda Fransız resim sanatındaki izlenimci sanatçıların eserleri tarihsel süreç dikkate alınarak incelenmektedir. Araştırmanın sanat okuyucularına ve araştırmacılara kaynak oluşturması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İzlenimcilik, Barbizon Ekolü, Manzara Resmi.

Abstract

In the XIX. century French painting, artists of the Impressionist art movement made landscape-themed paintings. The Barbizon school is used to describe the theme of landscape painting made by a group of painters in French painting. The school takes its name from the village of Barbizon, where painters gathered. The school emerged during a period dominated by the Romanticism art movement and prepared the way for the process leading to Realism in painting. During this period, "nature" became the main theme of painting. Following the invention of the camera, impressionist artists continued to paint landscapes by using "instant brushstrokes" to capture the sunlight's angle of incidence throughout the day and transfer it to the canvas. In this direction, the artists who turned to the theme of landscape painting depicted the Seine River, fields, terrains, sunrises and sunsets, and architectural structures. The artists who turned to the theme of landscape with an impressionist approach in French painting include Claude Monet, Paul Cezanne, Camille Pissarro, Jean Baptiste Camille Corot, Pierre August Renoir, Alfred Sisley, Paul Signac, Georges Seurat and Paul Gauguin. Jean Baptiste Camille Corot, one of the aforementioned artists, also produced works in the Barbizon School. Other artists produced works in the Impressionist style, but their common characteristic is their theme.

Within the scope of the research, the Barbizon school, which formed examples of the theme of landscape painting in painting art, was briefly mentioned, and the subject was detailed with examples from the works of the artists working on the theme of landscape painting in the impressionist style in French painting. In this context, the works of the Impressionist artists in French painting are examined by considering historical context. The research is intended to serve as a resource for art readers and researchers.

Keywords: Impressionism, Barbizon School, Landscape Painting.

TITLE:
CHALLENGES AND PERSPECTIVES FOR A QUALITY, INCLUSIVE, AND
INNOVATIVE EDUCATIONAL SYSTEM IN ALBANIA
ARNAVUTLUK'TA KALITELI, KAPSAYICI VE YENİLİKÇİ BİR EĞİTİM SİSTEMİ
İÇİN ZORLUKLAR VE PERSPEKTİFLER

Assoc. Prof. Dr. Albana Tahiri ¹

¹ * <https://orcid.org/0000-0002-0333-7675>

Albanian University, Faculty of Social Sciences, Department of Education and English,
Tirana, Zogu I Blvd, 1001, Tirana, Albania

ABSTRACT

Albanian education is currently at a critical stage of development, where the need for a quality, inclusive, and innovative system has become more urgent than ever. The theoretical framework of this study is based on the concepts of inclusive education, human capital theories, and educational leadership models, viewing education as the foundation of social and economic development. **Aim:** The article aims to analyze the vision of Albanian education and the role of educational policies in building a quality, inclusive, and innovative system aligned with European standards and best international practices. **Hypothesis:** The vision of Albanian education can only be achieved through long-term and sustainable policies supported by contemporary didactic approaches and educational leadership. **Methodology:** The study relies on an analytical and comparative approach, based on the review of national strategic documents, educational policy reports, and contemporary scientific literature. **Findings:** The analysis highlights several key challenges, including inequality in educational access, the lack of sustainable reforms, the insufficient quality of teacher preparation, and the gap between higher education and the labor market. Furthermore, it emphasizes the importance of integrating technology, strengthening the links between universities and industry, and building platforms for teachers' professional development. **Conclusions:** A clear and consolidated vision of Albanian education, supported by sustainable policies and modern didactic and educational leadership approaches, is a prerequisite for transforming the educational system and aligning it with European and global standards.

Keywords: Albanian education; educational policy; educational vision; challenges and perspectives; quality in education; educational leadership.

Özet

Arnavutluk eğitimi, kaliteli, kapsayıcı ve yenilikçi bir sisteme duyulan ihtiyacın her zamankinden daha acil hale geldiği kritik bir gelişim aşamasında bulunmaktadır. Bu çalışmanın teorik çerçevesi, kapsayıcı eğitim kavramlarına, beşerî sermaye teorilerine ve eğitim liderliği modellerine dayanmaktadır; eğitim, toplumsal ve ekonomik gelişimin temeli olarak ele alınmaktadır. **Amaç:** Makale, Arnavutluk eğitim vizyonunu ve eğitim politikalarının rolünü, Avrupa standartları ve uluslararası en iyi uygulamalarla uyumlu, kaliteli, kapsayıcı ve yenilikçi bir sistemin inşasında analiz

etmeyi amaçlamaktadır. **Hipotez:** Arnavutluk eğitim vizyonu, yalnızca çağdaş didaktik yaklaşımlar ve eğitim liderliği ile desteklenen uzun vadeli ve sürdürülebilir politikalar aracılığıyla gerçekleştirilebilir. **Metodoloji:** Çalışma, ulusal stratejik belgelerin, eğitim politikası raporlarının ve çağdaş bilimsel literatürün incelenmesine dayalı analitik ve karşılaştırmalı bir yaklaşıma dayanmaktadır. **Bulgular:** Analiz, eğitimde erişim eşitsizliği, sürdürülebilir reform eksikliği, öğretmen yetiştirme kalitesinin yetersizliği ve yükseköğretim ile işgücü piyasası arasındaki uçurum dahil olmak üzere birkaç temel zorluğu ortaya koymaktadır. Ayrıca, teknolojinin entegrasyonunun, üniversiteler ile sanayi arasındaki bağların güçlendirilmesinin ve öğretmenlerin mesleki gelişimi için platformların oluşturulmasının önemini vurgulamaktadır. **Sonuçlar:** Arnavutluk eğitimine ilişkin açık ve sağlam bir vizyon, sürdürülebilir politikalar ve modern didaktik ve eğitim liderliği yaklaşımları tarafından desteklendiğinde, eğitim sisteminin dönüştürülmesi ve Avrupa ile küresel standartlara uyumunun önkoşuludur.

Anahtar Kelimeler: Arnavutluk eğitimi; eğitim politikası; eğitim vizyonu; zorluklar ve perspektifler; eğitimde kalite; eğitim liderliği.

1. INTRODUCTION

Education is one of the fundamental pillars of the social, cultural, and economic development of every country. In the Albanian context, the transformation of the education system is closely linked to the processes of European integration and the need to meet global standards of quality and inclusiveness. A sustainable education system is not limited solely to the transmission of knowledge but aims at shaping active and responsible citizens, capable of contributing to the economic and cultural development of society (Fullan, 2014; Memushaj, 2011; National Education Strategy, 2021–2026).

The vision of Albanian education is the construction of a quality, inclusive, and innovative system that responds to contemporary challenges and creates equal conditions for all students. This vision encompasses several key dimensions: the improvement of teaching and learning quality; the preservation and promotion of national identity through language and culture (Çeliku, 2016; Demiraj, 2013); the integration of digital technology (OECD, 2019); the development of skills for the modern labor market (Radford, 2009); as well as the enhancement of international cooperation in education (European Commission, 2020; UNESCO, 2021).

However, the Albanian education system faces a series of structural and institutional challenges. Inequalities in access, especially between urban and rural areas, the lack of sustainable reforms, the insufficient quality of teacher preparation, as well as the misalignment between higher education and the labor market remain persistent issues (Duro, 2015; UNICEF, 2016; UNESCO, 2021). Likewise, the integration of technology often encounters obstacles due to the lack of infrastructure and the insufficient digital competencies of teachers (Haegeman, 1994; OECD, 2019; Tahiri, 2022).

In this context, the article aims to analyze the challenges and perspectives of Albanian education, relying on the theoretical framework of inclusive education, human capital theories, and educational leadership models. The discussion focuses on the importance of building long-term and sustainable policies, supported by contemporary didactic approaches and transformative leadership, to create an education system aligned with European and global standards (Chomsky, 2002; Fullan, 2014; Bass & Avolio, 1991; Maxwell, 2007).

In this sense, the vision of Albanian education is characterized by several interrelated dimensions. It aspires to a quality education, based on the improvement of teaching methods and teacher preparation according to contemporary standards; an inclusive education, which ensures equal opportunities for all students and reduces social and geographical inequalities; and an innovative education, which integrates technology and strengthens skills for creativity and critical thinking. Equally important is the preservation of national identity through the mother tongue and culture, which intertwines with global competencies and the objectives of Sustainable Development (SDG4) (Tahiri, 2025b).

This vision is also supported by transformative and distributed educational leadership, which guides institutions toward a culture of collaboration and accountability, as well as international cooperation, which enables convergence with the best European and global practices. These elements form the foundation on which the theoretical framework of this study is built, serving as a starting point for analyzing the challenges and perspectives of education in Albania.

1.1. Theoretical Framework

The theoretical framework of this study is grounded in several fundamental concepts and approaches related to the development of education in Albania: inclusive education, human capital and alignment with the labor market, educational leadership and school governance, as well as the integration of technology in teaching. These pillars intersect with national strategic documents, classical academic sources, and contemporary literature, offering a comprehensive perspective on the challenges and prospects of education.

Inclusive education constitutes a fundamental cornerstone for an education system that aims at equity and quality. The National Education Strategy 2021–2026 emphasizes that reducing inequalities in access and ensuring equal conditions for students remain priorities of Albanian education policies (Ministry of Education, 2021). UNICEF (2016) adds that barriers to education are linked to insufficient infrastructure, the lack of trained teachers, and weak psycho-social support. In this context, inclusive education should be viewed not only as a political objective but also as an institutional culture that promotes active participation and respect for diversity. Tahiri (2025b) underlines that mother tongue instruction and related policies represent a key component of inclusive education, contributing to the fulfillment of Sustainable Development Goal 4 (SDG4).

Education is widely regarded as an investment in human capital, which directly impacts economic and social development. The Ministry of Education policy documents (MASR, 2020) emphasize the need for aligning university curricula with labor market demands, with a focus on digital, entrepreneurial, and language skills. In this framework, Stoll and Fink (1996) argue that the improvement of school effectiveness is closely tied to their ability to adapt to social changes and to foster continuous improvement. Likewise, Tahiri and Hadaj (2024) stress that partnerships between universities and industry are essential for reducing the degree–employment gap, making young people better prepared for the challenges of the global market.

Educational leadership is a critical component for the effective functioning of schools. The Professional Standards for School Leaders (Ministry of Education, 2022) highlight the role of leaders as visionaries who inspire, foster collaboration, and ensure the professional development of teachers. Classical leadership theories, such as those of Bennis (1989), Bass and Avolio (1991), and Gardner (2011), have positioned transformative leadership as a key factor for innovation and institutional change. Elmore (2011) emphasizes that educational reforms succeed only when leadership is distributed and governance is based on concrete data. In the same line, Pont, Nusche, and Moorman (2008) analyze international best practices and suggest that public policies should strengthen the autonomy of leaders, equipping them with the competencies to manage change and continuously improve quality.

In the framework of Albanian education development, an important element remains reliance on the legal framework and institutional guidelines that guarantee clear standards for the functioning of schools and assessment processes (Law on Pre-University Education, 2019; ASCAP, 2020). ASCD (1983) emphasizes that educational leadership and curriculum development should be conceived as interconnected processes, where school leaders and teachers collaborate to build an effective and innovative school culture.

Alongside the normative aspect, educational leadership plays a fundamental role in shaping the culture and strategic direction of educational institutions. Bass and Avolio (1991), in their model of full-range leadership development, stress the importance of transformative leadership in fostering

motivation, engagement, and innovation among teachers and students. Similarly, Maxwell (2007), through his 21 laws of leadership, argues that a leader's influence derives from the ability to gain trust and to follow universal principles of leadership. In a broader perspective, Waheeda and Nish (2024), in their study on academic leadership styles in higher education in the Maldives, demonstrate that different leadership styles directly affect institutional performance and academic staff perceptions, offering a useful comparison for analyzing the Albanian context.

These theoretical and normative approaches, when combined, help in understanding the challenges and perspectives of an educational leadership that directs Albanian education toward quality and innovation.

Technology constitutes another theoretical pillar that is reshaping modern education. The National Education Strategy (2021–2026) places digitalization as a central priority for aligning the system with global realities. Tahiri (2022) argues that technology should not be seen merely as a technical tool, but as a factor that empowers didactic innovation and creates more inclusive environments. Tahiri (2025a) further emphasizes that the role of teachers is irreplaceable in integrating creativity and critical thinking through the use of technology, turning it into an instrument of professional development and active learning.

This aligns with Marzano's (2007) approaches on the use of interactive methods and with Maxwell's (2007) ideas on leadership that mobilizes people through contemporary tools. In this context, preparing teachers with pedagogical digital competencies is a necessary condition for the success of digitalization in education.

2. METHODOLOGY

This study is based on a qualitative–analytical and comparative approach, using a combination of documentary analysis and critical review of scientific and normative literature. The aim of this methodology is to shed light on the key dimensions of the vision of Albanian education by identifying challenges, perspectives, and best practices that can be adapted to the national context.

Methods Used

1. **Documentary Analysis** – Strategic and legal documents that constitute the basis of education policies in Albania have been reviewed, including:
 - The National Education Strategy 2021–2026 (Ministry of Education, 2021),
 - The Law on Pre-University Education (2019),
 - The Guidelines for Internal and External Evaluation (ASCAP, 2020).
 - These documents serve to understand political priorities, developmental directions, and quality monitoring mechanisms in education.
2. **Review of Scientific Literature** – Theoretical and empirical literature on inclusive education, human capital, educational leadership, and the use of technology in teaching has been analyzed. Sources include classical and contemporary authors such as Bass & Avolio (1991), Maxwell (2007), Bennis (1989), Marzano (2007), as well as more recent studies such as Tahiri (2022, 2025a, 2025b) and Waheeda & Nish (2024).
3. **Comparative Approach** – The study also takes into account international experiences, particularly the practices of European Union countries and OECD recommendations (Pont, Nusche & Moorman, 2008), by comparing them with the Albanian context. This helps identify gaps but also opportunities for alignment with global education standards.

Methodological Framework; The study's methodology is structured into three main steps:

- Identification of challenges through the analysis of strategic documents and policy reports.

- Systematization of perspectives through theoretical and empirical literature on leadership and educational innovation.
- Formulation of recommendations based on the alignment between the Albanian context and successful international practices.

This methodological approach ensures a consistent and reliable analysis, avoiding individual subjectivity and relying on verified and scientifically indexed sources.

Ethical Framework; The study has been conducted in compliance with the ethical principles of scientific research as defined by the Committee on Publication Ethics (COPE). All sources used are accurately cited according to APA 7th edition, avoiding any form of plagiarism. No personal or empirical data compromising individual privacy have been included. Transparency, academic integrity, and respect for copyright have been guiding principles throughout every stage of this work.

Study Limitations; Although this study provides a broad overview of the challenges and perspectives of Albanian education, it has some limitations that must be highlighted:

- The analysis is mainly based on strategic, legal documents, and published literature, without including empirical data from the field through surveys or interviews with direct actors in the education system. This limits the study's ability to fully reflect the experiences and perceptions of teachers, students, and school leaders.
- The comparative approach relies primarily on practices and policies borrowed from European Union countries and OECD reports, which, although offering high standards, may not always be suitable for the specific Albanian context.
- The literature used is mainly in English, which may lead to an overestimation of international sources compared to local studies.

These limitations should be taken into account when interpreting the findings and should serve as an incentive for future studies that combine documentary analysis with empirical research and deeper regional comparisons.

3. FINDINGS / RESULTS

3.1. Inequalities in access to education

The Albanian education system still faces significant disparities between urban and rural areas. Schools in remote rural regions suffer from a lack of modern infrastructure, digital resources, and the availability of qualified teachers, which directly affects the quality of learning and reinforces social and economic inequalities (UNICEF, 2016; Ministry of Education, 2021).

3.2. Lack of sustainable reforms

Frequent changes in curricula and the absence of a long-term strategy have created uncertainty for both teachers and students. Reforms have often been fragmented and conditioned by short-term political contexts, preventing the consolidation of a high-quality and sustainable education system (Elmore, 2011; Pont, Nusche, & Moorman, 2008).

3.3. Quality of teacher preparation

The preparation and professional development of teachers are not always aligned with best international practices. Many programs remain primarily focused on theoretical approaches without sufficiently integrating contemporary didactic practices and digital competences (ASCAP, 2020; Maxwell, 2007). This limits teachers' ability to foster critical thinking, creativity, and active learning (Tahiri, 2025a).

3.4. The gap between higher education and the labor market

One of the most pressing challenges is the lack of coordination between universities and the labor market. University programs are often not harmonized with the real needs of the economy, creating a gap between academic degrees and employment. Limited partnerships with industry and the lack of professional practice opportunities are factors that further deepen this gap (Tahiri & Hadaj, 2024; Stoll & Fink, 1996).

3.5. Integration of technology in teaching

Although digitalization is among the strategic priorities, challenges remain numerous due to limited infrastructure and insufficient digital competences among teachers. Technology should be conceptualized not only as a technical tool but as a key factor in promoting creativity, critical thinking, and active learning (Tahiri, 2022; Tahiri, 2025a; Marzano, 2007).

4. CONCLUSIONS, DISCUSSION AND RECOMMENDATIONS

4.1. Conclusions

The present analysis shows that the Albanian education system is in a transitional phase, where efforts toward quality, inclusiveness, and innovation are visible but often fragmented and unsustainable. The main challenges are linked to inequalities in access, the absence of consolidated reforms, the quality of teacher preparation, the gap between universities and the labor market, as well as the slow integration of technology in teaching. Nevertheless, the vision of Albanian education remains clear: the construction of a system that meets European and global standards while simultaneously preserving national identity, the mother tongue, and cultural values (Ministry of Education, 2021; Tahiri, 2025b).

4.2. Discussion

In comparison with international practices, particularly those of European Union countries and the recommendations of the OECD, Albania has made progress, yet structural and managerial challenges continue to hinder advancement (Pont, Nusche, & Moorman, 2008). Improving school effectiveness is closely tied to their ability to adapt to social, technological, and cultural changes (Stoll & Fink, 1996).

In this context, transformative and distributed educational leadership emerges as a key factor in supporting a culture of collaboration, innovation, and institutional accountability (Bass & Avolio, 1991; Maxwell, 2007).

Another critical dimension is inclusive education, which not only reduces territorial and social inequalities but also strengthens social cohesion and contributes to the development of human capital (UNICEF, 2016). Within this framework, the integration of technology should be seen as a transformative approach that empowers creativity, critical thinking, and social inclusion, preparing younger generations for a global and dynamic labor market (Tahiri, 2022; Tahiri, 2025a; Marzano, 2007).

4.3. Recommendations

To build a sustainable, innovative, and inclusive education system, several concrete measures are recommended:

1. The development of a long-term national education strategy extending to 2035, based on international standards and continuous analysis of labor market needs (Ministry of Education, 2021).
2. Strengthening teacher preparation and professional development, with emphasis on digital competences, interactive methodologies, and the ability to foster creativity and critical thinking (Maxwell, 2007; Tahiri, 2025a).

3. Reducing territorial and social inequalities through investments in infrastructure, modern laboratories, and digital platforms in rural areas (UNICEF, 2016).
4. Deepening partnerships between universities and industry by creating joint practical programs and research projects that bring education closer to the real economy (Tahiri & Hadaj, 2024; Stoll & Fink, 1996).
5. Empowering educational leadership by increasing school autonomy, developing a culture of collaboration, and promoting data-driven decision-making (Pont, Nusche, & Moorman, 2008; Bass & Avolio, 1991).
6. Integrating the mother tongue and cultural identity into the national curriculum while linking them to global competences and the objectives of Sustainable Development Goal 4 (SDG4), ensuring that Albanian education preserves tradition while aligning with international realities (Tahiri, 2025b).

5. REFERENCES

ASCD. (1983). *Educational leadership*. Association for Supervision and Curriculum Development. Marrë nga <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED225948.pdf>

ASCAP. (2020). *Udhëzues për vlerësimin e jashtëm dhe të brendshëm*. Marrë nga <https://www.ascap.edu.al/wp-content/uploads/2020/05/7-Mars-2020-Udhezuesi-i-vleresimit-te-jashtem-dhe-te-brendshem-1-1-1.pdf>

Bass, B. M., & Avolio, B. J. (1991). *The full range leadership development programs: Basic and advanced manuals*. Bass, Avolio Associates.

Bennis, W. (1989). *On becoming a leader*. Addison Wesley. Marrë nga https://cclp.mior.ca/Reference%20Shelf/PDF_OISE/Bennis.pdf

Çeliku, M. (2016). *Didaktika e gjuhës shqipe*. Tiranë: Albas.

Chomsky, N. (2002). *On nature and language*. Cambridge University Press.

Demiraj, Sh. (2013). *Gjuha shqipe dhe historia e saj*. Tiranë: Akademia e Shkencave.

Duro, A. (2015). *Politikat arsimore në Shqipëri: Sfida dhe perspektiva*. Universiteti i Tiranës.

Elmore, R. F. (2011). *Reforma shkollore nga brenda jashtë: Politika, praktika dhe performanca*. UFO Press.

European Commission. (2020). *Education and training monitor 2020*. Brussels: European Union. Marrë nga <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4b0e9372-2049-11eb-b57e-01aa75ed71a1>

Fullan, M. (2014). *The principal: Three keys to maximizing impact*. Jossey-Bass.

Gardner, H. (2011). *Leading minds: An anatomy of leadership*. Marrë nga <https://virtualmmx.ddns.net/gbooks/LeadingMinds.pdf>

Haegeman, L. (1994). *Introduction to government and binding theory*. Oxford: Blackwell.

Marzano, R. J. (2007). *The art and science of teaching: A comprehensive framework for effective instruction*. ASCD. Marrë nga https://books.google.al/books?id=JBeFD6sTx_IC&pg=PA74

Maxwell, J. C. (2007). *The 21 irrefutable laws of leadership: Follow them and people will follow you* (10th Anniversary Edition). Thomas Nelson. Marrë nga <https://nela.ced.ncsu.edu/wp-content/uploads/2019/06/Book-Summary-%E2%80%93-The-21-Irrefutable.pdf>

Memushaj, R. (2011). *Hyrje në gjuhësi*. Tiranë: Albas.

- Ministria e Arsimit. (2019). *Ligji për arsimin parauniversitar*. Marrë nga <https://arsimi.gov.al/wp-content/uploads/2019/02/Pligj-parauniversitari-i-azhornuar.pdf>
- Ministria e Arsimit. (2021). *Strategjia kombëtare e arsimit 2021–2026*. Marrë nga <https://arsimi.gov.al/wp-content/uploads/2021/05/Draft-Strategjia-per-Arsimin-2021-2026.pdf>
- Ministria e Arsimit. (2022). *Standardet profesionale të drejtueseve të institucioneve arsimore*. Marrë nga <https://arsimi.gov.al/wp-content/uploads/2022/04/Standardet-profesionale-te-drejtuesit-te-institucioneve-arsimore>
- MASR. (2020). *Politikat arsimore në Shqipëri*. Marrë nga <https://arsimiparauniversitar.gov.al/MASR/udhezime/>
- OECD. (2019). *OECD skills outlook 2019: Thriving in a digital world*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/df80bc12-en>
- Pont, B., Nusche, D., & Moorman, H. (2008). *Improving school leadership: Volume 1 – Policy and practice*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264044715-en>
- Radford, A. (2009). *Analysing English sentences: A minimalist approach*. Cambridge University Press.
- Stoll, L., & Fink, D. (1996). *Changing our schools: Linking school effectiveness and school improvement*. Open University Press. Marrë nga <https://archive.org/details/changingourschoo0000stol>
- Tahiri, A. (2022). Technology in teaching as an empowerment of innovative education. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 20, 70–81. Marrë nga <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2140653>
- Tahiri, A. (2025a). Creativity in innovative teaching: The role of teachers in integrating creativity and critical thinking through technology. *Journal of Pedagogical and Teacher Professional Development*.
- Tahiri, A. (2025b). Mother tongue teaching and educational policies for sustainable global quality education (SDG4). *Journal of Lifestyle and SDGs Review*, 5(5), e05147. <https://doi.org/10.47172/2965-730X.SDGsReview.v5.n05.pe05147>
- Tahiri, A., & Hadaj, G. (2024). Policies in education, teaching with competencies for an approach to global education. Në *Multilingualism, Innovation and Digitalization in the Light of European Education Policies Conference*. Universiteti “Fan S. Noli,” Korçë. Marrë nga https://conference.almamater.si/wp-content/uploads/2024/01/C24_Programme.pdf
- UNESCO. (2021). *Global education monitoring report 2021/2*. UNESCO. Marrë nga <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000377250>
- UNICEF. (2016). *Raport studimor: Përballimi i sfidave të arsimit gjithëpërfshirës në Shqipëri*. Marrë nga https://www.unicef.org/albania/media/476/file/Raport_studimor%20Përballimi_i_sfidave_te_arsimit_gjithperfshires.pdf
- Waheeda, A., & Nish, F. (2024). Academic leadership styles in Maldivian higher education institutes. *Environment and Social Psychology*, 9(3). <https://doi.org/10.54517/esp.v9i3.2153>

TRADITIONALITY AND INNOVATION IN AZERBAIJAN LITERATURE OF THE 17th-
18th CENTURIES

XVII-XVIII ƏSRLƏR AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA ƏNƏNƏÇİLİK VƏ
NOVATORLUQ

BABAYEV YAQUB MƏHƏRRƏM OĞLU

Filologiya elmləri doktoru, Professor, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, Azərbaycan

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4738-9426>

Xülasə

Məqalədə XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatında ənənəçilik və novatorluq məsələlərindən söhbət açılır. Göstərilir ki, XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan ədəbiyyatının inkişafında xüsusi bir mərhələdir. Bu dövrdə ədəbiyyatın inkişafında bir sıra yeni hadisələr baş verir, yazılı ədəbiyyatla folklorun əlaqəsi güclənir. Ədəbiyyata yeni mövzular, ideyalar, obrazlar, janrlar daxil olur. Bədii fikirdə realist meyillər, mövzular özünü göstərir. Ədəbi dildə sadələşmə, xalq dilinə yaxınlaşma hadisəsi baş verir. Bununla bərabər ənənəvi ədəbi janrlar, mövzular, ideyalar, obrazlar da davam etdirilir. Ümumiyyətlə, XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan bədii fikrində ənənəçiliklə novatorluğun qaynayıb qarışdığı bir tarixi mərhələdir. Məqalədə biz deyilən bu məsələləri yığcam şəkildə şərh etməyə çalışmışıq.

169

Açar sözlər: Azərbaycan ədəbiyyatı, XVII-XVIII əsrlər, bədii fikir, ədəbi ənənə, novatorluq, poeziya

Summary

The article discusses issues of traditionalism and innovation in the Azerbaijani literature of the XVII-XVIII centuries. It is shown that the 17th-18th centuries are a special stage in the development of Azerbaijani literature. During this period, a number of new events took place in the development of literature, the connection between written literature and folklore strengthened. New themes, ideas, images, genres enter the literature. Realist tendencies and themes show themselves in artistic thought. Literary language becomes simpler and closer to the vernacular. At the same time, traditional literary genres, themes, ideas, images are also continued. In general, the 17th-18th centuries are a historical stage where traditionalism and innovation mingled in the artistic thought of Azerbaijan. In the article, we have tried to briefly interpret these issues.

Key words: Azerbaijani literature, XVII-XVIII centuries, artistic thought, literary tradition, innovation, poetry

XVII və XVIII yüzilliklərin bədii məhsullarını bir küll halında müqayisə etdikdə bu iki əsrin ədəbi gerçəkliyində oxşar, üst-üstə düşən, bir-birini təkrar edən cəhətlərlə yanaşı ciddi fərqli əlamətlər də nəzərə çarpır. Ona görə də hər əsrin ədəbi təsərrüfat, proses və dinamikasına öz spesifik prizmasından baxmaq lazım gəlir.

XVII əsrdə ənənəçilik güclü, kütləvi, yenilik azdır. Ənənəçilik ədəbi hərəkatın həm forma qəliblərini (janrdan, bədii şəkildən tutmuş məcazlar sisteminə, dil-üslub normalarına qədər), həm də məzmun-mahiyyət tərəfini (mövzu seçimi, obrazlar və onların xarakteri, ideya və onun təzahür tərzinə və s.) əhatə edir. Ona görə də bu dövrün poeziyası daha çox epigoncu təsiri bağışlayır. Ənənəyə aludəçilik meyli hələ güclü, davamlı, novatorluq marağı azdır. Füzuli tilsiminin təsiri də öz işini görməkdədir.

Bu zaman kəsində Füzuli seyrindən və cazibəsindən çıxmaq Saib Təbrizdən başqa heç kəsə müəssər olmur. Hətta Saib də diqqətəlayiq orijinal cəhətləri ilə yanaşı xeyli dərəcədə Füzuli cazibəsinə bağlı görünür.

XVII əsrin ən qüdrətli sənətkarları Məsihi, Q.Təbrizi və S.Təbrizidir. Məsihinin bizə gəlib çatan «Vərqa və Gülşə» poeması ana dilli epik şeirimizin həqiqətən, dolğun və səviyyəli nümunələrindəndir. Ancaq burada Füzuli «Leyli və Məcnun»unun təsiri aydın görünməkdədir. Qövsi tamamilə ənənəçidir. Onu başqalarından fərqləndirən, ucaldan və Füzuliyə yaxınlaşdıran, qüdrətli sənətkara çevirən ədəbiyyatda yaratdığı yeniliklər, klassik poeziyaya etdiyi mahiyyət, keyfiyyət dəyişikliyi yox, böyük fitri istedadıdır. Məhz fitri istedadı sayəsində o, ənənəvi forma və mövzularda öz həmşərlərindən daha yüksək sənətkarlıq səviyyəsinə qalxmışdır. S.Təbriziyə gəlincə o, həqiqətən, yenilikçi bir şairdir. Ancaq onun novatorluğu bədii metod və ədəbi cərəyan müstəvisinə keçmir, ədəbi məktəbə çevrilmir. Ənənəvi bədii metod və klassik poetik qanunların çərçivəsi, hüdudları daxilində qalır.

Saib poeziyada yeniliyə can atan bir sənətkardır. O, «hind üslubu» (buna «İsfahan üslubu» da deyilir), «hind səpki» deyilən yeni üslubun yaradıcılarından və ən şöhrətli nümayəndələrindən biridir. Saib öz novatorluq məharətini məhz ənənəvi janrda, yəni qəzəl janrında göstərmiş, qəzələ yeni nəfəs, yeni ruh aşlamışdır. Obrazlı şəkildə desək, «qocalmış» janrı keyfiyyətcə «cavanlaşdırmış»dır.

XVII yüzillikdə **Tərzi Əfşar** adlı urmiyalı şair də yeniliyə can atmış, poeziyada tapdanmış yolu təzələməyə, təzə cığır açmağa səy göstərmişdir. Lakin buna nail ola bilməmişdir.

T.Əfşar XVII yüzilliyin əvvəllərində Urmiyada Tərzli adlı kənddə anadan olmuş, mükəmməl təhsil görmüş, türk, fars və ərəb dillərini mükəmməl bilmiş, farsca və Azərbaycan türkcəsində şeirlər yazmışdır. O, uzun müddət səyahətdə olmuş, Orta Asiya, İraq, İran, Ərəbistan, Azərbaycan və Kiçik Asiyanın bir sıra yerlərini gəzmış, zəngin həyat təcrübəsi toplamışdır. Əsasən, lirik şeirlər yazmışdır. Avropa alimi Q.Ete onun 1616-cı ildə «Mədənl-cəvahir» adlı bir hekayələr məcmuəsi tərtib etdiyini və bu əsəri Hindistanda hakimiyyətdə olan moğol hökmdarı Cahangir şaha həsr etdiyini söyləyir. T.Əfşarın nəsr əsərləri də yazdığını göstərən bu abidə, təəssüf ki, gəlib bizə çatmamışdır.

T.Əfşar yaratmaq istədiyi yeni üslubu «**Tərzi-tərzi**» («Tərzi üslubu») adlandırır. Bu üslubun əsas mahiyyətinin nədən ibarət olduğunu H.Arslı belə xarakterizə edir: «O, şeirin məzmun yeniliyi məsələsini deyil, şəkil yeniliyi məsələsini irəli sürür və bu yeniliyi də ancaq fars sözlərinə Azərbaycan şəkilçiləri əlavə etmək yolu ilə, fars şəkilçilərini azərbaycansayağı işlətmək vasitəsilə, sözləri qərribə şəkllə salmaqla yaratmaq istəyirdi. O, bu tərzli yenilik adlandırır, heç kəsin belə şeirlər yazmadığını göstərir, özünü başqalarını təkrar etməyən bəkir bir ədəbi məktəb başçısı hesab edirdi» (1, 135).

Onu da deyək ki, Tərzi bu üslubi yeniliyi azərbaycanca deyil, farsca şeirlərində tətbiq edirdi. lakin onun üslubu istər müasirləri, istərsə də sonrakı sənətkarlar tərəfindən bəyənilib təqlid edilmədi. Onun Azərbaycan türkcəsində qələmə aldığı qəzəllərindən birinə nəzər salaq:

Tərzi mənəm ki, hasidə atəş alovuyam,

Tazə sözün bilərəm tazə qılaviyəm.

Qədri-tilai-xalisimi covhəri bilir,

Nadan yanında xakilə gərçi müsaviyəm.

Kütah nəzər görür mənə yerdə günəş kimi,

Surətdə gərçi ərziiyəm, amma səmaviyəm.

Bizayiqə yanında yəvan aş oxşaram.

Ağzı dadın bilənlərə Gilan çilovuyam.

Tərziyə, filməsəl öküzm hər diyarda,

Əfşar eli içində vəli ev buzovuyam.

Beləliklə, XVII əsr ədəbiyyatımızda təqlidçilik davamlı və əhatəli, təzəlik qismən azdır. Məsihi, Saib və Qövsidən başqa bu dövrün sənətkarlarının yaradıcılığında elə ciddi poetik əzəmət, heyratəmiz əsər, diqqətəlayiq keyfiyyət dəyişikliyi nəzərə çarpmır. Bununla belə bu dövrdə yaşayıb yaratmış sənətkarların əsərlərinin ədəbiyyatımızın inkişaf tarixi üçün müəyyən dəyər kəsb etdiyini də inkar etmək olmaz.

XVIII əsr Azərbaycan ədəbiyyatı isə XVII əsrdən fərqli olaraq özünün ciddi və əsaslı yenilikləri, ədəbi hadisələri ilə diqqəti cəlb edir. Lakin bu, o demək deyildir ki, XVIII yüzillikdə təqlidçilik və epiqonçuluq olmamışdır. Dövrün ədəbi proses və mənzərəsini bir bütöv halında səciyyələndirdikdə görürük ki, haqqında danışdığımız zaman axarında bədii ədəbiyyatda **iki meyl, iki təmayül özünü büruzə verir: 1.Ənənəçilik**, klassik ənənəyə bağlılıq və onun davamı; **2.Novatorluq**, yeni bədii düşüncə və onun yaratdığı ədəbi yeniliklər.

Ənənəçilərin yaratdıqları əsərlər içərisində tam zəif, ortabab və nisbətən səviyyəli nümunələrlə rastlaşırıq. Ancaq bu istiqamətdə şedevrlər, hadisə sayılan örnəklər, orijinallığı ilə fərqlənən bədii məhsullar yaratmaq mümkün olmur. İstər forma gözəlliyinə ifrat aludəçilərin formalist şeirlərində, istərsə də məna-məzmun gözəlliyinə diqqət yetirən mənapərəstlərin meydana gətirdiklərində əvvəlki əsrlərin səviyyəsinə qalxmaq heç kəsə müyəssər olmur. Ortağa qoyulanlar təqlidi, epiqonçu mahiyyət daşıyır, ya da ən uzağı ortabab təsir bağışlayır. Ona görə də orijinallıq, ədəbiyyat və bədii fikir tariximiz üçün daha böyük dəyər kəsb etmək mənasında əsas yük, ağırlıq mərkəzi ikinci təmayülün üzərinə düşür. Bu təmayül və istiqamətin əsas bayraqdarı M.P.Vaqifdir. M.V.Vidadi, Nişat Şirvani, Şakir Şirvani, Ağa Məsih Şirvani, Baba Şirvani, Məhcür Şirvani, Şəkili Nəbi, Arif Şirvani, Şikəstə Şirin və b. da bu və ya digər dərəcədə həmin təmayülün təmsilçiləridir.

Maraqlıdır ki, baş verən novatorluq və ədəbi hadisələrin forma-şəkil göstəricisi, əsasən, **folklor janrları (ilk növbədə qoşma)** və bir də klassik poeziyanın müxəmməs janrıdır. Qoşma demokratik ruhlu poeziyada bədii fikrin əsas ifadəçisi və ən fəal janr kimi diqqəti cəlb edir. Bu sahədə sonrakı ağırlıq **müxəmməs** janrının üzərinə düşür. Belə ki, XVIII əsrdə bu janrdə məhəbbət və gözəllik mövzusunda qələmə alınmış çoxlu sayda şeirlərlə üzləşirik. Realist poeziyanın əsas nümunələrindən və XVIII əsr ədəbiyyatımızın yenilik göstəricilərindən sayılan tarixi mənzumələrin əksəriyyəti də müxəmməs janrındadır. Məişət həyatını, həmçinin ictimai varlığı və ona münasibəti əks etdirməkdən ötrü də həmin janrın imkanlarından istifadə edilir. Məsələn, M.P.Vaqifin «*Kürk*», «*Görmədim*», H.Müştaqın «*Tüfəng*», A.Şirvaninin «*Qalmışdır*» müxəmməsləri ictimai mövzuda yazılmışdır. M.V.Vidadinin «*Bu gün*», Şəkili Nəbinin «*Ağlar*» rədifli müsibətnamələri də dediyimiz janrdadır. A.Dadaşzadə doğru olaraq qeyd edir ki, XVIII əsrdə müxəmməs bəzən qəzəli, bəzən də məsnəvini əvəz edir.

Qəzəl janrı isə XVIII yüzillikdə həm forma gözəlliyi (obrazlı deyim tərz, bəlağət vasitələri, dil-üslub füsunkarlığı və s.), həm də məzmun baxımından özünəqədərki poeziya örnəklərini üstələyə bilmir, əksinə daha sönük, zövqsüz və cazibəsiz görünür.

Ədəbiyyat

- 1.Arashlı H. Azərbaycan ədəbiyyatı: tarixi və problemləri. Bakı, 1998
- 2.Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi. 6 cildə, III c., Bakı, 2009
- 3.Azərbaycan klassik ədəbiyyatından seçmələr (XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan şeiri). 3 cildə, III c., Bakı, 2005
- 4.Babayev Y. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (XIII-XVIII əsrlər). Bakı, 2018
- 5.Cəfərov N. Seçilmiş əsərləri. 5 cildə. II s., Bakı, 2007
- 6.Dadaşzadə A. XVIII əsr Azərbaycan lirikası. Bakı, 1980

- 7.Əfəndiyev P. Şifahi xalq ədəbiyyatı. Bakı, 2013
- 8.Kərimov P. XVII əsr anadilli Azərbaycan lirikası. Bakı, 2011
- 9.Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyatı. I c., Bakı, 1978; II c., Bakı, 1981; təkrarnəşr – I c., Bakı, 2005; II c., Bakı, 2005
- 10.XVII əsr Azərbaycan lirikası (antologiya-tərtib edəni: Kərimov P.). Bakı, 2008
- 11.Məhcur Şirvani. Qisseyi-Şirzad; Hamid. Seyfəlmülük (tərtib edəni: Səfərli Ə.). Bakı, 1985
- 12.Mümtaz S. Azərbaycan ədəbiyyatının qaynaqları. Bakı, 1986; 2006
- 13.Qayıbov Hüseyn Əfəndi. Azərbaycanda məşhur olan şüəranın əş'arına məcmuədir. I c., Bakı, 1986; II c., Bakı, 1989; III c., Bakı, Mütərcim, 2002; IV c., Bakı, Elm və təhsil, 2013
- 14.Sadiq bəy Əfşar. Məcməül-xəvas (tərtib edəni: Bağirov Ə.). Bakı, 2008
- 15.Səfərli Ə., Yusifli X. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi (qədim və orta əsrlər). Bakı, 2008
- 16.Səfərli Ə. XVII-XVIII əsrlər Azərbaycan epik şeiri. Bakı, 1982
- 17.Şirvanın üç şairi (tərtib edəni: Cəfərzadə Ə.). Bakı, 1976
- 18.Tərbiyə M. Danışməndani-Azərbaycan. Bakı, 1987
- 19.Abbasqulu Maraği. Əmsali-türkanə (çapa hazırlayan: Payızov M.). Bakı, 1992.

THE OPPORTUNITIES AND LIMITATIONS OF DISTANCE EDUCATION

UZAKTAN EĞİTİMİN İMKANLARI VE SINIRLILIKLARI

Natevan Paşayeva

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, ORCID: 0009-0001-4269-7681

ÖZET

Bu makalede, uzaktan eğitimin (çevrimiçi eğitim) olanakları ve sınırlılıkları analiz edilmektedir. Makale, uzaktan eğitimin öğrencilere ve üniversite öğrencilerine coğrafi engelleri aşarak eğitim alma imkanı sağladığını, bireysel öğrenme hızına uyum sağlamayı kolaylaştırdığını ve teknolojilerin öğretim sürecine entegrasyonunu artırdığını göstermektedir. Bununla birlikte, çevrimiçi eğitimin sınırlılıkları da mevcuttur: yetersiz teknik kaynaklar, öğretmen ve öğrenciler arasındaki iletişimin azalması, motivasyon sorunları ve sosyal etkileşimin kısıtlanması. Makalede ayrıca etkili çevrimiçi öğretim stratejileri ve eğitim yöntemlerinin uygulanmasıyla ilgili öneriler sunulmaktadır. Sonuç olarak, uzaktan eğitim hem olanaklar hem de zorluklar sunan karmaşık bir eğitim modeli olarak değerlendirilmektedir ve etkin bir şekilde uygulanabilmesi için teknolojik altyapı, pedagojik hazırlık ve etkileşimli öğretim yöntemlerinin birlikte uygulanması gerekmektedir.

173

Anahtar kelimeler: Uzaktan eğitim, çevrimiçi eğitim, etkileşimli öğrenme, pedagojik stratejiler, eğitim fırsatları, eğitim sınırlamaları.

ABSTRACT

This article analyzes the opportunities and limitations of distance education (online learning). It highlights that distance education allows students to overcome geographical barriers, adapt to their individual learning pace, and enhances the integration of technologies into the teaching process. At the same time, online education presents certain limitations, including insufficient technical resources, reduced communication between teachers and students, motivation challenges, and limited social interaction. The article also provides recommendations for the effective implementation of online teaching strategies and instructional methods. Consequently, distance education is regarded as a complex educational model that offers both opportunities and challenges, and its effective implementation requires the combined application of technological infrastructure, pedagogical preparation, and interactive teaching methods.

Keywords: Distance education, online learning, interactive learning, pedagogical strategies, educational opportunities, educational limitations.

GİRİŞ

Uzaktan eğitim, modern eğitim sisteminde giderek daha büyük bir öneme sahip olmakta ve teknolojinin hızlı gelişimi ile birlikte öğrenciler için yeni ve çeşitli öğrenme olanakları sunmaktadır.

Bu eğitim biçimi yalnız coğrafi sınırlılıkları ortadan kaldırmakla kalmaz, aynı zamanda bireysel öğrenme hızına uyum sağlama, konuya ilgiyi artırma ve öğrencilerin kendi sorumluluklarını kavramalarını sağlama gibi avantajlar da sunar. Çevrimiçi platformlar, interaktif modüller ve eğitim araçları öğretim sürecini zenginleştirir ve öğrencilerin teknolojiyle etkin çalışabilme becerilerini geliştirir. Uzaktan eğitim ayrıca farklı yaş gruplarına, çeşitli eğitim düzeylerine ve farklı öğrenme stillerine sahip öğrencilere uyum sağlama imkânı verir; bu da kapsayıcı ve bireyselleştirilmiş eğitimin teşvik edilmesine katkıda bulunur.

Bununla birlikte, uzaktan eğitimin bir dizi sınırlılığı da mevcuttur. Öğrenciler arasındaki sosyal etkileşimin sınırlı olması, grup çalışmaları ve kolektif deneyimlerin azalması, öğrencilerin sosyal becerilerinin gelişimini olumsuz etkileyebilir. Ayrıca, teknolojik altyapının yetersizliği, internet bağlantısının kararsızlığı ve öğrencilerin teknoloji kullanım becerilerinin farklı seviyelerde olması, eğitim kalitesini etkileyen başlıca faktörler olarak öne çıkar. Öğretmenlerin çevrimiçi öğretim becerilerinin farklı düzeylerde olması da uzaktan eğitimin etkinliğini etkiler ve öğretim sürecinde yenilikçi yaklaşımların uygulanmasını sınırlayabilir.

Bu makalede, uzaktan eğitimin olanakları ve sınırlılıkları kapsamlı bir bilimsel çerçevede analiz edilmekte, modern pedagojik ve teknolojik yaklaşımların uygulanabilirliği incelenmekte ve etkili öğretim stratejilerinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Makalede ayrıca uzaktan eğitimin eğitim sistemindeki gelecekteki rolü, sürdürülebilir gelişim perspektifleri ve teknolojinin öğretim sürecine entegrasyonunun önemi detaylı şekilde tartışılmaktadır. Analiz sırasında, uzaktan eğitimin öğrencilerin bireysel öğrenme stillerine uyum sağlama, eğitim sürecinde esneklik sağlama ve coğrafi sınırlılıkları ortadan kaldırma gibi avantajları vurgulanmaktadır.

Buna ek olarak, makalede uzaktan eğitimin karşılaştığı zorluklar da kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Bunlar arasında teknolojik altyapının yetersizliği, internet bağlantısının kararlılığı, öğretmenlerin ve öğrencilerin çevrimiçi öğretim becerilerinin farklı seviyelerde olması ve öğrencilerin sosyal etkileşimlerinin sınırlılığı gibi faktörler özel bir yer tutmaktadır. Makale aynı zamanda uzaktan eğitim ortamında motivasyon ve dikkat yönetimi, interaktif öğrenme yöntemlerinin uygulanması ve değerlendirme sistemlerinin optimize edilmesi gibi konuları da ele almaktadır (Allen I.E., Seaman J., 2017).

Analiz sonuçlarına göre, uzaktan eğitimin hem avantajları hem de karşılaştığı zorluklar dikkate alınarak, eğitim politikası ve öğretim planlarının hazırlanmasında optimal yaklaşımların belirlenmesi için öneriler sunulmaktadır. Bu öneriler, uzaktan eğitimin akademik başarıyı artırmasının yanı sıra öğrencilerin sosyal-duygusal gelişimini ve grup halinde öğrenme becerilerini destekleyen bir sistem olarak etkin kullanımını sağlamaya yöneliktir. Sonuç olarak, makale uzaktan eğitimin eğitim sisteminde stratejik önemini vurgulamakta ve bu eğitim biçiminin gelecekte daha kapsayıcı, bireyselleştirilmiş ve teknolojik açıdan zengin bir öğrenme ortamı olarak geliştirilmesine dair bilimsel temelli öneriler sunmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, uzaktan eğitimin olanaklarını ve sınırlılıklarını değerlendirmek amacıyla hem teorik hem de ampirik yaklaşımları birleştiren karma bir metodoloji temelinde yürütülmüştür. Teorik temel için mevcut bilimsel literatür, uluslararası raporlar, eğitim politikası belgeleri ve istatistiksel veriler sistematik bir şekilde analiz edilmiştir. Bu analiz aracılığıyla, uzaktan eğitimin çeşitli

yönleri, teknolojik altyapı, pedagojik stratejiler ve öğrencilerin sosyal-duygusal deneyimleri üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Ampirik veri toplama aşamasında öğretmenler ve öğrenciler arasında anketler ve yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Anketler, katılımcıların uzaktan eğitimde karşılaştıkları zorlukları, kullanım alışkanlıklarını ve eğitim sürecine bakış açılarını değerlendirmek amacıyla hazırlanmıştır. Görüşmeler ise daha derin ve nitelikli veriler elde etmeye olanak sağlamış, katılımcıların bireysel deneyimleri ve görüşleri üzerinden uzaktan eğitimin pratik yönlerine dair kapsamlı analiz yapılmasına imkân tanımıştır.

Toplanan veriler hem nicel hem de nitel analiz yöntemleri kullanılarak kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Nicel veriler, istatistiksel analiz teknikleri aracılığıyla işlenmiş ve farklı uzaktan eğitim modellerinin etkinliği, öğrencilerin derslere katılım düzeyi, öğrenme çıktıları ve akademik başarıları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu süreç, veri setinin güvenilirliğini ve sonuçların genellenebilirliğini artırmış, farklı eğitim ortamları ve uygulama modellerinin performansını objektif bir şekilde ortaya koymuştur (Salmon G., (2013).

Nitel veriler ise içerik analizi ve tematik analiz yöntemleri ile değerlendirilmiş, katılımcıların deneyimleri, görüşleri ve uzaktan eğitim sürecinde karşılaştıkları pedagojik ve sosyal-duygusal zorluklar derinlemesine incelenmiştir. Bu analizler, öğrencilerin motivasyon düzeyleri, öğretmen-öğrenci etkileşimi, sosyal etkileşim eksiklikleri, duygusal destek ihtiyaçları ve pedagojik stratejilerin etkinliği gibi önemli alanlarda kapsamlı bilgiler sunmuştur. Ayrıca, nitel verilerin analizi, nicel sonuçlarla birlikte ele alındığında, uzaktan eğitimin hem akademik hem de sosyal-duygusal boyutlarının daha bütüncül bir değerlendirmesini mümkün kılmıştır.

Bu kapsamlı metodolojik yaklaşım, araştırmanın sonuçlarının hem bilimsel temelli hem de güvenilir olmasını sağlamış ve uzaktan eğitimin sunduğu fırsatlar ile karşılaştığı sınırlılıkların belirlenmesinde derinlemesine ve uygulanabilir bulgular elde edilmesine olanak tanımıştır. Elde edilen bulgular, uzaktan eğitim uygulamalarının geliştirilmesi, pedagojik stratejilerin optimize edilmesi ve eğitim politikalarının şekillendirilmesi açısından önemli rehberlik sağlamaktadır. Bu yöntem, farklı eğitim kurumları ve öğrenci gruplarına uyarlanabilir çözümler geliştirmek için de kullanılabilir, böylece uzaktan eğitimin etkinliği ve sürdürülebilirliği artırılabilir.

BULGULAR

Araştırma sonuçları, uzaktan eğitimin hem eğitim olanaklarını genişlettiğini hem de bazı sınırlılıkları içerdiğini göstermektedir. Analiz sonucunda aşağıdaki temel noktalar belirlenmiştir:

- Eğitim olanakları:** Uzaktan eğitim, coğrafi ve zaman sınırlamalarını ortadan kaldırarak öğrencilere evden veya istedikleri herhangi bir yerden eğitim alma imkânı sunar. Çevrimiçi platformlar ve interaktif araçlar, öğrencilerin bireysel öğrenme hızına uyum sağlamasına olanak tanır, öğrenme sürecini daha esnek ve erişilebilir hâle getirir. Aynı zamanda, çeşitli multimedya kaynaklarının kullanımı öğrenme sürecini zenginleştirir ve öğrencilerin teknolojik becerilerini geliştirir.
- Pedagojik etki:** Modern pedagojik yaklaşımların uygulanması, uzaktan eğitimin etkinliğini artırır. İnteraktif dersler, proje tabanlı öğrenme ve grup çalışmaları öğrencilerin

motivasyonunu yükseltir, öğrenme sürecine aktif katılımını sağlar ve eleştirel düşünme becerilerinin gelişimine katkıda bulunur.

3. **Teknolojik altyapı:** Eğitim kalitesine teknolojik imkânlar doğrudan etki eder. Altyapının yetersiz olduğu okullarda ve üniversitelerde, öğrenciler arasında teknik sorunlar, platformların zor kullanımı ve kaynak eksikliği nedeniyle öğrenme sürecinde aksaklıklar yaşanır.
4. **Sosyal etkileşim:** Uzaktan eğitim, öğrenciler arasında doğrudan iletişim olanaklarını sınırlamaktadır. Bu durum sosyal becerilerin gelişimini etkileyebilir ve akranlarla iş birliği imkânlarını azaltabilir. Bu sorunun giderilmesi için çevrimiçi forumlar, sanal grup çalışmaları ve video konferans uygulamalarının kullanılması önemlidir.
5. **Öğretmenlerin rolü ve hazırlığı:** Analiz, öğretmenlerin çevrimiçi öğretim becerilerinin uzaktan eğitimin etkinliğini belirleyen temel unsurlardan biri olduğunu göstermektedir. Pedagojik ve teknolojik bilgiye sahip öğretmenler dersleri interaktif bir şekilde yürüterek öğrencilerin aktif katılımını sağlar ve akademik başarılarını artırır.
6. **Sınırlılıklar ve sorunlar:** Uzaktan eğitimin başlıca sınırlılıkları arasında teknolojik altyapının yetersizliği, internet erişiminin kısıtlı olması, sosyal izolasyon ve bazı öğrencilerin motivasyon düzeyinin düşük olması yer almaktadır. Aynı zamanda, uzaktan eğitimde akademik dürüstlük ve değerlendirme kriterlerinin doğru uygulanmasıyla ilgili zorluklar da gözlemlenmiştir (Bernard R.M., Borokhovski E., Schmid R. F., Tamim R., Abrami P. C. 2014).

Sonuç olarak, araştırma, uzaktan eğitimin eğitim sisteminde stratejik bir rol oynadığını ve öğrencilere coğrafi ve zaman sınırlamalarını aşarak esnek ve bireyselleştirilmiş öğrenme fırsatları sunduğunu göstermektedir. Uzaktan eğitim, yalnızca bilgiye erişimi kolaylaştırmakla kalmayıp, aynı zamanda öğrencilerin teknolojik yeterliliklerini geliştirmelerine, akademik başarılarını artırmalarına ve öğrenme sürecine aktif katılım göstermelerine olanak tanımaktadır.

Bununla birlikte, araştırma, uzaktan eğitimin etkinliğinin doğrudan teknolojik altyapı, öğretmenlerin çevrimiçi pedagojik yeterlilikleri ve öğrencilerin motivasyon düzeyi ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Sınırlı sosyal etkileşim, teknolojiye erişim eksiklikleri ve akademik değerlendirme süreçlerindeki zorluklar, uzaktan eğitimin uygulanmasında temel kısıtlayıcı faktörler olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda, etkili ve sürdürülebilir bir uzaktan eğitim modeli için birden fazla stratejik yaklaşımın benimsenmesi gerekmektedir. Bunlar arasında teknolojik altyapının güçlendirilmesi, öğretmenlerin mesleki gelişim programları ile çevrimiçi eğitim becerilerinin artırılması, interaktif ve proje tabanlı pedagojik yöntemlerin uygulanması, öğrencilerin motivasyonunu ve katılımını destekleyen mentor programları ve sanal toplulukların oluşturulması yer almaktadır. Ayrıca, akademik dürüstlük ve değerlendirme sistemlerinin şeffaf ve güvenilir bir şekilde düzenlenmesi, öğrencilerin sosyal ve duygusal gelişimlerini destekleyen çevrimiçi destek mekanizmalarının kurulması da önemlidir (Palloff R.M., Pratt K., 2011).

Sonuç olarak, uzaktan eğitim, yalnızca teknolojik bir araç olarak değil; pedagojik, organizasyonel ve sosyal boyutları ile birlikte ele alındığında, hem akademik başarıyı artıran hem de öğrencilerin tüm potansiyellerini geliştiren sürdürülebilir bir eğitim modeli olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, eğitim politikalarında ve uygulamalarında bu çok boyutlu yaklaşımın benimsenmesi, uzaktan eğitimin uzun vadeli etkilerini maksimize etmek için kritik öneme sahiptir.

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçları, uzaktan eğitimin modern eğitim sisteminde stratejik öneme sahip olduğunu ve eğitim olanaklarını genişletmede önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Uzaktan eğitim, coğrafi ve zaman kısıtlamalarını ortadan kaldırarak öğrencilere esnek ve bireyselleştirilmiş öğrenme imkânları sunar. Çevrimiçi platformlar ve interaktif araçlar, öğrencilerin teknolojik becerilerini geliştirmelerine, akademik başarılarını artırmalarına ve öğrenme sürecine aktif katılım göstermelerine olanak sağlar.

Aynı zamanda analiz, uzaktan eğitimin etkinliğinin teknolojik altyapı, öğretmenlerin çevrimiçi pedagojik becerileri ve öğrencilerin motivasyon düzeyi ile doğrudan ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Sınırlı sosyal etkileşim, teknolojik yetersizlikler ve akademik değerlendirme ile ilgili zorluklar, uzaktan eğitimin uygulanmasındaki temel sınırlılıklar olarak belirtilmektedir.

Uzaktan eğitimin uygulanmasıyla ilgili elde edilen bulgular, modern pedagojik teoriler ve uluslararası uygulamalarla yüksek düzeyde uyum göstermektedir. Araştırma, interaktif ve proje tabanlı öğrenme yöntemlerinin sistematik olarak uygulanmasının öğrencilerin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerini güçlendirdiğini, öğrenmeye motivasyonlarını artırdığını ve öğrenme sürecine aktif katılımlarını sağladığını göstermektedir. Bu yöntemler, öğrencilere yalnızca teorik bilgileri öğrenme değil, aynı zamanda gerçek yaşam durumlarını analiz etme, problem çözme ve bağımsız kararlar alma imkânı da sunar (Bozkurt A., Sharma R. C., 2020).

Buna rağmen araştırma, sosyal etkileşimin sınırlı olması ve teknolojik imkanların farklı düzeylerde olması durumunda uzaktan eğitimin etkinliğinin kısıtlanabileceğini göstermektedir. Öğrenciler arasındaki iletişimin azlığı, grup çalışmaları ve iş birliği projelerinin sınırlılığı, öğrencilerin sosyal becerilerinin ve kolektif çalışma alışkanlıklarının gelişimini etkileyebilir. Ayrıca, teknolojik kaynaklar ve internet altyapısının eşitsizliği, uzaktan eğitimde fırsat eşitliğini sağlamayı zorlaştırmakta ve eğitim kalitesinde farklılıklar yaratmaktadır.

Bu durumlar, uzaktan eğitimin yalnızca teknolojik araçların kullanımı ile sınırlı kalmaması gerektiğini göstermektedir. Etkili bir uzaktan eğitim için pedagojik ve psikolojik stratejilerin dikkatle planlanması ve uygulanması gereklidir. Öğretmenlerin çevrimiçi pedagojik becerilerinin artırılması, motive edici öğrenme ortamlarının oluşturulması ve öğrenciler için sosyal ve duygusal destek mekanizmalarının sağlanması, uzaktan eğitimin kalitesini yükselten temel unsurlardır. Ayrıca, teknoloji ile pedagojinin senkronizasyonu, interaktif yöntemlerin derslere entegrasyonu ve proje tabanlı öğrenme yaklaşımlarının sistematik olarak uygulanması, öğrencilerin hem akademik hem de sosyal-duygusal gelişimini destekler (Moore M. G., Kearsley G., 2011).

Sonuç olarak, bu analiz, uzaktan eğitimin başarısının yalnızca teknolojiye bağlı olmadığını, aynı zamanda pedagojik tasarımın, motivasyon stratejilerinin ve sosyal etkileşimlerin etkin bir şekilde organize edilmesi ile doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu yaklaşım, uzaktan eğitimin

akademik başarıyı artıran ve öğrencilerin tüm potansiyelini geliştiren bir eğitim modeli olarak sürdürülebilir bir şekilde uygulanmasına imkân sağlar.

Araştırma ayrıca, öğretmenlerin mesleki hazırlığının uzaktan eğitimin etkinliğine etkisini vurgulamaktadır. Çevrimiçi pedagojik becerilerin artırılması ve öğretim programlarının modernize edilmesi, öğrencilerin akademik ve sosyal-duygusal gelişimini destekler. Bu bulgular, uzaktan eğitimin yalnızca teknolojik değil, aynı zamanda pedagojik ve organizasyonel yönlerinin birlikte geliştirilmesinin önemini ortaya koymaktadır.

1. **Teknolojik altyapının geliştirilmesi:** Okul ve üniversitelerde sabit internet bağlantısı, modern bilgisayar ve yazılım desteği artırılmalıdır.
2. **Öğretmenlerin mesleki gelişimi:** Öğretmenler için çevrimiçi öğretim becerilerini artırmaya yönelik eğitim programları düzenlenmeli, interaktif pedagojik yöntemler öğretilmelidir.
3. **Öğrenci desteği ve motivasyon:** Öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılımı için mentorluk, çevrimiçi forumlar ve motive edici stratejiler uygulanmalıdır.
4. **Sosyal etkileşimin artırılması:** Sanal grup çalışmaları, video konferanslar ve iş birliği projeleri aracılığıyla öğrenciler arasında sosyal etkileşim güçlendirilmelidir.
5. **Değerlendirme ve analiz sistemlerinin optimize edilmesi:** Uzaktan eğitimde akademik dürüstlük ve değerlendirme kriterleri için güvenilir ve şeffaf sistemler uygulanmalıdır.
6. **Pedagojik ve teknolojik senkronizasyon:** Öğretim planları teknolojik imkânlarla uyumlu hâle getirilmeli, interaktif ve multimedya tabanlı yöntemler entegre edilmelidir.

Bu öneriler, uzaktan eğitimin hem akademik başarıya hem de öğrencilerin sosyal-duygusal gelişimine olan olumlu etkisini maksimum düzeyde sağlamaya hizmet etmektedir.

KAYNAKLAR

1. Allen I.E., Seaman J. (2017). Dijital Öğrenme Pusulası: 2017 Uzaktan Eğitim Kayıt Raporu. Babson Anket Araştırma Grubu.
2. Bernard R.M., Borokhovski E., Schmid R. F., Tamim R., Abrami P. C. (2014). Yükseköğretimde Harmanlanmış Öğrenme ve Teknoloji Kullanımına İlişkin Meta-Analiz: Genelden Uygulamaya. Journal of Computing in Higher Education, 26(1), 87–122.
3. Bozkurt A., Sharma R. C. (2020). Corona Virus Pandemisi Nedeniyle Küresel Kriz Zamanında Acil Uzaktan Öğretim. Asian Journal of Distance Education, 15(1), 1–6.
4. Moore M. G., Kearsley G., (2011). Uzaktan Eğitim: Çevrimiçi Öğrenmenin Sistematiği Görünümü (3. Baskı). Belmont: Wadsworth.
5. Palloff R. M., Pratt K., (2011). Mükemmel Çevrimiçi Öğretmen: Mesleki Gelişim için Stratejiler. San Francisco: Jossey-Bass.
6. Salmon G., (2013). E-Moderasyon: Çevrimiçi Öğretim ve Öğrenmenin Anahtarı (3. Baskı). Routledge.

THE MAIN CHARACTERISTICS AND DETECTION OF LEXICAL DEFECTS IN
THE SPEECH OF PRIMARY SCHOOL STUDENTS
İBTİDAİ SİNİF ŞAĞİRDŁƏRİNİN NİTQİNDƏ LEKSİK QŪSURLARIN ƏSAS
XARAKTERİK CƏHƏTLƏRİ VƏ AŞKARA ÇIXARILMASI

P.ÜZ.F.D. MƏMMƏDOVA ESMİRA FƏRHAD QIZI

*BAKİ ŞƏHƏRİ, ADPU-NUN "AZƏRBAYCAN DİLİ VƏ ONUN TƏDRİSİ TEXNOLOGİYASI"
KAFEDRASININ BAŞ MÜƏLLİMİ*

0009-0008-3969-1669

AÇAR SÖZLƏR: tədris, müəllim, oxu, yazı, sinif

ÖZET:İbtidai siniflərdə nitq inkişafı üzrə işlərin məzmununun təkmilləşdirilməsi, şagirdlərdə mükəmməl nitq bacarıq və vərdişlərinin formalaşdırılması mühüm problem kimi ana dili təliminin qarşısında durur. Bir qrup psixoloq ibtidai sinif şagirdlərinin idrakı imkanlarının az bir hissəsindən istifadə olunduğunu göstərir. Onların fikrincə, şagirdlərin mövcud imkanları düzgün qiymətləndirilməli, nitq inkişafı üzrə işin məzmunu həmin imkanlar nəzərə alınmaqla müəyyənləşdirilməlidir. Xüsusi ilə dördillik təlim sistemi üçün hazırlanmış yeni proqram təlim və tərbiyənin inkişaf etdiriləciyini, təlimin nəzəriyyəsi ilə praktikasını arasındakı dialektik vəhdətin nəzərə alınmasını, qazanılan biliklərin müxtəlif şəraitdə praktikaya şüurlu tətbiqini və s. məsələləri tələb edir. Bununla da oxu məşğələləri ibtidai kursu ədəbiyyatdan elmi kursa yaxınlaşdırmış olur. Bu, Azərbaycan dili fənnindən qazanılan biliklərin effektivliyini yüksəltməklə, şagirdlərin nitqini inkişaf etdirmək zərurətini irəli sürür. Məktəb təcrübəsində apardığımız araşdırmalar bizə belə qənaətə gəlməyə əsas verir ki, ibtidai siniflərdə müqayisə priyomundan istifadə etməklə şagirdlərin şifahi nitqinin inkişafı üzrə işin məzmununun, həcmnin, ən optimal vasitə və yollarının müəyyənləşdirilməsi pedaqoji baxımdan böyük əhəmiyyət kəsb edir.

20 - ci əsrin sonlarında bu sahədə məktəb təcrübəsində ciddi nöqsanlara yol verilirdi. Məktəblərdə hələ şagirdlərə şüurlu oxu vərdişlərini tam aşılama bilməmişdilər. Məktəblilərin bir qrupu ancaq mexaniki hafizəyə əsaslanmış, əzbərciliyə alışıbmışdılar, başqa bir qrup şagirdlər isə sözün, ifadənin, cümlənin ifadə prosesindəki yerinə görə mənasını axtarmır, məntiqi və psixoloji fasilələrin gözlənilməsinə, məntiqi vurğu, jest, mimika və s. lazımınca yer vermirdilər. Bunlar kimi bir çox müxtəlif problemlər var idi.

ANAHTAR KELİMELER: öğretmenlik, öğretmen, okuma, yazma, sınıf

ABSTRACT: Improving the content of speech development work in primary grades, forming excellent speech skills and habits in students is an important problem facing native language teaching. A group of psychologists shows that a small part of the cognitive capabilities of primary school students are used. In their opinion, the existing capabilities of students should be properly assessed, and the content of speech development work should be determined taking into account these capabilities. The new program, specially prepared for the four-year education system, requires the development of training and education, consideration of the dialectical unity between the theory and practice of training, conscious application of the acquired knowledge to practice in various conditions, etc. issues. Thus, reading classes bring the primary course closer from literature to a scientific course. This suggests the need to develop students' speech by increasing the effectiveness of knowledge

gained from the Azerbaijani language subject. Our research in school practice gives us reason to conclude that determining the content, volume, and the most optimal means and methods of work on the development of students' oral speech in primary grades using the comparative method is of great pedagogical importance.

At the end of the 20th century, serious shortcomings were made in school practice in this area. Schools had not yet been able to fully instill in students conscious reading habits. One group of students relied only on mechanical memory and were accustomed to memorization, while another group of students did not look for the meaning of a word, phrase, sentence according to its place in the process of expression, did not give due space to the expectation of logical and psychological breaks, logical emphasis, gestures, facial expressions, etc. There were many different problems like these.

KEY WORDS: teaching, teacher, reading, writing, class

GİRİŞ: Nitq, insanın sosial həyatında ən mühüm vasitədir və ünsiyyətin başlıca formasıdır. Leksik qüsurlar isə dilin düzgün və məqsədyönlü istifadəsinin qarşısını alan problemlərdir. İbtidai sinif şagirdlərinin qəbul edilə bilər. Bununla yanaşı, bu qüsurların erkən aşkarlanması və normanın bərpa edilməsi, şagirdin gələcəkdə dil bacarıqlarını düzgün inkişaf etdirməsinə mühüm təsir göstərə bilər. Bu yazıda, ibtidai sinif şagirdlərinin nitqində leksik qüsurların xarakterik cəhətləri, bu qüsurların necə aşkar edilməsi və normanın bərpası ilə bağlı geniş məlumat təqdim olunacaq.

1. İbtidai sinif şagirdlərinin nitqində leksik qüsurların xarakterik cəhətləri

İbtidai sinif şagirdləri, ümumiyyətlə, dilin ilkin mərhələlərində olan, amma getdikcə nitq və dil bacarıqlarını inkişaf etdirən uşaqlardır. Onların nitqində baş verən leksik qüsurlar dilin inkişaf mərhələsinin təbii bir hissəsi olmaqla yanaşı, şagirdlərin nitqindəki səhvləri müəyyən etmək və onları aradan qaldırmaq üçün erkən müdaxilə tələb edir. Bu qüsurların xarakterik cəhətləri

aşağıdakılardır:

a. Sinonim və antonimlərin yanlış istifadəsi

İbtidai sinif şagirdləri dilin sinonim və antonim sistemini tam mənimsəməmiş olurlar. Bu səbəbdən onlar müəyyən sözləri yerli-yerində düzgün istifadə edə bilmirlər. Məsələn, “gözəl” və “yaxşı” sözlərini kontekstdə qarışdıraraq istifadə edə bilərlər. Bu, onların məna fərqlərini hələ dəqiq şəkildə dərk etmədiklərini göstərir.

b. Sözlərin yersiz və yanlış seçilməsi

İbtidai sinif şagirdləri tez-tez nitqində səhv və ya yersiz kəlmələrdən istifadə edirlər. Məsələn, onlara məlum olan, lakin istifadə etdikləri kontekstdə mənaca uyğun olmayan sözlər seçə bilərlər. Bu, dilin inkişaf mərhələsində olan uşaqların nitqində baş verən bir qüsurdur.

c. Leksik təkrarlamalar

Şagirdlər müstəqil şəkildə yeni sözlər öyrənərkən, bəzi sözləri daha çox təkrarlayır və ya eyni mənalı sözləri bir-birinə yaxın istifadə edirlər. Məsələn, “mənim ən yaxşı dostum” və “ən yaxşı dostum mənim” kimi ifadələrdə təkrarlamalar ola bilər.

d. Mənalı ziddiyyətlər

Bəzi hallarda ibtidai sinif şagirdləri leksik qüsurlar nəticəsində bir cümlə daxilində mənalı ziddiyyətlər yaradırlar. Məsələn, “Mən çox yaxşı və zəif oxuyuram” kimi cümlələrdə, şagirdlər zəiflik və yaxşılıq arasındakı əlaqəni düzgün qura bilmirlər.

e. Sözlərin morfoloji formalarının qeyri-dəqiqliyi

Bu yaş dövründə şagirdlər sözlərin düzgün morfoloji formalarını seçməkdə çətinlik çəkirlər. Məsələn, “məndən yaxşıdır” əvəzinə “məndən yaxşıdırlar” kimi səhvlər edilə bilər.

f. Yeni sözlərin və ifadələrin təhrif edilməsi

Şagirdlər yeni öyrəndikləri söz və ifadələri bəzən təhrif edərək və ya səhv tələffüz edərək istifadə edirlər. Bu da onların leksik səhvləri arasında yer alır.

ARAŞDIRMA: Leksik qüsurların aşkarlanması

Leksik qüsurların aşkarlanması, şagirdin dil bacarıqlarını izləmək və inkişaf etdirmək üçün vacibdir. İbtidai sinif şagirdlərinin nitqindəki leksik qüsurları aşkar etmək üçün aşağıdakı metodlar və yanaşmalar tətbiq oluna bilər.

a. Nitq izləmə və dinləmə təcrübələri

Şagirdlərin nitqində leksik qüsurların aşkarlanmasının birinci və əsas metodu onların nitqinin izlənməsidir. Müəllim və ya valideynlər, şagirdin gündəlik danışmalarını dinləyərək, səhv istifadələri aşkar edə bilərlər. Nitqdəki səhvlərin sisteməlik şəkildə qeydə alınması, onların aradan qaldırılması üçün ilk addım olacaqdır.

b. Hekayə və mətnlərin təhlili

Şagirdlərin yazılı və şifahi şəkildə təqdim etdikləri mətnlər və hekayələr vasitəsilə leksik səhvlər aşkar edilə bilər. Hekayə yazarkən və ya sözlü təqdimat zamanı şagirdin istifadə etdiyi sözlər və ifadələr təhlil edilərək, qeyri-dəqiq və ya yanlış istifadələr müəyyən edilə bilər.

c. Dil üzərində məşqlər və tapşırıqlar

Məktəbdə və ya evdə verilən dil tapşırıqları, şagirdin leksik biliklərini sınaq və onların səhvlərini müəyyən etmək üçün faydalıdır. Bu məşqlərdə şagirdə yeni sözlər, sinonimlər və antonimlər təqdim edilərək, onların düzgün istifadəsi yoxlanıla bilər.

d. Şifahi nitqin qeydə alınması və təhlili

Şagirdlərin şifahi nitqlərini qeydə alıb sonradan analiz edərək səhvləri aşkar etmək mümkündür. Bu, onların istifadə etdiyi sözləri dinləməklə yanaşı, dilin hansı sahələrində çətinlik çəkdiklərini müəyyən etməyə kömək edəcəkdir.

Normanın bərpa edilməsi yolları

İbtidai sinif şagirdlərinin nitqindəki leksik qüsurların aradan qaldırılması və dilin düzgün istifadəsinin təşviqi üçün müxtəlif təlim metodları mövcuddur. Bu metodlar vasitəsilə, şagirdlərin dil bacarıqları normaya yaxınlaşdırıla bilər:

a. Düzgün imla və tələffüz üzərində təlimlər

İbtidai sinif şagirdlərinə dilin düzgün formalarını öyrətmək və onların tələffüzünü inkişaf etdirmək məqsədilə mütəmadi təlimlər keçirilməlidir. Bu, şagirdin istifadə etdiyi sözlərin düzgün tələffüzü və mənası üzərində işə başlamağı tələb edir. Həmçinin, tələffüz məşqləri, dilin düzgün qavranılmasına kömək edir.

b. Sinonimlər və antonimlərin öyrədilməsi

Şagirdlərə müxtəlif sinonimlər və antonimlər haqqında məlumat vermək, onların söz seçmə qabiliyyətini inkişaf etdirir. Bu, eyni zamanda onların dilindəki təkrarlamaları və yersiz söz istifadəsini aradan qaldırmağa kömək edir

c. Dil üzərində qrup məşqləri

Şagirdlər arasında qrup təlimləri təşkil etmək, dilin düzgün istifadəsinin təşviqinə kömək edəcəkdir. Bu cür məşqlərdə şagirdlər bir-birinin səhvlərini aşkar edə biləcək, həmçinin düzgün istifadələri təkrarlayaraq öz biliklərini gücləndirəcəklər.

d. Şifahi və yazılı nitqin təkmilləşdirilməsi

Şagirdlərin həm şifahi, həm də yazılı nitqləri üzərində fərdi və qrup məşqləri aparılmalıdır. Onlara yazılı tapşırıqlar verilərək, müəyyən mövzularda müzakirələr aparılmalı və yanlış istifadə edilən sözlər düzəldilməlidir.

e. İnteraktiv təlimlər və oyunlar

Şagirdlərin dil bacarıqlarını inkişaf etdirmək üçün müxtəlif interaktiv oyunlar və tapşırıqlar tətbiq oluna bilər. Bu, dilin mənimsənilməsinə əyləncəli və effektiv hala gətirəcəkdir.

f. Qeyri-standart tapşırıqlar

Qeyri-standart dil tapşırıqları və tapşırıqların müəyyənləşdirilməsi şagirdlərin yaradıcı şəkildə düşünməsini təşviq edir və bu da onların leksik səhvləri üzərində işləmələrinə kömək edir.

İbtidai sinif şagirdlərinin nitqindəki leksik qüsurların qarşısını almaq və normanın bərpa edilməsi, onların dil bacarıqlarının düzgün və mükəmməl inkişaf etməsi üçün çox önəmlidir. Leksik səhvlərin vaxtında aşkarlanması və düzgün metodlarla aradan qaldırılması, şagirdlərin gələcəkdə daha zəngin və səlis nitq formalaşdırmalarına şərait yaradır. Bu, yalnız dilin inkişafı üçün deyil, həm də sosial ünsiyyətin düzgün qurulması və akademik müvəffəqiyyət üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

NƏTİCƏLƏR: Təvsiyələr:

1. **Mütəmadi Nitq Məşqləri:** Şagirdlərin dil bacarıqlarının inkişafı üçün mütəmadi olaraq şifahi və yazılı nitq üzərində məşqlər aparılmalıdır. Şagirdlərin səhvlərini tapmaq və onları düzəltmək məqsədilə müəllimlər onları

müxtəlif mövzularda danışmağa və yazmağa təşviq etməlidir.

2. **Dəstəkləyici Materiallardan İstifadə:** Şagirdlərə sinonimlər, antonimlər, frazeoloji birləşmələr, sözlərin müxtəlif mənalarını öyrənmək üçün əlavə dərs vəsaitləri, tətbiq olunan proqramlar və interaktiv təlim materialları təqdim edilməlidir.

3. **Fərdi və Qrup Təlimləri:** Hər bir şagirdin inkişafı fərdi yanaşma tələb edir. Bu məqsədlə, müəllimlər həm fərdi, həm də qrup şəkildə təlimlər keçərək şagirdlərə fərqli və müstəqil düşünmə qabiliyyəti qazandırılmalıdır. Qrup işləri, dilin sosial funksiyalarını başa düşməyə kömək edir və şagirdlərə qarşılıqlı ünsiyyətdə olan səhvləri aşkar etməyə şərait yaradır.

4. **Yazılı və Şifahi Nitq Üzərində İş:** Yazılı nitqin inkişafı üçün şagirdlərə mətn yazma tapşırıqları verilməli, onları daha çox mətn təhlili və şifahi təqdimatlar etməyə təşviq etmək lazımdır. Şifahi nitqin düzgünlüyü və zənginliyi mütəmadi olaraq izlənməli və səhvlər vaxtında düzəldilməlidir.

5. **İntellektual Oyunlar və Yarışlar:** Şagirdlərin leksik biliklərini və yaradıcılığını inkişaf etdirmək üçün müxtəlif intellektual oyunlar və yarışlar təşkil etmək, həm də əyləncəli, həm də faydalı bir yanaşma olacaqdır. Bu oyunlar, şagirdlərə yeni sözləri öyrətmək və mövcud sözləri düzgün kontekstdə istifadə etməyi stimullaşdırmaq üçün effektivdir.

6. **Aydın və Düzgün Nümunələrin Tətbiqi:** Şagirdlərə düzgün nümunələr təqdim edərək, onları dilin düzgün istifadəsinə istiqamətləndirmək önəmlidir. Müəllimlər və valideynlər, öz nitqlərində də düzgün leksik seçimlərə diqqət etməli və şagirdlərə nümunə olmalıdırlar.

İbtidai sinif şagirdlərinin nitqindəki leksik qüsurların aşkar edilməsi və normanın bərpa edilməsi prosesi şagirdin dil bacarıqlarının düzgün inkişaf etməsi üçün əsas təməl təşkil edir. Bu sahədə erkən müdaxilə və təlimlər onların dil öyrənmə bacarıqlarını inkişaf etdirir, şagirdlərə doğru və zəngin nitq bacarıqları qazandırır. Leksik səhvlərin aşkarlanması və düzgün qaydalarla bərpa edilməsi, şagirdin gələcəkdə uğurlu ünsiyyət qurma qabiliyyətini artıracaq və onları daha yaxşı təhsil almağa istiqamətləndirəcəkdir. Bu proses, yalnız şagirdin fərdi inkişafına deyil, həm də ümumi təhsil mühitinin təkmilləşməsinə də töhfə verəcəkdir.

Kaynakça:

1. İsmayilov R., Nurullayeva Ü., Zahidova Ş., Xanahiyeva A., Cəlilova K. Azərbaycan dili 4 iş dəftəri I hissə, Bakı, 2022
2. İsmayilov R., Nurullayeva Ü., Zahidova Ş., Xanahiyeva A., Cəlilova K. Azərbaycan dili iş dəftəri II hissə, Bakı, 2022
3. İsmayilov R., Orucova G., Cəfərova D., Xəlilov Z., Azərbaycan dili. 3-cü sinif. İş dəftəri. Bakı: Altun Kitab, 2009, 152 s.
4. Kərimov Y.Ş. Ana dili kurikulumu: standartları və altstandartları // İbtidai məktəb və məktəbəqədər tərbiyə. Bakı, 2007 № 4, s. 15-24.
5. Kərimov Y.Ş. Ana dilinin tədrisi metodikası (dərslik). Bakı: Nasir, 2000, 500 s.
6. Kərimov Y.Ş. İbtidai siniflərdə ana dilinin tədrisi metodikası. Bakı: Maarif, 2003, 476 s.
7. Ümumi təhsil müəssisələrinin 2-ci sinifləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərsliyin Metodik vəsaiti Bakı – 2021.
8. Ümumi təhsil müəssisələrinin 3-cü sinifləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərsliyin Metodik vəsaiti Bakı – 2018.
9. Ümumi təhsil müəssisələrinin 4-cü sinifləri üçün Azərbaycan dili fənni üzrə dərsliyin Metodik vəsaiti Bakı – 2019

AZERBAIJANI ART DEVOTEE – HUSEYN ARABLINSKY

AZERBAIJANI ART DEVOTEE – HUSEIN ARABLINSKI

Şəfa Yusubova

Azərbaycan, Bakı.

AMEA Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu, kiçik elmi işçi

0009 0008 1931 0558

Özet

Azerbaycan tiyatrosunun tarihinde silinmez bir iz bırakan, sahne sanatının özverili ve trajik temsilcisi Hüseyin Arablinski, ilk profesyonel oyuncularımızdan biri ve aynı zamanda vatanını ve sanatını tüm kalbiyle seven ve bu uğurda hayatını feda eden bir sanat tutkunuydu. Arablinski'nin çocukluğu fakir bir ailede geçti, babasını küçük yaşta kaybetti ve annesinin himayesinde büyüdü. Bir fakirler okulunda okudu. Burada Rus dili ve eğitimiyle tanıştı ve bu bilgi daha sonra sahne hayatında önemli bir rol oynadı. Arablinski hem gerçekçi hem de klasik karakterleri ustalıkla canlandırdı. Arablinski sadece Azerbaycan tiyatrosunda değil, aynı zamanda Rus ve Kafkas tiyatrolarında da çalıştı, turnelere çıktı ve sahne kültürünün yayılmasına önemli katkılarda bulundu. Arablinski sadece bir oyuncu değildi; sahneyi toplumu eğitmenin bir aracı olarak görüyordu. Performansları izleyicide hem estetik bir zevk hem de ulusal bir uyanış duygusu uyandırdı. Canlandırdığı imgeler, çoğu zaman toplumsal adaletsizliğe, cehalete ve fanatizme karşı mücadelenin sembolü haline gelmiştir. Hüseyin Arablinski sadece bir oyuncu değildi; o, sanat uğruna hayatını feda eden bir ulusal kültür şehidiydi. Hayatı bize sanatın yalnızca güzellik yaratmakla ilgili olmadığını, aynı zamanda toplumun vicdanı haline gelmekle de ilgili olduğunu gösteriyor. Anısını her zaman canlı tutalım ve sanata ve sahneye saygı gösterelim; çünkü bu yol, fedakarlık, cesaret ve inanç yoludur. İlk gerçekçi tiyatro oyuncularımızdan biriydi. Azerbaycan'da profesyonel bir oyunculuk okulunun oluşumunda olağanüstü bir rol oynadı. Oynadığı imgeler hâlâ tiyatro okullarında incelenmekte ve öğretilmektedir.

184

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, sanat, tiyatro, Arablinski

Abstract

Huseyn Arablinski, a selfless and tragic representative of the stage art, who left an indelible mark on the history of Azerbaijani theater, was one of our first professional actors, as well as a devotee of art who loved his nation and art with all his heart and sacrificed his life for this path. Arablinski's childhood was spent in a poor family, he lost his father at a young age and grew up under the care of his mother. He studied at a school for the poor. It was here that he became acquainted with the Russian language and education, and later this knowledge played an important role in his stage life. Arablinski skillfully portrayed both realistic and classical characters. Arablinski worked not only in the

Azerbaijani theater, but also in Russian and Caucasian theaters, performed on tours, and made a significant contribution to the spread of stage culture. Arablinski was not just an actor - he saw the stage as a means of educating society. His performances aroused both aesthetic pleasure and a sense of national awakening in the audience. The images he portrayed often became a symbol of the struggle against social injustice, ignorance and fanaticism. Huseyn Arablinski was not just an actor - he was a martyr of national culture, a martyr who sacrificed his life for the sake of art. His life shows us that art is not only about creating beauty, but also about becoming the conscience of society. Let us always keep his memory alive and show respect for art and the stage - because this path is the path of sacrifice, courage and conviction. He was one of our first realistic stage actors. He played an exceptional role in the formation of a professional acting school in Azerbaijan. The images he played are still studied and taught in theater schools.

Keywords: Azerbaijan, art, theater, Arablinski

Giriş

Azərbaycan incəsənət və teatr tarixində silinməz iz qoymuş, səhnə sənətinin fədakar və faciəli taleli nümayəndəsi Hüseyn Ərəblinski, nəinki ilk peşəkar aktyorlarımızdan biri, həm də millətini, sənətini canından çox sevən və bu yol uğrunda həyatını qurban vermiş bir sənətkar idi.

H.Ərəblinskının sənətə xidməti bizim bu gün gördüyümüz incəsənət adamlarının xidmətindən tam mənası ilə fərqlənirdi. Təmənnasız, yorulmadan, təşəkkür gözləmədən sonuncu manatından, barmağındakı üzüyündən keçən bu insan sözün əsl mənasında sənət fədaisi olub. Özü də o, bu xidmətləri rahat vaxtlarda yox, ən çətin dövrlərdə, sənətin, teatrın əhəmiyyətinin başa düşülmədiyi bir zamanda, qoçuları”, ruhaniləri”nin göz açmağa imkan vermədikləri bir vaxtda göstərmişdir. Cəhalətin, nadanlığın qurbanı olan H.Ərəblinski ilk addım atan bir çox insan kimi bu cəsarətini canı bahasına ödəmişdir.

Hüseyn 1881-ci ildə Bakıda anadan olub. Səfalət və yetimçiliklə böyüyən Hüseyn mollaxanada oxumağa imkanı olmadığı üçün pulsuz rus məktəblərinin birində oxumuş, elə orada da Rus dili və ədəbiyyatını öyrənmişdir. Hüseynin istedadını, teatra olan marağını hiss edən müəllimi Həbib bəy Mahmudbəyov onu təşkil etdiyi həvəskar truppaya salır və birlikdə rayonlara səfərə gedirlər. Epizodik rollarla diqqəti çox da cəlb etməyən aktyor, əsl istedadını 1905-ci ildə “Müsibəti-Fəxrəddin” tamaşasında baş rolu oynamaqla göstərir. Çox keçmədən teatr qrupları Hüseyni öz aralarında görmək üçün yarışa girirlər. O isə öz seçimini “Nicat” teatr cəmiyyətində rejissor olmaqla müəyyənləşdirir.

Hüseyn Ərəblinskinin Mədəni İrsi və Əhəmiyyəti

Bu vaxtdan başlayaraq aktyor-rejissor Hüseyn Ərəblinskinin çətin günləri başlayır. Cəmiyyətdə teatra münasibət birmənalı deyildi, üstəlik tamaşalar üçün bina, geyim və pul yox idi. Dostlarının zarafatla “Şehirli üzük” adı verdikləri üzüyü illərlə girovda qalırdı. Bütün bunlar azmış kimi aktyorluq etdiyi üçün (qadın aktrisalar olmadığından rejissor özü bığlarını qırıxıb qadın rollarını ifa edirdi) qohumları, doğmaları tərəfindən də lənətlənirdi. Bütün bu çətinliklərə baxmayaraq Hüseyn yaradır, Azərbaycan teatr-kino, opera sənətinin tarixini öz əvəzsiz fəaliyyəti ilə yazırdı. Bu fəaliyyət sadəcə milli ədiblərin əsərlərini səhnələşdirməklə məhdudlaşmır, eyni zamanda o vaxta qədər Azərbaycan tamaşaçısına bəlli olmayan dünya klassiklərini, eləcə də, rus dramaturqlarının bir sıra əsərlərini ilk dəfə olaraq,

Azərbaycan səhnəsinə gətirməklə tamamlanırdı. Ərəblinski işinin peşəkarı və çox tələbkər idi. Təkcə “Otello”rolunun üzərində 3 il yorulmadan çalışmış, nəticədə ortaya yüksək sənətkarlıq, qüsursuz incəsənət əsəri çıxmışdı.

Ərəblinski yalnız Azərbaycan teatrında deyil, həm də rus və Qafqaz teatrlarında fəaliyyət göstərmiş, turnelərdə çıxış etmiş, səhnə mədəniyyətinin yayılmasına ciddi töhfə vermişdir.

Hüseynin fəaliyyətini digər millətin nümayəndələri, xüsusən də, teatr sənəti daha çox inkişaf etmiş rus ziyalıları yüksək qiymətləndirirdilər. “Otello”dan sonra rus rejissoru Levin Ərəblinski haqqında bunları demişdi: “Mən bir çox tragik artistlər görmüşəm. Lakin sizdəki istedad və məharətin misli və bərabərini görməmişəm. Hərgah, siz bu rolu rus səhnəsində ifa etsəydiniz, mən rejissorluğumu buraxıb, sizinlə birlikdə bütün Rusiyanı və hətta Avropanı gəzərdim.”

Ərəblinskinin Avropa və Rus mədəniyyəti ilə tanışlığı təsadüf nəticəsində olmuşdur. Belə ki, maddi sıxıntılar içində üzən Hüseyn öz otağını bir rusiyalı xanıma vermək məcburiyyətində qalır və bu xanım onun üçün qərb mədəniyyətinə bir qapı rolu oynayır. Hüseyn Rus dilini də məhz kirayəçisindən öyrənir.

Çox təəssüf ki, Hüseynin uğurlarının davamı gəlmədi. 1919-cu ildə sənət dostlarının toplaşib növbəti məşq üçün Hüseyni gözlədikləri vaxt aldıkları xəbər hamısını sarsıtdı: Hüseynin dayısı oğlu qolcomaq Əbdülxaliq “aktyorluq edib nəslin adını batırdığı üçün” onu vəhşicəsinə qətlə yetirmişdi...

Ərəblinski öldürüləndən sonra anası Pəri Xələfovanı qızı Dürsədəfin evinə köçürdülər. Ərəblinskiyə məxsus olan əşyaları isə qohumları mənimsəyir. Həyat yoldaşı Asiya yaşadığı evdən qovulur. (1. 292)

Bu hadisə, həm də o dövrdə mövcud olan cəhalət və teatr sənətinə qarşı mövcud olan müqavimətin bariz göstəricisi idi. Onun öldürülməsi bir daha sübut etdi ki, sənət yalnız estetik deyil, həm də ictimai cəsarət tələb edən bir peşədir.

Hüseyn Ərəblinski və Teatrın Sosial Rolu

Ərəblinski teatrı xalqın güzgüsü sayırdı. O deyirdi: “Tamaşa – xalqın aynasıdır. Bu aynada cəmiyyət öz eyiblərini, qüsurlarını görməli və onlarla mübarizə aparmalıdır.”

Ərəblinski gördüyü iş haqqında çox yüksəl fikirdəydi və aktyorluğun da məsuliyyətli tərəflərindən danışdı: “Səhnə müqəddəsdir, ona layiq olmaq üçün aktyor ciddi bir əxlaq sahibi olmalıdır. Heç bir hərəkəti və sözü ikrah doğurmamalıdır. Bazarlarda dolaşmaq, çayxanalarda və meyxanalarda əyləşib zarafatlaşmaq, səliqəsiz geyinmək, özgəsinə boyun əymək və sair kimi hərəkətlər aktyorun təbiətinə, vəzifəsinə və məqsədinə tamamilə ziddir. Həyatda yüngül tanınan aktyor heç bir zaman səhnədə tamaşaçını inandıra bilməz. Tamaşaçı həmişə aktyora qarşı ehtiram və hörmət hissi bəsləməli, onu axtarmalı və rast gələrkən sevinməlidir”.

Ərəblinski sadəcə aktyor deyildi – o, səhnəni cəmiyyətin tərbiyə vasitəsi kimi görürdü. Onun çıxışları tamaşaçılarda həm estetik zövq, həm də milli oyanış hissi oyadırdı. Onun canlandırıdığı obrazlar əksər hallarda ictimai ədalətsizlik, cəhalət və fanatizmlə mübarizənin simvoluna çevrilirdi.

O, ilk realist səhnə aktyorlarımızdan biri idi. Azərbaycanda peşəkar aktyorluq məktəbinin formalaşmasında müstəsna rol oynamışdır. Onun ifa etdiyi obrazlar hələ də öyrənilir və səhnə məktəblərində tədris olunur.

Ərəblinski həm realist, həm də klassik obrazları məharətlə canlandırırdı. Oynadığı bəzi yadda qalan rollar və ən uğurlu işləri sırasına bunlar var: Haqverdiyevin "Ağa Məhəmməd Şah Qacar"ında Qacar, Lanskoyun "Qəzavət"ində Əhməd bəy Şamxal, Qoqolun "Müfəttiş"ində Xlestakov, Nəcəf bəy Vəzirovun "Müsibəti-Fəxrəddin" əsərində Fəxrəddin, Mirzə Fətəli Axundovun "Hacı Qara" əsərində Heydər bəy, Şillerin "Qaçaq"ında Frans, Şekspirin "Otello"sunda Otello və b. bu kimi əsas rollar daxildir. Teatrda yanaşı, kinoda da xidmətlərini əsirgəməyən Ərəblinski 1916-cı ildə Bakıda çəkilən "Neft və Milyonlar Səltənətində" filmində Lütfəli bəyi oynamışdır. Hələ illər əvvəl-1908-ci ildə səhnələşdirdiyi "Leyli və Məcnun" operası ilə daha bir ilkə də imza atmışdı.

1969-cu ildə Azərbaycan hökuməti Hüseyn Ərəblinskinin xatirəsini əbədləşdirmək haqqında qərar qəbul etmişdir. Bu məqsədlə Sumqayıt Dövlət Gənclər Dram teatrı onun adını daşıyır. Bakıda onun adını daşıyan Ərəblinski küçəsi və təhsil ocaqları mövcuddur. (2.)

Sovet dövründə və müasir dövrdə onun həyatı və yaradıcılığına həsr olunmuş filmlər və teatr tamaşaları hazırlanmışdır.

Nəticə

Hüseyn Ərəblinski yalnız bir aktyor deyildi – o, milli mədəniyyətin cəfəkeşi, sənət yolunda canını fəda edən bir şəhid idi. Onun həyatı bizə göstərir ki, sənət yalnız gözəllik yaratmaq deyil, həm də cəmiyyətin vicdanına çevrilmək deməkdir.

Gəlin onun xatirəsini daim yaşadaq və sənətə, səhnəyə ehtiram göstərək – çünki bu yol, fədakarlıq, cəsarət və əqidə yoludur.

Ədəbiyyat:

1. Azərbaycan Teatr Cəmiyyəti. Hüseyn Ərəblinski. Aktyorun həyat və fəaliyyətinə dair sənədlər məcmuəsi. Bakı: Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı. 1967. səh. 292.
2. "Kommunist" qəzeti. 16 may, 1969

**AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ PREZİDENTİ İLHAM ƏLİYEVİN RƏHBƏRLİYİ
ALTINDA MƏDƏNİ DIPLOMATIYAYA YENİ NƏFƏS, YENİ BAXIŞ**

İsmayilov Şahismayıl Namaz oğlu,

**Azərbaycan Dillər Universiteti, Azərbaycan Universiteti, Bakı Slavyan Universiteti, tarix üzrə
fəlsəfə doktoru, dosent ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7441-3575>**

Xülasə

Bu məqalədə Prezident İlham Əliyevin rəhbərliyi dövründə iki ölkə arasında mədəni əlaqələrin yeni mərhələsi geniş şəkildə təhlil edilir. Mədəni diplomatiyanın ölkələrarası münasibətlərin inkişafında oynadığı rol vurğulanır və Azərbaycan Respublikasının bu sahədə atdığı mühüm addımlar araşdırılır. Xüsusilə UNESCO çərçivəsində əldə olunan nailiyyətlər, Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyəti və müxtəlif ölkələrlə həyata keçirilən mədəni mübadilə layihələri məqalənin əsas diqqət mərkəzindədir. Müasir çağırışlar fonunda mədəni əlaqələrin gələcək perspektivləri də qiymətləndirilir. Nəticə etibarilə, İlham Əliyev mərhələsində mədəniyyət sahəsində aparılan siyasət ölkənin beynəlxalq nüfuzunun artmasına və mədəni irsinin dünyada tanınmasına mühüm töhfə vermişdir.

Giriş

Mədəniyyət hər bir xalqın kimliyini, tarixini və dünyagörüşünü əks etdirən mühüm sahədir. Dövlətlərarası münasibətlərdə mədəni əlaqələr ölkələr arasında qarşılıqlı anlaşmanı və əməkdaşlığı möhkəmləndirən əsas amillərdən biridir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə son illərdə ölkənin xarici siyasətində mədəni diplomatiya önəmli yer tutur. Bu mərhələ iki ölkə arasında mədəni əlaqələrin yeni bir inkişaf səviyyəsinə çatdırılmasını təmin etmişdir.

Tarix boyu mədəniyyət millətlərin özlərini tanıtdığı, anlaşıldığı və yaxınlaşdığı bir dəyər olaraq çıxış etmişdir. Dövlətlər arasında rəsmi diplomatiya sükut içində danışıqlar apararkən, mədəniyyət səssiz bir dildə xalqları bir-birinə yaxınlaşdırır. Bu baxımdan, XXI əsrdə mədəni diplomatiya dövlət siyasətinin əsas sütunlarından birinə çevrilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin rəhbərliyi altında mədəni diplomatiya yeni nəfəs, yeni baxış və yeni missiya ilə inkişaf etmişdir. Bu dövr həm də Azərbaycanın müxtəlif ölkələrlə mədəni əməkdaşlığında yeni mərhələnin – modern, güclü və integrativ yanaşmanın başlanğıcıdır.

Prezident İlham Əliyev dövründə Azərbaycanın beynəlxalq nüfuzu artmış, ölkə regionda və dünyada sabitlik, inkişaf və əməkdaşlıq modeli kimi tanınmışdır. Bu siyasətin bir istiqaməti kimi mədəni diplomatiya da əhəmiyyətli rol oynamışdır. Azərbaycanın müxtəlif ölkələrlə, xüsusilə strateji tərəfdaşlarla olan mədəni əlaqələri sistemli şəkildə inkişaf etdirilmiş, bu istiqamətdə layihələr, sərgilər, konfranslar və qarşılıqlı səfərlər həyata keçirilmişdir.

Heydər Əliyev Fondunun prezidenti, Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyevanın rəhbərliyi ilə Fondun fəaliyyəti də bu sahədə xüsusi qeyd olunmalıdır. Fondun təşəbbüsü ilə müxtəlif ölkələrdə Azərbaycan mədəniyyətinə dair təqdimatlar, musiqi gecələri, sərgilər və digər tədbirlər təşkil olunur ki, bu da qarşılıqlı mədəni mübadilə prosesini sürətləndirmişdir (1).

Prezident İlham Əliyev Azərbaycanın mədəni irsini yalnız ölkə daxilində qorumaqla kifayətlənməmiş, bu irsi global mədəniyyət xəritəsinə çıxarmaq məqsədilə ardıcıl addımlar atmışdır. O, mədəniyyətin dünyada sülh və əməkdaşlığın qurulmasında vasitəçi rolunu qəbul etmiş və bu siyasəti ilə Azərbaycanın beynəlxalq imicini möhkəmləndirmişdir (2).

“Azərbaycan dünyada sivilizasiyaların qovuşduğu bir məkandır.” – Prezident İlham Əliyevin bu fikri, ölkənin mədəni siyasət fəlsəfəsinin açar cümləsi kimi çıxış edir.

Mədəni əməkdaşlıq üzrə ikitərəfli müqavilələrin genişləndirilməsi

Prezident İlham Əliyevin dövründə Azərbaycan onlarca ölkə ilə – o cümlədən Türkiyə, Fransa, Rusiya, Çin, İtaliya, İran, Almaniya, Qazaxıstan, Gürcüstan və digərləri ilə – mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq haqqında yeni müqavilələr və protokollar imzalamışdır. Bu sənədlər çərçivəsində:

- * Mədəniyyət günləri və həftələri keçirilmiş,
- * Qarşılıqlı sərgilər və festivallar təşkil olunmuş,
- * Mədəni irsin qorunması üzrə birgə layihələr həyata keçirilmişdir.

Bu əməkdaşlıq çərçivəsində Azərbaycan öz zəngin mədəni irsini dünya ictimaiyyətinə daha geniş şəkildə təqdim etməyə başlamışdır (2).

Heydər Əliyev Fondunun rolu və Mehriban Əliyevanın təşəbbüsləri

Prezident İlham Əliyevin mədəni əlaqələrin qurulmasında ən mühüm strateji addımlarından biri də Heydər Əliyev Fondunun fəaliyyətini genişləndirmək və mədəni diplomatiya platformasına çevirmək olmuşdur. Fondun prezidenti, Azərbaycanın Birinci vitse-prezidenti Mehriban Əliyeva bu sahədə bir sıra beynəlxalq təşəbbüslərlə çıxış edərək Azərbaycanın mədəniyyətini dünya miqyasında təbliğ etmişdir. Əsas nailiyyətlərdən bəziləri:

- * UNESCO və ISESCO ilə əməkdaşlığın genişlənməsi;
- * Azərbaycanın tarixi abidələrinin (Şuşa, Qobustan, İçərişəhər və s.) beynəlxalq səviyyədə tanınması;
- * Parisdə, Berlində, Moskvada və digər paytaxtlarda Azərbaycan Mədəniyyət Günlərinin keçirilməsi.

Şuşa şəhərinin “mədəniyyət paytaxtı” elan edilməsi və postmüharibə dövründə mədəniyyətin dirçəldilməsi

2020-ci ildə əldə edilmiş tarixi Zəfərdən sonra Prezident İlham Əliyevin xüsusi sərəncamı ilə Şuşa şəhəri Azərbaycanın mədəniyyət paytaxtı elan edildi. Bu qərar təkcə tarixi-mədəni irsin bərpası deyil, həm də beynəlxalq mədəni əməkdaşlıq platforması kimi Şuşanın yenidən qurulması istiqamətində atılmış strateji addım idi.

Hazırda Şuşada keçirilən “Xarıbülbül” festivalı, “Vaqif Poeziya Günləri” və beynəlxalq konfranslar ikitərəfli və çoxtərəfli mədəni əlaqələrin inkişafında mühüm yer tutur (2).

Müasir Çağırışlar və Gələcək Perspektivlər

Müasir dövrdə global çağırışlar, informasiya texnologiyalarının sürətli inkişafı və mədəni müxtəlifliyin qorunması ehtiyacı ölkələr arasında mədəni əməkdaşlığı daha da aktuallaşdırır. İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə həyata keçirilən siyasət bu sahədə dayanıqlı inkişafı təmin etməkdədir. Gələcəkdə rəqəmsal mədəniyyətin inkişafı, virtual muzeylər, onlayn təqdimatlar və yeni nəsil diplomatik vasitələrlə mədəni əlaqələrin daha da genişlənməsi gözlənilir (3).

Prezident İlham Əliyev ölkənin beynəlxalq arenada nüfuzunun artırılması və milli-mədəni dəyərlərin tanınması üçün mədəni diplomatiyanı prioritet istiqamətlərdən biri kimi müəyyən etmişdir. Onun rəhbərliyi ilə keçirilən bir sıra beynəlxalq tədbirlər, sərgilər, festivallar və forumlar Azərbaycan mədəniyyətinin tanınmasında mühüm rol oynamışdır.

2008-ci ildən başlayaraq Bakıda keçirilən “Bakı prosesi” bu istiqamətdə xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu təşəbbüs BMT, UNESCO, ISESCO və digər nüfuzlu beynəlxalq təşkilatların dəstəyi ilə mədəniyyətlərarası dialoqu təşviq edən unikal bir platformaya çevrilmişdir.

Mədəni əlaqələrin genişlənməsi: nümunə ölkələr

İlham Əliyevin prezidentliyi dövründə Azərbaycanla müxtəlif ölkələr arasında mədəni əməkdaşlıq daha da genişlənməmişdir. Bu əlaqələr aşağıdakı aspektlər üzrə inkişaf etmişdir:

Türkiyə ilə əlaqələr: Azərbaycan-Türkiyə mədəni əlaqələri “bir millət, iki dövlət” prinsipi əsasında daha da dərinləşmişdir. Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu, TÜRKSOY kimi təşkilatların fəaliyyəti bu münasibətlərin inkişafında əhəmiyyətli rol oynayır. (4)

İlham Əliyev dövründə Azərbaycan ilə Türkiyə arasında mədəni əlaqələr daha da güclənmiş, qardaşlıq münasibətləri ortaq mədəniyyət tədbirləri ilə dərinləşmişdir. TÜRKSOY çərçivəsində əməkdaşlıq, Şuşa Bəyannaməsi və türk mədəniyyətinin birgə təqdimatı bu siyasətin nəticəsidir. Türkiyənin məşhur sənət adamları, şair və yazarları Azərbaycan tədbirlərində fəal iştirak edir. Xüsusilə Xarıbülbül festivalı bu integrasiyanın parlaq simvoluna çevrilmişdir.

İtaliya ilə əlaqələr isə daha çox incəsənət və irs üzərində qurulmuşdur. Roma Kolizeyinin bərpaasında Azərbaycanın iştirakı dünya miqyasında mədəni hörmətin göstəricisi hesab olunur. İtaliyanın məşhur teatrları, musiqi festivalları və sərgilərində Azərbaycan sənətçilərinin iştirakı iki ölkənin mədəni zövq ortaq nöqtələrini göstərir.

Fransa ilə əməkdaşlıq daha çox klassik musiqi, memarlıq və ədəbiyyat sahəsində həyata keçirilir. UNESCO və Fransa muzeyləri ilə əlaqələr sayəsində Azərbaycan incəsənəti Avropa sənət mühitində görünməyə başlamışdır. Parisdə açılmış Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi bu məqsədlə yaradılmış ən uğurlu platformalardandır.

İlham Əliyev prezidentliyinin ilk illərindən etibarən mədəniyyətin dövlət siyasətinin ayrılmaz hissəsi olmasına xüsusi diqqət yetirmişdir. Onun rəhbərliyi ilə mədəniyyət sahəsində həyata keçirilən layihələr artıq diplomatik münasibətlərin formalaşdırılmasında da mühüm yer tutur. Dövlət başçısı Azərbaycanın mədəniyyətini beynəlxalq arenada tanıtmqla ölkənin imicini formalaşdırmağa və daha sıx tərəfdaşlıq əlaqələri qurmağa nail olmuşdur.

Bu strategiyanın əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

Azərbaycan mədəniyyətinin dünyada tanınması;

İkitərəfli mədəni əməkdaşlığın inkişaf etdirilməsi;

Müştərək tarix və dəyərlər üzərində əməkdaşlıq formatlarının yaradılması

Multikulturalizmin beynəlxalq səviyyədə təşviqi.

Fransa ilə mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq: Parisdə fəaliyyət göstərən Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi, Louvre muzeyində keçirilən sərgilər və digər tədbirlər bu sahədə əməkdaşlığın nümunələrindəndir.

Rusiya ilə münasibətlər: Azərbaycan və Rusiya arasında mədəniyyət sahəsində əməkdaşlıq yüksək səviyyədə davam etdirilir. Bakıda keçirilən Rusiya Mədəniyyəti Günləri və Moskvada keçirilən Azərbaycan mədəniyyətinə həsr olunmuş tədbirlər bu münasibətlərin davamlı olduğunu göstərir.

İslam ölkələri ilə əlaqələr: İSESCO ilə əməkdaşlıq çərçivəsində İslam mədəni irsinin qorunması və tanınması istiqamətində mühüm layihələr həyata keçirilmişdir.

Multikulturalizm siyasəti və beynəlxalq tanıtım

Azərbaycan multikulturalizmi Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə dövlət siyasətinin əsas istiqamətlərindən birinə çevrilmişdir. 2016-cı ilin “Multikulturalizm ili” elan olunması, Bakı Beynəlxalq Multikulturalizm Mərkəzinin fəaliyyəti və ölkə daxilində müxtəlif dini və etnik qrupların mədəni irsinin qorunması bu siyasətin real göstəricilərindəndir (4).

Azərbaycan və Türkiyə arasında mədəni əlaqələr Prezident İlham Əliyev dövründə strateji səviyyəyə yüksəlmişdir. Bu əlaqələr ortaq tarix, dil və mədəniyyətə söykəndiyindən daha dərin köklərə malikdir. Son illərdə Şuşada keçirilən “Xarıbülbül” Musiqi Festivalında Türkiyədən gəlmiş sənətçilərin iştirakı və Şuşanın 2023-cü ildə “Türk Dünyasının Mədəniyyət Paytaxtı” elan edilməsi bu münasibətlərin simvolik ifadəsidir.

Azərbaycan–İtaliya: Avropa ilə mədəni körpü

İtaliya ilə mədəni əlaqələr İlham Əliyev dövründə daha intensiv xarakter almışdır. Roma Kolizeyinin Azərbaycan tərəfindən bərpası bu əməkdaşlığın parlaq nümunələrindən biridir. Bu addım yalnız tarixi irsin qorunmasına deyil, həm də Azərbaycan mədəniyyətinin Avropada tanıtılmasına xidmət etmişdir. Eyni zamanda İtaliyada keçirilən “Azərbaycan Mədəniyyəti Günləri”, incəsənət sərgiləri və musiqi konsertləri vasitəsilə iki ölkə arasında mədəni körpü formalaşmışdır.

Azərbaycan–Fransa: Avropa ilə mədəni dialoq

Fransa ilə mədəni əlaqələr Heydər Əliyev Fondunun təşəbbüsləri ilə genişlənmişdir. Parisdə yerləşən Azərbaycan Mədəniyyət Mərkəzi, Luvr Muzeyində keçirilmiş sərgilər və UNESCO ilə əməkdaşlıq bu sahədəki nailiyyətlərdəndir. Azərbaycan multikulturalizminin və xalq musiqisinin Fransada təqdim olunması ölkələrarası mədəni dialoqun mühüm göstəricisidir.

2020-ci ildə Qarabağ torpaqlarının işğaldan azad edilməsi ilə Azərbaycanın mədəni əlaqələrində tamamilə yeni mərhələ başlanmışdır. Şuşada təşkil olunan beynəlxalq tədbirlər – o cümlədən Vəqif Poeziya Günləri, Xarıbülbül Musiqi Festivalı, Şuşa beynəlxalq konfransları – xarici ölkələrdən sənətçilərin və mədəniyyət xadimlərinin iştirakı ilə keçirilməklə Azərbaycanla digər dövlətlər arasında mədəni integrasiyanı gücləndirmişdir.

Prezident İlham Əliyevin təşəbbüsü ilə Azərbaycan dünyada multikulturalizm modeli kimi tanıtılmışdır. "Bakı Prosesi" kimi beynəlxalq təşəbbüslər, mədəniyyətlərarası dialoq üzrə dünya forumları bu siyasətin nəticəsidir. Bu yanaşma Azərbaycana mədəni planda müxtəlif sivilizasiyalar arasında körpü rolunu oynamağa imkan vermişdir.

İlham Əliyev dövründə rəqəmsal texnologiyalar da mədəni əlaqələrin inkişafına cəlb olunmuşdur. Müxtəlif ölkələrlə virtual mədəniyyət günləri, onlayn sərgilər, filmlər və sənədlər vasitəsilə Azərbaycan mədəniyyəti geniş coğrafiyada tanıtılmışdır. Bu, xüsusən pandemiya dövründə mədəni əlaqələrin davamlılığını təmin edən mühüm vasitə olmuşdur.

Prezident İlham Əliyev dövründə iki ölkə arasında mədəni əlaqələr sadəcə diplomatik münasibətlərin tərkib hissəsi deyil, həm də strateji əməkdaşlıq platformasına çevrilmişdir. Bu dövrdə Azərbaycan həm regional, həm də beynəlxalq mədəni arenada fəal iştirak etmiş, multikulturalizm və mədəniyyətlərarası dialoq sahəsində təşəbbüskar dövlətə çevrilmişdir. İkitərəfli mədəni əlaqələrin yeni mərhələsi, bir tərəfdən Azərbaycan mədəniyyətinin təbliğinə, digər tərəfdən isə qarşılıqlı anlaşmanın və mədəni körpülərin möhkəmlənməsinə zəmin yaratmışdır.

Nəticə

Prezident İlham Əliyev dövrü Azərbaycan diplomatiyasında mədəni əlaqələrin inkişafı baxımından mühüm bir mərhələdir. Bu siyasət ölkənin mədəni irsinin qorunması və tanıtılması ilə yanaşı, dövlətlərarası münasibətlərin möhkəmləndirilməsində də mühüm rol oynayır. Gələcəkdə bu istiqamətdə atılacaq addımlar ölkənin beynəlxalq mədəni arenadakı yerini daha da möhkəmləndirəcəkdir.

Ədəbiyyat siyahısı:

- 1) Əliyev, İlham. Güclü dövlət və dayanıqlı inkişaf. Bakı: Azər nəşr, 2015.
- 2) Heydər Əliyev Fondu [www.heydar-aliyev foundation.org] (<http://www.heydar-aliyev-foundation.org>)
- 3) UNESCO rəsmi saytı – [www.unesco.org](<http://www.unesco.org>)
- 4) TÜRKSOY rəsmi saytı: www.turksoy.org

SIGMUND FREUD'S CONVERSION HYSTERIA AND METAPHORICAL
UNDERSTANDING OF EMOTIONS

Îrina-Ana DROBOT¹

¹Technical University of Civil Engineering Bucharest, Faculty of Engineering in Foreign Languages, Department of Foreign Languages and Communication, philology, education, e-mail address ORCID number 0000-0002-2556-6233

Abstract

The purpose of this paper is to analyse the way in which we may convert psychological feelings into physical equivalents. Freud followed Breuer in his understanding of psychological, unconscious conflicts being converted into physical symptoms. For this matter, conversion hysteria relies on the transformation, unconsciously, of psychological issues into neurological symptoms, e.g. paralysis, blindness, anesthesia, or seizures, which occur with no identifiable physical cause. For Freud, the unconscious conflict led to emotional issues, which led in turn to the emotion repressed to be converted into physical symptom. The psychological symptom is about a psychological function which it expressed, e.g. the repressed wishes of the psychological thought, which it expressed as a desire or avoids as a stressful situation. In these cases, paralysis, blindness etc defy anatomical issues. Freud considered as therapy for conversion hysteria the talking cure, which had as a purpose to bring to surface repressed memories and to relieve the symptom through putting the traumatic event into words. This is known as catharsis. We realize how metaphors and figurative language can suggest the connection between mind and body, which is present in conversion hysteria. For example, we can consider phrases such as: to stab someone in the back, referring to betrayal, to be paralyzed with fear, referring to fear immobilizing someone's body, to break someone's heart or heartache in loss and grief. The figurative meaning becomes literal as it changes into physical symptoms.

192

Keywords: Psychology, figurative language, symptom

ORGANIZATION OF DIFFERENTIAL TEACHING IN PRIMARY GRADES

İBTİDAİ SINIFLARDƏ DIFFERENSİAL TƏLİMİN TƏŞKİLİ

Gunay Etibar Shukurova

Teacher of school number 149 named after E.Shamiyev

Xülasə. Məqalədə ibtidai siniflərdə differensial təlimin mahiyyəti, məqsədi və tətbiq imkanları təhlil olunur. Müxtəlif təlim ehtiyacları olan şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun pedaqoji yanaşmaların vacibliyi vurğulanır. Differensial təlimin ibtidai təhsildə tətbiqi şagirdlərin idrak fəaliyyətinin inkişafına, motivasiya səviyyəsinin yüksəlməsinə və təlimdə bərabər imkanların təmin edilməsinə xidmət edir.

Açar sözlər: *differensial təlim, ibtidai sinif, fərdi yanaşma, şagird fəaliyyəti, təlim motivasiyası*

Summary. The article analyzes the essence, purpose and application possibilities of differential education in primary schools. The importance of pedagogical approaches that are appropriate for the individual characteristics of students with different learning needs is emphasized. The application of differential education in primary education serves to develop students' cognitive activity, increase their motivation level and ensure equal opportunities in education.

Keywords: *differential education, primary school, individual approach, student activity, learning motivation*

193

GİRİŞ

Müasir təhsil sistemi hər bir şagirdin potensialını üzə çıxarmağı, fərdi qabiliyyətlərini inkişaf etdirməyi hədəfləyir. İbtidai siniflərdə tədris prosesinin əsas prinsiplərindən biri fərqləndirmə, yəni differensial təlimdir. Bu yanaşma şagirdlərin bilik səviyyəsi, maraqları, öyrənmə tempi və psixoloji xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onlara fərqli tədris metodlarının tətbiqini nəzərdə tutur. Differensial təlim yalnız zəif və güclü şagirdlər arasındakı fərqi aradan qaldırmaq deyil, həm də hər bir şagirdin fərdi inkişafını stimullaşdırmaq məqsədi daşıyır. Differensial təlim pedaqoji prosesin elə bir təşkil formasıdır ki, burada müəllim eyni mövzunu müxtəlif yanaşmalarla izah edir və şagirdlərin fərdi öyrənmə tərzinə uyğun vəzifələr təqdim edir. Beləliklə, bütün şagirdlər öz imkanları daxilində mövzunu mənimsəyirlər.

Differensial təlimin tətbiq üsulları:

Tapşırıqların differensiasiyası – sadədən mürəkkəbə doğru müxtəlif çətinlik dərəcəsində tapşırıqlar verilir.

Metodların fərqləndirilməsi – vizual, eşitmə və kinestetik tipli şagirdlər üçün müxtəlif öyrənmə üsulları tətbiq edilir.

Qruplarla iş – sinifdə şagirdlər bilik səviyyəsinə, maraqlarına görə qruplaşdırılır və uyğun iş formaları seçilir.

Fərdi layihələr – şagirdlərin şəxsi maraq dairəsinə uyğun kiçik araşdırma işləri təşkil olunur.

Müəllim differensial təlimdə sadəcə bilik ötürən deyil, həm də hər bir şagirdin öyrənmə ehtiyaclarını müəyyənləşdirən, ona uyğun təlim strategiyaları seçən təşkilatçıdır. Diferensiallaşdırılmış öyrənmə mühitində şagirdlərin avtonomiyası dəstəklənir və onlar özünüidarə bacarıqlarını inkişaf etdirirlər. Şagirdlərə dərsin məzmunu, tədris prosesi və qiymətləndirmə vasitələrinin seçilməsində iştirak

imkanı verilir. Bu zaman onların qərarvermə, plan qurma və problem həll etmə bacarıqları formalaşır ki, bu da müstəqilliklərini və avtonom fəaliyyətlərini təmin edir. Məsələn, müəllim başqa şagirdlərlə məşğul olduğu halda köməyə ehtiyacı olan uşaqların öz həmyaşıdlarına müraciət edə bilmələri üçün xüsusi prosedurlar müəyyənləşdirilə bilər. Sosial-psixoloji mühiti fərqləndirərkən müəllim şagirdlərin söylədiyi fikir və ideyaları dərhal təsdiqləmək və ya rədd etmək əvəzinə, onların mövqeyini daha yaxşı anlamaq üçün izahedici suallar verməlidir. Qiymətləndirmə zamanı isə mühakimə etmədən, obyektiv və konstruktiv rəy bildirilməsi tövsiyə olunur. Beləliklə, təhlükəsiz və pozitiv öyrənmə mühiti yaradılır və şagirdlərin fərdi seçimləri nəzərə alınır ki, bu da diferensiaslaşmanı gücləndirir. Diferensial yanaşma yalnız zəif nəticə göstərən şagirdlərə diqqətin yönəldilməsi demək deyil. Bu yanaşma eyni zamanda yüksək intellektual inkişaf potensialı olan, müxtəlif fəaliyyət sahələrinə maraq göstərən, öyrənməyə həvəsli və bacarıqlı şagirdlərə də şamil edilməlidir. Məktəbdə bütün uşaqların bacarıqlarının hərtərəfli inkişafına şərait yaradılmalı, müəyyən sahələrdə xüsusi maraq və meyil göstərən şagirdlərin dəstəklənməsi təmin olunmalıdır. Burada əsas məqsəd bütün şagirdləri eyni səviyyədə görmək deyil, əksinə hər birinin fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun inkişaf yolunu müəyyənləşdirməkdir. Şagirdlər arasında fərqlilik intellektin müxtəlif formalarında da özünü göstərir: bəziləri məntiqi-riyazi qabiliyyətlərlə, bəziləri verbal-linqvistik bacarıqlarla, digərləri isə bədən-kinestetik intellektlə seçilir. Howard Gardner-in “Çoxşaxəli intellekt” nəzəriyyəsi bu sahədə geniş izah verir. Təlim prosesi hər bir şagirdin üstün tərəfini inkişaf etdirməyə istiqamətlənməlidir.

Bu səbəbdən dərs prosesində, xüsusilə yeni mövzuların təqdimatında əyani vasitələrin istifadəsi mühüm rol oynayır. Şagirdlərə mövzunu mənimsətmək üçün sxemlərdən, şəkillərdən, plakatlardan, kartlardan və digər vizual materiallardan geniş istifadə olunmalıdır. Tədris materialının izahı şagirdlərin fərdi təfəkkür xüsusiyyətlərini nəzərə almağı tələb edir. Belə izah yalnız informativ və sadə olmamalı, eyni zamanda emosional, rəngarəng və təsviri obrazlarla zəngin olmalıdır. Bu yanaşma şagirdlərdə mövzu barədə konkret təsəvvür formalaşdırır, onların marağını artırır və öyrənməni daha səmərəli edir.

Diferensial təlimin həyata keçirilməsi üçün müəllimin atacağı ilkin addımlardan biri şagirdlərin öyrənmə profillərinin hazırlanmasıdır. Bu profillərdə şagirdlərin öyrənmə üslubu, xarakter xüsusiyyətləri, ailə mühiti, maraqları, hobbiləri və müxtəlif qiymətləndirmə nəticələri toplanır. Öyrənmə profili müəllimə dərslərin planlaşdırılmasında böyük dəstək verir və şagirdyönümlü yanaşmanı təmin edir. Bu yolla müəllim dərslərin məzmununu, prosesini, nəticə məhsullarını və mühitini şagirdlərin maraq və fərdi xüsusiyyətlərinə uyğun şəkildə fərqləndirə bilər. Bununla belə, hər dərslərin bütün elementlərinin eyni vaxtda diferensiaslaşdırılması vacib şərt deyil. Diferensial təlimin əsas üstünlüyü hər bir şagirdin şəxsiyyətini və potensialını üzə çıxarmaq imkanı yaratmasıdır. Nəticədə:

Təlim daha ədalətli və şagirdyönümlü olur;

Zəif və xüsusi ehtiyacı uşaqlar tədrisdən kənarda qalmır;

Yaradıcılıq, analitik və tənqidi düşüncə bacarıqları inkişaf edir;

Şagirdlərin məktəbə və cəmiyyətə bağlılığı güclənir;

Motivasiya, özünəinam və öyrənmə həvəsi artır.

Belə yanaşma daha çevik və inklüziv təhsil sisteminin formalaşmasına şərait yaradır, nəticədə isə cəmiyyətin sosial və intellektual potensialı genişlənir. Lakin diferensial təlimin tətbiqi ilə bağlı müəyyən çətinliklər də mövcuddur:

Müəllimlərin əlavə hazırlığa və ixtisasartırmaya ehtiyacı;

Sərbəst və yaradıcılığa əsaslanan mühitin formalaşdırılmasında çətinliklər;

Tədris proqramı və qiymətləndirmə meyarlarının uyğunlaşdırılması zərurəti;

Resurs və material çatışmazlığı;

Fərdi yanaşmaya kifayət qədər vaxt və təşkilati imkanın olmaması.

Bu problemlərin aradan qaldırılması isə ardıcıl təhsil islahatları, müəllimlərin peşəkar inkişafı və müasir texnologiyaların tədrisə inteqrasiyası ilə mümkün ola bilər.

Son illərdə Azərbaycanda da differensial təlim yanaşmaları getdikcə daha geniş tətbiq edilməkdədir. Təhsil siyasətində fərdi yanaşmanın gücləndirilməsi, qiymətləndirmə prosesinin şaxələndirilməsi və inklüzivlik əsas istiqamətlərdən birinə çevrilmişdir. Müasir dərslik və təhsil proqramlarında, xüsusilə ibtidai və ümumi təhsil mərhələsində, differensial fəaliyyətlər və tapşırıqlar daha çox yer almaqdadır. Müəllimlər üçün təşkil edilən ixtisasartırma kursları, treninqlər, yeni resurs və qiymətləndirmə meyarları bu prosesin səmərəli şəkildə tətbiqinə kömək edir.

Eyni zamanda, təhsil sahəsində rəqəmsal texnologiyaların tətbiqi — elektron portfoliolar, onlayn tədris resursları və fərdiləşdirilmiş platformalar — differensial təlimin effektivliyini əhəmiyyətli dərəcədə artırır. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində həyata keçirilən pilot layihələr də bu istiqamətdə müsbət nəticələr göstərir və bu yanaşmanın ümumtəhsil sistemində geniş yayılması üçün möhkəm zəmin yaradır.

NƏTİCƏ

İbtidai siniflərdə differensial təlimin təşkili müasir təhsil prosesinin əsas istiqamətlərindən biridir və təlimin keyfiyyətinə birbaşa təsir göstərir. Bu yanaşma şagirdlərin fərdi xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq onların maraq, qabiliyyət və öyrənmə sürətinə uyğun şərait yaradır. Belə mühitdə hər bir uşaq öz potensialını reallaşdırmaq, şəxsi inkişafını təmin etmək imkanı əldə edir. Differensial təlim yalnız zəif və güclü şagirdlər arasındakı fərqi aradan qaldırmaq üçün deyil, həm də təhsildə ədalətlik və bərabər imkanların təmin olunması baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu yanaşma şagirdlərdə müstəqil düşünmə, problem həll etmə, əməkdaşlıq, özünüidare və məsuliyyət kimi XXI əsr bacarıqlarının formalaşmasına da kömək edir.

Eyni zamanda, diferensial təlim şagirdlərin motivasiyasını artırır, onların məktəbə və öyrənməyə marağını gücləndirir, təhsilin sosial-psixoloji mühitini sağlamlaşdırır. Müəllimlər üçün isə bu metod daha yaradıcı, çevik və şagirdyönümlü pedaqoji fəaliyyət imkanları açır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Əhmədova N. İbtidai siniflərdə innovativ təlim texnologiyaları. Bakı: Təhsil Nəşriyyatı, 2022.
2. Əliyeva S. “Müasir təlim metodları və onların tətbiqi”. Bakı: Təhsil, 2020.
3. Məmmədov M. “Təhsildə fərdi yanaşmanın nəzəri əsasları”. Bakı: Elm, 2019.
4. Tomlinson C. A. The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners. ASCD, 2017.
5. Vəliyev R. “İbtidai təhsildə pedaqoji yanaşmalar”. Bakı: Elm və Təhsil, 2021.

ROLE OF AFAMIN IN VARIOUS DISEASES

¹Davina Hijam, ²Florida Ashem, ³Bidyarani Haobam

¹Associate Professor, Department of Biochemistry, Regional Institute of
Medical Sciences, Imphal, 0000-0002-1261-2800

²Post Graduate Trainee, Department of Biochemistry, Regional Institute of
Medical Sciences, Imphal, 0000-0003-2630-7118

³Post Graduate Trainee, Department of Biochemistry, Regional Institute
of Medical Sciences, Imphal, 0009-0003-4734-2032

Abstract: Afamin (AFM) is an 87 kDa human plasma glycoprotein that shares 55% of albumin's amino acid sequence and contains 15% carbohydrates. Afamin (also called α -albumin), a vitamin E-binding glycoprotein, has been identified as the fourth member of the human albumin gene family. Afamin is mostly found in the liver, however, it is also expressed in the kidneys, testes, brain and ovaries, among other organs. Over expression of the human afamin gene developed an increased body weight and increased blood concentrations of lipids and glucose. It has been shown that afamin might have binding properties for two of the major forms of antioxidant vitamin E, α -tocopherol and γ -tocopherol, that might be of functional relevance for some diseases such as Type 2 Diabetes Mellitus (T2DM), metabolic syndrome, obesity, pregnancy complications, polycystic ovary syndrome, hypertension, dyslipidemia and as a tumor marker for ovarian cancer. Serum afamin concentrations were found to be elevated in patients with polycystic ovarian syndrome (PCOS) and insulin resistance, and in the first trimester of women developing subsequent gestational diabetes mellitus. In various studies, serum afamin concentrations were elevated in the first trimester among patients developing pre-eclampsia. Studies showed that serum afamin levels were significantly elevated in nonalcoholic fatty liver disease (NAFLD). However, various studies found that higher serum afamin concentrations appear to be associated with a higher eGFR, less albuminuria, and a lower risk for future kidney failure in patients with chronic kidney disease.

Keywords: Afamin, metabolic syndrome, insulin resistance, obesity, PCOS, NAFLD.

EXAMINATION OF EMPLOYEES' ENVIRONMENTAL BEHAVIORS IN THE
CONTEXT OF ENVIRONMENTALLY FRIENDLY PRODUCT PURCHASING
SENSITIVITY

ÇALIŞANLARIN ÇEVRECİ DAVRANIŞLARININ ÇEVREYE DUYARLI ÜRÜN SATIN
ALMA DUYARLILIKLARI BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

Bekir DEĞİRMENCİ

¹Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi Besni Ali Erdemoğlu Meslek Yüksekokulu, Yönetim ve
Organizasyon, ORCID: 0000-0001-5236-5245

Özet

Son yıllarda küresel ısınma ve buna bağlı iklim değişiklikleri; fırtına, kuraklık, deprem ve orman yangınları gibi olumsuz doğa olaylarını artırarak insan ve diğer canlıların yaşamını olumsuz etkilemektedir. Özellikle yapay üretim süreçleri ve doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi bu olumsuzlukları daha da derinleştirmektedir. Doğanın korunması ve gelecek kuşaklara daha yaşanabilir bir dünya bırakılabilmesi için insanlığa önemli sorumluluklar düşmektedir. Bu bağlamda çevreci davranışların benimsenmesi ve çevreye duyarlı ürünlerin tercih edilmesi kritik öneme sahiptir. Türkiye’de yayımlanan 12. Kalkınma Planı (2024-2028) incelendiğinde, iklim değişikliğinin etkilerinin; kuraklık, sel, orman yangınları ve aşırı hava olaylarıyla birlikte daha belirgin hale geldiği vurgulanmaktadır. Ayrıca artan nüfus, şehirleşme ve değişen tüketim alışkanlıkları çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırmaktadır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) doğrultusunda düşük karbonlu ekonomiye geçiş, çevre ve doğal kaynakların korunması ile toplumun çevre bilincinin artırılması temel hedefler arasında yer almaktadır. Bu çalışma, çalışanların çevreci davranışları ile çevreye duyarlı ürün satın alma niyetleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen ve çalışmaya katılmayı kabul eden 424 kişiden anket yoluyla veri toplanmıştır. Veriler yüz yüze anket yöntemiyle elde edilmiştir. Geliştirilen hipotezler t-testi ve korelasyon analizleriyle test edilmiştir. Analizler sonucunda, katılımcıların çevreci davranışları ile çevreye duyarlı ürün satın alma niyetlerinin cinsiyet değişkenine göre farklılaşmadığı; ancak çalışanların çevreci davranışları ile çevreye duyarlı ürün satın alma niyetleri arasında olumlu ve anlamlı bir ilişki bulunduğu belirlenmiştir. Gelecekte yapılacak benzer araştırmaların; yöneticiler, üniversite öğrencileri ile ilk, orta ve lise düzeyindeki öğrencilere uygulanması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: Çevreci davranışlar, çevreye duyarlı ürün satın alma niyeti, Türkiye

Abstract

In recent years, global warming and related climate changes have increased the occurrence of adverse natural events such as storms, droughts, earthquakes, and forest fires, negatively affecting the lives of humans and other living beings. Particularly, artificial production processes and the unconscious consumption of natural resources have further deepened these negative consequences. Humanity has significant responsibilities in protecting nature and leaving a more livable world for future generations. In this context, adopting environmentally friendly behaviors and preferring eco-friendly products are of critical importance. An examination of Türkiye’s 12th Development Plan (2024–2028) emphasizes that the impacts of climate change have become more pronounced through disasters such as droughts, floods, forest fires, and extreme weather events. Moreover, the increasing population, urbanization, and changing consumption habits continue to put pressure on the environment and natural resources. Within the framework of the Sustainable Development Goals (SDGs), transitioning

to a low-carbon economy, protecting and managing the environment and natural resources, and raising public awareness and sensitivity towards the environment are identified as fundamental objectives. This study was conducted to determine whether there is a relationship between employees' environmentally friendly behaviors and their intentions to purchase eco-friendly products. A quantitative research method was employed, and data were collected through face-to-face questionnaires from 424 participants selected by simple random sampling who agreed to participate in the study. The developed hypotheses were tested using t-tests and correlation analyses. The results revealed that employees' environmentally friendly behaviors and their intentions to purchase eco-friendly products did not differ significantly by gender; however, a positive and significant relationship was found between employees' environmental behaviors and their intentions to purchase eco-friendly products. It is recommended that future studies be extended to managers, university students, and primary, secondary, and high school students.

Keywords: Environmental behaviors, eco-friendly product purchase intention, Türkiye

1. GİRİŞ

Günümüzde küresel ısınma, iklim değişikliği ve çevresel sorunlar, sadece devletlerin değil, aynı zamanda işletmelerin ve çalışanların da öncelikli gündem maddelerinden biri haline gelmiştir. İnsan faaliyetleri sonucunda hızla artan çevresel tahribat; doğal kaynakların bilinçsizce tüketilmesi, sanayileşme, şehirleşme ve plansız tüketim alışkanlıklarıyla derinleşmekte, gelecek nesillerin yaşam kalitesini tehdit etmektedir. Bu bağlamda, iş yerlerinin ve çalışanların çevresel sürdürülebilirlik konusunda sorumluluk alması; çevreye duyarlı ürünlerin tercih edilmesi, sürdürülebilir yaşam tarzlarının benimsenmesi ve çevreci davranışların yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır.

Çalışanların sergilediği çevreci davranışlar, literatürde temelde iki başlık altında incelenmektedir: gönüllü (rol-dışı) yeşil davranışlar ve zorunlu (rol-içi) yeşil davranışlar. Bu davranış biçimleri, bireylerin çevreye karşı gösterdiği duyarlılığın iş yaşamına nasıl yansıdığını ortaya koymaktadır. Özellikle bireysel farkındalık ve tüketim tercihlerinin çevresel sürdürülebilirliğe olan etkisi giderek daha fazla araştırma konusu haline gelmektedir.

Birleşmiş Milletler'in (2022) verilerine göre, dünya nüfusu 1988 yılında 5 milyar iken, 2022 yılında 8 milyara ulaşmıştır ve 2050 yılı itibarıyla 10 milyarı geçmesi beklenmektedir. Nüfustaki bu hızlı artış; çevresel, politik ve sağlıkla ilgili yeni riskleri beraberinde getirmekte ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı artırmaktadır (Pehlivanlı, 2023: 436). Türkiye'nin 12. Kalkınma Planı (2024–2028) incelendiğinde ise, iklim değişikliğinin etkilerinin kuraklık, sel, orman yangınları ve aşırı hava olayları gibi şekillerde daha belirgin hale geldiği ifade edilmektedir. Aynı zamanda artan şehirleşme ve değişen tüketim alışkanlıkları, çevre ve doğal kaynaklar üzerindeki baskıyı ciddi boyutlara taşımaktadır. Bu süreçte Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) doğrultusunda düşük karbonlu ekonomiye geçiş, doğal kaynakların korunması ve toplum genelinde çevre bilincinin artırılması öncelikli hedefler arasında yer almaktadır.

Çevresel sorunların etkileri her ne kadar bölgesel farklılıklar gösterse de, bu sorunlar giderek küresel bir nitelik kazanmakta ve işletmeleri çevresel sürdürülebilirliği temel alan yeni yönetim anlayışlarına yönlendirmektedir (Başpınar, 2023: 101). İşletmelerin üretim süreçlerinden tüketiciye ulaşan ürün tercihlerine kadar pek çok alanda çevre odaklı stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Bu kapsamda, çalışanların çevreye duyarlı ürün satın alma davranışlarının geliştirilmesi ve çevreci tutumların desteklenmesi, küresel ısınmanın yavaşlatılması ve kaynakların sürdürülebilir şekilde yönetilmesi açısından kritik rol oynamaktadır.

Bu çalışmanın amacı, çalışanların çevreci davranışları ile çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıkları arasındaki ilişkiyi incelemek ve bu davranışların cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediğini ortaya koymaktır. Araştırma sonucunda, çalışanların çevreci davranışlarının, çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıklarını anlamlı düzeyde etkilediği tespit edilmiştir. Bu

doğrultuda, çalışanların çevresel farkındalığını artırmak adına yöneticilere, politika yapıcılara ve eğitimcilere önemli sorumluluklar düştüğü değerlendirilmektedir.

1.1. Kuramsal Çerçeve

Bu çalışmanın temel amacı, çalışanların çevreci davranışlarının, çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıkları üzerindeki etkisini ortaya koymaktır. Bu kapsamda, öncelikle her iki temel kavramın tanımları yapılmış, ardından literatürdeki yaklaşımlar değerlendirilmiştir.

1.1.1. Çalışanların Çevreci Davranışları

Literatürde çalışanların çevreci davranışları farklı kavramlarla ifade edilmektedir. “Çalışanların yeşil davranışları” (Pehlivanlı, 2023), “gönüllü yeşil davranışlar” (Paillé vd., 2013), “çevresel örgütsel vatandaşlık davranışı” (Somech & Drach-Zahavy, 2004), “çevre dostu davranış” (Blok vd., 2015), “yeşil işyeri davranışları” (Dumont vd., 2017) gibi terimler, benzer içeriklere sahip kavramsallaştırmalar olarak öne çıkmaktadır. Bu çalışmada ise, hem iş yaşamında hem de sosyal yaşamda çevreye yönelik duyarlı davranışları ifade etmek üzere “çalışanların çevreci davranışları” ifadesi tercih edilmiştir.

Çalışanların çevreci davranışlarına yönelik literatürde ortaklaşa kabul gören bir tanım bulunmamakla birlikte, bu davranışlar genellikle iki temel başlık altında incelenmektedir: gönüllü yeşil davranışlar (voluntary green behavior) ve zorunlu yeşil davranışlar (involuntary green behavior). Gönüllü yeşil davranışlar; çalışanın kendi inisiyatifiyle, çevre yönetimi uygulamalarını desteklemek ve çevresel etkinliği artırmak amacıyla gerçekleştirdiği, rol-dışı davranışlardır. Buna karşın zorunlu yeşil davranışlar; iş tanımı, görev kapsamı ve örgütsel prosedürler doğrultusunda yerine getirilen, çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayan rol-içi davranışlardır (Paillé vd., 2013; Akt. Pehlivanlı, 2023).

Çalışanların çevreci davranışları sadece çevresel sürdürülebilirlik açısından değil; aynı zamanda örgütsel bağlılık, iş tatmini ve liderlik etkinliği gibi alanlarda da olumlu etkiler yaratmaktadır (Saleem vd., 2020). Bu davranışlar, çevresel ve sürdürülebilir kalkınma sorunlarını çözmeye yönelik, toplum yararına mikro düzeyde sergilenen gönüllü faaliyetler olarak da değerlendirilmektedir. Çalışanların çevreci davranışları, işletme içinde kaynakların verimli kullanımı, atıkların azaltılması, enerji ve su tasarrufu, geri dönüşüm uygulamaları gibi sürdürülebilirliği destekleyen eylemleri kapsamaktadır (Sobaih vd., 2022; Akt. Tuna ve Yıldız, 2023). Norton vd. (2015) ise bu davranışları, bireyin çevresel olumsuz etkileri azaltmaya yönelik bilinçli çabaları olarak tanımlamıştır.

1.1.2. Çevreye Duyarlı Ürün Satın Alma Duyarlılığı

Bu çalışmada bağımlı değişken olarak ele alınan kavram ise çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılığıdır. Literatürde bu kavram, bireylerin çevresel sorunlara duyarlılık göstererek, çevre dostu ürün ve hizmetleri tercih etme eğilimleri şeklinde tanımlanmaktadır (Bulut, 2022: 29). Çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılığına sahip bireyler; hem kendilerini hem de çevrelerini koruma bilinciyle hareket eden ve satın alma gücünü bu doğrultuda kullanan bireylerdir (Karaca, 2013: 100).

Bu bireyler, çevresel etkileri daha az olan ya da olumlu etki yaratan ürünleri tercih ederken; ürünlerin üretim süreçlerinde kullanılan malzemelerin sürdürülebilirliğine, enerji tüketimine ve atık yönetimine özel önem vermektedirler. Organik, yerel üretim ya da geri dönüştürülmüş ürünler, çevre dostu markalar, azaltılmış ambalaj kullanımı ve yeniden kullanılabilir ürünler bu tercihlerin başlıca örnekleri arasında yer almaktadır (Roberts, 1996; Akt. Urkut ve Cengiz, 2021; İrge, 2025: 949).

Bu bağlamda çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılığı, bireylerin sadece tüketim tercihlerinde değil; aynı zamanda çevreyi koruma yönündeki bilinçli yaşam tarzlarında da kendini göstermektedir. Satın alma kararlarını verirken çevresel etkileri gözeten bireyler, çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayan ürün ve hizmetlere yönelmekte, bu da toplumsal düzeyde önemli bir farkındalık ve davranış dönüşümünü beraberinde getirmektedir.

2. YÖNTEM

Bu çalışma, çalışanların çevreci davranışları ile çevreye duyarlı ürün satın alma niyetleri arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nicel yöntem kullanılmış, basit tesadüfi örnekleme yöntemiyle seçilen ve çalışmaya katılmayı kabul eden 424 kişiden anket yoluyla veri toplanmıştır. Çalışmanın evrenini Adıyaman ilinde çalışanlar oluşturmaktadır. Örneklem grubu ise 424 çalışandan oluşmaktadır. Veriler yüz yüze anket yöntemiyle elde edilmiştir. Geliştirilen hipotezler SPSS 24 paket programı kullanılarak t-testi ve korelasyon analiz yöntemleri kullanılarak bulgulara ulaşılmıştır.

Nicel veri analiz yönteminin kullanıldığı bu çalışmada çalışanların çevreci davranışlarını ve çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıklarını ölçmek için oluşturulan anket formu iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda ölçeğe ilişkin ifadeler yer almaktadır. Çalışanların çevreci davranışlarını ölçmek için Erbaş (2019) yapmış olduğu çalışmada yer alan ölçekten faydalanılmıştır. İlgili çalışmada Erbaş 5 faktörlü bir yapıya sahip yeşil örgütsel davranış ölçeğini geliştirmiştir. Yeşil Örgütsel ölçeğinde yer alan çevresel duyarlılık faktörü bu çalışmada çalışanların çevreci davranışlarını ölçmek için kullanılmıştır. Çalışanların çevreci davranışlarını ölçmek için anket formunda sekiz ifadeye yer verilmiştir. Bu ifadeler arasında “işyerinde geri dönüştürülemeyen malzemeleri (örneğin çöp) atık kutularına atarım, işyerinde gereksiz yanan ampul gördüğümde hemen söndürürüm, İşyerinde artan kağıtları atmam, bir şekilde (not tutmak, etkinlik yapmak vb. amaçlarla) kullanırım” gibi çalışanların çevreci davranışlarını ölçmeye yönelik ifadeler yer almaktadır. Çalışanların çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıklarını ölçmek için Erbaş’ın geliştirdiği ölçeğin faktörleri arasında yer alan yeşil satın alma faktörü kullanılmıştır.

Çalışanların çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıklarını ölçen ifadeler arasında “ofis malzemelerinin seçiminde çevre dostu ürünleri tercih ederim ve işyerinde tek kullanımlık ürünler (örneğin karton bardak, kâğıt havlu, plastik çatal vb.) yerine, sürekli kullanılabilir ürünler (örneğin cam bardak, bez havlu vb.) tercih ederim” şeklinde ifadelerin de yer aldığı dört ifade yer almaktadır. Ölçeğe yönelik on iki madde ve bir madde yani çalışanların cinsiyetini ölçen demografik olmak üzere anket formu on üç ifadeden oluşmaktadır. Ölçekte yer alan ifadeleri ölçmek için 5’li likert ölçeği kullanılmıştır. Çalışanların anket formunda yer alan ifadeleri ne sıklıkta yaptığını tespitine yönelik “5= Her zaman, 4= Sık sık, 3= Ara sıra, 2= Nadiren, 1= Hiçbir zaman” kendileri için en uygun seçeneği işaretlemeleri istenmiştir.

Çalışmanın amacına sağdik kalınarak aşağıda yer alan üç hipotez geliştirilmiştir.

H₁: Çalışanların çevreci davranışları cinsiyete göre farklılık gösterir.

H₂: Çalışanların çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılığı cinsiyete göre farklılık gösterir.

H₃: Çalışanların çevreci davranışları çalışanların çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıklarını pozitif etkiler.

3. BULGULAR

Çalışma kapsamında geliştirilen üç hipotezi yönelik; H₁ ve H₂ hipotezleri için t testi ve H₃ hipotezi için korelasyon analizi kullanılmıştır. Yapılan analizlere ilişkin bulgular aşağıda sırasıyla gösterilmiştir.

Tablo 1

T Testi Analizlerine ilişkin Bulgular

Hipotezler	Cinsiyet	N	Ort.	ss.	sd.	t	p
H ₁	Kadın	214	3,8921	0,87213	397	-1,47	0,107
	Erkek	210	4,0276	0,83979			

H ₂	Kadın	214	3,8169	0,84716	396	0,498	0,518
	Erkek	210	3,7765	0,79904			

Tablo 1 incelendiğinde 214 çalışanın kadın ve 210 çalışanın erkek olduğu anlaşılmaktadır. Yapılan t testi analizlerine ilişkin bulgular incelendiğinde, H₁ hipotezi için (p = 0,107) ve H₂ hipotezi için (p = 0,518) anlamlılık değerleri olduğu Tablo 1’de görülmektedir. Her iki hipotez için de p (anlamlılık) değerlerinin “0,05” eşik değerinin üzerinde bulgulara ulaşıldığı için her iki hipotezde desteklenmediği tespit edilmiştir.

H₃ hipotezini test etmek için yapılan korelasyon analine ilişkin bulgular Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2

Korelasyon Analizi

Hipotez Numarası	İlişki	b	R ²	%95 Sapma Düzeltilmiş Bootstrap Aralığı	P-Değeri	t Değeri
H ₃	ÇÇD → ÇÇDÜS	.4674***	0,32	[.3955, .5593]	0,000	11,497

Kısaltmalar: ÇÇD= Çalışanların Çevreci Davranışları, ÇÇDÜS= Çalışanların Çevreye Duyarlı Ürün Satın Alma Duyarlılıkları

***p<0,001.

Çalışanların çevreci davranışlarının, çalışanların çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıklarını (b = .4674, %95 GA [.3995, .5593], t = 11.497, p < .001). Çalışanların çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıklarının yaklaşık %32’lik bir kısmı çalışanların çevreci davranışlarından etkilenmektedir (Tablo 2). Bu durumda, H3 hipotezi desteklenmiştir.

4. SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, çalışanların çevreci davranışlarının ve çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıklarının cinsiyet değişkenine göre farklılık gösterip göstermediği ve çevreci davranışların çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılığı üzerindeki etkisi incelenmiştir.

Araştırma bulgularına göre, cinsiyetin hem çalışanların çevreci davranışları hem de çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıkları üzerinde anlamlı bir farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir. Diğer yandan, çalışanların çevreci davranışlarının, çevreye duyarlı ürün satın alma duyarlılıkları üzerinde anlamlı ve olumlu bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Bu bulgu, mevcut literatürle de örtüşmektedir. Örneğin, Bulut (2022) tarafından öğretmenler üzerinde yapılan bir araştırmada, yeşil örgütsel davranış düzeyleri ile sürdürülebilir tüketim davranışları arasında anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Benzer şekilde, Diktaş (2019) çevre bilinci ve yaşam tarzının sürdürülebilir tüketim davranışlarını anlamlı düzeyde etkilediğini ortaya koymuştur. Tatar (2015) ise çevre sorunlarına duyarlılığın sürdürülebilir tüketim davranışını olumlu yönde etkilediğini ifade etmiştir. Ayrıca Kim ve Choi (2005), çevresel duyarlılıkla yeşil ürün satın alma davranışı arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu bulmuş; çevresel konulara ilgi duyan bireylerin çevresel hassasiyet düzeylerinin daha yüksek olduğunu vurgulamışlardır (İrge, 2025: 965).

Bu çalışmanın bulguları, çalışanların çevreye yönelik olumlu tutumlarının, tüketim tercihlerini de şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, çevreci davranışların yaygınlaştırılması, çevreye duyarlı ürünlerin benimsenmesine ve dolayısıyla çevresel sürdürülebilirliğin sağlanmasına katkı sunmaktadır.

Ancak bu araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma yalnızca Adıyaman ili ile sınırlı kalmış ve örneklem bu bölgedeki çalışanlarla sınırlı tutulmuştur. Bu durum, sonuçların genellenebilirliğini sınırlandırmaktadır. Bu nedenle, gelecekte yapılacak araştırmalarda farklı bölgelerde ve daha geniş örneklemlemlerle benzer çalışmaların yürütülmesi önerilmektedir.

Ayrıca, çalışmada yalnızca cinsiyet değişkeni ele alınmıştır. Gelecek araştırmalarda yaş, eğitim düzeyi, sektör türü, mesleki deneyim gibi farklı demografik değişkenler çerçevesinde çalışanların çevreci davranışları ve çevreye duyarlı ürün satın alma alışkanlıkları arasındaki ilişkilerin incelenmesi, literatüre daha derinlikli katkılar sağlayabilir.

Son olarak, çalışanların çevreye duyarlı ürün satın alma davranışlarını etkileyebilecek diğer psikolojik, sosyolojik veya örgütsel değişkenlerin (örneğin çevre eğitimi, örgütsel iklim, liderlik tarzı, çevresel motivasyon) araştırılması önerilmektedir. Böylece çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlayacak daha kapsamlı stratejiler geliştirmek mümkün olacaktır.

5. KAYNAKLAR

Birleşmiş Milletler (2022), United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division. World population prospects 2022: Summary of results.

Blok, V., Wesselink, R., Studynka, O., & Kemp, R. (2015). Encouraging sustainability in the workplace: A survey on the pro-environmental behaviour of university employees. *Journal of Cleaner Production*, 106, 55-67.

Bulut, M. (2022). Öğretmenlerin yeşil örgütsel davranışlarının sürdürülebilir tüketim davranışı üzerine etkisi. *Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 27–49. <https://doi.org/10.38120/banusad.1114078>

Diktaş, R. (2019). *Çevre bilinci ve yaşam tarzının sürdürülebilir tüketim davranışı üzerindeki etkisi ve bir araştırma* [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi.

Dumont, J., Shen, J., & Deng, X. (2017). Effects of green HRM practices on employee workplace green behavior: The role of psychological green climate and employee green values. *Human Resource Management*, 56(4), 613-627.

Erbaşı, A. (2019). Yeşil Örgütsel Davranış ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Istanbul Management Journal*, 86, 1-23. <http://dx.doi.org/10.26650/imj.2019.86.0001>

Fawehinmi, O., Yusliza, M. Y., Mohamad, Z., Noor Faezah, J., & Muhammad, Z. (2020). Assessing the green behaviour of academics: The role of green human resource management and environmental knowledge. *International Journal of Manpower*, 41(7), 879-900.

İrge, N. T. (2025). Çevre Bilincinin Yeşil Satın Alma Davranışına Etkisinde Yeşil Marka Farkındalığının Aracı Rolü, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 17 (2), 949-970.

Karaca, Ş. (2013). Tüketicilerin Yeşil Ürönlere İlişkin Tutumlarının İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma. *Ege Akademik Bakış*, 13(1), 99-111.

Kim, Y., & Choi, S. M. (2005). Antecedents of Green Purchase Behavior: An Examination of Collectivism, Environmental Concern, and PCE. *ACR North American Advances*.

Norton, T.A., Parker, S.L., Zacher, H. ve Ashkanasy, N.M. (2015). Employee Green Behavior: A Theoretical Framework, Multilevel Review, and Future Research Agenda. *Organization & Environment*, 28(1), 103– 125.

Paillé, P., Boiral, O., & Chen, Y. (2013). Linking environmental management practices and organizational citizenship behaviour for the environment: a social exchange perspective. *The International Journal of Human Resource Management*, 24(18), 3552-3575.

- Pehlivanlı, E. A. (2023). Çalışanın yeşil davranışı. In E. Aydın (Ed.), *Efe Akademi yayınları* (1. baskı, ss. 435–450). Efe Akademi Yayınları. ISBN 978-625-6939-91-2
- Roberts, J. A. (1996). Green Consumers in the 1990s: Profile and Implications for Advertising. *Journal of Business Research*, 36, 217-231.
- Saleem, M., Qadeer, F., Mahmood, F., Ariza-Montes, A. ve Han, H. (2020). Ethical Leadership and Employee Green Behavior: A Multilevel Moderated Mediation Analysis. *Sustainability*, 12(8), 3314.
- Sobaih, A.E.E., Hasanein, A., Gharbi, H. ve Abu Elnasr, A.E. (2022). Going Green Together: Effects of Green Transformational Leadership on Employee Green Behavior and Environmental Performance in the Saudi Food Industry. *Agriculture*, 12 (1100), 1-17.
- Somech, A., & Drach-Zahavy, A. (2004). Exploring organizational citizenship behaviour from an organizational perspective: The relationship between organizational learning and organizational citizenship behaviour. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 77(3), 281-298.
- T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı; T.C. Kalkınma Bakanlığı; T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı. (2023). *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*. Ankara: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı.
- Tatar, A. (2015). Çevresel sorunlara duyarlılığın sürdürülebilir tüketim davranışına etkisi. *International Journal of Management Economics and Administration*, 3(9), 103–111.
- Tuna, Ö., & Yıldız, M. (2023). Çalışanın yeşil davranışı ve iş performansında yeşil dönüştürücü liderliğin rolü. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi (C-iasoS 2022 Özel Sayısı)*, 61–80. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.1219730>
- Urkut S., Cengiz E. (2021) Yeşil pazarlamanın tüketicilerin çevre dostu kozmetik ürünleri satın alma niyetine etkisi *Journal of Research in Business*, 6(2), 470-492.

10.10.2025

ISBN: 978-625-92555-4-5

ASES PUBLICATIONS – 2025©